biblioteca școlarului

ALEXANDRU VLAHUȚĂ

DIN TRECUTUL NOSTRU

Litera INTERNAȚIONAL

biblioteca școlarului

Alexandru
VLAHUȚĂ

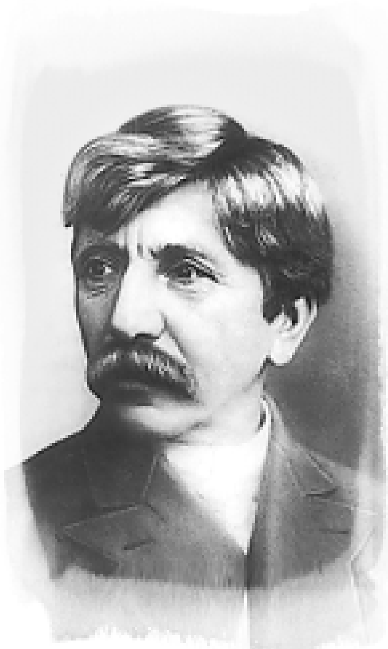
DIN TRECUTUL NOSTRU
ROMÂNIA PITOREASCĂ

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

Colecţie iniţiată şi coordonată de Anatol Vidraşcu şi Dan Vidraşcu
Concepţia grafică a colecţiei: Vladimir Zmeev
Ilustraţii: I. Sârbu, O. Rusanovsky
Coperta: Isai Cârmu

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE:

Garabet Ibrăileanu, Eugen Lovinescu,
George Călinescu, Dumitru Micu,
Tudor Vianu, George Sanda,
Ion Roman

A. Vlahuță

CZU 821.135.1-3
V - 78

Editura „Litera Internaţional"
O.P. 33; C.P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax (01) 3303502; e-mail: info@litera.ro

Grupul Editorial „Litera"
str. B. P. Hasdeu, mun. Chişinău, MD-2005, Republica Moldova
tel./fax +(3732) 292932, 294110, fax 294061;
e-mail: manager@litera-publishing.com

Difuzare:

S.C. David D.V.Comprod SRL
O.P. 33; C.P. 63, sector 1, Bucureşti, România
tel./fax +(01) 3310660

Librăria „Scripta"
str. Ştefan cel Mare 83, mun. Chişinău, MD-2012,
Republica Moldova, tel./fax: +(3732) 221987

Prezenta ediţie a apărut în anul 2001 în versiune tipărită
şi electronică la editura „Litera Internaţional" şi
Grupul Editorial „Litera".

Editori: *Anatol şi Dan Vidraşcu*
Lector: *Tudor Palladi*
Tehnoredactare: *Irina Platon*

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic din Chişinău
Comanda nr. 11222

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Vlahuţă, Alexandru
Din trecutul nostru. România pitorească: proză/ Alexandru Vlahuţă; conc. col. Vladimir Zmeev; cop. Isai Cârmu; ilustr. I. Sârbu, O. Rusanovsky — Ch.: Litera, Bucureşti: Litera Int., 2001 (Combinatul Poligr.). — 352 p. — (Bibl. şcolarului: ser. nouă; nr. 199)
ISBN 9975-74-352-8
ISBN 973-8358-09-4
821.135.1-3

ISBN 973-8358-09-4
ISBN 9975-74-352-8

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC

1858 5 septembrie *Se naşte în satul Pleşeşti, judeţul Tutova, Alexandru Vlahuţă.*

1867 Învaţă în clasa întâi primară.

1871 Învaţă în clasa întâi a liceului din Bârlad.

1875 Promovează clasa a IV-a de liceu.

1878 Absolveşte liceul din Bârlad.

1879 Trece examenul de bacalaureat la Bucureşti.
Octombrie *Aşteaptă la Bucureşti rezultatul concursului pentru postul de institutor la Târgovişte.*
Se înscrie la Facultatea de drept. Susţine trei examene din cele cinci necesare, în iunie 1881, respectiv, la 21 aprilie 1882 şi la 1 aprilie 1883.
Noiembrie *Se stabileşte la Târgovişte.*

1880 22 ianuarie *Predă primele ore de limba latină şi de română la Gimnaziul „Văcărescu" din Târgovişte.*
Aprilie *Publică primele poezii în revista* Convorbiri literare.

1881 24 mai *Apare la Târgovişte ziarul* Armonia, *în care autorul semnează, conform biografilor săi, cu iniţialele A. V. două articole* Banul *şi* Paralela.
27 septembrie *Devine membru în comitetul de conducere al ziarului.*
20 octombrie *E numit profesor la şcoala divizionară de la Mănăstirea Dealului.*

1882 10 noiembrie *Este destituit din postul de profesor la gimnaziu pentru atacurile împotriva moravurilor societăţii civile de la Târgovişte.*
23 decembrie *Ziarul* Armonia *anunţă că A. Vlahuţă a îmbrăţişat avocatura.*

1883 5 ianuarie *Pledează în faţa Curţii cu juri din Târgoviţşte primul său proces.*
Publică articole şi schiţe în ziarul Galaţi.

1884 Se întâlneşte cu M. Eminescu. Încearcă să-l înduplece să plece pentru o vreme la ţară, dar fără nici un rezultat.
Decembrie *Se află la Iaşi, unde, după câte se ştie, stă trei zile cu M. Eminescu.*

1885 3 ianuarie *Divorţează de Ida Pagano.*
Martie *Ia parte la Congresul didactic de la Iaşi.*
Noiembrie *Începe colaborarea la* Epoca *cu nuvela* Vişan.

1886 Aprilie *Ţine la Ateneu conferinţa* Mişcarea literară.
Călătoreşte la Constantinopol. Publică primul volum de Nuvele.

1887 25 ianuarie *Publică o scrisoare-apel pentru M. Eminescu, gândindu-se la un turneu necunoscut de conferinţe prin întreaga ţară.*
Decembrie *Editează primul volum de poezii.*
Redactor la Revista nouă, *condusă de B. P. Hasdeu.*

1888 14 martie *Se căsătoreşte cu Margareta Dona.*

1892 12 martie *Ţine la Ateneu conferinţa* Curentul Eminescu. *La finele acesteia citeşte poezia* Unde ne sunt visătorii?…
Vede lumina tiparului volumul de proză Din goana vieţii.
Apare a doua ediţie a versurilor autorului, sub titlul Poezii.

1893 7 martie *Ţine la Ateneu conferinţa publică intitulată* Onestitatea în artă.
9 martie *A. Vlahuţă este propus membru corespondent al Academiei de către I. Vulcan în secţia literară. Este votat în unanimitate.*
23 martie *A. Vlahuţă este considerat neales membru al Academiei, în urma unor discuţii, legate de scrisoarea autorului adresată lui D. Kiriac în care îşi exprimă „refuzul“.*
Octombrie *Lucrează la romanul* Dan, *pe care în definitiv îl dă la tipar.*

1894 Ianuarie *Vede lumina tiparului volumul* Poezii vechi şi nouă.
Martie *Apare volumul* Din goana vieţii, *ediţia a III-a.*
Decembrie *Editează volumul* Un an de luptă.

1895 12 martie *Director al revistei* Vieaţa.
Mai *Editează volumul* Icoane şterse (Nuvele şi amintiri).
Octombrie *Vede lumina tiparului volumul de poezii* Iubire.

1896 28 ianuarie *Apare ultimul număr al revistei* Vieaţa.
4 martie *Divorţează de Margareta Dona.*
Publică volumul de proză În vâltoare.

1897 Scoate ediţia a doua a volumului de poezii Iubire *în colecţia „Biblioteca pentru toţi“.*

Prezintă volumul În vâltoare *la Academie. Dar nu i se acordă premiul, deoarece refuzase titlul de membru corespondent al Academiei.*

1898 Martie *A. Vlahuţă adresează învăţătorilor din ţară un apel (vezi* Gazeta săteanului *din 5 martie 1898) de a-i furniza informaţiile necesare în vederea alcătuirii unei cărţi intitulate* Geografia pitorească a României.

1899 Editează volumul Clipe de linişte.
Vede lumina tiparului volumul Poezii. Ediţie completă.

1900 I se acordă premiul „Năsturel Herescu" al Academiei Române pentru volumul Clipe de linişte.

1901 Împreună cu G. Coşbuc, lucrează la seria cărţilor de citire destinate pentru şcolile primare.
Octombrie *Publică fundamentala sa lucrare literară* România pitorească.
2 decembrie *Apare* Semănătorul*, având-u-i directori pe A. Vlahuţă şi G. Coşbuc.*
30 decembrie *Se inaugurează expoziţia „Grigorescu". A. Vlahuţă o vizitează şi procură câteva tablouri.*

1902 Vede lumina tiparului cea de-a doua ediţie a lucrării România pitorească.
1 iulie *La Budapesta se editează revista* Luceafărul.
Prezintă pentru premiul Academiei România pitorească. *Cartea este premiată.*
Referendar (până în 1918) la Casa Şcoalelor.

1904 Editează volumul Poezii — 1880–1904.

1905 A. Vlahuţă se căsătoreşte cu Alexandrina Ruxanda Gâlcă.
Prezintă Academiei pentru Marele Premiu „Năsturel" volumul Poezii, *dar la şedinţa din 6 aprilie este respins.*

1906 martie *La Iaşi apare revista* Viaţa românească, *în primul număr al căreia A. Vlahuţă publică nuvela* Datorii vechi.

1907 februarie *Izbucneşte răscoala ţărănească.*
Mai A. Vlahuţă publică în Viaţa Românească *poezia 1907.*

1908 Editează volumul Din durerile lumii.
Publică volumul Din trecutul nostru.

1909 Apare volumul Poezii — 1880–1908.

1910 octombrie *Vede lumina tiparului volumul* Pictorul N. I. Grigorescu.

1911 Editează volumul La gura sobei.

1912 Începe, cu poezia Noapte de iarnă, *colaborarea la* Flacăra.

1913 Academia îi respinge premierea lucrării Pictorul N. I. Grigorescu, *recomandată de Barbu Delavrancea.*

1914 Editează volumul Dreptate.

1915 Publică volumul Poezii — 1880–1915.

1916 Se află în fruntea publicaţiei săptămânale Scriitori români.

1918 24 februarie *Pleacă pe front.*
Iulie *Este destituit prin ordin din postul de referendar de la Casa Şcoalelor.*
Decembrie *Reintegrat la Casa Şcoalelor.*

1919 I se decernează Marele Premiu al Academiei pentru volumul Poezii *din 1915.*
1 octombrie *Se publică primul număr al revistei* Lamura, *aflat sub direcţia lui A. Vlahuţă.*
19 noiembrie *Moare la Bucureşti.*
21 noiembrie *Are loc înmormântarea lui Alexandru Vlahuţă.*

1948 28 octombrie *Alături de alţi mari scriitori români, între care M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale etc., A. Vlahuţă este ales membru de onoare post-mortem al Academiei Române.*

DIN TRECUTUL NOSTRU

I

ÎN ZĂRILE TRECUTULUI

„…dară ceilalţi lăcuitori, ce au fost mai înainte, unde sunt? Cari nici se mai ştiu, nici se mai pomenesc, nici măcar cevaşi dintr-aceia se mai numesc, sau ce limbă va fi avut cine mai ştie? Şi de va fi fost rămas cinevaşi, încă atâta s-au amestecat în cei mai de pre urmă lăcuitori, cât îngropaţi de tot s ânt, de nu se mai vede nimic de dânşii nicăiri!“

Spătarul N. Mílescu

Demult, cu opt sute de aní înaínte de Hrístos, trăía pe văíle acestea un neam de oamení războínící, asprí la fíre şí la chíp, cu numele de scíţí. Eí stăpâneau, de călare, toată câmpía întínsă dín Marea Neagră până-n pustíurí le mlăştínoase ale Donuluí; íar în partea muntoasă, în mândra cetate a Carpaţílor, hălăduíau agatírşíí, o víţă maí aleasă, desfăcută dín neamul cel mare al tracílor. Retraşí dín vadul gloatelor príbege, apăraţí de întăríturíle munţílor şí aproape neştíuţí de lume, agatírşíí duceau acolo o víaţă aşezată şí líníştítă, îndeletnícíndu-se uníí cu creşterea vítelor, alţíí cu vííle, orí cu albínele, de răul cărora se zícea că nu poate nímení pătrunde la eí, — ceí maí dínlăuntru strângând aur dín prundul râurílor, sau scoţându-l dín desfundăturíle munţílor, şí toţí laolaltă alcătuínd o famílíe de

oamení voínící, harnící şí sănătoşí, care se purtau gătíţí în haíne strălucítoare, trăíau în belşug şí-n bună înţelegere, îşí íubeau ţara lor frumoasă şí păzítă, dín care nu íeşeau nícíodată, aveau cârmuítorí paşnící, înlesnírí multe, şí legí puţíne, pe care le puneau în versurí şí le-nvăţau pe dínafară cântându-le. — Alta cu totul era víaţa scíţílor în largul câmpiílor. Eí n-aveau îngrădíre, nící aşezare statorníca în vreun loc, cí, ca pulberea purtată de vânt, roía mulţímea lor pe văíle apelor, ducându-şí turme şí care, şí tot cuprínsul în voía întâmplăríí, fără nící o legătură-n urmă, fără nící o ţíntă-naínte. Cărturaríí vremurílor acelora ní-í arată roşcaţí la faţă, greoí şí mătăhăloşí la trup, cu braţe lungí şí butucoase, cu píeptul larg păros şí capul plecat înaínte, — dealtfel íuţí la míşcărí, călăreţí buní şí arcaşí íscusíţí. Îmbrăcămíntea lor era un fel de contăşe lungí până la genunchí, încínse la brâu c-un şerpar îngust, nădragí strânşí la gleznă, pe cap o cuşmă ţuguíată şí în pícíoare meşí de píele groasă; íarna purtau sărící largí şí lungí până-n călcâíe, hrana şí băutura lor de căpetenie era laptele de íapă. Eí străbăteau depărtărí marí, aşa în gloată; năprasnící ca o víjelíe se năpusteau peste alte neamurí, pustiínd totul în calea lor, bând cu lăcomíe sălbatícă dín sângele celuí díntâí duşman căzut, împrăştiínd groaza duíumuluí lor până-n câmpiíle bătrâneí Asíí — leagănul vechílor noroade, care au împânzít pământul. Bíruítorí, încărcau prăzíle pe spínarea robílor şí se-ntorceau în ţara lor. Aící, fíecare scít aducea în faţa regeluí capetele vrăjmaşílor pe care í-a ucís el, şí, după numărul acestor dovezí de vítejíe, îşí prímea partea luí de pradă. Apoí, jupuínd píelea de pe aceste capete, o răzuía cu o coastă de bou, şí-şí făcea şervete pentru masă, íar dín tídva uscată — cupă de băut. Eí purtau în vază píeíle acestea, atârnate de frâul caluluí, şí se făleau cu ele. Ceí care aveau maí multe le coseau una de alta, şí-şí făceau o manta lung, de găteală.

În fíecare an, la o zí anumítă, serbau cu toţíí pe zeul războíuluí, înfăţíşat príntr-o sabíe veche, pe care-o înfígeau deasupra uneí grămezí marí de lemne, şí-í jertfeau caí şí oamení, câte unul la sută dín robíí prínşí în războaíe, pe robíí

aceştia, sortaşi morţii, după ce-i stropeau cu vin pe cap, îi ucideau; cu sângele lor udau sabia la care se-nchinau, apoi le tăiau braţul drept, cu umăr cu tot, şi-l aruncau încolo, departe de trup; risipite astfel, trupuri şi braţe rămâneau pe câmp, de mâncare fiarelor şi păsărilor de pradă. Când regele murea, îl spintecau, îi curăţau pântecele, îl umpleau cu mirodenii, şi-l purtau într-un car descoperit pe la toate triburile lor; cei care îi întâmpinau îşi crestau fruntea, în semn de jale, şi-şi înfigeau săgeţi în braţul stâng, într-un mormânt larg îl aşezau pe un pat de crengi între gratii de suliţi, înconjurat de arme şi odoare scumpe, iar ca să aibă cine-l iubi şi îngriji pe lumea cealaltă, ucideau şi-ngropau lângă el pe una din soţiile lui, un bucătar, un paharnic, slugi credincioase, cai şi 50 de călăreţi înarmaţi.

Când pe la sfârşitul veacului al şaselea înainte de Hristos, Dariu, regele perşilor, veni în fruntea unei spăimântătoare oşti, să pedepsească pe sciţi, pentru năvălirile ce mereu le făceau în bogatele ţinuturi ale Asiei, aceştia, dând foc fânaţurilor şi astupând fântânile, se traseră cu tot cuprinsul lor în desimea pădurilor depărtate. Dariu îşi osteni în deşert gloatele, orbecăind în pustiul câmpurilor sterpe. Lipsa de hrană şi de adăpost îl hotărî să se întoarcă. Un sol scit îi aduse atunci un guzgan, o broască, o pasăre şi cinci săgeţi. Cum solul nu vorbea, Dariu înţelese că sciţii îi închină, cu aceste semne, pământul, apele, aerul şi armele lor.

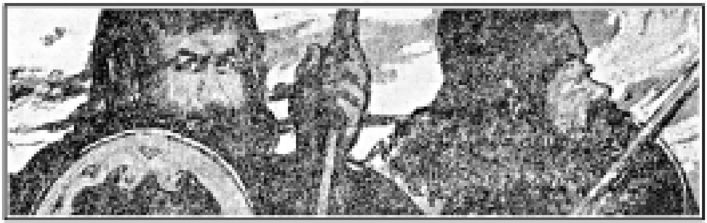
— Nu, zise Gobriaş, o slugă pricepută a lui Dariu, eu cunosc tâlcul acestor pilde obişnuite la sciţi, şi iată ce ne spun ei cu solia lor: „Dacă nu veţi şti zbura, ori nu veţi fugi pe sub pământ ca şobolanii, aici veţi rămânea cu toţii, ucişi de săgeţile noastre“.

Şi regele perşilor se întoarse cu oastea sfărâmată de truda şi de greutăţile unei călătorii lungi şi fără noroc. Din asta se vede cât era de greu, chiar pentru o putere mare ca a lui Dariu, să lovească pe sciţi în ţara lor întinsă, fără drumuri şi fără aşezări de baştină. Călăreţi buni, trăgaci iscusiţi, îndurători la frig şi la osteneală, sciţii ar fi putut întemeia cu vremea o stăpânire puternică şi trainică pe văile acestea. Dar nu-i trăgea

íníma la muncă, şí prín nímíc nu legau zíua de íerí cu cea de mâíne. Numaí o mícă parte dín neamul lor erau plugarí, şí aceştía strângeau roadele câmpuluí, nu pentru hrana lor, cí pentru ca să le vândă grecílor de prín límanuríle Măríí Negre. Iar grosul neamuluí scít trăía maí mult în príbegíe, vânturându-se de colo-colo, săracíí pe jos, bogaţíí călărí, sau tolăníţí sub covílturíle de píele ale carelor lungí cu câte şase osíí — palate călătoare pe netezíşul câmpíílor pustíí. Ce urme să lase un astfel de popor despre trecerea lor pe pământ!

Într-o scurtă poveste îşí încheíau scíţíí toată ístoría trecutuluí lor: „Cu vreo míe de aní înaíntea luí Daríu, trăía Targítaus, fíul luí Joe şí al feteí râuluí Borístene. El avea treí fecíorí, şí nu se puteau înţelege care díntre eí să fíe scíţílor rege. Într-o zí căzură dín cer un plug, un jug, o secure ş-un pahar, toate de aur. Voí fratele maí mare s-apuce el aceste darurí, dar íute-şí trase mâna — că daruríle erau ca focul de fíerbínţí. Se frípse şí fratele míjlocíu. Vení rândul celuí maí míc. Acesta întínse mâna, le luă, şí fu rege“.

Atâta ştím despre începutul depărtat al scíţílor, şí poate că nící eí nu ştíau maí mult.

II

GEŢII. DACII

Tot pe vremuríle-acelea, în hotar cu scíţíí, se-tíndea ţara tracílor către míazăzí şí apus, până-n stâncíle Balcanílor — muntele Hemus, cum îí zíceau pe atuncí — pragul strălucítuluí regat al Macedoníeí. Popor mare şí vredníc în războaíe erau tracíí, dar desfăcut în neamurí multe, şí la prea mulţí stăpâní împărţít.

Cu patru sute de aní înaínte de Hrístos, regatul Macedoníeí, întorcându-se şí-ncepând a-şí lărgí graníţele, împínge duíumul tracílor încoace.

Geţíí, o ramură puternícă dín tulpína tracă, năpădesc în ţínuturíle scíţilor, îí mătură pentru totdeauna dín câmpííle Dobrogeí şí urzesc eí ţară şí stăpâníre nouă pe valea Dunăríí, dín Marea Neagră-n poalele Carpaţílor. De aící, se repăd călărí şí maí pradă în câteva rândurí ţínuturíle mărgínaşe ale bogateí Macedoníí. Dar în vara anuluí 335 (înaínte de Hrístos) Alexandru cel Mare năvălí într-o noapte şí, înaíntând prín lanuríle de grâu de pe Bărăgan, îí prínde pe neaşteptate între zdrobítoarele luí falange, îí bate şí-í goneşte până la un oraş de lemn, căruía-í dă foc, şí se-ntoarce bíruítor, încărcat de prăzí, de robí şí de ostatící. Maí târzíu, după moartea luí Alexandru cel Mare şí frângerea uríaşeí luí împărăţíí în patru, se íspíteşte şí Lízímac să răpuíe pe geţí, dar, de astă dată,

aceştia-şi pustiesc ţara şi-l lasă să înainteze, până ce oastea lui, biruită de foame, nu mai poate lupta. Atunci îi împresoară şi-l duc într-un oraş a lor, Helis. Aici Dromihete, regele geţilor, primeşte cu mare cinste pe Lizimac şi pe ai lui, le aşterne pe jos covoare scumpe din Macedonia, şi-i ospătează la o masă-mpodobită, dându-le bucate alese pe talere de argint şi vinuri aromate în cupe de aur. Iar el, cu geţii lui, s-aşează la o masă de rând, ospătând pe talere de lemn mâncări de legume simplu gătite, şi bând apă din pahare de corn. La sfârşit se scoală şi-ntreabă cu blândeţe pe Lizimac: care ospăţ i-a plăcut mai mult, al macedonenilor, sau al geţilor?

— Al macedonenilor îi răspunde Lizimac.

— Atunci, zice Dromihete, de ce-ţi laşi traiul tău bun de-acasă şi bogăţiile cuprinsului tău, şi vii să cucereşti o ţară, care-şi hrăneşte aşa de rău pe supuşii ei?

Geţii erau viteji, mândri şi netemători de moarte. Dintre toate popoarele peste care-a trecut Dariu cu marea lui oaste, când a venit împotriva sciţilor, numai geţii au îndrăznit să se lupte cu el, şi nu şi-au plecat arcurile, decât răpuşi de covârşitoarea mulţime a perşilor. Că nici mânia cerului nu domina trufia lor, ci când tuna şi fulgera, ei, încălecând pe cai, făceau gălăgie mare şi, furioşi, trăgeau cu săgeţile-n nori. Solii lor, care cântau din chitară înainte de a-şi spune solia, întrebaţi de Alexandru cel Mare dacă se tem de el, i-au răspuns cu mândrie: „Geţii nu se tem decât de cer, să nu cadă pe ei".

Aşa era poporul care-a stăpânit mai de mult locurile acestea. Răsărit din marele trunchi al familiei trace, neamul acesta de viteji s-a desfăcut cu timpul în două ramuri: geţii s-au împânzit mai mult pe dreapta Dunării, din jos de cataracte; iar în stânga, spre întăriturile munţilor, şi-au fost ales dacii pământul stăpânirii lor. Aceştia însă, împinşi mai târziu de gloatele iasigilor, au părăsit şesul şi au intrat de-a binele, la munţi, în ţara agatirşilor, pe care lesne-i vor fi supus şi sorbit în unda lor proaspătă, plină de putere şi de tinereţe. Şi astfel, precum odinioară, din familia tracilor, Carpaţii au tras viţa cea mai aleasă, şi au

îngrădit-o în adăposturile lor, tot aşa, mai în urmă, din acelaşi izvor de oameni, acei care prin bărbăţia lor şi prin înaltele lor însuşiri sufleteşti erau chemaţi să iasă mai în vază în câmpul istoriei, pe aceeaşi dâră s-au tras şi în aceiaşi munţi şi-au pus temeiul ţării lor.

La vechii traci fusese mai de mult un preot înţelept, Zamolxis. Învăţăturile lui spuneau că viaţa aceasta e o încercare, o trecere vremelnică şi plină de zbuciumări către viaţa cea de veci, singura frumoasă şi întru adevăr fericită. A trăi cumpătat, a privi suferinţa ca o binecuvântare şi moartea ca o mântuire, ca o dulce chemare a milostivului Gebeleizis în împărăţia liniştii celei de veci, eră, pentru credincioşii lui, izvorul adevăratei înţelepciuni şi taina adevăratei puteri pe pământ. Din izvorul acesta şi-au tras dacii credinţa, tăria şi rostul vieţii lor. Vrednici coborâtori ai tracilor, ei îşi făcură un zeu din Zamolxis, o religie din învăţăturile lui[1] . Întăriţi sufleteşte, pregătiţi astfel pentru vitejii mari, şi stăpâni pe-o ţară frumoasă, bogată şi darnică — anume parcă făcută pentru un asemenea popor — dacii ajung, în mai puţin de-un veac, să-şi întindă puterea peste toate neamurile ce roiau în câmpiile Dunării, şi să închege o singură domnie, din cătările Carpaţilor până-n limanurile Mării Negre.

---

[1] Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei
Şi inima-mi umplut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers
Şi-n glas purtat de cântec simţii duiosu-i vers –
Şi tot pe lâng-acestea cerşesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în veşnicul repaos!

Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvânteze pe cel ce mă împilă,
S-asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă râdă,
Puteri să puie-n braţul ce-ar sta să mă ucidă,
Ş-acela între oameni devină cel întâi,
Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătâi.

(Din *Rugăciunea unui dac* de Eminescu).

Cu optzecí de aní înaínte de Hrístos, poruncí profetul Deceneu, sfetnícul mareluí rege Boerebíste să se stârpească vííle pentru ca nu cumva íspíta băuturíí să smíntească fírea cea bună a poporuluí şí să-l abată dín vredníćía luí. Şí dacíí se plecară porunciíí, căcí pe cât erau de aprígí şí de cumplíţí în războaíe, pe atâta de blânzí şí de supuşí regeluí şí profetuluí lor. Numaí aşa se înţelege cum au ajuns eí, pe vremea aceea de vífor şí de întunecate frământărí de neamurí, la o stăpâníre aşa de întínsă şí la o putere aşa de temută.

Dacíí erau oamení trupeşí, bíne legaţí, şí robací la muncă, purtau părul lung, lăsat în plete pe umerí şí pe spate, retezat în dreptul frunţíí — barba mare, stufoasă, îl dădea o înfăţíşare aspră şí posomorâtă. Îmbrăcămíntea lor era o tunícă până la genunchí, strânsă c-o cíngătoare peste míjloc, íţarí largí, legaţí la gleznă cu sfoară. Sau vârâţí în opíncí, pe deasupra o manta lungă fără mâníci, încopcítă pe umăr, — fruntaşíí purtau o căcíulă ţuguíată, ceí de rând umblau cu capul descoperít. Femeíle erau înalte, zvelte, mândre la port, cu o dulce mlădíere-n míşcărí şí cu multă blândeţe şí duíoşíe în chípul lor frumos, în ochíí lor marí, galeşí, umbríţí de gene lungí. Purtau o haínă uşoară până în călcâíe, pe deasupra o dulamă până la genunchí, strânsă la brâu, pe cap o broboadă de ín sau de cânepă, mărgele la gât, şí florí în cosíţe. Ele vedeau de casă, torceau, ţeseau, creşteau copííí; bărbaţíí,

când nu erau în războí, duceau la păşune herghelííle, círezíle de víte şí turmele de oí, semănau în câmpííle rodítoare de la poalele Carpaţílor grâu pentru negoţ, şí míeí pentru hrana lor — străvechea *mămăligă*. Toamna umblau în cărăuşíe: scoborau la mare belşugul holdelor, aurul munţílor, caí, lână, míere şí ceară, şí luau în schímb arme, stofe alese, vase de bronz, scule de podoabe, de care n-aveau eí. Iarna, în căsuţele lor de bârne sau de vălătucí, adunaţí pe lângă vatră, îşí povesteau ísprăvíle, luptele şí prímejdííle prín care au trecut, şí câte au maí auzít şí văzut prín locuríle depărtate pe unde au umblat.

Cât a trăít Boerebíste, au stat toţí la un cuget, îngrădíţí în aceleaşí legí şí în aceeaşí alcătuíre de víaţă. Dar la moartea bunuluí şí înţeleptuluí rege, ţara, întregítă de el, e întínsă de mulţí, şí se rupe-n bucăţí. Încep íarăşí dezbínăríle tracílor de odíníoară. Lupte crâncene învíforează gloatele şí se întorc la vechea lor sălbătăcíe. Un veac de sânge şí de foc rece ca o víjelíe cumplítă peste víaţa acestuí nenorocít popor.

Şí tocmaí în vremea asta se rídícă de la míazăzí prímejdía cea mare, hotărâtoare de víaţă şí de moarte. Roma îşí aţínteşte prívírea asupra Dacíeí. Valul stăpânírií í s-a întíns de mult peste ţínuturíle Ilíríeí şí ale bogateí Macedonií. Călcăríle pe care le fac dacíí prín părţíle acelea, şí săgeţíle pe care le maí

repăd dincolo de hotarul ţării lor, răspund acum departe, tocmai pe ramurile Tibrului, în inima celei mai mândre şi mai largi împărăţii de pe faţa pământului. Dar trec şi romanii, de la o vreme, prin grele încercări. Atâta lume, atâta putere, e greu să mai încapă într-o mână. Minţile se tulbură de strălucirea atâtor bogăţii adunate cu hapca de prin ţările supuse. Un vânt de răzvrătire suflă din toate părţile. Marele Cezar e ucis în senat, tocmai când se pregătea să plece împotriva dacilor. După norocosul August, soarele-nviorător al Romei îmbătrânite, urmează un şir de împăraţi netrebnici. Cruzimea, orgia, adânca ticăloşire a sufletelor nu mai cunosc nici o stavilă. Oamenii de seamă se împrăştie de frica celor nelegiuiţi. Nimeni nu mai crede în dreptate. Şi-n întunericul acesta, în care blândul Isus e răstignit pentru c-a adus pace şi iubire pe pământ, falnica pajură romană pare a-şi fi lăsat în jos aripele-i ostenite. Dar se vede că tocmai zguduirile acestea, tulburând până la fund viaţa popoarelor, au darul de a scoate la lumină puteri neaşteptate, ridicând din clocotul mulţimii pe marii povăţuitori, chemaţi a hotărî de soarta neamului lor.

III

DECEBAL. TRAIAN. LUPTELE LOR

Au trecut optzeci de ani de la naşterea lui Hristos. Dacii, desfăcuţi de geţi, îşi au ţara lor toată dincoace de Dunăre. Dincolo, până-n mare, e Moesia romană. În fruntea lor stă acum Decebal, om harnic şi cu vederi largi, ostaş ager şi neînfricoşat în războaie, stăpân hotărât, înzestrat cu toate însuşirile unui minunat cârmuitor. Pe tronul Împărăţiei Romane stă molaticul Domiţian, ostaş fricos şi om neînsemnat.

Decebal îşi întocmeşte ţara, aduce de pretutindeni meşteri iscusiţi, alege pe oamenii cei mai pricepuţi şi-i pune la treabă, întăreşte oraşele, armează pe toţi supuşii lui în stare de a se lupta, leagă prietenie cu neamurile nestăpânite încă de romani, şi în această obştească înviorare, în această măreaţă însufleţire, un popor nou pare că se ridică la poalele şi înlăuntrul Carpaţilor.

Iar în anul '86, mai uşurându-se de griji, regele munţilor se repede cu arcaşii lui în Moesia vrăjmaşă, împrăştie oastea împărătească, ucide pe Sabinus, apărătorul acestor ţinuturi, pustieşte ţara şi pune stăpânire pe cetăţile ei. Atunci se hotărăşte însuşi Domoţian să vie-mpotriva dacilor. El pleacă din Roma, cu oaste multă şi cu planuri mari de biruinţă; dar în pragul Moesiei se răzgândeşte şi trimite să se măsoare cu fiorosul Decebal, pe Cornelius Fuscus, un general bătrân, încercat în războaie.

Trec Dunărea şi înaintează încoace falnicele steaguri romane, zorite de dorul izbânzii. Dar iată că de sub poalele unei păduri o năprasnică vijelie de săgeţi s-abate asupra lor. Viteazul Fuscus e ucis, şi oastea lui sfărâmată. Câmpiile Moesiei sunt din nou pustiite. Silit să încheie pace, Domiţian se leagă a da lui Decebal meşteri şi oameni învăţaţi, ca să-i întărească ţara şi să-i lumineze

neamul; afară de asta, se mai leagă a-i plăti ş-un tribut în bani, pe fiecare an. Iar pentru a-şi ascunde umilinţa, fudulul împărat trimite veste la Roma c-a biruit pe daci, pune să i se ridice statui şi arcuri de triumf, şi îmbătat de vinul oaspeţilor şi de laudele linguşitorilor, îşi adoarme astfel mustrarea şi ruşinea în cea mai deşartă slavă ce s-a pomenit vrodată în istorie.

Ci tu veghează rege cutezător şi paznic ne'nfricoşat al Carpaţilor, veghează şi te pregăteşte pentru lupta cea mare, că de-aci-nainte ai a da piept cu adevăratul tău potrivnic!

Se-ncheie un veac de la naşterea Mântuitorului. Împărat la Roma e Traian, om hotărât, cumpănit la minte — făptură mândră de ostaş şi fire aleasă de stăpân bun în toată puterea cuvântului, de adevărat părinte al poporului său. Cel dintâi gând, grija lui neadormită e să spele cât mai de grabă ruşinea tributului dac, şi să sfărâme pentru totdeauna cuibul acelui rege trufaş, care sta încă dârz şi neclintit în marginea împărăţiei romane. La izbândirea acestui gând păşeşte cu multă luare aminte. Trimite înainte lucrători să abată stâncile şi să taie un drum prin strâmtoarea cea lungă şi prăpăstioasă a cheilor Dunării, din sus de Porţile de Fier, pe unde aveau să fie trase şi cele cu provizii din Moesia; iar el cu oastea porneşte în primăvara anului 101; la Viminacium, unde vine azi satul Costolaţi din Serbia, aşterne-un pod de vase peste Dunăre şi, în fruntea legionarilor, păşeşte, el întâi pe pământul Daciei. Aşezările de câmp sunt toate părăsite. Ţara pare pustie. Dacii sunt strânşi în munţi, în locuri apărate, de unde trimit iscoade să pândească mişcările romanilor. Traian cercetează bine locurile, ştie că intră într-o ţară primejdioasă, şi înaintează încet, cu pază mare, lăsând întăriri în urmă, pentru ca nu cumva, la o retragere silită, să rămâie descoperit. Înainte de a intra în munţi, îl întâmpină o solie din partea burilor, un popor supus dacilor: pe un burete mare scriau împăratului în latineşte că nu-i cuminte să strice pacea încheiată şi să le calce ţara, şi-l sfătuiesc mai bine să se întoarcă. Povaţa o fi vrut ea să fie îndrăzneaţă, dar solul, când a văzut chipul măreţ al lui Traian, a înlemnit de spaimă ş-a căzut de pe cal.

Încep zările să se închidă. Păduri nesfârşite se înalţă între pământ şi cer, şi parc' ameninţă cu tăcerea şi cu întunericul lor.

Şir după şir se înfundă sclipitoarele coifuri în umbra văilor întortocheate şi înguste. Cercetaşii furnică în toate părţile şi străji sunt puse pe înălţimi, ca nu cumva prin locurile acestea viclene, oastea să fie lovită pe neaşteptate.

Deodată un strigăt de trâmbiţă dă ştire de sus să se gătească de luptă... Un freamăt de arme – şi rândurile se strâng apropiindu-şi scuturile şi învălindu-se ca într-o platoşă uriaşă: nu mai sunt oameni, e un zid de fier care înaintează. Pe Timiş în sus, în meterezele lor de la Tapae, dacii stau la pândă cu arcurile întinse. Pe aici e drumul cel mai scurt spre inima ţării, spre mândra Sarmisegetuza, cuibul lui Decebal. Aici valea se lărgeşte puţin; în dreapta Timişului, sub streaşina unui munte, se înalţă, ca o prispă, minunata aşezare pe care şi-au ales-o dacii pentru întăriturile lor. Din jos, în marginea pădurii, încep deodată crengile să foşnească, înfiorate ca de-o suflare de vânt, şi cele dintâi coifuri sclipesc în luminiş.

Un şuier ca de vijelie, ş-o răpăială de grindină cutremură valea. O pânză mişcătoare de săgeţi zbârnâie deasupra pământului, între cele două puteri. Dar pânza se scurtează. Zidul de scuturi ce scapără de izbirea săgeţilor, se împinge tot mai adânc, tot mai îngrozitor în clocotul dacilor. Se prăbuşesc mulţi din oastea romană. Dar şiruri proaspete izvorăsc mereu din pădure, s-ar crede că toţi copacii se prefac în legionari şi vin din ce în ce mai mulţi, din ce în ce mai îndârjiţi, iată-i aproape, nu-i mai desparte decât o lungime de suliţă. Dacii aruncă arcurile şi se apără cu lăncile, întăriturile trosnesc din toate părţile şi, prin spărturile lor, se îndeasă năvala morţii; braţele se-ncleştează într-o luptă oarbă, deznădăjduită. Şi peste această urgie îngrozitoare, deasupra acestui învălmăşag de strigăte şi de răbufneli, cerul se întunecă deodată, ş-o ploaie năprasnică vine să spele valea de sânge, dacii — câţi au mai rămas cu zile — o rup de fugă, încredinţaţi că şi zeii s-au ridicat împotriva lor. Se povesteşte că în lupta asta Traian, văzând că nu mai au ostaşii lui cu ce să-şi lege rănile, îşi rupse cămaşa de pe el şi-o împărţi răniţilor.

De la Tapae, legionarii se ridică pe Timiş în sus până la gura Bistrei, şi pe valea ei, tăiată între două şiruri de munţi, se-ndreaptă înspre cetatea lui Decebal. O solie din oameni de rând, capete descoperite, îi întâmpină cu rugă de pace. Traian îi trimite îndărăt să spună regelui lui că nu primeşte pacea,

decât cu supunerea ţării. Şi-n mersul lui pe Bistra, dă foc unei cetăţi părăsite, cruţă un sat în care erau numai bătrâni, femei şi copii, împrăştie o ceată de călăreţi ce vor să-i aţie calea, apoi — văzând că se lasă vreme de iarnă şi-i tot mai greu de înaintat, pune lagăr întărit la jumătatea văii şi, pe tot drumul făcut până aici, rânduieşte oaste de pază; iar cu fruntaşii se întoarce să ierneze într-un oraş din Panonia — Ungaria de azi.

Iarna trece în líníşte, în líníştea pregătírílor. Şí cum dă codrul în mugur, împăratul e în lagăr. De ací încolo încep greutăţíle cele marí. Valea înaínte se strâmtează, drumul e astupat de bolovaní şí de copací răsturnaţí. Cete de arcaşí ízvorăsc dín toate părţíle, stâncí se prăbuşesc dín înălţímí peste călăreţí. Cu o muncă şí cu o putere de uríaşí, legíonaríí desfundă calea, înfruntă moartea sub toate chípuríle eí şí trec înaínte, spulberând oríce împotrívíre, îngrozínd pe vrăjmaş, maí mult decât cu armele, cu păsul lor hotărât şí cu înfăţíşarea lor măreaţă. După o luptă crâncenă, cuceresc o cetate în care găsesc pe sora regeluí şí câteva steagurí romane, amíntírí umílítoare dín zílele luí Domíţían. De astă dată víne un sol ales díntre fruntaşí, îngenunchează, întínde mâíníle, cerşeşte pacea, dar nu cu închínarea ţăríí. Traían face un semn, şí oastea păşeşte înaínte. Încă un urcuş greu, peste dărâmăturí de stâncí şí sub o cumplítă gríndínă de săgeţí — şí íată că în sfârşít nebíruíţíí legíonarí răsuflă în larg, pe înălţímea unuí tăpşan descoperít, în faţa mândreí cetăţí a luí Decebal. Dacíí se năpustesc dín cuíbul lor şí maí încearcă o luptă îndârjítă, dar sunt zdrobíţí şí de astă dată. Atuncí porţíle cetăţíí se deschíd şí regele apare. El víne încet, abătut, şí, cu ochíí în pământ, întunecat de durerea umílínţeí, se pleacă înaíntea bíruítoruluí, ş-aşteaptă. În urma luí, în genunchí şí cu mâíníle întínse, în mută rugăcíune ca-n faţa luí Dumnezeu, stau căpetenííle şí norodul cetăţíí.

Văzând împăratul atâta supunere, se-nduplecă şí încheíe pace. Decebal se leagă: „A înapoía toate armele, maşíníle, meşteríí şí fugaríí prímíţí de la romaní, a-şí dărâma toate întăríríle, a părăsí ţínuturíle cotropíte de la vecíní şí a cunoaşte de príetení şí de duşmaní pe príteneníí şí pe duşmaníí poporuluí roman".

Traían puínd temeí pe cuvântul regeluí, lasă numaí o mícă pază în cetăţí, şí se întoarce cu oastea la Roma, unde poporul îl sărbătoreşte şí-í dă numele de „Dacícus".

Curând însă după asta, soseşte veste că Decebal, rupând toate legăturíle păcíí, cu maí îndârjítă porníre se pregăteşte

de luptă, adună arme, întăreşte cetăţile şi răscoală neamurile vecine împotriva romanilor.

Din nou Traian e în fruntea legionarilor. El pune din vreme pe Apolodor din Damasc să dureze un pod de piatră peste Dunăre, în dreptul oraşului dac Drubetis, unde-i azi Turnul-Severin; şi în primăvara anului 105, calea fiind deschisă şi apărată din toate părţile, înaintează cu oastea spre capitala Daciei, hotărât de astădată a răzbate la ea prin trecătoarea de la Turnu-Roş. Dacii, crezând că vor fi loviţi tot prin valea Timişului şi a Bistrei, astupaseră drumul pe-acolo, aşezând pază mare şi curse viclene prin ascunzătorile munţilor. Romanii păşesc încet. Pe la jumătatea verii sunt în valea Oltului; în mersul lor dau de-un lan de grâu şi-l seceră; puţin mai în sus găsesc un oraş întărit, ridică berbecii şi bat în ziduri până ce-l supun, dacii se-mprăştie prin văgăunile munţilor. Acum deschide ochii Decebal şi vede cumpăna-n care a intrat, primejdia îngrozitoare care se apropie şi pe care singur a ridicat-o asupra ţării lui. El încearcă în vremea asta toate mijloacele de scăpare, iertate şi neiertate. Plăteşte oameni fără de lege să ucidă pe Ttaian. Aceştia sunt prinşi. Atrage prin vicleşug pe Longinus, fruntaş de oaste şi sfetnic al împăratului şi, văzând că nu poate afla nimic de la el, trimite vorbă că-l va omorî în cele mai groaznice chinuri, dacă romanii nu-i vor părăsi ţara. Longinus se otrăveşte, după ce scrisese lui Traian să meargă înainte fără o teamă şi fără nici o îndurare.

Ş-a mers împăratul. Ca o putere dumnezeiască a păşit înainte, înlăturând toate piedicile, rupând toate stăvilarele ce i se puneau în cale. Şi iată-l pentru a doua oară în faţa Sarmisegetuzei. — Multe triburi dace, încă de la început, văzând că nu mai e nici o scăpare, se plecaseră de bună voie steagurilor romane. Dar floarea oştirii, tăria neamului stă aici, în cetate, şi aşteaptă cu nerăbdare ceasul de luptă, ceasul de jertfă măreaţă, pentru cinstea ţării, dacă nu se mai poate pentru mântuirea ei.

Încep romanii să se pregătească. Din turnul palatului, Decebal cată cu nelinişte jos, în larga deschizătură de plai,

unde mulţimea de coifuri, ce mişună scânteind în bătaia soarelui înfăţişează o privelişte de pe alte tărâmuri; şi-n clocotirea aceea de foc şi de aur legionarii par mai mari, mai mulţi, mai repezi în mişcări, o lume de uriaşi înveşmântaţi în flăcări.

Cea din urmă solie, trimisă pentr-o încercare de pace, aduce răspuns aspru, scurt, hotărât: supunere sau moarte. O clipă stă regele pe gânduri, în tăcerea îngrijată a sfetnicilor, apoi, ridicând fruntea, rosteşte cu mândră durere: „Să murim!" Arcaşii de pe metereze vestesc romanilor, c-un rând de săgeţi, cuvântul regelui. Un freamăt surd se ridică din vale. În şiruri lungi, oastea se mişcă spre cetate. Berbecii — namile spăimântătoare, îşi întind spre ziduri capetele lor de fier. Urcând din greu, scuturile despică pârte prin desimea săgeţilor. Deodată pornesc toate catapultele cetăţii să-mproaşte cu pietre, la început mai mici, apoi din ce în ce mai mari; aprigii năvălitori se opintesc să răzbată înainte, când iată că o groaznică prăbuşire de bolovani şi de stânci purcede de pe ziduri; hăuie valea şi se cutremură toată ca de-o năprasnică dărâmare de munţi, — învălmăşite, rândurile romane se frâng îndărăt. O fulgerare de speranţă lunecă pe faţa lui Decebal. Inimile dacilor se înviorează şi strigăte de bucurie izbucnesc din toate părţile.

Dar prinde-a bubui pădurea de loviturile topoarelor, copacii abătuţi sunt târâţi pe tăpşan, grinzi mari se-ncheie unde de alta, o cetate nouă creşte ca din pământ în faţa Sarmisegetuzei. Şi iată că din pereţii acestei cetăţi vrăjite, întărituri mişcătoare se despart, încep să umble, purtate de-o putere nevăzută, îşi împing la deal colţurile lor ascuţite, înfruntând săgeţile şi pietrele răpezite de pe metereze. Dacii simt că îndărătul acestor minunate întărituri e oastea romană care înaintează, şi cea din urmă speranţă se duce cu cele din urmă săgeţi. Porţile şi zidurile prind să se clatine de izbiturile berbecilor: sună ora pieirii. Vitejii apărători sunt biruiţi, dar nu supuşi. Zoriţi, de pretutindeni dau foc cetăţii, scumpei lor cetăţi pierdute; ş-acum, sub steagurile ei de flăcări în luptă pentru biruinţa morţii — parte se azvârl cu piepturile desfăcute, în suliţele năvălitorilor, alţii aleargă în mijlocul pieţei, unde, în

jurul unui vas mare plin cu otravă, duhul lui Zamolxis îi cheamă şi-i adapă cu băutura vieţii celei de veci, Decebal, c-o frântură de oaste, părăsise cetatea şi se întărise mai înlăuntrul munţilor, pe-o înălţime apărată de stânci; dar când văzu că şi aci e descoperit şi din toate părţile împresurat de legionarii lui Traian, îşi sprijini spada cu mânerul în pământ şi, desfăcându-şi haina în dreptul inimii, mai privi o dată spre cuibul lui în flăcări şi se lăsă cu toată greutatea trupului în fierul ascuţit.

Moartea regelui încheie istoria neamului dac. Fruntaşii care mai rămân în viaţă, îşi răscumpără zilele cu bogăţiile cetăţii. Capul lui Decebal e adus înaintea lui Traian. Lung îl priveşte împăratul, şi mult stă pe gânduri, ca şi cum ar căta să pătrundă tot înţelesul adânc şi mişcător al atâtui zbucium, din ochii aceştia liniştiţi, ce par a-şi fi întors luminile spre o altă viaţă. Şi zice înduioşat: „A fost un om!"

O sută douăzeci şi trei de zile au ţinut la Roma sărbătorile acestei mari biruinţe; iar pentru vestirea ei de-a lungul veacurilor s-a înălţat în mijlocul Forului „Columna lui Traian" ale cărei sculpturi, de jur împrejur şi de jos până în vârf, înfăţişează în icoane neperitoare istoria luptelor crâncene şi nespuselor greutăţi, prin care-au ştiut legionarii să-şi facă drum la o aşa de măreaţă izbândă, de la care purcede-o lume ş-o viaţă nouă.

CUPRINS

IV

DACIA ROMANĂ

Pe pământul Daciei, în ţara asta scumpă, plătită cu atâta sânge, supusă în sfârşit după atâtea jertfe, Traian aduce roiuri proaspete de oameni, din toate părţile întinsei lui împărăţii, şi mai ales din Iliria. Un popor nou se aşterne peste sfărâmiturile neamului dac, un nou răsad din viţa romană prinde rădăcină în munţii şi în văile Dunării. Pe ruinele Sarmisegetuzei se ridică Ulpia Traiană, şi în scaunul lui Decebal stă acum un cârmuitor împărătesc, „Legatus Augusti“. Minţi pricepute şi braţe harnice întocmesc ţara şi-i dau cu totul o altă faţă. Drumuri largi, pietruite, colindă netezişul câmpiilor şi desfundăturile munţilor. Oraşele sunt înzestrate cu băi, cu temple, cu teatre, şi prin cetăţi se aşează oaste. Valuri uriaşe de apărare se ridică de-a lungul hotarelor deschise bântuirilor. Brazdă nouă se răstoarnă din pământul în care dorm oasele atâtor viteji, holde îmbelşugate îmbracă văile Dunării. Meşterii se alcătuiesc în bresle. La gropile de aur din munţii Ardealului lucrează săpători aduşi din Dalmaţia — aurarii, cea mai aleasă şi mai cu vază dintre toate breslele ţării. Ostaşul roman munceşte alături cu băştinaşul dac, se-ngrădeşte cu el în aceeaşi gospodărie, s-aşează la aceeaşi vatră, îşi împart bucuriile şi durerile, pâinea şi sarea sub acelaşi acoperământ, şi cel ce a biruit ieri cu armele biruie acum cu alcătuirile vieţii lui, cu mintea lui luminată, cu limba lui sonoră şi limpede — o cucerire înceată, blândă, firească, întinsă fără siluire, primită fără suferinţă.

Şi astfel istoria omenirii, amestecând viaţa şi sângele celor două neamuri de viteji, pregăteşte, în taină şi pe-ndelete, făptura unui popor nou, încheagă o nouă putere, pe care va arunca-o în vâltoarea întâmplărilor viitoare, pentru a o scoate mai târziu întreagă şi lămurită din focul luptelor, şi a-i deschide primire largă şi frumoasă în paginile ei. Poporul acela în plăzmuire, îngânarea aceea de putere care bate nerăbdătoare la porţile luminii, suntem noi, românii de azi.

În anul 117 împăratul Traian moare. Dacia lui, mândra lui Dacie, strălucitoare de tinereţe şi de hărnicie, le stă în ochii noroadelor vecine. Aurul munţilor, rodirea cea îmbelşugată a câmpiilor, ispititoarele bogăţii ale oraşelor stârnesc pofta de pradă a neamurilor fără căpătâi, ce cutreieră meleagurile neîngrădite în hotarele romane. Cele dintâi călcări le fac sarmaţii şi roxolanii.

Împăratul Adrian începe să cugete cu grijă la soarta ţării acesteia, pusă departe în bătaia duşmanilor. Cum s-o apere de bântuirea atâtor hoarde lacome ce izvorăsc mereu din răsărit şi de la miazănoapte? Şi totuşi cum s-o părăsească? — E atâta viaţă romană şi cu aşa temei aşezată în colţişorul acela de lume! Cum să rupă el din crugul împărăţiei o aşa podoabă de ţară şi s-o lase fără ocrotire, în prada pustiitorilor? Şi nu s-a îndurat s-o părăsească, nici el, nici urmaşii lui până la Aurelian. Ba cu toată inima au sărit şi mereu s-au luptat pentru paza hotarelor ei. Împăraţii Septimiu Sever şi Caracal au pus oaste nouă ş-au durat întăriri pe locurile unde sunt azi oraşele Turnu-Severin şi Caracal.

Dar pe la începutul veacului al treilea se rup deodată stăvilarele lumii barbare şi puhoiul noroadelor necunoscute încă începe să înece câmpiile Europei. Goţii sunt cei dintâi năvălitori. Ei vin de pe ţărmurile Mării Baltice, întunecând pământul ca norii de lăcuste, şi se-mpânzesc pe coastele Mării Negre. De aici se despart în gloate puternice, şi unele pe mare, altele pe uscat, bântuie laturile împărăţiei romane, ale cărei oşti nu mai pot prididi atâta sodom de barbari.

Istoria popoarelor se învălmăşeşte. Zile din ce în ce mai grele curg pentru sărmana Dacie, aşa de fericită în zorii renaşterii ei. În ea se sparg cele dintâi valuri pustiitoare şi, când sunt împinse îndărăt de armele romane, tot asupra ei se revarsă. Oraşele nu se mai pot apăra. Pământul nu se mai poate lucra. E jaf şi pieire de la un capăt la altul al ţării. În anul 271, fricosul Aurelian, văzând că hoardele sporesc mereu şi se împing tot mai adânc spre inima împărăţiei lui, şi ne mai ştiind cum să păzească atâta întindere de pământ, trage toată oastea din Dacia, în loc să întărească această minunată sentinelă dunăreană, şi părăseşte astfel pentru totdeauna în noianul valurilor cea mai bogată şi mai puternică ţară din chenarul domniei romane.

V

ÎN VIFORUL NĂVĂLIRILOR

Cu retragerea oştílor, frumoasa alcătuíre a ţăríí se desface dín toate încheíeturíle eí. Nu maí e ocrotíre, nící cârmă, nící povaţă. Cetăţíle se dărapănă, oraşele se pustíesc; fruntaşíí, neguţătoríí, oameníí cu stare, pleacă încotro í-o lumínă Cel de Sus.

Rămâne însă plugarul, gloata de muncă şí de îndurare, rămâne poporul cel mult şí strâmtorat, pe care porunca împăratuluí nu-l príveşte, pe care moartea nu-l maí înspăímântă. Săracul n-are unde să plece. El n-are nící chíp, nící ínímă să se înstrăíneze. Îl leagă nevoíle de vatra şí ograda asta în care se încheíe toată lumea luí, îl leagă atâtea rândurí de strămoşí aící, îl leagă apoí credínţa că aící nu va maí avea dărí de plătít, multele şí apăsătoarele dărí, în baní şí-n muncă, pe care le cerea de la supuşí straşníca stăpâníre romană. Şí astfel ţăranul daco-roman — matca statornícă a neamuluí nostru — păstrător credíncíos al límbíí ş-al datínílor părínteştí rămâne ací, în ţara luí bântuítă, ţară fără stăpân şí fără apărare, pentru lungă şí neaşezată vreme. Brazdă-n câmp nu maí răstoarnă, îngrădíríle se părăduíesc, pământul s-acopere de buruíană; dar ceí care l-au muncít şí s-au hrănít pe el de sute de aní văd lanuríle víítoare, văd însenínarea zíleí de mâíne díncolo de întunerícul care-í învăluíe, o văd ş-o aşteaptă. De pe ţărmuríle Măríí Negre şí dín valea Nístruluí mereu se reped hoardele flămânde ale goţílor, le spulberă gospodărííle şí-í împíng la

adăposturíle munţílor. Când valul se retrage eí se întorc, îşí rídícă íar bordeíele dín talpă, n-apucă însă bíeţíí oamení a-şí încropí alb în căpístere, că íar vín pustííítoríí şí-í gonesc la munte. Trec aşa o sută de aní, şí când să zícă şí eí: Doamne, -ajută, íată că se prăvale dín podíşuríle Asíeí un nou puhoí de barbarí asupra Europeí. Nu-í o armată, nu-í un popor, e o lume nesfârşítă de călăreţí, de care şí de gloate pe jos, ce-ntunecă zarea şí zguduíe pământul — un fluvíu de oamení ce curge mereu şí creşte mereu, — şí nu maí ísprăveşte — e lumea cea sălbatícă şí îngrozítoare a hunílor. Eí înaíntează, ca o năprasnícă víítură de apă, vărsându-se încoace peste întínsele şesurí díntre Ural şí Volga. Spăímântaţí de apropíerea lor, goţíí îşí părăsesc aşezăríle dín valea Nístruluí şí de pe coastele măríí: parte se năpustesc spre munţí, aceştía în zorul fugíí îşí îngroapă la Píetroasa, în ţínutul Buzăuluí, comoara sfântă, „Cloşca cu puí de aur“ ce stă acum între podoabele muzeuluí nostru, ceílalţí se aruncă orbeşte înlăuntrul Împărăţíeí Romane, în marea de popoare bătrâne, care-í soarbe şí-í amestecă în valuríle eí.

Potopul hunílor, spărgându-se de zăgazuríle Carpaţílor, învăluíe munţíí şí curge înaínte pe văíle deschíse, hoardele hămesíte cutreíeră Europa. Pe urma lor, sub rotítoarele stolurí de corbí, se văd câmpííle albíte de oase. Falníca lume romană, ízbítă dín toate părţíle, începe să se năruíe. Peste înfloritoarele

ei cetăţi trec rândurile de barbari, împingându-se unele pe altele într-o goană ameţitoare, învălmăşind câmpul istoriei cu regatele şi cu împărăţiile lor, care se încheagă şi se risipesc dintr-o zi în alta, spulberate ca de vraja unui descântec. Puterea, bogăţiile, coroanele se vântură ca pleava, Roma îşi topeşte statuile şi odoarele pentru a depărta cu bulgări de aur şi de argint pe vizigoţii lui Alarich grămădiţi la porţile ei. În Campania jefuită, în faţa cetăţilor dărâmate, barbarii stau tolăniţi la umbra platanilor şi beau vin de Falerno turnat în cupe de aur de fiii şi fiicele senatorilor romani".

Pe la începutul veacului al cincilea, hoardele hunilor încărcate de prăzi, se strâng din toate părţile, la glasul lui Atila, în câmpiile Panoniei, unde, găsind păşuni bogate pentru caii lor, întemeiază un regat puternic — groaza şi urgia lumii, până la moartea lui Atila, când, intrând vrajba între feciori lui, iarăşi se desfac în cete şi se-mprăştie pentru totdeauna. Gepizii, o ramură din neamul goţilor, se folosesc de împrejurarea asta şi se aşează în siliştele Daciei. Trăiesc şi ei din jafuri până pe la jumătatea veacului al şaselea, când iată că din nesecatele izvoare ale Asiei, un alt popor se revarsă asupra Europei. Prin vadul deschis de huni se lasă acum avarii. Pe Volga întâlnesc pe bulgari (volgari) şi-i supun. În valea Niprului dau de slavi, îi mătură şi pe aceştia din sălaşele lor, şi-i duc în hiolă peste amestecul de neamuri ce se frământă în lăuntrul Împărăţiei Romane. O parte din slavi, răznindu-se din gloata cea mare, se preling unii pe şes alţii se mistuie-n munţi, unde dau peste adăposturile daco-romanilor — ostroave de viaţă neaşteptată în măreaţa pace şi neclintire a înălţimilor acestora. — Îmblânzit de spaimă şi de foame, alungat şi el din culcuşul lui şi rămas fără nici un căpătâi, slavul se apropie umilit de pragul stăpânului acestor munţi, care cu bunătate-i deschide uşa, ca unui străin pribeag şi om al lui Dumnezeu, îl adăposteşte-n bordeiul lui sărac, îl ospătează la masa lui cumpătată, caută a-i înţelege vorbele, ajutate de gesturi, de privirea dulce a ochilor albaştri şi astfel, în locul aceloraşi dureri, istoria înseamnă cea dintâi atingere între sufletele acestor două neamuri.

Avarii, întăriţi de gloatele slave şi bulgare, pradă ce mai găsesc de prădat în văile Dunării şi pun stăpânire pe câmpiile Panoniei, de unde, timp de două veacuri, îngrozesc ţările din răsăritul Europei până-n Constantinopol — Roma Bizanţului. De abia în anul 796, după multe lupte, Carol cel Mare, împăratul francilor, îi biruie, îl sparge cuibul din Panonia, vestitul Ring unde s-au găsit mormane de pietre scumpe, îi împrăştie şi scapă lumea pentru totdeauna de pătura asta de barbari. — Trec numai zece ani, şi bulgarii, sub regele lor Crum, ajung a fi cel mai puternic şi cel mai temut popor din toată peninsula Balcanică. Aşezaţi mai de demult în Moesia răsăriteană, peste slavi, în gloatele cărora fiind sorbiţi, şi-au pierdut limba şi parte din sălbăticia neamului lor înrudit cu hunii şi cu avarii, ei se folosesc de frământările din Apus şi-şi lărgesc hotarele ţării cuprinzând toată valea dintre Dunăre şi Balcani, de la Porţile de fier până-n Marea Neagră. Undele romane, împuţinate de atâtea năvăliri, izbite acum de stânca asta mare şi grea, pe care vârtejul întâmplărilor o aruncă-n mijlocul lor, se despart în mai multe viţe, ş-apucă unele-nspre Carpaţi, unde le trage matca, iar altele se răzleţesc, pentru cine ştie câte veacuri, prin munţii Macedoniei şi pe coastele stâncoase ale Adriaticei, în Istria.

VI

ÎN CETATEA CARPAŢILOR

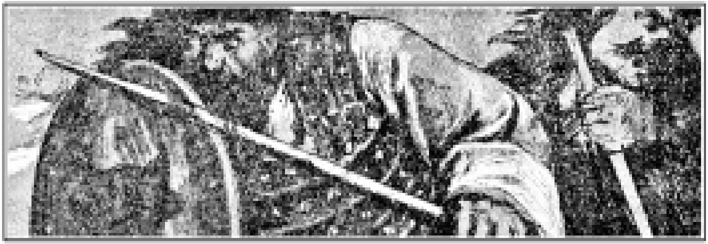
De prín veacul al treílea, de la spărtura pe care-au făcut-o goţíí încoace cu duíumuríle lor, curgând mereu noroade sălbatíce pe poarta cea mare a şesuluí dunărean, şí, văzând daco-romaníí că nu maí e chíp de trăít pe locuríle acestea aşa de bântuíte, încep să-şí rídíce turmele şí ce bruma le-a maí rămas, şí se retrag la deal dín bătaía năvălírílor, până ce se adâncesc cu totul în adăposturíle munţílor, unde fraţí de-aí lor sunt, încă de la începutul domníeí romane, sălăşluíţí pe valea Oltuluí, pe valea Tímíşuluí şí-n Ardeal. — Ací, în mândra îngrădíre de codrí şí de stâncí, îşí înfírípează cu încetul aşezărí noí prín locuríle maí ascunse, împărţíndu-se uníí cu turmele pe înălţímíle plaíurílor, alţíí cu puţínă semănătură pe luncíle apelor, având ţara de-a valma şí ducând laolaltă aceeaşí víaţă retrasă şí neştíută de nímení, pe care tot în părţíle acestea au fost trăít-o şí agatírşíí în vremuríle de demult. Dín când în când se íveşte câte-o nouă ceată de príbegí, ízgoníţí şí eí dín vetrele lor, de pe sub poalele munţílor, sau de prín câmpííle Moesíeí. Eí aduc ştírí de ce grozăvíí se maí petrec în lumea de-afară, de ce barbarí maí vântură ţăríle, vorbesc de vítejííle împăraţílor, de puterea cea sfântă a Papeí, care-a domolít pe cumplítul Atíla, bícíul luí Dumnezeu, numaí cu vraja cuvântuluí şí l-a întors îndărăt de la porţíle Romeí, vorbesc de frumoasele învăţăturí creştíne, ca de-un ízvor de lumínă mântuítoare, la care aleargă să se adape toate neamuríle pământuluí…

Unul din ei — un preot, un apostol desculţ, scoate din sân un tartaj latinesc şi prinde-a citi. Faţa i se înviorează, glasul se ridică din ce în ce mai cald şi mai sonor. Cu multă luare aminte ascultă păstorii vorbele lui Isus, pline de adâncă şi limpede înţelepciune, minunile pe care le-a făcut, şi cât de mult a iubit el pe oameni, şi cum a pătimit şi s-a jertfit pentru mântuirea lor… . În liniştea măreaţă a munţilor, pe înălţimile acestea luminoase — departe de pământ, aproape de cer — sufletele care-au trecut prin atâtea dureri sorb însetate credinţa cea dătătoare de putere. O cruce de lemn înfiptă la gura unei peşteri, înseamnă pragul unei biserici. Zile de sărbătoare se aprind ca nişte candele în întunericul timpului, tot mai în larg răsună toaca, tot mai mulţi cuvioşi îi aud chemarea.

Şi alte cete de fraţi vin, şi preoţi mai vin de prin ţinuturile căzute sub aspra stăpânire a bulgarilor. Sate se înjghebează pe văi bătute de soare şi sfetnici se aleg din scoborâtorii vechilor viteji, din cei mai bătrâni, din cei mai cuprinşi.

Astfel, pe când afară, în largul câmpului, din ciocnirea celor două lumi — a barbarilor şi a romanilor — şi din amestecul de sânge al atâtor neamuri, răsar popoare noi şi state noi se încheagă pe sfărâmăturile vechilor alcătuiri, aici, în tainiţele Carpaţilor, pe sub poalele codrilor ocrotitori, fruntaşii cneji îmbrăcaţi în zeghe şi-ncălţaţi cu opinci, părinţii voievozilor de mâine, adună sub povaţa lor pâlcurile de păstori risipite pe depărtările plaiurilor, şi-ncetul cu-ncetul urzesc şi ei câte-un început de ţărişoară, la locuri mai cu îndemânare, pe deschizătura vreunei ape mai mari, aşezând rânduială între oameni, altar aceleiaşi credinţi, şi străji pe la porţile munţilor.

Şi vremea trece, trec sutele de ani vânturând noroadele şi schimbând faţa lumii, numai crâmpeiul acesta de neam, nebăgat în seamă, pierdut din vederea istoriei, rămâne statornic aici, şi-n toată lunga-i întunecare, de aproape o mie de ani, nimic nu se tulbură, nimic nu se strică de alcătuirea firii lui, — cum a intrat, aşa va ieşi din munţi: acelaşi chip, aceeaşi limbă, acelaşi suflet.

VII

UNDIREA NEAMULUI ROMÂNESC

Între ungurí şí bulgarí. Fraţíí Asan şí Împărăţía Romano-Bulgară. Năvălírea tătarílor

De pe la sfârşítul suteí a patra, marea împărăţíe romană e desfăcută în două. În partea de apus, cu scaunul la Roma, au năvălít germaníí, — în partea răsăríteană cu scaunul la Constantínopol, au năvălít slavíí. Neamuríle celelalte de barbarí se místuíe cu încetul, ca apele fără matcă, pe care le soarbe pământul. Lumea creştínă e ruptă şí ea în două: bíseríca de Apus — catolícă — sub ascultarea Papeí de la Roma, şí bíseríca de Răsărít — ortodoxă — sub ascultarea Patríarhuluí de la Constantínopol. La anul 679 bulgaríí se aşează de partea cealaltă a Dunăríí, între Balcaní şí Marea Neagră, peste slaví şí se contopesc cu eí. În a doua jumătate a veaculuí al nouălea trec, cu regele lor Borís, la legea creştínească. Şovăíesc la început, vreo doí-treí aní, între bíseríca de Apus şí cea de Răsărít. Fraţíí Metodíu şí Chíríl, trímíşí să răspândească învăţăturíle luí Hrístos la popoarele slave, alcătuíesc un alfabet nou — alfabetul chírílíc de maí târzíu — şí scríu cărţí slavoneştí pentru slujba bíserícească. Sub înlăturarea acestor marí şí neobosíţí apostolí aí neamurílor slave, bulgaríí rămân de-al bínelea creştíní „pravoslavnící“, legaţí de patríarhía dín Constantínopol.

Soarele Romei apune. Vechii locuitori ai peninsulelor Balcanice se urcă tot mai sus pe culmile munţilor, ca şi cum ar căuta să se mai încălzească la cele din urmă ale acestui asfinţit dureros — dar umbra amurgului creşte, şi noaptea îi învăluie.

Iar de la răsărit zadarnic aşteaptă să se mai rumenească cerul de zorii unei alte dimineţi: Împărăţia Bizantină de mult nu mai e decât o insulă de greci, în mijlocul unul ocean de barbari. În Europa o bat valurile slave, în Asia o îneacă potopul musulmanilor. Puterea bulgarilor creşte. Un şir de lupte norocoase îi apropie de capitala Bizanţului: în anul 811 biruitorul Krum îşi face cupă de băut din ţeasta împăratului Nichifor. De la miazănoapte curg mereu popoarele de slavi, şi nu se mai isprăvesc: ruşii, polonii, moravii, cehii, croaţii, sârbii... sunt braţele desfăcute ale aceluiaşi fluviu de oameni, pornit încoace încă de prin veacul al treilea. Viţele mai mici, răzleţite, se pierd în albia celorlalte neamuri.

De abia încep ţările să se mai aşeze, şi oamenii să mai răsufle, când o nouă şi neaşteptată năvală de huni se aruncă asupra lumii creştine. Sunt ungurii, rămaşi de puhoiul lui Atila pe lângă Urali, sunt hoardele sălbatice ale lui Arpad — groaza întregului Apus timp de o jumătate de veac. Bătuţi în cele din

urmă de viteazul Oto, împăratul germanilor, la anul 955, încep să se strângă de pe drumuri şi se aşează în Panonia, unde mai norocoşi decât strămoşii lor huni şi avari, urzesc domnie trainică trecând la legea creştină sub cârmuitorul lor Ştefan, căruia Papa-i trimite în anul 1000 coroana de rege; şi binecuvântează astfel întemeierea noului stat.

Valahii, cum numesc povestitorii vremurilor pe toţi cei care se trag din vechea viţă romană altoită pe tulpina iliro-tracă, românii, cum îşi zic ei de când s-au trezit pe lume, se văd iarăşi, din toate părţile, împresuraţi de neamuri străine. De astă dată însă nu mai e o năvală trecătoare în urma căreia bântuiţii să se întoarcă iar la ceea ce-au fost — ci un popor vrăjmaş s-aşează temeinic lângă ei şi caută să se întindă mereu, ameninţând să-i copleşească şi să-i înăbuşe în adăposturile lor. Românii se iau de gânduri. Unde să-şi plece capul?... Unde să se mai ducă? Aici şi-au îngrădit viaţa, aici şi-au păstrat limba, datinile, sufletul curat şi făptura întreagă şi mândră a neamului lor. Din cea mai adâncă vechime, de la capătul vremurilor ştiute, ei şi numai ei au fost stăpânii munţilor acestora. Cu bună dreptate ei pot spune lumii: noi suntem agatirşii, noi, dacii lui Decebal, şi romanii care, cu armele, şi-au despicat drum încoace, tot noi suntem. Cetatea asta sfântă e de trei ori a noastră; şi nu-i vale, nu-i izvoraş, nu-i stâncă de care să fie legată o bucăţică din viaţa noastră. Noi stăm aici de două mii de ani!

Înainte de venirea ungurilor, românii, fiind în îndelungată atingere cu bulgarii, şi împrumutând de la aceşti vecini multe din rânduielile şi întocmirile vieţii lor slave, îşi aveau, înlăuntrul Carpaţilor, micii lor cneji, un fel de sfetnici şi apărători ai satelor, puşi sub ascultarea unor căpetenii mai mari, care se numeau voievozi — conducători de oaste în timp ce războí, cârmuitori de ţară în timp de pace.

Izvoadele vechi arată, la venirea ungurilor, trei voievozi de aceştia, trei duci ai neamului românesc, fiecare cu ducatul lui. Gelu în Ardeal, Menumorut în ţara Crişului şi Glad în Timişoara.

În anul 1018, Împărăţía Bulgarílor, după un lung şír de lupte cu Bízanţul, e sfărâmată şí supusă de Vasíle al II-lea Cel Mare, zís şí Bulgaroctonul – omorâtorul bulgarílor. Bíruínţa aceasta, la care-au ajutat şí unguríí, întínde íarăşí, ímperíul de Răsărít pân' la Dunăre. Îí întínde, dar nu-l întăreşte. Peste ţara de íerí a bulgarílor, rămasă fără apărare, se repăd de sub poalele Carpaţílor pecenegíí, popor sălbatíc de víţă mongolă, revărsat încoace de pe podíşuríle munţílor Uralí. În vetrele lor părăsíte s-aşează cumaníí, dín acelaşí leagăn cu pecenegíí, vorbínd aceeaşí límbă turcească, purtând aceeaşí duşmăníe Împărăţíeí Bízantíne ş-aceleaşí lupte cu ea.

Româníí se folosesc de tulburăríle acestea, şí-ncep să se prelíngă pe lumíníşuríle de-afară ale munţílor, întemeínd sub cnejíí lor aşezărí de sate pe unde maí sunt de-aí lor, în valea Oltuluí maí ales, şí pe plaíuríle Vranceí, şí la capătul despre míazănoapte al Carpaţílor bucovíneni, în Câmpulungul îngrădít de codrí.

În anul 1166, când împăratul Manuíl Comnen, învíngătorul cumanílor, íntră, în ţara ungurílor, unde o nouă bíruínţă încununează steaguríle bízantíne, în oastea luí vítează arcaşíí româní de pe luncíle Oltuluí sunt príntre ceí díntâí luptătorí. Peste unsprezece aní puterrnícul Manuíl, care vísa reînchegarea întínseí împărăţíí a luí Traían, moare, şí cu el se stínge cea dín urmă rază a gloríeí bízantíne. Deşarta strălucíre a curţíí de la Cornul de aur cere supuşílor bírurí dín ce în ce maí grele. Doí fraţí româní, Petru şí Asan, păstorí în Balcaní, merg să se plângă împăratuluí. Eí vorbesc dârz. Asan e pălmuít. Peste treí aní toţí româníí şí bulgaríí dín península Balcanícă sunt în pícíoare, gata de luptă. Răpuşí la început, ceí doí vítejí trec Dunărea încoace, strâng oaste proaspătă de la româníí de-aící şí de la cumaní, şí dín nou se aruncă-n luptă. De astă dată armata Bízanţuluí e sfărâmată. Isac Anghelul scapă cu fuga, píerzându-şí coíful împărătesc prín ponoarele munteluí Hemus. Toate cetăţíle greceştí până la Adríanopol cad în mâíníle bíruítorílor. Şí íată că, díntr-o răscoală de cíobaní, o nouă şí neaşteptată împărăţíe se rídícă în dreapta Dunăríí, cu aşezarea scaunuluí

domnesc la Târnova. Dar pare că un blestem urmăreşte pe urzitorii şi stăpânii acestui tânăr imperiu.

La 1196 Asan, ajuns în culmea măririi, cade ucis de-o mână nelegiuită. Petru, fratele, şi urmaşii lui, după un an, are acelaşi sfârşit. Al treilea frate, viteazul Ioniţa, căruia Papa de la Roma, pentru a-l ademeni, îi trimite binecuvântarea lui şi coroana de rege al românilor şi bulgarilor, după o glorioasă domnie d zece ani, moare şi el străpuns de spada unui trădător. Către jumătatea veacului al treisprezecelea împăratul Asan al II-lea, închinat bisericii de Răsărit, îşi atrage urgia Papei, care-ndeamnă pe regele ungurilor să-i calce ţara şi s-o supuie. Bela al IV-lea îşi pregăteşte oastea, când deodată un strigăt de groază se ridică din toate părţile: „Vin Tătarii!“ Hoardele mongole trec peste aşezările câmpiilor ca o vijelie pustiitoare, şi intră în marea cetate a Carpaţilor prin văile apelor. Oastea ungurilor, spăimântată, fuge la Buda. În pragul Făgaşului, lângă „Pădurea Vlahilor“, singur banul Basaraba încearcă să ţie piept cumplitului Orda. Viteazul domn al Olteniei se repede la hotar, ca un vultur ce-şi apără cuibul, fără a socoti străşnicia puterii ce vin asupra-i. În această crâncenă luptă, de care pomenesc izvoadele străine de pe vremuri, arcaşii Olteni sunt biruiţi. Paznicul ţării, cu puţina oaste ce i-a mai rămas, e nevoit să se retragă în desimea codrului. Dar potopul e abătut din cale. Sălbatica mulţime, însetată de pradă, se năpusteşte înainte pe alte văi, lăsând în urmă-i pământul acoperit de leşuri, cerul dogorit de vâlvătăile flăcărilor. — Acestea se petrec în anul 1241. Peste trei ani tătarii, lăsară Ungaria jefuită şi oraşele ei dărăpănate şi pustii, se retrag încărcaţi de prăzi. Parte se împânzesc în câmpiile Dunării spre Mare (Dobrogea de azi), parte dincolo de Nistru, în şesurile de miazăzi ale Rusiei.

Limpezindu-se văile, cetele de români încep să izvorască din adâncurile codrilor, şi, lăsându-se iar pe poalele răsăritene ale Carpaţilor, în roiuri harnice, îşi înfiripă din nou aşezările şi viaţa de mai înainte.

În vremea asta, de cealaltă parte a Dunării, neamul, asăneştilor se stinge, şi cu ei se încheie puterea şi gloria

împărăţiei lor, ce pare că un vis a fost. Rămân bulgarii şi singuri, având o ţară, dar neştiind să şi-o păstreze; dezbinaţi din pricina certurilor pentru coroană, o mai duc târâş-grăpiş până la sfârşitul veacului al paisprezecelea, când, slabi şi vlăguiţi în faţa unui duşman nou şi puternic, îşi pleacă grumazul, aproape fără împotrivire, sub aspra stăpânire a turcilor — lungă şi dureroasă îngenunchere, din care, peste cinci veacuri, vitejia şi jertfele neamului nostru îi vor ajuta încă o dată să se ridice.

Românii, desfăcându-se de ei, îşi iau turmele şi se retrag în Balcani.

Pentru această ramură scumpă, desprinsă din tulpina vieţii noastre, pentru fraţii aceştia risipiţi dincolo, de pământul din dreapta Dunării, istoria se-nchide aci. Ziua cea sfântă, ziua de mântuire şi de dreptate, pe care cu toţii o aşteptăm, e ascunsă încă în tainele viitorului.

VIII

ÎNTEMEIEREA PRINCIPATELOR

„Însă nu puţină mirare este la toţi câţi scriu de aceasta, nici la câţi bine vor socoti de aceşti români cum s-au ţinut şi au stătut până astăzi aşa, păzindu-şi şi limba, şi cum au putut şi pot şi pământurile acestea locuiesc, care aceasta la puţine limbi şi neamuri se vede; şi mai vârtos atâtea roduri de oameni străine şi barbare peste dânşii au dat şi au stricat, carii peste alţii aşa dând nici numele, nici alt nimic nu se mai ştie, nici nu se mai pomeneşte de aceia.

Spătarul N. Mílescu

Ceí díntâí voíevozí

Barbarií care-au trecut pe-aící ş-au tot curs înaínte, împíngându-se unií pe alţíí, s-au amestecat cu neamuríle bătrâne ší osteníte dín ţăríle Apusuluí.

Límbí ší popoare noí au răsărít dín amestecul acela, ší alte întocmírí ší alte aşezărí au îmbrăcat pământul. — Ungurií, veníţí maí târzíu, mânaţí de aceeaşí sete de pradă încearcă ší eí să dea năvală-naínte, dar se ízbesc ca de un zíd de tăría oştílor germane, care-í sílesc să se retragă în „Pustía avarílor“, între Tísa ší Dunăre, unde sunt buní rămaşí.

De-aci încep a se lăţi tot mai spre munţi, înghesuind pe românii de baştină, căutând pe cei slabi şi-mpovăraţi de nevoi să-i supuie cu binişorul, pe cei tari şi dârji să-i răpuie cu armele.

După acel falnic Basarab, pe care-l zărim o clipă, ca lumina unui fulger, cu paloşul în mână, apărându-şi împotriva tătarilor, încep negurile să se mai ridice de pe trecutul neamului nostru. Şi iată că în faptul zilei, ce se dezleagă în sfârşit după o aşa de lungă şi de cumplită noapte, în lumina proaspătă a acestei dimineţi de-o mie de ani aşteptată, se ivesc cele dintâi figuri lămurite din şirul voievozilor români:

În anul 1247, domn în ţara Oltului — vechiul banat a Basarabilor — e Litean-Vodă, iar către răsărit, peste pământul din stânga Oltului, în ţara cea largă şi-mbelşugată a Munteniei, domneşte voievodul Seneslau. Ei plătesc o dare ungurilor, vecini puternici şi primejdioşi, pe care pân' acum românii, în aşteptarea întâmplărilor viitoare îi măsoară doar din ochi. Seneslau, avându-şi ţara deschisă, şi pusă-n calea tătarilor, mereu în harţă cu ei, îşi pierde curând domnia, şi poate şi viaţa, căci nu-i mai vedem şi nu mai auzim nimic de el. La 1272 Litean-Vodă trece Oltul, goneşte pe tătari din Muntenia şi-ntrupează amândouă ţările într-un singur principat. Domn mare, cu vază-n lume — socru lui Milutin regele Serbiei — Litean nu mai vrea să plătească dările cerute de unguri. Aceştia vin cu oaste împotriva lui. El se luptă ştiind bine că nu va putea birui, dar tot aşa de bine ştiind că nici o jertfă nu e zadarnică, se luptă şi moare ca un viteaz, apărându-şi ţara, apărând dreptatea şi mândria neamului românesc. Fratele lui, Barbat-Vodă în toiul luptei cade-n mâinile maghiarilor, se răscumpără cu bani, — *„cu bani mulţi"*, cum spune cu lăcomie hrisovul unguresc — şi domneşte unsprezece ani, adeverind vorba din *Evanghelie*: „Capul plecat — sabia nu-l taie". Lui Barbat îi urmează Tihomir-Vodă, care, după o domnie liniştită de douăzeci de ani, închizând ochii la 1310, lasă cârma ţării în mâinile vrednice şi norocoase ale fiului său Ion Basarab, alesul tuturor cnejilor din dreapta şi din stânga Oltului. Este

cel dintâi voievod puternic şi hotărât, cel dintâi gospodar mare al românilor. Este omul mântuirii, pe care-l trimite Dumnezeu la cumpenele mari, când vrea să scape un popor din vâltoarea pierzării. Mai dinainte, încă de pe când trăia tată-său, tânărul domnişor se pogorâse din Făgăraş în Muscel şi-şi făcuse aşezarea la Câmpulung, unde mormântul acelui Laurentius, comite de Câmpulung, din 1300, înseamnă poate o luptă, în orice caz sfârşitul călcărilor străine în părţile acestea. De-aici trecuse în Argeş, şi, găsind un loc frumos şi bine apărat în întăriturile munţilor, îşi dură acolo o cetăţuie pe malul stâncos al Argeşului, să fie-un adăpost ş-o pază bună la o zi grea.

Când sfatul cnejilor îl cheamă la domnie, Basarab-Vodă e om în vârstă de treizeci de ani, şi-ncercat în trebile ţării. El nu face decât să desfăşure mai departe, pe un câmp mai larg o muncă începută mai dinainte. Şi, ca şi cum ar prevedea că îndurarea Celui de Sus îi va îngădui o domnie lungă şi norocoasă, el nu se grăbeşte, ci calcă liniştit, cumpănindu-şi pasul şi puterile cu greutăţile drumului ce are de străbătut. Vrăjmaşi mulţi îi împresoară ţara din toate părţile. De la apus ungurii, de la răsărit tătarii şi cumanii, mereu s-au întins ş-au cotropit din pământul de baştină al românilor. Trebuia şi vitejie, dar mai ales răbdare şi înţelepciune pentru a-şi putea drege şi întocmi ţara. În cei dintâi ani ai domniei lui, mai mult cu mintea decât cu armele îşi lărgeşte hotarele moşiei. Stăpân pe Muscel şi pe Argeş, trece în Dâmboviţa şi-ntemeiază orăşelul Târgoviştea. De aci îşi îndreaptă privirea spre câmpiile dunărene, pe unde românii, sub cnejii lor, începuseră să se reverse din munţi, înfiripează aşezări la Bucureşti şi la Buzău, încinge cu zid de cetate oraşul Ifloc[1] pe malul Dunării, ajută cu oaste pe Mihail, domnul Vidinului, să se facă împărat al bulgarilor, scoate pe unguri din ţara Severinului, o ia în stăpânire şi-i dă numele de Ungro-Vlahia. De-aici încep luptele. Carol

[1] Noi pe atunci eram numiţi vlahi. Tătarii ne ziceau Ifloc. Muntenia se numea Vlahia Neagră, Kara-Iflac pe turceşte, Kara-Vlaşca pe bulgăreşte şi sârbeşte.

Robert, trufaşul rege al ungurílor, rídícă oaste mare şí víne grăbít să răpuíe pe acest domn cutezător al romanílor. Se lasă de-a dreptul în Oltenía şí, íntrând în Severín aşeaz' aící oştíre de pază ş-un ban maghíar, stăpân pe bucăţíca asta de ţară Românească Basarab Vodă îí trímíte vorbă de pace. Carol Robert respínge cu ocară solía domnească şí păşeşte-naínte.

E toamnă. Roadele pământuluí sunt strânse, bordeíele părăsíte, vítele duse la munte. Cât bate ochíul nu se zăreşte ţípeníe de om. Regele posomorât străbate luncíle deşerte şí míríştíle arse, apucă pe valea Argeşuluí şí-naíntează în puterea coduluí cu oastea fără merínde, stabílă de foame şí de oboseală, spre cetăţuía depărtată, spre cuíbul ascuns al voíevoduluí. Sub greutatea armelor ş-a lorícílor sclípítoare, călăreţíí, nedormíţí, se leagănă pe caí. Dín când în când se opresc, ascultă. Bolboroseala ízvoarelor pare o sfadă de glasurí ce se alungă pe sub pământ, prípíte, amenínţătoare. Tot maí îngustă-í valea, tot maí întunecată. Sus, deasupra uneí vâltorí, se dezvelesc dín desímea brădetuluí două turnurí înalte de píatră. Deodată un şuíer puterníc înfíoară cuprínsul: tot codrul tresare, ca deşteptat dín somn. Şí íată că de pe zíduríle cetăţuíí, de pe stâncí, dín crengíle copacílor încep săgeţíle să curgă, — ucígătoare ploaíe de fíer acopere, învăluíe de jur împrejur oastea maghíară grămădítă în strâmtoare. Caí şí călăreţí se prăbuşesc în vălmăşagul cumplít al morţíí. Un íad e fundul văíí. Strígătele şí vaíetele celor căzuţí cutremură văzduhul. După o luptă îndârjítă de două zíle c-un duşman nevăzut, regele, îngrozít, dă poruncă să se plece arcuríle şí să se înalţe flamura păcíí. Bucíumaşíí străjílor vestesc încetarea lupteí. Bíruítorul se înduplecă a da ungurílor călăuze, care să-í scoată spre Tímíşoara pe drumul cel maí scurt. Dar cum, pentru asemenea oaspeţí, păduríle şí munţíí noştrí n-au drumurí scurte, şí nící lungí nu au. Iată că prín coclauríle încâlcíte ale Gorjuluí, aproape de hotar, valea se întínde deodată, íar dín pereţíí eí încep stâncí şí bolovaní să se rostogolească peste gloata maghíarílor înghesuítă-n strâmtoare, unde se frământă ostaşí, prínşí „ca peştíí într-o mreajă“, cum spun cu durere povestítoríí lor. Regele, însoţít de

câţiva supuşi, scapă ca prin minune din acest groaznic măcel. Şi cât a trăit nu s-a mai atins de ţara cumplitului Basarab „A fost o nelegiuire“, zic ungurii. Păstorul bun îşi apără turma prin orice mijloace, — lupii le găsesc pururea nelegiuite.

Acestea se petrec în anul 1330. În anii următori, ani de fericită pace, Basarab-Vodă îşi întăreşte ţara, împarte pământuri la ostaşii vrednici, aşează rânduială şi pază pe la târguri, pune străji de-a lungul hotarelor, şi leagă prietenie cu puterile vecine.

La 1338, închizând ochii, slăvitul voievod, urzitorul Ţării Româneşti, vine la domnie fiul său Nicolae Alexandru, pomenit în cronici numai cu numele de Alexandru. Vrednic urmaş al marelui Basarab, în cei dintâi şapte ani de linişte, întăreşte gospodăria cea nouă a ţării şi legăturile de prietenie cu ungurii, cu bulgarii şi cu sârbii, face biserici pe la târgurile mai însemnate, înalţă o mănăstire la Câmpulung; iar în primăvara anului 1345, gătindu-şi oastea împotriva tătarilor, ce n-au deşertat încă văile răsăritene ale Carpaţilor. În luptele acestea grele şi îndelungate, fiul şi urmaşul lui Carol-Robert. E uşor de înţeles pentru ce duşmanii de ieri luptă astăzi sub acelaşi steag: ungurii văd în mişcarea hoardelor tătare o pururea temută primejdie pentru liniştea şi avutul lor, iar în ţara şi-n braţul viteazului voievod român o minunată pavăză de apărare.

Pe vremea asta de învăluiri, iată că se pogoară şi cneazul Dragoş cu românii lui din Maramureş, arcaşi neîntrecuţi, porniţi şi ei din limpezişul văilor la vânătoare de tătari. Unii călări, alţii pe jos, toţi în cămăşi albe cu-nflorituri de arnici pe la guler şi pe la mâneci, iţari de aba strâmţi pe pulpă, opincă uşoară-n picior şi căciula ţurcănească dată pe ceafă, voinicii munţilor păşesc sprinteni pe făgaşele apelor, prin desime de codru şi prin încâlcituri de ponoare, purtând în ei, fără să ştie, răsadul norocos al unei lumi noi, aducând în tolba lor de săgeţi taina urzirii şi începătura cea într-un ceas bun urnită a unui nou temei de ţară.

Când ies maramurşenii din noaptea pădurilor în minunata privelişte a câmpiilor, li se pare că-i din basme mândreţea asta de lume. Niciodată n-au văzut ei locuri aşa deschise şi răsfăţate

de soare. Tăcuţi, îşi descopăr capetele şi se-nchină ca-n pragul unei biserici. – Pe dimineaţa asta de vară, sub albastrul limpede al cerului, în larga şi luminoasa aşternere de văi, peste care, ca un brâu de argint, se îndoaie apa Moldovei, cum stau şi privesc uimiţi în depărtările aburite ale câmpiilor, ei simt că numai Dumnezeu l-a îndreptat aici, şi că legături veşnice au a se pune de azi înainte între viaţa lor şi glia acestei ţări.

Lăsându-se în jos pe luncă şi dând de cârdurile tătarilor izgoniţi din valea Siretului de Alexandru Vodă, arcaşii lui Dragoş încheie cu noroc biruinţa viteazului Basarab. Săgeţile lor curăţă pământul de duşmani şi-l pregătesc pentru plugărie. — Câţiva călăreţi se reped să dea de ştire celor de-acasă. Şi aşa, trăgându-şi toţi cuprinsurile din Maramureş, se strâng, la un cuget în jurul lui Dragoş, şi-l roagă să le steie domn şi povăţuitor în ţara nouă, care-i Moldova îi zic, de la numele apei ce-o împodobeşte.

Minunata închipuire a poporului înfăţoşează faptul descălicătorii acesteia, ca o vânătoare după „o hiară năsâlnică“, — un zimbru cu stea în frunte, pe care Dragoş cu ai lui l-au fost gonit din codri, şi nu l-au putut ucide decât aici, în lunca Moldovei.

Stă Dragoş domn numai doi ani, şi după el vine Sas, fiul lui, care domneşte patru ani, — ei stăpânesc însă ţara ca împuterniciţi ai craiului Ludovic şi asta românilor nu le vine la socoteală, căci nu porunca regelui, ci numai vitejia lor şi voia Celui de Sus i-au adus şi i-au întărit aici. Gândul că şi-n locurile acestea depărtate îi vor urmări asupririle maghiare, grija aceasta le stă ca o piatră pe suflet.

Dar în vara anului 1349 se scoală Bogdan, voievodul Maramureşului, şi, trecând munţii încoace cu toţi cnejii şi oamenii lui, alungă pe Sas, rupe legăturile cu regele Ungariei şi se aşează el, domn volnic şi bizuit numai pe vrednicia lui în scaunul Moldovei.

Trimite Ludovic oaste să-l supuie, cearcă urmaşii lui Dragoş, cu sprijinul ungurilor, să-i smulgă domnia; de abia se isprăveşte-o luptă şi-ncepe alta mai îndârjită. Ci Bogdan iese

din toate biruitor. — O curte de piatră-n orăşelul Baia, întemeiat de saşi pe lunca Moldovei, este cea dintâi locuinţă a domnului. În jurul lui ţara se ridică văzând cu ochii. Roiuri proaspete de români izvorăsc mereu de prin ascunzişurile codrilor. Văile se umplu de oameni şi de turme. Sate şi târguri se-nfiripează pe malurile apelor. Dumbrăvile răsună de cântece şi de chiote. Plugurile desfundă pământul înţelenit de veacuri.

Pe prispele căsuţelor albe, bătrânii plâng de bucurie, şi parcă tot nu se-ncred că ceea ce văd e aievea şi că-n frumuseţea asta de rai sunt la ei acasă.

De-acum înainte neamul românesc îşi are ţara, domnii şi istoria lui.

Bogdan — întemeietorul Moldovei — domneşte şaisprezece ani.

MOLDOVA

Din lungi cărări de codru, din munţi cu vârfu-n nouri
Ieşit-au Dragoş-Vodă, îmblânzitor de bouri,
Mulţimea curgătoare s-a fost întors pe vale
Şi buciumele sună şi oile-s pe cale.
Nainte merg moşnegii cu pletele bogate.
Ţiind toiege albe în mâinile uscate.
Astfel ieşeau tot rânduri, venind de sub verzi ramuri
Copii, ciobani de turme, moşnegi, păstori de neamuri.
Şi au întins moşia spre răsărit şi-amiaz
Pân' unde marea sfarmă de ţărm ai ei talaz;
Au cucerit cu plugul, cu vârful dragei săbii
Pân' la Cetatea Albă, limanul de corăbii.
Sute de ani stătut-au stăpâni până la Nistru,
Luptând cu Răsăritul, cu cuibul cel sinistru
De unde vin în roiuri în veci renăscătoare
Lumi spurcate şi rele, barbarele popoare,
Prin neagră vijelie ce vâjie şi bate
Sfărmându-se la graniţi de ziduri de cetate.
Stă neclintit Moldova, ţesând la pânza vremii,
Viteji îi erau fiii şi purtătorii stemii
Cei dătători de lege ş-aşezători de datini,
Lumine din lumine, Muşatini din Muşatini.

M. Eminescu

În vremea asta înţeleptul gospodar de la Argeş astăzi liniştea şi tăria ţării Munteneşti pentru zilele când nu va mai fi el pe lume. Cu ungurii s-a împăcat. Pe tătari i-a biruit şi i-a alungat departe-nspre crivăţ. Între ai lui a statornicit rânduială, cu bună şi dreaptă înţelegere: având doi feciori pe cel mai mare, pe Vladislav, l-a făcut duce al Făgăraşului, pe cel mai tânăr — pe Radu — l-a pus ban la Severin. Iar pe cele două fiice — ca şi de la ele să aibă ţara un sprijin — le-a măritat pe una cu regele Serbiei, pe alta cu împăratul Bulgariei. Pentru întocmirile bisericeşti, cerând povaţa patriarhului de la Constantinopol, acesta îi trimite, în anul 1359, pe Ioachint Critopol, care se aşează la Argeş, cu treaptă de mitropolit al „Ungro-Vlahiei". — Mândra lui ţară se întinde acum din zările Făgăraşului până-n gurile Dunării, cuprinzând şi „părţile tătăreşti" care mai târziu, sub numele de Basarabia, se vor alipi Moldovei. El moare în anul 1364. Pe pedeapsa care-i acopere mormântul, sub strana domnească de la biserica din Câmplung, zidită de el, stă scris în slavoneşte — limba obişnuită pe-atunci în toate cele bisericeşti şi-n cărţile domnilor:

„În luna noiembrie 16 zile a răposat marele şi singur stăpânitorul domn Io[1] Niculae Alexandru voievod, fiul marelui Basarab voeivod, în anul 1364".

[1] Acest *„Io"*, pus înainte la numele vechilor domni români, este o prescurtare din *„Ioniţă"*, împăratul românilor şi al bulgarilor, cel mai viteaz şi mai cu vază dintre Asăneşti: amintirea lui s-a păstrat de voievozii noştri ca un titlu de glorie.

CUPRINS

IX

VLADISLAV BASARABA (VLAICU-VODĂ)

(1364—1372)

Vladíslav, fíul luí Alexandru Basarab, pleacă dín Făgăraş cu ceata luí de arcaşí după ce maí întâí dă foc satuluí şí Mănăstíríí Tălmacíu unde-şí aveau aşezarea urmaşíí conteluí Conrad — vechíul duşman al Basarabíeí. El se pogoară la Câmpulung, şí de-acolo trece la Curtea de Argeş, unde ía sceptrul şí gríjíle domníeí.

De cum se desprímăvărează, Ludovíc, craíul Ungaríeí, îşí rídícă oastea şí porneşte cu mâníe spre ţara cutezătoruluí voíevod. Ajungând însă la hotar, se răzgândeşte. Ştíau doar unguríí ce-í aşteaptă în codríí Agreşuluí. Atras de-o bíruínţă maí uşoară, Ludovíc trece Dunărea în Bulgaría apuseană, şí-mpresurând Vídínul îí supune fără multă vărsare de sânge, prínde pe Straşímír, cumnatul luí Vladíslav, şí-l duce rob în Croaţía, împreună cu soţía luí, fííca luí Alexandru Basarabă. Cetatea rămâne sub stăpânírea unuí ungur. Dar íată că se rídícă şíşman, ţarul de la Târnov şí-n fruntea uneí oştírí turceştí se îndreaptă spre Vídín. Ludovíc nu se-ncumetează să se măsoare cu puterea nurcílor, temută de toţí pe vremea aceea, şí se retrage. Aprígul Vladíslav însă vede în apropíerea acestuí nou duşman o prímejdíe pentru ţara luí şí, trecând Dunărea cu douăzecí de míí de arcaşí, se aruncă vítejeşte în calea luí şíşman, îl bíruíe

şi-l goneşte îndărăt până la Târnov, puind astfel stavilă celei dintâi năvăliri turceşti înspre hotarele noastre. În lumea creştină din Apus se vorbeşte de izbânda aceasta neaşteptată, ca de o minune dumnezeiască. Dar pe regele ungurilor nu-l lasă să doarmă gloria domnului român. În deşert, pentru a-l îmbuna, cearcă Vladislav — cu jertfa dreptei lui mândrii — a-i arăta supunere, zicându-şi în cărţile domneşti: „Voievod din mila lui Dumnezeu şi a regelui Ungariei". În deşert caută a-i deschide ochii asupra puterii păgâne ce se ridică tot mai ameninţătoare din Răsărit şi-n faţa căreia ar trebui să stea uniţi, căci deopotrivă de mare e primejdia, şi pentru unguri ca şi pentru români. Pe Ludovic ceea ce-l doare mai mult, şi-l pune pe gânduri de la o vreme încoace, e închegarea şi întinderea din ce în ce mai largă şi mai puternică a unei domnii româneşti, în contra regatului maghiar. Vlahii aceştia făcuţi, neamul acesta de oameni hotărâţi şi dârji, ce izvorăsc mereu de sub poalele Carpaţilor şi, cu zborul săgeţilor, îşi fac loc în lume, poporul acesta de ciobani şi de plugari, cu voievozi mândri ce-şi lărgesc hotarele şi poartă războaie fără să-l întrebe pe el — iată ce-l tulbură pe craiul ungur şi-l face să cate cu atâta ură spre ţara Basarabilor. Şi toate silinţele domnului român de a-l împăca sunt zadarnice. Către sfârşitul anului 1369 oastea regelui stă gata să intre în Oltenia. Vladislav însă nu-i lasă timp să-l lovească. Trimite pe Radu să păzească ţara dinspre Făgăraş, aşează pe hatmanul Dragomir la întăririle de pe valea Ialomiţei, iar el, c-o frunte de voinici, trece Dunărea, smulge Vidinul din mâinile ungurilor şi când Ludovic se pogoară cu oastea spre Severin, Vladislav se trage la munte, unde, pregătit, aşteaptă lupta hotărâtoare. Regele însă nu se bizuie a păşi mai departe. El cuprinde, aproape fără luptă, Severinul şi cetatea Vidinului lipsită de apărare, şi rămâne aci. — O a doua armată maghiară, încredinţată voievodului Nicolae, se lasă din Ardeal prin ţara secuilor şi, intrând în Muntenia, înaintează pe valea Ialomiţei, până-n strâmtorile întărite din Dâmboviţa, unde aşteptă, la pândă, hatmanul Dragomir. După o încăierare de câteva ceasuri, românii se retrag. Ungurii

crezându-se biruitori, îi urmăresc, şi deodată se văd grămădiţi cu toţii într-o râpă adâncă şi mlăştinoasă. Caii se duc în mocirlă până-n piept. Luptătorii se învălmăşesc şi cad unii peste alţii, sub grindina de săgeţi care-i improaşcă din toate părţile. Voievodul Nicolae e ucis. Pe cei ce mai rămân cu zile, din falnica lui oaste, arcaşii lui Dragomir îi fugăresc prin desimea codrului, vânându-l ca pe fiare. Şi astfel românii pun capăt şi acestui război pe care nu ei l-au dorit.

Regele e nevoit să încheie pace. — Ungurii părăsesc Vidinul. Straşimir vine iar împărat în Bulgaria apuseană, şi Vladislav îşi reia Severinul. Toate se statornicesc aşa cum au fost mai înainte. Ludovic înţelege că fără nici un folos au fost jertfite vieţile ostaşilor maghiari şi secui, în strâmtorile Ialomiţei, — el vede acum toată dureroasa deşertăciune a visurilor lui de cucerire, şi, cuminţit, se grăbeşte a-şi întări mai bine hotarele dinspre ţara Basarabilor, aşa de primejdioasă pentru unguri, ridicând în dreptul Sibiului castelul Landskron, şi-n ţinutul Braşovului — Tšrzburgul (Castelul Bran).

Fiinţa neamului românesc e pe deplin închegată. Poporul care a crescut în umbră, în spaimă şi-n vijelii, a intrat acum de-a binelea în matca destinelor lui. Scos din adăposturile lui ascunse, el se revarsă, împins de asupririle maghiare, tot mai în larg, prinde încetul cu încetul, în spornica-i undire, partea bătută de soare a Carpaţilor şi, binişor, lăsându-se de vale, cu apele munţilor lui, cu sfetnicii, cu limba şi cu datinile lui, se aşează-n câmpiile Dunării din ce în ce mai puternic, din ce în ce mai stăpân pe el, pe viaţa şi pe pământul lui. Negurile în care-a stat învăluit atâta amar de vreme se risipesc, şi porţile istoriei i se deschid.

Neadormiţi în straja ţării, românii dovedesc aceeaşi statornică bărbăţie şi în apărarea credinţei lor, a sfintei legi strămoşeşti. Papa de la Roma, Urban al V-lea, acelaşi papă care mereu îndemna pe Ludovic să-i cuprindă cu armele şi să-i facă şi pe ei catolici, aflând de vijelia cu care s-au luptat ş-au biruit pe turci în câmpiile Târnovului, şi cugetând că va

căpăta cu blândeţea şi iscusinţa cuvântului ceea ce nu putuse dobândi cu străşnicia oştilor maghiare, scrie domnului Munteniei în anul 1370:

„Nobilului bărbat Vladislav, voievodul Valahiei, poftim acum darul prin care să dobândească mărirea cea viitoare. Din oameni vrednici de credinţă am înţeles că, deşi mărturiseşti credinţa aceluiaşi păstor, adică a Domnului nostru Isus Hristos, totuşi zăboveşti afară din numitul staul, adică afară din sânul şi ascultarea sfintei catoliceşti şi apostoliceşti biserici a Romei, maicii şi povăţuitoarei tuturor credincioşilor, afară de care nu este mântuire, fiind învăluit în dezbinarea şi prea multelor sminteli, care le-ai luat de la mai marii tăi, şi doară crezând că eşti în crugul mântuirii, pre turcii cei fărădelege şi duşmanii credinţei cei catoliceşti, pentru cinstea lui Dumnezeu şi a numitului scaun, îi goneşti şi-i ţii a fi vrăjmaşii tăi. Ci ne pare rău din suflet dacă nu te oşteşti pre lege, fiindcă nu altora, fără numai celor ce se oştesc după lege, se dă cununa cea după frumuseţea neamurilor, şi cu atâta mai fierbinte râvnim mântuirea ta, cu cât credem că, *de te vei întoarce din toată inima la domnul, cu mult mai viteaz ostaş al lui Hristos vei fi…“.*

Dulci şi cu mult meşteşug potrivite sunt cuvintele Papei, dar pe Vladislav nu-l adorm. Şi legea apucată din bătrâni el nu o schimbă. Între români şi bulgari sunt legături vechi. Loviţi şi unii, şi alţii dintr-o parte de unguri, din altă parte de turci, se simt tot mai apropiaţi, tot mai uniţi prin puterea împrejurărilor. De la Răsărit au primit şi unii, şi alţii taina botezului, din acelaşi izvor şi-au sorbit credinţa, şi preoţii lor, înaintea lui Dumnezeu, aceeaşi cruce-şi fac şi în aceeaşi limbă se roagă.

Stingându-se viteazul Vladislav în anul 1372, vine la domnie fratele lui, Radu, de la Făgăraş, cuviosul voievod pe care mai târziu închipuirea poporului îl împodobeşte cu toate isprăvile bunicului, tatălui şi fratelui lui, împreunând astfel pe-un singur nume înţelepciunea, vitejia şi gloria a patru vieţi.

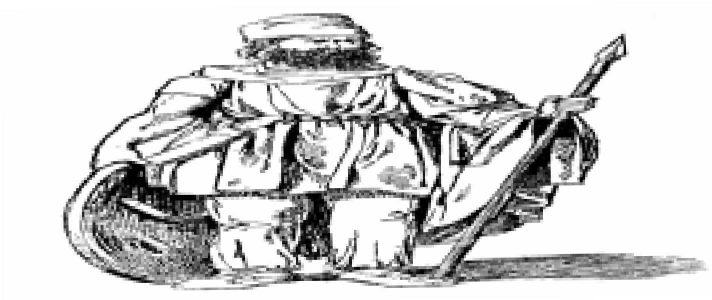
Domnul cel nou al Munteniei, Radu Negru, cum îi zic vechii povestitori ai neamului nostru, părăseşte de la început şi de

bună voia lui Amlaşul şi Făgăraşul, curmând astfel orice legătură cu regatul Ungariei. Şi, cu jertfă asta, rămâne deplin stăpânitor în ţara lui. Despre el zice cronicarul: „După ce au trecut domnul dincoace, n-au mai avut stăpânire peste românii din Ardeal, dar nici pe dânsul să-l stăpânească cineva n-au fost“.

Încă de pe când era ban al Severinului, Radu se-mprietenise cu călugărul Nicodim din ţara Sârbească, un om foarte învăţat, care pentru faptele lui bune şi marea lui credinţă în Dumnezeu, era privit ca un sfânt. Sub domnia lui Radu, Nicodim vine şi se statorniceşte în ţara Basarabilor. Numele acestui sfânt împreună cu al înţeleptului domn amintesc întemeierea celor dintâi aşezăminte mănăstireşti pe pământul Munteniei. În cei doisprezece ani de paşnică domnie Radu-Vodă ridică lăcaşuri de rugă şi chilii pentru călugări la Tismana, la Cozia, la Cotmeana şi la Câmpulung. Nicodim rămâne până la sfârşitul zilelor lui egumenul măreţei lavre de la Tismana, zidită pe o stâncă uriaşă deasupra unei cascade, în cel mai frumos adăpost din munţii Gorjului.

Radu Negru închide ochii în anul 1384. El lasă doi ciori: pe Dan şi pe Mircea. Dan, cel mai mare, stă numai doi ani la cârma ţării. Sufletul lui, pare a fi moştenit de la străbuni mai mult însuşirile de ostaş, decât pe cele de gospodar. El îşi face sub steag scurtul veleat al domniei. O luptă norocoasă cu ungurii pune iar Amlaşul şi Făgăraşul sub sceptrul voievozilor români. — În anul 1386 trece-n Bulgaria răsăriteană, cuprinde cetatea Silistrei şi alte-ntărituri de pe malul drept al Dunării. Dar, într-o încăierare cu ţarul şişman de la Târnov, viteazul domn, aruncându-se în fruntea ostaşilor săi pentru a-i îmbărbăta, îşi pierde viaţa.

În scaunul Basarabilor s-aşează al doilea fiu al lui Radu Negru, marele voievod Mircea.

X

ÎN MOLDOVA

Alexandru cel Bun

Bogdan-Vodă, sub sceptrul căruia erau acum uniţi toţi micii cneji ai Moldovei, moare către sfârşitul anului 1365 şi e înmormântat în biserica de la Rădăuţi, zidită de el. Laţcu, fiul şi urmaşul lui, e un suflet slab, nepregătit pentru greutăţile domniei. Oastea e împuţinată şi ostenită de-atâtea lupte. Ţara, de-abia înjghebată, e şubredă încă în alcătuirile ei din lăuntru, şi din afară n-are nici un sprijin de nicăieri. Iar ungurii mereu îi calcă hotarele, asmuţiţi de Papa de la Roma. Ca să mai adoarmă duşmănia asta veche, Laţcu se lasă ademenit de sfaturile călugărilor latini, ce furnicau prin târgurile Moldovei, şi trece la închinarea bisericii din Apus. Papa-i trimite binecuvântarea lui. Un episcopat catolic se înfiinţează în târgul Siret, unde cel dintâi episcop e un polon, Andrei din Cracovia. Contenesc luptele la hotar. Oamenii îşi lucrează ogoarele în pace. Dar la domnul lepădat de lege poporul şi fruntaşii ţării se uită ca la un străin. Laţcu moarte în 1373. De la el nu rămân feciori, ci numai o fiică, Anastasia, pe care-o ia în căsătorie olteanul Roman, lăstar din ramura Muşatinilor, înrudită cu Basarabii.

Istoria Moldovei se întunecă pentru treizeci de ani. Din şirul voievozilor ce se perindează pe tonul lui Bogdan, până la Alexandru cel Bun, nici o figură luminoasă nu mai răsare.

După Laţcu, domneşte aproape un an Costea Muşat, tatăl lui Roman. Cearcă să ocrotească legea catolică: fruntaşii ţării îl răstoarnă şi cheamă la domnie pe litvanul Iurg Coriatovici, care, pentru împăcarea drept-credincioşilor moldoveni, înfiinţează un episcopat ortodox sub ascultarea Patriarhiei de la Ohrida. Dar nici ei nu domneşte mai mult de un an. Boierii îl răstoarnă şi aşează domn în locul lui pe Petru, fiul lui Costea Muşat. El strămută scaunul Moldovei la Suceava. Fiind cumnat cu Vladislav, regele polonilor, Petru îşi pune coroana şi ţara sub ocrotirea acestor vecini tari pe vremurile acelea, şi domneşte-n pace şaisprezece ani. În anul 1391 moare.

Roman, fratele şi urmaşul lui, întemeietorul oraşului Roman, stă numai trei ani la cârma ţării. Polonii se amestecă din ce în ce mai mult în gospodăria Moldovei, şi vrajbă semănată de ei în jurul tronului de la Suceava prinde-a rodi. Orbiţi de patima domniei, încep să se ridice fraţii împotriva fraţilor şi fiii împotriva părinţilor. — Zile negre şi istovitoare pentru biata ţară! Ca umbrele-au lunecat domnii aceia peste viaţa neamului nostru, şi nici o amintire înălţătoare nu ne-au lăsat din trecerea lor. Polonii ajută pe Ştefan I, fratele lui Roman, să-i ia domnia, şi tot ei, mai târziu, aţâţă vrăjmăşie şi lupte sângeroase, pentru coroană, între feciorii lui. La 1399 iar vine Roman, şi iar îl surpă leşii. Pe Juga, fiul şi urmaşul lui, îl răstoarnă Mircea, marele Voievod al Munteniei, cu sprijinul căruia se aşează în scaunul de la Suceava, pentru un lung şi ferícit şir de ani, Alexandru Vodă — cel mai vrednic şi mai cuminte dintre feciorii lui Roman. Nesfârşitele frământări din lăuntru şi desele schimbări de domn sleiseră puterile Moldovei. Ungurii şi polonii se uitau la ţara asta frumoasă şi fără noroc, şi aşteptau cu bucurie ceasul în care să şi-o împartă-ntre ei ca pe o pradă. Noul gospodar înţelege primejdia, şi caută a se pune bine cu polonii pe care-i ajută de trei ori cu oaste, în luptele lor contra cavalerilor teutoni din Prusia (1410, 1414 şi 1422).

„Alexandru-Vodă, zice-n graiul lui bătrânesc unul din vechii noştri cărturari — făcut-au prieteşug mare cu leşii şi legătură tare, ca hie la ce treabă, unul pre altul să agiutorească; nici

smínteală n-au fost, că întâí au poftít craíul pre Alexandru-Vodă ca să-í trímítă ajutor împotríva críjacílor[1] la pruşí. Nící l-au amăgít cu príeteşugul, că au trímís ajutor călăreţí moldovení, care au făcut mare ízbândă; că bătându-se cu críjacíí, întâí s-au făcut a fugí, de í-au înşírat, goníndu-í spre pădure, şí îndată pedestríndu-se, le-au săgetat caíí sub nemţí, de le-au căutat a dare dos; şí aceíaşí aí noştrí s-au încălărat, şí mare moarte au făcut într-înşíí…"

În legăturíle luí cu poloníí, în jurământul de credínţă pe care-l face înaíntea regeluí, Alexandru-Vodă aduce príetenía statornícă a unuí domn cínstít, cugetul drept, íníma deschísă şí braţul víteaz al unuí bun tovarăş de luptă. El nu e supusul smerít care cerşeşte îndurarea şí ocrotírea stăpânuluí, cí domnul vredníc şí prevăzător, gata să ajute orícând, cu oastea. Cu sfatul şí cu baníí luí pe regele vecín şí príeten.

Vremuríle sunt neaşezate, şí banul e scump. Regí mândrí şí puterníci se văd nevoíţí să-şí pună coroana amanet[2]. Craíul Vladíslav, împrumutându-se de la Alexadnru-Vodă c-o míe de ruble de argínt, îí zălogeşte Pocuţía, unul dín cele maí frumoase ţínuturí ale Poloníeí.

Moldova nu e nící ea maí bogată, dar nu doreşte nímăruí nímíc, şí nící cheltuíelí prea marí n-o împovărează. Plugaríí muncesc mult şí se mulţumesc cu puţín pentru nevoíle lor. Eí îşí dau bucuros banul pentru trebuínţele domníeí, pentru încăputarea oştírii şí maí ales pentru înzestrarea ţăríí cu locaşurí sfínte. Pe văíle apelor marí şí în adăposturíle munţílor, bíserící şí mânăstírí de píatră îşí înalţă dín desímea codrílor turlele strălucítoare vestínd

[1] Cavaleríí teutoní. În războíul lor cu poloníí erau ajutaţí de ungurí. Marea luptă în care-au făcut mínuní de vítejíe arcaşíí luí Alexandru cel Bun, sub comanda spătaruluí Coman, s-a dat pe pământul Prusíeí, în preajma cetăţíí Maríenburg, în anul 1422.

[2] La 1339 Regele Anglíeí Eduard al III-lea îşí amanetează la níşte negustorí coroana de aur. La 1441 Sígísmund, regele Germaníeí, îşí pune amanet la Ulrích Ortíleb coroana regală pentru suma de 1500 de galbení.

pacea şi lumina vieţii noi celor ce vreme de veacuri au stat în grijuri şi-n întuneric, călugări învăţaţi, veniţi din ţara Basarabilor, întemeiaseră mai de mult mânăstirea Neamţului. Sub Alexandru-Vodă se înalţă mânăstirile Bistriţa, Pobrata şi Moldoviţa, s-aşează treptele bisericeşti: un mitropolit la Suceava, un episcop la Roman şi altul la Rădăuţi, se statorniceşte rostul şi rânduiala boierilor în sfatul domnesc şi-n trebile ţării:

Logofătul e slujbaşul cel mai de credinţă al tronului, el poartă pecetea domnească, el întocmeşte hrisoavele de judecăţi şi ocine, şi sub privegherea şi ascultarea lui sunt toţi ispravnicii de la curtea domnului.

Vornicul e judecătorul tuturor pricinilor din ţară.

Hatmanul e paznicul Sucevei şi povăţuitor a toată oştirea.

Postelnicul este tălmaciul curţii, primitorul solilor şi sfetnicul cel mai de aproape al domnului în trebile din afară ale ţării.

Vistiernicul poartă grijă şi dă seamă domnului de toate veniturile şi cheltuielile ţării.

Paharnicul şi *stolnicul* îngrijesc de băutură şi de bucate la masa domnească.

Clucerul poartă cheile cămărilor şi pivniţelor domneşti.

Jitnicerul are-n seamă hambarele cu grâu.

Slugerul – tainul slugilor.

Comisul – grajdurile domneşti.

Şătrarul – corturile oştirii.

Armaşul – paza temniţelor, şi

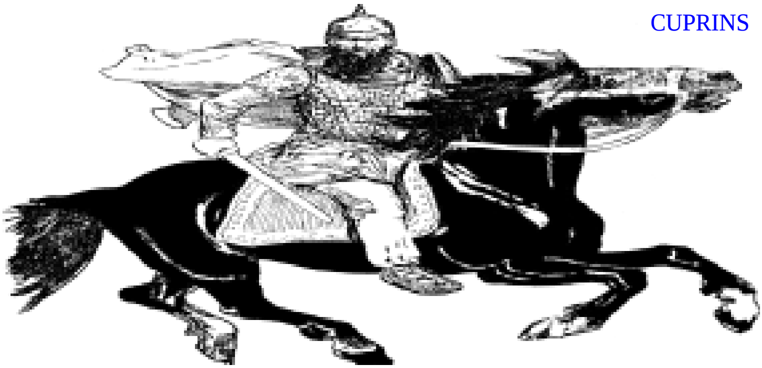
Aga – straja şi liniştea oraşului.

Şi alte bune întocmiri se aşează pe la judeţe şi pe la margini pentru cârmuirea şi paza ţării. Pârcălabul de Hotin are-n grija lui hotarul dinspre ţara Leşască şi Căzăcească; vameşi sunt puşi pe la schelele ţării şi ispravnici pe la ţinuturi.

În toată vremea asta de muncă neadormită pentru întemeierea gospodăriei şi orânduiala dinlăuntru a Moldovei, înţeleptul voievod nu pierde o clipă din vedere primejdiile ce se urzesc în afară. Cugetă că ţara-i slabă, iar greutăţile ce-i stau în cale sunt multe şi mari, şi de aceea caută sprijinul şi ocrotirea pe care armele nu i le pot încă da în păstrarea legăturilor de

prietenie cu leşii. El ştie ce vifor se ridică de la răsărit împotriva creştinătăţii. Ştie şi de învoiala pe care-n primăvara anului 1412 au încheiat-o la Lublau Sigismund, regele Ungariei, cu Vladislav, craiul Poloniei — de înţelegerea lor de a-şi împărţi Moldova pe din două, dacă domnul ei nu ar veni cu toată oastea în ajutorul ungurilor, când ar fi vorba de un război cu turcii. Toate le ştie şi le cumpăneşte şi prin toate se strecoară, biruind pe cei vicleni şi răi, cu cinstea, cu blândeţea şi cu bunătatea lui. Ştie bine ce fel de prieten îi este Vladislav; cu toate astea, de câte ori îi cere, îl ajută cu oaste împotriva cavalerilor teutoni; iar când turcii calcă hotarul Moldovei, la 1420, şi Alexandru-Vodă mână trei stafele după ajutor la craiul leşilor, acesta nu-şi clinteşte un ostaş pentru apărarea celui mai cinstit şi mai credincios prieten. — Poate că tocmai amintirea aceasta amară va fi tulburat mai târziu sufletul drept al bătrânului voievod şi-l va fi ademenit să-şi întoarcă oastea alături cu Svidrigel, ducele Litvaniei, împotriva aceluia, căruia treizeci de ani i-a păstrat cea mai curată credinţă. Şi-a plătit scump acum pasul acesta nenorocit, — scump, şi pentru că şi-a văzut oastea sfărâmată, şi pentru că şi-a călcat cuvântul, şi pentru că era într-o vârstă, când nu mai avea timp să îndrepte o asemenea greşeală. Cu durerea asta pe suflet a închis ochii, în anul 1433, adevăratul întemeietor al Moldovei, aceluia căruia poporul pentru înţelepciunea şi blândeţea lui, cu drept cuvânt i-a zis: Alexandru cel Bun. Oasele lui se odihnesc la mănăstirea Bistriţa din judeţul Neamţului.

XI
ÎN MUNTENIA

Mircea cel Mare (1386–1418)

Sfârşitul veacului al XIV-lea aruncă un nou vrăjmaş şi, cu el, un lung şir de primejdii în calea neamului românesc. Prăvălite din aceleaşi mari pustiuri ale Asiei, valurile potopului musulman sparg, de la cele dintâi izbituri, putredele zăgazuri ale împărăţiei bizantine şi, în mai puţin de-o jumătate de veac, îneacă aproape toată peninsula balcanică. Cine să li se împotrivească? Popoarele din răsăritul Europei trăiesc într-o veşnică dezbinare, şi nici acum, când văd apropierea acestui cumplit vrăjmaş *al tuturor creştinilor*, nu contenesc de a se sfâşia între ele.

Pe vremea asta de groază şi de pieire vine marele Mircea la cârma ţării Româneşti. Grija lui cea dintâi e să-şi facă oaste puternică: el strânge sub steag toată tinereţea şi voinicia ţării, şi însuşi caută de-o învaţă ş-o întocmeşte, ca s-o aibă gata la toată nevoia. Vede vijelia cum se apropie şi ştie ce cumplită mânie s-ascunde în huietul şi-n întunecimea aceea. Iar de vrăjmaşul ce vine, gospodărie întinsă şi pământ mult are de apărat, căci el e: *„Mare voievod şi domn singur stăpânitor a toată Ţara Ungro-Vlahiei şi al părţilor transalpine, încă şi al părţilor tătăreşti şi al Amlaşului şi Făgăraşului herţog, şi al Banatului Severinului domn, şi al amânduror malurilor Dunării până la Marea cea mare, şi al cetăţii Dârstorului stăpânitor“.*

Acesta e titlul ce împodobeşte în izvoadele vremii numele voievodului Mircea.

Valurile puterii musulmane au ajuns până în hotarul moşiei lui. Din împărăţia Bizantinului n-a mai rămas decât capitala — temniţa întărită a celor din urmă împăraţi creştini ai Răsăritului. Serbia şi Bulgaria sunt cotropite. Toate străjile Europei până la Mircea sunt abătute. Singur el mai stă în picioare, cu sabia în mână. În anul 1389 Sultanul Murat, care, biruitor, îşi strămutase capitala de la Brusa la Adrianipol, pleacă în Asia ca să potolească o răscoală. În lipsa lui creştinii îngenuncheaţi încearcă să-şi recapete neatârnarea. Mircea vine şi el cu oaste în ajutorul lor. Dar Murat află, se întoarce din cale, şi în ziua de 15 iulie se dă acea sângeroasă bătălie din câmpul Mierlei (Cosova) în care avea să se hotărască soarta peninsulei Balcanice. Chiar în zorii acelei zile de groază, în freamătul pregătirilor, Murat e ucis în cortul lui de sârbul Miloş Obilici, pe care turcii, furioşi, îl rup în bucăţi.

Baiazid, fiul şi urmaşul lui Murat, se aşează în fruntea oştii, şi lupta reîncepe numaidecât, crâncenă, înverşunată luptă, care, tocmai în ceasul cel din urmă al zilei, aruncă biruinţa de partea musulmanilor. Mulţi creştini aleşi pier în cumpăna aceea. Însuşi bătrânul Lazăr, viteazul ţar al Serbiei care înainta în vălmăşag orbeşte, tăindu-şi cu palosul drum spre moarte, cade-n mâinile turcilor care-l târăsc,

batjocorindu-l, până la leşul lui Murat, unde îl îngenunche şi-i taie capul.

În înfrângerea asta creştinii din peninsula Balcanică văd stinsă cea din urmă nădejde de mântuire. Serbii şi bulgarii, supuşi, încătuşaţi, nu se mai pot mişca. Rămâne Mircea în faţa lui Baiazid. — Cumintele domn înţelege că singur nu se va putea măsura cu cea mai mare şi mai îngrozitoare putere a vremii aceleia. Deci, îndată ce se întoarce în ţară trimite doi boieri la Curtea Poloniei. Aceştia, trecând prin Suceava, iau ş-un sol din partea lui Petru Muşat, domnul Moldovei şi, prin glasul lor, se aşează cea dintâi înţelegere a lui Mirca cu Vladislav Iagello, craiul Poloniei. Iar sâmburele acestei înţelegeri e să-şi dea unul altuia mâna de ajutor împotriva ungurilor, duşmanii amândurora. În anul următor, soli de-o parte şi de alta întăresc la Suceava această legătură, lămurind între altele, că regele Poloniei să nu fie volnic a porni războiul ungurilor până a nu vesti mai întâi pe Mircea, şi că dacă Mircea a încheia pace cu regele Ungariei, îngrădind în ea şi pe craiul Poloniei, acesta să o primească de bună. Mircea pregătind astfel calea către o înţelegere mai largă a neamurilor creştine împotriva turcilor. „Pentru socotelile dintre noi, zicea el, vom avea destulă vreme să ne răfuim; acum însă trebuie să ne strângem laolaltă, ca nu cumva marele duşman a Crucii să-şi afle cheia unei biruinţi uşoare în însăşi dezbinarea noastră".

În anul 1394, Baiazad, nemaiavând nimic de temut îndărătul lui, păşeşte spre ţara lui Mircea. Semnalul îl dau cetele jefuitorilor, care spulberă şi cenuşa din vatră pe unde trec. Dar Mircea nu se lasă înfricoşat de vestitorii aceştia ai marelui vifor, ci repede trece Dunărea şi dă şi el un iuruş prin oraşele turceşti, de unde se întoarce în ţară încărcat de prăzi şi de captivi. Şi iată că şi Baiazid cu greimea lui, îl calcă din urmă. Îl trage Mircea tot mai înlăuntrul ţării, amăgindu-i marginile cu hărţuieli uşoare până ce-l potriveşte în nişte locuri mlăştinoase şi viclene în preajma Craiovei. Acolo, sub poalele pădurii de la Rovine, în dimineaţa zilei de 10 octombrie s-a pornit în strigăte de bucium bătălia aceea grozavă, în care

astfel ştiuse iscusitul voievod să-şi rânduiască cetele de arcaşi, încât oastea lui Baiazid Fulgerul ori încotro se întorcea primea în faţă ploaia de săgeţi, ce tot mai inteţit curgeau, şi nu se ştia de unde izvorăsc. Uluiţi de spaimă şi de vălmăşag, turcii, zorind să iasă mai iute în limpeziş, se striveau, se ucideau între ei, lovind orbeşte, să-şi facă loc, să-şi taie drumul de fugă. De lupta asta scrie, în cronica lui, călugărul Moxa: „De

Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium,
Iar la poala lui cea, verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă.
Călăreţii umplu câmpul şi roiesc după un semn,
Şi în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă faţa negrului pământ,
Lănci scânteie lungi în soare, arcuri se întind în vânt.
Şi ca nouri de aramă şi ca ropotul de grindeni,
Orizontu-ntunecându-l, vin săgeţi de pretutindeni
Vâjiind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie,
Urlă câmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.
În zadar strigă-mpăratul ca şi leul în turbare,
Umbra morţii se întinde tot mai mare şi mai mare;
În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,
Căci cuprinsa-i de pieire şi în faţă şi în coaste,
Căci se clatină rărite şiruri lungi de bătălie:
Cad asabii ca şi pâlcuri risipite pe câmpie,
În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă,
Cad săgeţile în valuri care şuieră, se toarnă,
Şi lovind în faţă, -n spate, ca şi crivăţul şi gerul,
Pe pământ lor li se pare că se năruie tot cerul,
Mircea însuşi mână-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine calcă totul în picioare.
Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliţi,
Printre cetele păgâne trec rupându-şi large uliţi,
Risipite se-mprăştie a duşmanilor şiraguri,
Şi, gonind biruitoare, tot veneau a ţării steaguri
Ca potop ce prăpădeşte, ca o mare turburată.
Peste-un ceas păgânătatea e ca pleava vânturată,
Acea grindin’ oţelită înspre Dunăre o mână,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română.

Eminescu

aící se rídícă Baíazíd cu turcíí asupra româníłor. Decí se loví cu Mírcea voíevodul şí fu războí mare, că se întunecă de nu se vedea văzduhul de mulţímea săgeţílor. Şí multă oaste píerdu Baíazíd, şí paşíí píeríră cu toţíí. — Atuncí píerí Constantín Draguşevící şí Marco Krajevící. Se vărsă sânge mult de erau văíle înroşíte. Decí se speríe Baíazíd şí fugí de trecu Dunărea şí puse íscodítorí pe la toate vaduríle".

Se aşteptă, se vede, la o năvălíre dín partea româníłor. Lucrul însă nu era cu putínţă. Mírcea píerduse şí el oaste multă şí n-avea de unde să şí-o împrospăteze numaídecât; apoí ştía el bíne că deací încolo au a-l înteţí valuríle cele marí. Încărcat de gloríe şí de gríjí, se retrase la Argeş. Cum ar fí maí schímbat el cununa aceleí bíruínţí pe-o rămurícă de măslín! Dar pacea de care-avea atâta nevoíe n-o găsea nící între aí luí. O parte dín boíeríí argeşení erau nemulţumíţí că strămutase scaunul domnesc la Târgovíşte şí când Mírcea trecu în Ardeal pentru a pune la cale apărarea cea de temeí a ţăríí, în lípsă-í, Vlad, unul díntre fííí luí chíar, cu spríjínul nemulţumíţílor acelora, ía ţara în stăpâníre, şí face fapte de domn nemerníc: línguşeşete pe craíul Poloníeí, şí se-nchínă sultanuluí, târând cu el în această umílínţă mândría ţăríí cea cu atâta jertfă păzítă până atuncí. Sub această nenorícítă domníe de furat, turcíí pustíesc în toată voía pământul ce aburea încă de sângele lor, se fac stăpâní pe Nícopolea cea mícă — (Turnu-Măgurele) şí înscríu pentru întâía oară în cartea măríríí lor „peşcheşul" Ţăríí Româneştí — un dar de treí míí de galbení pe an.

Ce face în vremea asta domnul cel adevărat? La bíruínţa dobândítă cu sabía adauge o tot aşa de însemnată bíruínţă polítícă, datorítă înţelepcíuníí luí: El face pe regele unguríłor să înţeleagă în sfârşít că înaíntea puhoíuluí musulman, româníí sunt un stăvílar ce, pentru bínele creştínătăţíí, trebuíe întărít íar nu surpat. Şí-n zíua de 7 martíe 1395 Mírcea încheíe cu Sígísmund la Braşov următoarea învoíală: De câte orí va merge regele însuşí să se bată cu turcíí, să meargă şí Mírcea; íar când regele va trímíte numaí oastea, tot numaí oastea s-o trímítă şí Mírcea, şí la trecerea gloatelor

ungureşti prin ţara Românească, să li se dea cele pentru îndestulare, însă cu plată.

Şi iată că şi pleacă domnii amândoi cu oaste împotriva turcilor. Ei se lasă de vale până la vărsarea Oltului în Dunăre. Aici împresurând cetatea Nicopolea cea mică o smulg din mâinile musulmanilor. Pământul ţării se curăţă de duşmani şi sceptrul domniei intră iar în mâna cea vrednică a lui Mircea. Dar Sigismund e nevoit să se întoarcă, chemat grabnic de boala soţiei sale Maria, care, fiică a regelui Ludovic cel Mare, îi adusese ca zestre tronul Ungariei. Pe drum în dreptul Posadei, cum trecea pe valea îngustă a Prahovei, deodată se pomeneşte sub o grindină de săgeţi şi de bolovani: Vlad se răzbuna astfel de ceea ce, în judecata lui pătimaşă, i se înfăţişase ca o nedreptate.

Era pe la mijlocul iernii. Soţia lui Sigismund murise. Mircea dregea pe unde stricase Vlad. Frigul şi pacea lungilor nopţi păreau a mai fi aţipit învrăjbirile, când deodată un strigăt de groază răsună în toată lumea creştină: împăratul Bizanţului Manoil al II-lea, împresurat în mândra lui capitală, cere ajutorul Europei. Şi vremea cruciatelor se reîntoarce. O suflare de tinereţe, un dor de vitejie şi de jertfă înflăcărează iarăşi inimile creştinilor. Şi iată că de pretutindeni, din Italia, din Franţa, din Germania, din depărtata Anglie, mii şi mii de cavaleri, în zale strălucitoare, pornesc spre sfânta capitală a Răsăritului. La Buda se întâlnesc cu toţii şi, pe la sfârşitul lui august, sub povaţa regelui Sigismund, ajung la hotarul Olteniei, unde-i întâmpină voievodul Mircea cu oastea lui pregătită. Trec Dunărea, cu uşurinţă iau Vidinul, apoi Rahova, şi-n ziua de 12 septembrie, 70.000 de creştini roiesc sub zidurile Nicopolii. Cetatea asta însă e bine apărată şi toate silinţele lor de-a o supune rămân zadarnice, iar peste două săptămâni se pomenesc cu vestea că Baiazid, aflând de sosirea lor, iute şi-a ridicat oastea din faţa Constantinopolului şi vine să le-aţie calea. Şi-n adevăr, în dimineaţa zilei de 28 septembrie (1396) Baiazid e lângă Nicopol gata de luptă. În tabăra creştină e fierbere mare: Sigismund şi toţi cei care cunosc felul de luptă al turcilor sunt de părere ca întâiul atac să-l dea Mircea cu arcaşii lui

încercaţi. — Dacă sfatul acesta ar fi fost ascultat, poate că alta ar fi fost soarta vremurilor următoare. Dar deşertăciunea omenească se amestecă adesea în jocul celor mai însemnate şi mai hotărâtoare întâmplări. Mândrii cavaleri francezi, siguri de izbândă, ţin morţiş, o, în adevăr morţiş! să li se lese lor întreagă, cinstea celui dintâi pas spre biruinţă. Şi nerăbdători, cum zăresc înaintea lor o ceată de călăreţi turci, se repăd nebuneşte, se amăgesc de fuga vicleană a duşmanului, şi, înfierbântaţi de-acea beţie a mulţimii care împiedică pe cei mai cuminţi oameni să mai judece, după ce sparg întâile rânduri, descalecă de pe cai şi, cu săbiile în mână, dau busna în gloatele turceşti. Baiazid, care-i pândeşte ca un vânător, trage deodată zid de spahii în jurul lor — se face o învălmăşeală cumplită, bravii francezi cad stropşiţi de mulţime, doborâţi de lovituri ce curg înteţite din toate părţile. Nu mai e luptă, căci ei, bieţii, nu se mai pot apăra — e o crudă, o înfiorătoare jertfă de oameni.

În deşert Sigismund mai umblă să însufleţească oastea aproape biruită de spaimă, în deşert inimosul Mircea în fruntea aripei drepte cearcă să ţie în loc duiumul năvălitor al spahiilor, — de partea cealaltă croaţii părăsesc lupta; moartea şi spaima fac goluri mari în rândurile creştine, orice împotrivire e zadarnică şi fuga, fuga cea oarbă şi înfricoşată rămâne singura mântuire a biruiţilor. Pe mulţi îi scapă Mircea trecându-i la noi. Pe Sigismund îl smulge din faţa morţii Comitele de Zollern, unul din marii întemeietori ai casei de Hohenzollern.

În ziua aceea au pierit numai în luptă 20.000 de creştini; numărul celor care, în năpustirea fugii, se vor fi înecat în Dunăre, nu se mai ştie. Dar şi turcii au căzut mulţi. A doua zi Baiazid, văzând câtă oaste a pierdut, de mânie puse pe gealaţi să taie dinaintea lui pe cei trei mii de creştini prinşi în război.

Mircea ştie bine ce urmări va avea pentru el înfrângerea aceasta. Deci, cum se întoarce-n ţară, întăreşte străjile pe la vaduri, trimite pe femei şi pe copii în adăposturile munţilor, iar el se găteşte de luptă. Şi iată că şi vine Baiazid Fulgerul cu

oaste multă să-l răpuie. Dar şi de data asta Mircea îl atrage pe valea Ialomiţei, în nişte locuri prietene celor puţini, şi lupta se petrece întocmai ca la Rovine. De bătălia asta vorbeşte cronica anonimă a Ţării Româneşti când zice: „Mircea-Vodă Bătrânul a avut mare război cu Baiazid-Bei de la Nicopoli. Făcutu-s-au acest război pe apa Ialomiţei, biruit-au Mircea-Vodă pe turci, şi fără număr au pierit, trecând Baiazid-Bei Dunărea fără vad".

Cu câtă durere se plânge unul din povestitorii noştri de mai încoace că românii n-au stat să însemne la vreme luptele şi biruinţele lor! „Şi multe lucruri vrednice de auzit, încheie Constantin Căpitanul, înşirând isprăvile lui Mircea, dar ai noştri nimic n-au scris fără numai ce aflăm de la străini".

La 1400 Mircea se repede în Moldova, în biata Moldovă ce se zbătea în mrejele Poloniei, prinde pe nevrednicul Iuga, şi aşează domn în locul lui, pentru mântuirea ţării pe Alexandru cel Bun.

Ca toţi marii noştri voievozi, Mircea îşi întinde vederea şi grija dincolo de hotarele ţării lui, şi dincolo de hotarele vremii lui. Astfel îl vedem mereu cu privirea aţintită la mişcările vecinilor săi, şi mai ales la cele ce se petrec în Răsărit. Poate că nimeni n-a înţeles ca Mircea cât de mare-i primejdia care vine de-acolo, şi nimeni n-a stat mai neadormit în faţa ei.

Trufaşul Baiazid se pregătea să s-arunce asupra Europei apusene, când viforul năvălirii mongole îl cheamă în Asia. Acolo, la Angora, biruit în bătălia de la 12 iulie 1402, cade în mâinile lui Timur, hanul tătarilor, care-l duce, ca pe-o fiară, închis într-o colivie de fier, să-l arate cât e de mic şi de slab celor ce credeau că Baiazid Ilderim e mai presus de orice putere omenească. Rămân de la ei trei feciori în vaza istoriei: Suleiman ia partea de împărăţie din Europa, Mohamed pe cea din Asia; al treilea fiu Muza, prins odată cu tatăl său, scapă peste un an, la moartea acestuia. Suleiman se-nchină lui Timur, pe Manoil al Bizanţului îl iartă de bir, iar de unguri nu se teme, căci îi ştie slăbiţi pentru certurile din jurul tronului. Singur Mircea îl nelinişteşte şi cu el face pace. „În urmă, zice cronicarul bizantin, ei au încheiat un

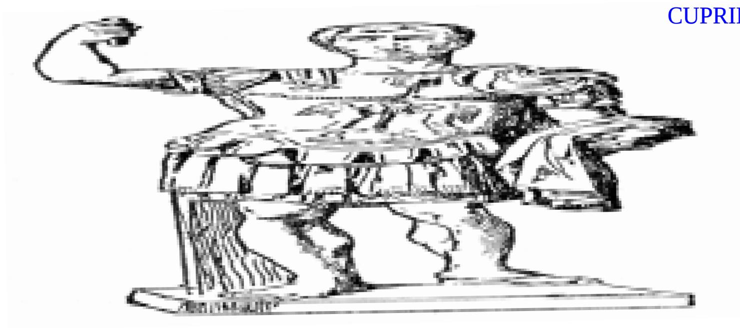
pact prin care Mircea a promis să dea tribut şi au tocmit pace. Şi el, Mircea, a primit multă ţară în partea Bulgariei şi Serbiei".

Dar în toamna anului 1404, iscându-se în Asia război între Suleiman şi Mohamed, se scoală şi Muza, cel rămas pe dinafară, şi viind la Mircea, ca la un domn puternic ce era, îl roagă să-l ajute a lua împărăţia lui Suleiman. Mircea îi dă oaste sub povaţa nepotului său Dan. Serbii se dau şi ei de partea lui Muza. Aproape de Constantinopol însă domnul serbilor îl părăseşte şi trece cu oastea la turci. Muza e învins. El se întoarce la Mircea, singurul lui sprijin şi prieten credincios, şi-n anul 1410 se ridică iar, cu oaste nouă. De data asta Suleiman e biruit, prins şi ucis. Muza îşi vede, în sfârşit, visul cu ochii; dar întocmai ca un vis trece toată mărirea aceasta, prin sânge dobândită. În anul 1413 vine Mohamed din Asia, şi *ajutat de bizantini*, ucide pe Muza, se aşează la Adrianopol şi pune temei trainic puterii musulmane în Europa. Mircea îşi vede ţara prădată şi, ne mai avându-şi oastea întreagă, e silit să reînnoiască legăturile din trecut. Ce n-ar da el să poată rupe aceste legături! Ajută cu oaste până şi pe Mustafa, un zvânturat ce se dă de fiu al lui Baiazid şi cearcă să smulgă puterea din mâinile lui Mohamed; dar şi acesta e prins şi ucis. Şi iarăşi vin turcii şi pradă ţara, luând în robie, după cum spune un cronicar turc, „feciori mândri ca soarele şi fete drăgălaşe ca trandafirii".

Aceasta e cea din urmă durere a bătrânului voievod, pe care un cronicar turc din vremile acelea, un duşman deci al neamului nostru, îl numeşte „principe între creştini cel mai viteaz şi cel mai ager".

Marele Mircea închide ochii pe la începutul anului 1418 şi e îngropat la Cozia, în frumoasa lui mănăstire de pe Olt. După o strălucită domnie de 32 ani, el lasă o ţară destul de puternică, pentru a nu se prăbuşi sub urgia valurilor ce de-aci înainte au a se năpusti asupra-i.

Pe banii ce s-au bătut sub el, şi care sunt cei dintâi bani româneşti cu chipul domnului nostru, Mircea e înfăţişat în picioare, cu barbă şi cu plete, hlamidă pe umăr, spadă în mâna dreaptă, iar în cea stângă globul cu crucea.

XII

URMAŞII LUI MIRCEA

Vlad Ţepeş

Pe cât a fost Mírcea de mare prín înţelepcíunea şí prín vítejía luí, pe cât a fost el de puterníc ca domn şí ca ostaş, pe atât a fost el de puterníc ca domn şí ca ostaş, — pe atât sunt de slabí şí de netrebnící fecíoríí şí nepoţíí luí, care, nevăzând în domníe decât farmecul deşertăcíuní, sunt, fără să-şí dea seamă, ceí maí răí şí maí strícătorí vrăjmaşí al ţăríí ş-aí neamuluí lor. Ocrotíţí uníí de ungurí, alţíí de turcí, eí rup în două şí boíerímea şí oastea ţăríí sfarmă vechíle datíní care-ngrădeau díntru început rândul la domníe, şí, orbecăínd, cu mâíníle mânjíte de sânge frăţesc, trec prín vremíle acelea tulburí, ací târându-se, ací asmuţíţí, îmbrâncíţí maí mult de víclenía altora decât de patímíle lor, spre o bíată coroană care, de cele maí multe orí, cade în cap cu tot.

Míhaíl, síngurul fíu bun şí legíuít al luí Mírcea, căruía multă vreme îí stătuse ajutor la cârma ţăríí, după doí aní de domníe, cu tot spríjínul pe care-l capătă de la ungurí, este răsturnat şí ucís de vărul său Dan al II-lea, fíul víteazuluí Dan, care-a lărgít cu spada hotarul ţăríí de partea cealaltă a Dunăríí, unde l-am văzut căzând în luptă cu şíşman, ţarul bulgarílor. Acest Dan al II-lea ía domnía cu ajutorul turcílor, şí cearcă maí târzíu s-o apere cu ajutorul ungurílor împotríva frateluí său Radu

cel Chel (Prasnaglava), ocrotit şi el de turci. Sceptrul ţării trece de la unul la altul, până când se ridică iar Vlad, poreclit Dracul, fiul cel din flori al lui Mircea şi, cu sprijinul Împărăţiei Bizantine ş-al boierilor nemulţumiţi, în anul 1430, răpuind pe Dan şi pe Radu, pe cei doi care se certau, dobândeşte el domnia cea impresurată de-atâtea primejdii. Iar dedesubtul acestor nenorocite schimbări de domn, care n-au fost niciodată spre bucuria oamenilor cuminţi, ţara îşi vede hotarele îngustate, lanurile pustiite, oastea ticăloşită, sfetnici şi fruntaşii dezbinaţi înde ei, norodul din ce în ce mai asuprit şi mai strâmtorat. Că asupra lui apasă toate nevoile. El trebuie să poarte cheltuiala şi cea de bani, şi cea de sânge a tuturor luptelor acestora. El trebuie să plătească turcilor birul, care-acum se ridică la zece mii de galbeni pe an, şi peste asta să mai dea şi cinci sute de copii într-ales pentru oastea ienicerilor, — cel mai sălbatic, cel mai greu şi mai dureros tribut la care-a putut fi vrodată supus în popor. De la domn nici o milostivire, de la biserică nici o mângâiere. Preoţii bulgari şi sârbi, alungaţi încoace de prigonirile turcilor, împănează altarele noastre. Din Ungraria catolică vin cârduri de călugări minoriţi, şi sub ocrotirea domnului, care nu mai ştie nici el cui să-şi plece capul, cutrieră ţara, bombănind rugăciuni într-o limbă pe care românii o înţeleg aproape tot aşa de puţin ca şi pe cea bulgărească. Între domn şi ţară nu mai e nici o legătură. Mândra, puternica gospodărie a lui Mircea, părăsită în voia întâmplărilor, se clatină în cumpăna pieirei, ca o corabie fără cârmă în izbeliştea valurilor.

Ca să-i păstreze domnia, Vlad închină ţara ungurilor, iar peste cinci ani se duce smerit la turci, jură credinţă sultanului Amurat al II-lea, şi când acesta, puind temei pe vorba lui, vine cu oaste împotriva ungurilor, Vlad iar se răzgândeşte, şi, cu chip că-l scoate în Transilvania, îl vâră prin nişte coclauri încâlcite şi prăpăstioase, de unde Sultanul e nevoit să se-ntoarcă fără nici o ispravă, cu vremea pierdută, cu oastea trudită în deşert. Iată cum înţelege a-şi păzi domnia urmaşul lui Mircea. Şi cu toate astea toţi ungurii îl răstoarnă

şí tot la turcí găseşte ajutor spre a-şí lua coroana pusă de Ioan Corvín de Huníade pe fruntea rudeí şí ocrotítoruluí său Dan al II-lea, fíul luí Dan al III-lea. Acest Ioan Corvín de Huníade, român neaoş dín Banat, luptând sub steagul regeluí Vladíslav, ajunge, prín vítejía şí destoínícía luí, cel maí mare povăţuítor de oştí al ungurílor, şí cel maí de temut vrăjmaş al turcílor.

În toamna anuluí 1444 ízbucnínd íarăşí în războí între creştíní şí musulmaní, Vlad trebuíe să ía făţíş o hotărâre. Cearcă maí întâí să-ncredínţeze pe ungurí că n-au destulă oaste pentru a se putea măsura cu turcíí, şí că merg la o înfrângere vădítă. Corvín zíce că vorbeşte-n el vătaful sultanuluí, nu domnul românílor. Vlad scoate sabía să-l lovească. Apoí, ca s-arate că într-adevăr ţíne cu Vladíslav, îí dă şí el patru míí de călăreţí sub cel maí víteaz díntre fííí săí. Dar spusele luí se ízbândesc. Cele două puterí se întâlnesc la Varna şí turcí íes bíruítorí. Însuşí regele Vladíslav cade pe câmpul de luptă. Călăreţíí luí Vlad pradă corturíle regeştí şí se fac nevăzuţí. Ioan Huníade de abía scapă cu puţíní ostaşí. La trecerea luí prín Valahía, Vlad Dracul, ca să-şí răsbune, îl prínde şí-l închíde. Dar când vede că unguríí amenínţă să-í calce ţara, îí dă drumul, şí, ca să-l îmbuneze, îl încarcă cu darurí şí-l duce cu alaí până la Braşov. Sunt până cele dín urmă zvârcolírí ale acesteí domníí zbucíumate. Peste un an Ioan Huníade víne cu Dan al III-lea, de partea căruía se dau acum toţí boíeríí şí toată tícăloşíta oaste ce maí rămăsese ţăríí. Vlad Dracul e ucís la Târgovíşte împreună cu fíul său Mírcea. Rămân însă de la el doí fíí: Vlad Ţepeş şí Radu cel Frumos.

Stă la domníe zece aní, cu sprííjínul ungurílor, neamul Dăneştílor. În neamul lor se păstra víţa cea curată a Basarabeştílor; căcí Drăculeştíí, scoborâtorí dín Mírcea prín fíul cel dín florí, erau „sânge amestecat".

Dar nící în Dan al III-lea, nící în Vladíslav fecíorul şí urmaşíí luí, nu se vesteşte domnul ce-l aşteptat. Şí-n ce cumplítă învolburare de vremí trăíesc pítícíí şí nevolnícíí aceştía! Tot Răsărítul Europeí e în flăcărí. Turcíí sub víteazul Mohamed al

II-lea ajung în culmea puterii lor. Creştinii mai fac o încercare de a-i răpune. Încă o dată roşesc cu sângele lor pământul acela de dureroasă aducere-aminte din Câmpul Mierlei. Cei opt mii de ostaşi ai lui Dan leapădă armele şi trec la turci. Nu-i cea dintâi mişelie a lor, e însă cea din urmă: Sultanul, pentru a da cu ei o pildă straşnică, pune de-i omoară pe toţi, în faţa oştirii lui înmărmurite. Creştinii sunt biruiţi şi de astă dată (1448).

Peste cinci ani trufaşul Mohamed al II-lea intră călare în biserica Sfintei Sofia din Constantinopol şi, ştergându-şi de perdeaua altarului hangerul ud de sângele celor din urmă apărători ai Împărăţiei Bizantene, aşează semiluna-n locul crucii batjocorite. Podoabele palatelor, cărţile scumpe, tablouri, statui, munca şi strălucirea atâtor rânduri de vieţi, tot ce s-a agonisit cu atâta grijă din strădania atâtor sute de ani, toată lamura aceea de bogăţii şi minuni cum n-au mai fost şi n-au să se mai vadă, toate se fac pulbere şi scrum în câteva ceasuri de sălbătăcie.

Surparea lumii acesteia umple de uimire şi de groază sufletele creştinilor. Încep mulţi să creadă că Dumnezeu şi-a întors faţa de la ei. De pretutindeni pare că se-ntunecă, ş-un vânt de nebunie suflă peste viaţa popoarelor.

Pe fundul acesta de noapte şi de vijelie se arată figura posomorâtă a lui Vlad al IV-lea, Ţepeş, pe care tot mâna cea puternică al lui Ioan Corvin îl ajută să se facă domn. Şi iarăşi, după rânduiala vremii, cel care vine taie capul celui care trebuie să plece. De-acum boierii Dăneştilor iau drumul pribegiei, la masa părăsită de ei s-aşează hemesiţi oamenii Drăculeştilor.

Se doarme însă cam rău în curţile Târgoviştei. S-aud şoapte prin ungherele întunecoase, gemete vin din adâncurile tainiţelor, umbre nedesluşite lunecă pe lângă ziduri şi-n toată noaptea cântă cucuvaia sub streaşina iatacului domnesc. Iar cruntul voievod care-a păşit la tron peste leşul lui Vladislav, cugetă că n-a pierit sămânţa poftitorilor de domnie, că aceiaşi saşi din Ardeal şi din Ţara Bârsei, l-au ospătat pe el şi pe ai lui,

zílele de aşteptare şí de pregătíre, găzduíesc acu pe *ceilalţi*, pe fugaríí Dăneştílor, care plătesc şí eí tot aşa de bíne.

Şí íată-l, cu-o ceată de călăreţí, trecând munţíí şí abătându-se ca o furtună peste bíetele sate, bănuíte c-ar tăínuí duşmaní de-aí luí. În preajma Síbíuluí înalţă cele díntâí flăcărí ale pustíírií, şí cele díntâí ţepe ale chínuluí ş-ale morţíí batjocoríte. Apoí, cu aceeaşí oarbă mâníe se lasă asupra satelor de lângă Braşov, spulberând totul în cale-í: Sute de oamení nevínovaţí, femeí, bătrâní, copíí chíar sunt ucíşí fără nící o mílă, şí-n groaza pe care-o împrăştíe în juru-í, în vaíetele celor care mor chínuíţí, în străşnícía flăcărílor mistuítoare omul acesta pare a căuta să-şí dovedească măsura puteríí şí vítejíeí luí. Ca şí cum s-ar mínuna síngur mândríndu-se de cât rău poate el să facă, aşa se încarcă de zădarníce păcate şí se îmbată de prívelíştea cruzímílor luí.

La un an după asta, năvăleşte íar în Ţara Bârseí, pradă satele, dă foc cetăţíí Braşovuluí, ş-acolo, într-o adevărată orgíe de sânge, în míjlocul înaltelor ţepe cu oamení înfípţí, în gemetul sfâşíetor al celor ce se căznesc să moară, Vlad stă voíos la masă şí petrece cu ceí maí vredníci ostaşí aí luí, preţuíţí, de bună seamă, după măsura cruzímíí lor, şí cu ceí maí buní príetení, cărora le tremură mâna de câte orí duc paharul la gură, căcí, la un asemenea ospăţ, într-un asemenea loc şí c-un astfel de voívod în capul meseí, fíecare pahar poate fí cel dín urmă.

În una dín aceste vajníce vânătorí de oamení, prínde el pe tânărul Dan, şí, să-l víndece pentru totdeauna de pofta domníeí, îl culcă între făclíí aprínse pe margínea uneí gropí, săpată pe măsura luí, pune preoţí să-l prohodească şí femeí să-l bocească, apoí îí taíe capul şí rânjínd îl împínge cu pícíorul în culcuşul de vecí.

Neadormita frică de cei cere-l pândesc din întuneric, goanele şi adulmecările acestea după domnişorii de peste hotar, grija de a nu-şi pierde scumpa prietenie a lui Matiaş Corvin, fiul şi urmaşul lui Ioan Huniade, multele nevoi ale ţării şi nenumăratele judecăţi şi certuri între ai lui pe care zilnic trebuie să le descurce cu sabia, îl fac pesemne să piardă din vedere că dinspre Răsărit sclipeşte tot mai aproape hangerul puternicului Mohamed, şi că e birnicul acelui sultan, până la care ajunsese vâlva isprăvilor lui. Deci, în al cincilea an de domnie, la 1461, neplătindu-şi Vlad birul, se pomeneşte c-un sol de la turci — Catabolinus, un grec şiret, care umblă cu binişorul s-ademenească pe „Dracula", cum îi ziceau pe atunci, şi să-l ducă peşcheş sultanului. Vlad pricepe gândul grecului, se face a-l asculta, îl petrece cu cinste până la Giurgiu, dar acolo, când Hamza Paşa, paznicul hotarului turcesc, se repede să puie mâna pe el, într-o clipă scutarii domnului răsar ca din pământ, o luptă se-ncinge, şi cei care-ntinseră cursa cad ei într-însa. Hamza cu ostaşii lui şi grecul cel iscusit sunt duşi la Târgovişte şi traşi în ţeapă. Cel dintâi, ca paşă de Vidin, are cinstea de-a muri într-o ţeapă mai înaltă. Peste Dunărea, rămasă fără pază, iarna aşterne pod pentru aprigii călăreţi ai lui Ţepeş, care dintr-un iuruş pustiesc toate raielele de pe malul drept şi ucid peste douăzeci de mii de turci. Vlad scrie despre isprăvile acestea craiului unguresc, şi-i cere ajutor pentru întâlnirea cea mare ale cărei primejdii îl atrag, îl sorb ca vraja unei adâncimi. El spune hotărât craiului că nu se dă în lături din faţa turcilor, ci orice s-ar întâmpla vrea să se bată cu ei, ca să s-aleagă la un fel, că biruinţa lui va fi spre cinstea şi binele tuturor creştinilor, iar „dacă, Doamne fereşte, ne va ieşi rău, şi ţărişoara asta a noastră va pieri, nici Măriei tale nu-i va izvorî de aici vrun folos şi vrun bine, căci ar fi în paguba întregii creştinătăţi".

Acestea le scrie Vlad din Giurgiu, în frigurile pregătirii, pe la începutul lui februar, anul 1462. Către sfârşitul lui april, Mohamed îşi ridică oastea şi pleacă înviforat spre ţara semeţului ghiaur. — Vlad îl aşteaptă la hotar. Îndărătul lui satele şi

cetăţile sunt pustii. Munţii şi codrii tăinuitori primesc iarăşi în buna lor pază pe oaspeţii zilelor de groază. Pândarul de la Dunăre pune străji neadormite pe la vaduri şi trimite iscoade înaintea turcilor. Despre unul din cercetaşii aceştia se povesteşte că, fiind prins şi dus înaintea sultanului, cu toate chinurile la care a fost supus, n-a vrut să spuie nimic de Ţepeş. S-a minunat sultanul şi cică ar fi zis către ai lui: „Într-adevăr tari oameni are blestematul acela de Draculea“.

Pe la începutul lui iunie turcii tăbărăsc lângă Nicopoli. Vlad, de pe celălalt mal, îi vede cum se pregătesc să treacă Dunărea. Arcaşii lui stau la pândă şi cele dintâi bărci care se încumetează să taie latul hotar de apă se prefac, pe la calea jumătate, în năsălii plutitoare. Nu mai târziu, sub pavăza nopţii, se strecoară dincoace o frunte de ieniceri c-o sută douăzeci de tunuri; a doua zi mândrul cuceritor al Constantinopolului se uită cu durere de pe celălalt mal cum fac proaşcă în cei mai scumpi viteji ai lui opincarii lui Draculea. Povesteşte mai târziu un ienicer sârb care a scăpat cu zile din lupta aceea: „Mult se întristă sultanul, văzând de pe malul celălalt bătălia cea mare, şi neputându-ne veni în ajutor, temându-se foarte să nu-şi piardă toţi ienicerii, căci, el, sultanul, nu trecuse încă Dunărea...“

Dar aşezându-şi turcii turnurile şi pornind a bate tot mai înteţit, românii se trag la o parte din ploaia giulelor de piatră, şi, spre malul părăsit de ei, se îndreaptă cu vuiet clocotitoarea mulţime ce izvorăşte de sub zidurile Nicopolii. Vlad înţelege că nu se mai poate măsura c-un astfel de vrăjmaş. De-acum el cere codrului şi întâmplărilor neprevăzute ajutorul pe care Matiaş nu se grăbise a i-l trimite. Cu multă grijă înaintează duiumul turcesc înlăuntrul acestei ţări tăcute, printre copacii vrăjiţi, care, dintr-o clipeală în alta, se pot preface în luptători. Se-mping încet valurile de oameni — pământul parcă se lasă de atâta greutate; de departe s-aude ca huietul mării, freamătul învălmăşit al mulţimii. Înaintea oştirii merge, cu chip că ştie drumurile, zălogul drag sultanului, Radu cel Frumos, vrednic de cea mai înaltă ţeapă a fratelui său.

Dar ce ţară-i asta? întreabă răstit Mohamed. Unde i-s oamenii? Nu văd un târg, nu văd un sat. Şi unde-i vodă cu oastea? Unde-i ghiaurul?

Nu-i liniştea morţii asta, nici încremenirea fricii, e ura la pândă, e răzbunarea care tace ş-aşteaptă.

Nu ştie el, împăratul, câţi din cei de pe de lături, săgetaţi ca din senin, înseamnă cu leşurile lor dâra trecerii lui prin acest pustiu. Şi câţi din sprintenii spahii trimişi în iscoadă, rămân să-şi dea răspunsul pe lumea cealaltă.

Se mişcă încet marea oştire, în mijlocul căreia Slăvitul Slăviţilor, închis în cetatea lui de suliţi, nu poate şti nimic din cele ce se petrec dincolo de zidurile vii care-l păzesc — se mişcă încet căci e norod mult şi-ncărcătură multă, şi locurile-s rele şi zilele sunt de-o zăpuşeală de cad bieţii oameni din picioare, iar noaptea, noaptea când se opresc din mers toate sunt fioroase; pământul geme când bat ţăruşii corturilor, apele şi pădurile şoptesc vorbe nedesluşite, şi mulţi din cei care sapă şanţurile din jurul taberei, cad deodată cu fruntea-n ţărână şi nu se mai ridică.

În una din acele nopţi din îngrijorat popas, târziu, către al doilea schimb de străji s-aude din margine dinspre pădure un strigăt, apoi o salvă de vaiete înfundate, apoi un bufnet în pământ, parcă s-ar fi prăbuşit un mal — pe urmă o clipă de tăcere. Şi deodată, tot dintr-acolo, porneşte o îmbulzeală mare, un vălmăşag îngrozitor de oameni, care se-mping, se strivesc, se ucid între ei, şi nu ştiu ce e, ce s-a întâmplat.

Şi frământarea, zarva asta nepricepută de nimeni, se poartă prin tabără de colo-colo, ca un vârtej al morţii, umbre ciudate alunecă pe dinaintea ochilor ce-n buimăcirea somnului se deschid o clipă şi se reînchid pentru vecii vecilor. Umbrele acestea ce umblă buluc printre corturi, sunt ostaşii crâncenului voievod pe care vrea să-l întâlnească Mohamed, şi cel ce păşeşte înaintea lor, şi scrâşnind îşi taie drum prin mulţime, este însuşi Ţepeş care caută cortul sultanului. Dar iată că trâmbiţi pornesc să sune din toate părţile şi gloatele se dezmeticesc: nestrăbătute ziduri de oameni încremenesc în

jurul marelui împărat; tot mai rar se aud zgomotele de luptă, tot mai departe.

Se luminează de ziuă. Turcii dau zor să mai ascundă din morţi, — să nu vadă padişahul ce vraişte şi stricăciune au făcut ghiaurii în tabără. Acum înţeleg ei de ce gemea aşa pământul când băteau seara ţăruşii corturilor.

Departe, în adâncul codrului, în larga poiană ce se umple de soare, Vlad împarte prăzile nopţii la vitejii care i-au mai rămas.

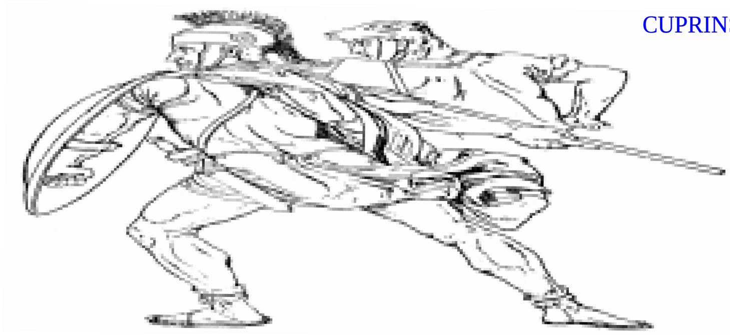
Turcii se năpustesc asupra Târgoviştei, socotind că acolo se va fi întărit Vlad cu oastea lui. Dar găsesc porţile deschise şi cetatea pustie, străjuită numai de sutele de ţepe în vârful cărora putrezesc fraţi de-ai lor, cu Hamza între ei.

De aici, unde să mai meargă? ţara-i deşartă, merindele-s spre sfârşite, drumurile-s grele, oastea-i împuţinată şi ruptă de osteneală.

Şi cât mai e până-n Ardeal, şi câte se mai pot întâmpla şi până acolo?

Mâhnit de-atâta zbucium fără nici o ispravă, împăratul lasă pe Radu cel Frumos să-şi îngrădească el domnia cum o şti, şi se întoarce grabnic pentru a se găti de alte războaie.

Vlad, părăsit de noroc, e părăsit şi de ai lui care, doritori de zile mai liniştite, trec la Radu, domnul cel nou de la care aşteptau mai multă milă. Şi iarăşi ia toiagul pribegiei. Tocmai prin noiembrie capătă de la vechiul prieten Matiaş un mic ajutor de oaste. Pe drum se gândeşte că numai cu sprijinul ungurilor n-are să poată păstra domnia. Deci, oprindu-se în Rucăr, trimite marelui vizir rugă de iertare, legându-se că de aci înainte el va ţinea cu turcii, chiar şi împotriva ungurilor. Scrisoarea cade în mâinile lui Radu, care o trimite lui Matiaş, şi Vlad nu mai apucă domnia, o scurtă şi neînsemnată domnie de trei luni, decât după ce-şi ispăşeşte păcatul acestei vânzări cu doisprezece ani de închisoare.

XIII
MOLDOVA

Sub urmaşii lui Alexandru cel Bun până la Ştefan cel Mare

Viaţa Moldovei se întunecă iar pentru un sfert de veac. Figurile domnilor de abia se întrezăresc. Feciori legiuiţi şi feciori din flori ai slăvitului gospodar tinzând mâini lacome spre mândra moştenire părintească se-ndeasă, se-mbrâncesc, se sfâşie fiecare cu boierii lui, fiecare cu proptelele lui, şi, după cum bate vântul dinspre Ţara Leşească sau dinspre cea Ungurească, ei vin, se duc, vin iarăşi, zbuciumându-se şi găsindu-şi pieirea în jurul coroanei, ca fluturii în para lumânării. Nici o rânduială nu se mai păzeşte în urmarea domnilor.

Ilie este feciorul cel mai mare al lui Alexandru cel Bun, fecior legiuit, şi rudă după nevastă cu regele Poloniei căruia-şi închină sabia şi sceptrul, şi cu toate astea nici un an nu poate sta la domnie. Către sfârşitul anului 1433 îl alungă şi-i ia locul frate-său Ştefan, sprijinit de Vlad Dracul, domnul Munteniei. După doi ani vine el cu oastea de la poloni, dar în toate luptele pe care le dă e biruit şi când amândoi se îngrozesc de atâta măcel, îşi întind mâinile spre împăcare peste bucăţile însângerate ale sărmanei Moldove, pe care şi-o împart ca pe-o moşie a lor. „După aceea, scrie vornicul Grigore Ureche, s-au împăcat Iliaş-Vodă cu frate-său Ştefan şi s-au împărţit cu ţara. Cetatea Albă şi Chilia şi toată Ţara de Jos s-au venit lui Ştefan-

Vodă, íară luí Ilíaş-Vodă Suceava şí Hotínul cu Ţara de Sus, zícând că după aceea au fost legătură cu craíul leşesc şí maí mare, şí darurí în toţí anîí í-au fost trímíţând Ilíaş".

Iar darurile acelea, şí toată rísípa aceea de baní şí de sânge, ca şí toate păcatele boíerílor şí domnílor de-atuncí, de-atuncí şí dín alte vremí, le plăteşte tot mulţímea aceea tăcută şí supusă a muncíí fără de răsplată şí fără de sfârşít, tot ţăranul acela harníc şí răbdător care, şí atuncí şí-ntotdeauna a ştíut păstra întreagă, sub paza jertfelor luí, făptura cea de-atâtea orí prímejduítă a neamuluí nostru.

Şí nouă aní stăpânesc Moldova aceştí doí fraţí — „doí domní în ţară săracă". În toamna anuluí 1444, píerínd Vladíslav , craíul Poloníeí şí al Ungaríeí, în marea bătălíe de la Varna, rămâne Ilíe-Vodă fără ocrotíre. Poftít de fratele său în Vasluí, la o petrecere domnească, se duce bucuros, dar abía păşeşte pragul caseí unde-l aducea dorul de frate, că patru gealaţí se repăd şí, punându-í un căluş în gură, îí târăsc în fund la vatra cu jăratec, unde îl ţín întíns cu faţa în sus şí-í ard ochíí cu fíerul roşít în foc.

Orbíí nu pot domní. Rămâne Ştefan síngur stăpân, având pe lângă el un alt frate, Petru, care luase parte la orbírea luí Ilíe, şí care se mulţumeşte deocamdată, fírímíturíle ce se scutură de pe masa domníeí. Dar peste treí aní, în zíua de 13 íulíe, víne Roman fíul luí Ilíe, cu oastea de la Cazímír noul craí al Poloníeí şí, lovínd ţara pe neaşteptate, prínde pe Ştefan şí-í taíe capul. Tânărul Petru fuge în Ungaría, unde Ioan Corvín e mare şí tare, se însoară cu sora acestuía care îmbătrâneşte aşteptând un míre, şí, cu sprijínul puternículuí cumnat, ía sceptrul Moldoveí. În zíua de 2 íulíe 1448 Roman moare otrăvít în drumul spre Polonía. Mameí luí, príbegeí María, îí maí rămâne un fíu, Alexandru, un bíet copílaş de zece aní, care se uítă cu ochí marí, speríaţí la mă-sa de câte se aude spunând aceleaşí şí tot aceleaşí vorbe: „Pe tată-său l-au orbít, pe frate-său l-au otrăvít, íar noí umblăm fugarí… tu trebuíe să fíí într-o zí domn şí să ne răzbuní pe toţí".

Dar craíul Poloníeí, nepotul eí de soră, se urneşte cam anevoíe, şí tot ar ajuta-o el, dacă nu l-ar chema aíurea gríjí

mai mari, şi dacă n-ar şti că la spatele lui Petru, stă Huniade. Împrejurările însă par mai zorite decât oamenii. Neliniştitul domn al Moldovei, spre a se cumpăni pe tronul ce se clatină sub el, întinde c-o mână cetatea Chiliei lui Huniade, cu alta jurământul de credinţă lui Cazimir, şi, făcându-şi socoteală că-i adoarme pe amândoi, uită că mai e o putere pe care n-o înşeală nimeni: Moartea neaşteptată a lui Petru deschide micului Alexăndrel porţile Moldovei. Între aceşti doi însă cic-ar fi mai stat vreo două luni, un domn de pripas, poreclit Ciubăr-Vodă, despre care închipuirea ce poznaşă spune c-ar fi murit mâncat de şoareci.

Deci în primăvara anului 1449 Maria îşi vede visul cu ochii. Din mijlocul aceloraşi boieri care au stat sfetnici lui Petru, dă acum porunci de domn şi cărţi de judecată plăpânda ei odraslă. Dar nici Huniade nu doarme, nici numărul feciorilor din flori al lui Alexandru cel Bun nu s-a încheiat încă. Şi toamna aceluiaşi an aduce Moldovei voievod nou. Bogdan vine din Muntenia, unde era dus mai de mult; nevasta lui, frumoasa Oltea, e de-acolo, Vlad Dracul ţine pe-o nepoată a lui. În ziua de 12 octombrie se întâlnesc la Tămăşeni, pe apa Moldovei, cele două cete de voinici, a căror vitejie va să hotărască cine să steie domn. Câtă îndârjire trebuie să fi fost de-o parte şi de alta se vede din aceea că, pe câmpul de luptă, cad morţii, peste ostaşii de rând, o mulţime de boieri însemnaţi între care se pomenesc doi vestiţi fruntaşi ai lui Alexăndrel: Oancea Logofătul şi Costea Andronic. „Şi după multă nevoinţă, zice cronicarul, au biruit Bogdan-Vodă pre Alexandru-Vodă“.

Şi iarăşi Maria cu fragedu-i odor fără noroc, cu micul ei cerşitor de domnie, se duce să bată la uşa nepotului Cazimir.

Mulţi din boierii lui Alexandrel se dau acum de partea biruitorului. Dar ce greu se păstrează o coroană bătută de-atâtea vânturi! Nici n-apucă Bogdan a se aşeză bine la domnie şi, lovindu-l pe neaşteptate, trimisul lui Cazimir, cu oaste din Rusia, îi şi răzluieşte cetăţile de sus: Hotinul, Neamţul şi Suceava, pe care i le dă lui Alexăndrel.

„Iară Bogdan, zice vornicul Ureche în graiul lui bătrânesc, fără zăbavă adunând oaste de pe unde au putut au venit şi au scos pre Alexandru-Vodă din scaun şi iar au stătut Bogdan-Vodă în scaun. Deci Alexandru-Vodă au năzuit la leşi şi au făcut jalobă la crai pre Bogdan-Vodă. Iară craiul au făcut sfat ce va face cu această ţară mişcătoare şi neaşezată. Sfătuiau unii de ziceau să scoată domnii, să nu-i mai lese să fie şi să pună giudeţele sale şi să o împartă să facă ţinuturi. Iară alţii ziceau, care erau împotrivă, că mai bine este a se apăra de turci de după păretele altuia decât după al său“.

De părerea asta e şi regele, dar stăpân… „păretelui“ aceluia să fie văru-său Alexandrel. Şi, de cum se desprimăvărează, trimite să-i strângă oaste multă din Rusia, şi prinde a face pregătiri mari de război.

Leşii se mişcă încet. Îi mai zăboveşte şi teama, teama de pământul Moldovei, mai mult decât de oamenii ei. Aşa că tocmai pe la strânsul bucatelor, oastea crăiască trece Prutul şi, ocolind pe departe pădurile, înaintează cu grijă şi tot pe locuri deschise spre coclaurile Vasluiului, unde meşterul Bogdan, aşteptându-şi oaspeţii, prefăcuse dealurile în cetăţi şi codrii în oaste.

La începutul lui septembrie năvălitorii întind corturile în valea Lipovăţului. Aici vine o solie de pace din partea lui Bogdan: Să stea el domn peste toată Moldova până va împlini Alexăndrel cincisprezece ani, şi pentru asta se leagă a plăti craiului câte 70.000 de galbeni turceşti pe an. Ochi mari, scânteietori de lăcomie, holbează nobilii castelani şi palatini ai leşilor, când aud ei de atâta bănet. Pacea se încheie în ziua de 5 septembrie. Croită pe trei ani, ea nu ţine decât o noapte. A doua zi în zori oastea craiului e pe drum, bucuroasă de întoarcerea asta neaşteptată, mai mult decât de-o biruinţă. Numai Alexăndrel şi boierii lui sunt amărâţi. El trecuseră pădurea Crasnei de cu seară sub pavăza lui Manuil, pârcălabul Hotinului, care mai luase în grija lui şi carele cu provizii păzite de-o ceată de podoleni. Trecerea le fusese straşnic de grea, şi ţipetele lor vestiseră pe cei din urmă ce gând are pădurea cu

ei. De aceea grosul oştirii se varsă acum pe şesul deschis. Ca dintr-o baltă de sânge iese soarele pe măgura din dreapta. Departe, înainte, se saltă ceva în zare, întâi parc-ar fi nişte tufe ce-şi clatină vârfurile în adierea dimineţii, dar se desluşeşte îndată că sunt oameni, oameni mulţi, zoriţi, ce izvorăsc mereu de după muchia dealului. Sunt moldovenii lui Bogdan. În sunetul trâmbiţelor oastea regală se găteşte de luptă. În frunte se aşează opt escadroane de călăreţi. Ei lasă pe moldoveni să se apropie, şi, la cea dintâi bură de săgeţi, plecându-se pe gâtul cailor, se repăd orbeşte cu suliţele întinse. Ca o perdea se trag la o parte boierii călări, şi-n faţa leahului rămân pedestraşii, ţăranii care nu fug de greu şi nu se tem de moarte. În gloata asta vânjoasă, în mulţimea asta, care freamătă din ce în ce mai îndârjită, se prăbuşesc, ca într-o vâltoare, rândurile călăreţilor poloni; unii taie cu coasele vinele cailor, alţii cu furcile, mai lungi decât suliţele, scot ochii năvălitorilor, iar cei mai mulţi îi doboară cu ghioaga. — Pier viteji mulţi de-o parte şi de alta. Trei mari căpetenii ale polonilor cad în luptă, şi toată oastea lor învălmăşită începe a-şi căuta drum de scăpare, când iată că Manuil cu moldovenii lui Alexăndrel vine să smulgă biruinţa din mâinile fraţilor lui şi s-o arunce în partea vrăjmaşului. Zice cu durere cronicarul: „Şi biruia Bogdan-Vodă, de n-ar fi dat ajutor moldovenii lui Alexandru-Vodă, care trecuse pădurea cu podolenii, pe care îi trimisese cu carele. Aceia s-au vârtejit la război de au dat inimă celorlalţi, ce erau pieitori, şi au împins pre oastea lui Bogdan-Vodă, de unde au prins a fugi şi umpluse pădurile. Şi aşa cu vitejia iar a moldovenilor a rămas izbânda la leşi cei ce pierduse război".

Seara târziu se mistuie-n codru Bogdan cu ai lui, gata să iasă iar la luptă în revărsatul zilei. Dar oastea craiului toate le-ar da acum să poată face aripi; — „nici au aşteptat de al doilea rând războiul" zice acelaşi cronicar: „Ce numai s-au bulucit dimpreună cu Alexandru-Vodă şi cu toţii s-au tras mai degrabă spre Ţara Leşască". Ş-acesta e şi singurul rod al biruinţei lor.

Bogdan rămâne domn. Ocrotit de unguri, temut de poloni, viteazul de la Tămăşeni şi de la Crasna cugetă că-ţi poate pune paloşul în cui pentr-o bucată de vreme. Dar iese încă fum de sub mormanul de cenuşă cu tot sângele ce s-a vărsat. O seamă de boieri, dintre bunii sfetnici ai lui Bogdan, îl părăsesc şi fug în Polonia la Alexăndrel. În hrisovul din 31 iulie 1451 prin care domnul întăreşte o danie Mânăstirii Neamţului, nu se mai pomenesc decât şase din boierii cunoscuţi ai Moldovei, în fruntea acestora e Ştefan, fiul iubit al domnului, un tinerel frumos, cu ochii albaştri şi cuminţi, a căror dulce privire e pururea dusă, pierdută în cine ştie ce adâncime de gânduri mari.

Pentru el, pentru mândreţea asta de Făt-Frumos se luptă Bogdan din răsputeri, să-i lămureasc-o ţară. Şi multe greutăţi i se mai pun în cale, iar numărul vrăjmaşilor sporeşte.

E un an încheiat de la cercarea de sânge din valea Crasnei. Trei castelani ai regelui păşesc iarăşi cu oaste spre hotarele Moldovei. Solii lui Bogdan îi întâmpină la Cameniţa, şi, pe când se târguieşte o pace, care tot în aurul moldovenilor ar fi să-şi aibă temeiul, iată că un nou fiu al lui Alexandru cel Bun aduce o dezlegare neaşteptată. Petru Aron cere numai o sută de voinici, pentru a scăpa ţara de Bogdan, şi a netezi lui Alexăndrel drumul la domnie. Învoiala e făcută şi, în seara de 15 octombrie, pe când domnul petrecea la o rudă a sa în satul Răuseni, lângă Suceava, un ropot de călăreţi ş-un zăngănit de arme în curte îngheaţă deodată veselia oaspeţilor. Într-o clipeală uşile sar din ţâţâni, masa e răsturnată, sângele se amestecă cu vinul. Mâini nelegiuite târăsc pe Bogdan afară şi-i taie capul.

Alexăndrel vine cu mama lui la Suceava să culeagă roadele crimei. Dar Petru nu se mai ţine de cuvânt, ci cată să-şi păstreze sieşi sceptrul mânjit de sângele fratelui său. Şi iarăşi Moldova se părăgineşte sub doi stăpâni răi. Boierii ţin mai mult cu Alexăndrel care, pentru a-şi mai ridica o pavăză împotriva lui Petru, se-nchină şi lui Huniade în ziua den17 februarie 1453. Dar copilul-domn s-alege-un stricat şi, ca de

un vín tare îmbătat de putere, îşí face duşmaní dín ceí maí buní apărătorí al luí. Peste doí aní, ceí maí mulţí boíerí trec de partea luí Petru Aron. O luptă hotărâtoare se dă la Movíle în zíua de 25 martíe. Învíns, Alexăndrel caută adăpost în Cetatea Albă, unde în curând otrava pune sfârşít şí zílelor luí aşa de zbucíumate.

Rămâne Petru Aron domn síngur a toată Moldova. Boíeríí ţăríí se strâng în jurul luí, Mítropolítul Teoctíst îí stă ca cel de maí aproape sfetníc. La 6 octombríe 1455 se închínă poloنílor, şí hărăzeşte Maríeí, să-í fíe spríjín şí mângâíere, cetăţíle Síretuluí şí Volovăţul. Iar peste un an, ca să-şí aíbă líníşte şí dín partea îngrozítoruluí Mohamed, se leagă a-í plătí bír câte 2000 galbení veneţíení pe an.

Darníc şí-mpăcíuítor cu toată lumea, Petru începe a se crede neclătínat în domníe, când íată că, -n prímăvara anuluí 1457 víne, c-o mână de oaste, tânărul Ştefan, fecíorul Olteí ş-al luí Bogdan. El víne dínspre Ţara Muntenească.

Voínící luí, tot unul şí unul, îí curăţă drumul cu zborul săgeţílor. În deşert oameníí luí Petru cearcă să-í aţíe calea. La Doljeştí, pe Síret, îí pune pe fugă întâíul rând de săgeţí. O nouă ceată trímísă împotrívă-í îl întâmpínă la Obríc, în ţínutul Neamţuluí. Un alt rând de săgeţí o împrăştíe şí pe aceasta. Voíoşí, toţí flăcăíí luí Ştefan chíuíe, ca după lup, pe urma celor „voíníci la fugă" — şí glas dín glasul lor prínd văíle şí apele, şí codríí, ca şí cum toate s-ar bucura de sosírea nouluí domn. Bíruítorul păşeşte hotărât spre Suceava. Înfrícoşat, Petru fuge la poloní.

Rídícă-te, Moldovo, şí pune veşmânt de sărbătoare. Pentru a prímí pe trímísul luí Dumnezeu, pe Ştefan, pe mântuítorul tău!

XIV
ŞTEFAN CEL MARE
(1457—1504)

„Pune pieptul la hotare
Ca un zid de apărare".

(Cântec vechi)

Din jos de Suceava, pe Siret, la locul ce-i zice Direptate stau adunaţi, ca-n zilele marilor judecăţi domneşti, boierii ţării, curtenii toţi şi feţele bisericeşti cu Mitropolitul Teoctist în frunte, şi norod mult de prin sate, întru întâmpinarea domnului celui nou. Aici e „primirea"; aici se opreşte cu arcaşii lui cel ce de două ori şi-a biruit vrăjmaşul. Aici descalecă întâi feciorul lui Bogdan şi, ridicând spre mulţimea care-l priveşte cu drag, frumoşii lui ochi albaştri, întreabă cu acea dulce sfială ce stă aşa de bine unui viteaz, de este cu voia tuturor să le fie el domn. Şi toţi într-un glas îi răspund: „În mulţi ani de la Dumnezeu să domneşti!"

Apoi se face linişte. Din cerul limpede al acestei minunate zile de primăvară, o putere tainică, o credinţă nouă pare că se coboară în inimile tuturor.

Lin încep cădelniţele de argint să zornăie; îmbrăcaţi în odăjdii scumpe, preoţii se rânduiesc în cerc, bătrânul Teoctist ridică mâna lui slabă spre binecuvântare, şi glasuri potolite

pornesc tărăgănat cântarea rugăciunilor pentru ungerea domnului. În lumina acestei măreţe sărbători, tânărul Ştefan pare un Făt-Frumos, şi toate privirile cată la el cu încredere. Iar în clipa când Mitropolitul pune crucea Sfântului Mir pe fruntea ce va purta coroana Moldovei, lacrimi de bucurie, lacrimi de iubire lucesc în ochii tuturor.

Prin norodul în freamăt se deschide drum; întâi trece domnul călare, apoi se-nşiră boierimea, clerul, ostaşii, şi după ei mulţimea toată se mişcă-ncet, se urcă-încet pe drumul ce se îndoaie la deal, spre porţile cetăţii.

Soarele e la nămezi. Din pământul reavăn se ridică mireasma dulce a încolţirii, prin aer trece ca o suflare de putere nouă, de viaţă proaspătă; chemări prelungi de bucium se leagănă pe văi. În pasul stăpânit al calului, tânărul voievod intră în Suceava; din cerdacuri, de la ferestrele deschise, unde flutură năframe albe, flori i se aruncă-n cale — acum alaiul domnesc de-abia se mai urneşte, strigăte de proslăvire izbucnesc din mii de guri, şi toate clopotele bisericilor vestesc bucuria zilei acesteia. Sfântă şi hotărâtoare stă în istoria Moldovei ziua de 12 aprilie. Joia mare a anului 1457, când din mila Celui de Sus se aşează Ştefan, vrednicul nepot al lui Alexandru cel Bun, în scaunul domnesc de la Suceava.

Multe mai sunt de făcut într-o ţară stricată de atâtea stăpâniri vitrege şi pândită de peste hotare de atâţia duşmani lacomi. – în noul gospodar se arată de la început înţeleptul care vede limpede şi departe înaintea lui, cârmaciul iscusit care ştie să-şi potrivească pânzele corăbiei după vânturile ce i se ridică-n cale.

Cu inima lui largă, iubitoare şi fără cămări ascunse, cu firea lui dreaptă, hotărâtă, croită pe fapte mari, şi mai ales cu minunatul lui dar de a înţelege şi rostul vremii şi sufletele oamenilor ce-l înconjoară, uşor îşi atrage dragostea şi deplina încredere a ţării. El trimite vorbe de pace şi de îmbunare pribegilor înfricoşaţi ce tânjesc încă pe lângă Petru Aron; încet-încet ochii se deschid, sufletele se reculeg şi puterile dezbinate şi risipite ale Moldovei încep iarăşi să se adune laolaltă.

Polonii găzduiesc şi de astă dată pe fostul domn, ameninţând cu el pacea Moldovei. Regele lor e departe, în Prusia, în luptă cu teutonii. Ştefan trimite peste Nistru o ceată de călăreţi să bântuie Pocuţia şi, până să vie craiul, obişnuit a cere şi primi închinarea domnilor moldoveni, o brumă de-nvoială se încheie între cele două puteri: leşii să nu mai dea nici un sprijin lui Petru Aron, moldovenii să nu mai calce legăturile de supunere, aşezate de înaintaşii cei slabi şi nevolnici ai lui Ştefan.

Văzând că nu mai e nici o nădejde, puţinii boieri ce mai aciurau pe lângă Petru se desfac de el şi se întorc în ţară. Dar ucigaşul lui Bogdan nu-şi poate lua gândul de la domnie. Părăsit de ai lui şi, înţelegând că leşii umblă să se scuture de el, îşi mută cuibul în Ardeal. Ştefan, c-o mână de voinici, se aruncă pe urmele lui şi pustieşte ţinuturile secuieşti, bănuite că dau ocrotire primejdiosului fugar. Craiul ungurilor Matiaş Corvin e dus departe să mai vâneze o coroană, căci e o vreme de neastâmpăr când regii pământului nu se mai satură de putere, şi, cu ochii pe ţara altora, uită că cea mai bună ispravă ar fi să şi-o îngrădească pe-a lor.

Acum, din partea maghiarilor, ştie domnul Moldovei la ce se poate aştepta şi, ca să n-aibă împotriva-i doi vrăjmaşi

deodată, reînnoieşte în primăvara anului 1462 legăturile cu polonii, făgăduind solilor veniţi pentru aceasta la Suceava, că, îndată ce se va înlesni, va căuta să se repadă însuşi la Cameniţa pentru a depune înaintea regelui obişnuitul jurământ de credinţă. — Dar primejdia temută se ridică din altă parte. Vlad Ţepeş, crâncenul voievod al Munteniei, a tras sabia împotriva marii împărăţii turceşti, şi iată că însuşi puternicul Mohamed al II-lea vine cu oaste îngrozitoare să-l răpuie.

Ştefan nu-i un vânător de primejdii. El nu le stârneşte, nu le caută, şi nici în cale nu le stă, decât atunci când nu-i de abătut pe-alăturea, pentru un om cinstit. Viteaz e şi el, şi dragi i-au fost luptele de când a deschis ochii în lume, dar peste învăpăierile tinereţii s-au aşezat grijile cele mari ale domniei. Soarta unei ţări, soarta unui neam întreg stă în mâna lui. Răspunderea asta mare şi grea Ştefan o înţelege, cum puţini cârmuitori pe lume au înţeles-o. Toată domnia lui, toată lunga şi neadormita lui domnie oglindeşte, la fiecare clipă, la fiecare pas, înalta, sfânta grijă a răspunderii acesteia. Iată de ce pe cumintele voievod al Moldovei nu-l vedem alături de Vlad în războiul cu Mohamed. El nu vrea să arunce soarta ţării lui în jocul primejdios al unui domn nesocotit, fie fratele lui, asemenea domn, fie părintele şi binefăcătorul lui. Ştefan în războiul acesta, vede vâlvătăile unui foc năprasnic, — şi cel dintâi gând al lui, singurul lui gând, este să smulgă Chilia, să scape din pieire bucăţica asta scumpă, ruptă din trupul Moldovei lui. Şi astfel, la lumina acestor flăcări, vedem o clipă pe acela care mai târziu va fi numit „Spada Creştinătăţii", luptând alături de ostaşii lui Mohamed împotriva creştinilor, români şi unguri, apărători îndârjiţi ai cetăţii Chilia. Nici turcii însă, nici moldovenii nu pot sparge vechile ziduri ridicate de Alexandru cel Bun la gurile Dunării. În ziua de 22 iunie o ghiulea zvârlită din cetate, lovind pe Ştefan şi făcându-i o rană grea la gleznă, pune sfârşit acestei lupte nenorocite între domnii aceluiaşi neam. Lui Ştefan însă *îi trebuie* Chilia. Ţara lui nu poate rămânea deschisă tocmai dinspre cel mai de temut vrăjmaş. Stăpânirea şi paza acestei porţi a Moldovei, spre

nesfârşitele căi ale apelor, intră ca o parte de căpetenie în planul de apărare şi de întărire al marelui gospodar. Şi iată că, după trei ani de paşnică străduinţă în dregerea ţării, Ştefan se arată iarăşi în faţa Chiliei. Iarnă fiind, şi Dunărea-ngheţată, cetatea poate fi lovită din toate părţile, — ea se apără vitejeşte două zile, dar la urmă văzându-şi zidurile stricate de ghiulelele moldovenilor, înalţă flamura păcii şi-şi deschide porţile înaintea biruitorului şi stăpânului ei de azi înainte.

Sâmbătă la 25 ianuarie 1465, cum glăsuiesc izvoadele vremii: „intră Ştefan voievod în cetate şi rămase acolo trei zile petrecând şi lăudând pe Dumnezeu şi îmblânzind oamenii cetăţii, şi le puse acolo pârcălabi pe Isaia şi pe Buhtea şi-i învăţă să păzească cetatea de limbile necredincioase. Şi astfel se întoarse cu toată oştirea sa în scaunul său de la Suceava, şi porunci mitropoliţilor şi episcopilor şi tuturor preoţilor să mulţumească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a făcut".

Cetatea Hotinului, straja de la Nistru, şi-o reluase cu bună înţelegere de la poloni încă de-acum doi ani, ş-o dăduse-n seama pârcălabului Goian.

S-a izbândit astfel o bună parte din planul tras de la început: Moldova reîntărită în vechile-i hotare, boierii ei uniţi sub ascultarea domnului, căile negoţului deschise tuturora, târgoveţii cuprinşi, — ţăranul, uşurat de asupriri, stăpân pe bucăţica lui de pământ şi gata, la cea dintâi chemare de bucium, să-şi ia arcul şi tolba cu săgeţi, merinde-n traistă pentru mai multe zile, şi s-alerge sub steagul domnului viteaz. Căci de oaste regulată nu se pomeneşte încă. Moldova îşi are tot vechile rânduieli, luate de la munteni, care şi ei le-au fost primit în mare parte de la bulgari:

Domnul, voievodul vremilor de sânge şi de foc, — moştenitor de-a dreptul sau ales de boieri — e stăpânul desăvârşit a toată ţara şi peste toţi câţi sunt cuprinşi între hotarele ei. În mâna lui stă cumpăna dreptăţii. Averea şi viaţa supuşilor, de orice treaptă ar fi ei, sunt la bunul lui plac. Îşi are, în jurul tronului, sfetnicii lui — boierii de frunte, mitropoliţii şi episcopii — dar, la urma urmei, el hotărăşte, după cum îl taie capul, sau

după cum îl povăţuieşte obiceiul pământului, căci pravili scrise nu sunt încă, ci el e „dătător de legi şi datini“, şi vorba lui e sfântă.

Boierii — povăţuitorii satelor dinainte de descălecătoare, ridicaţi fireşte tot din opincă, sunt stâlpii şi fruntaşii neamului: ei poartă slujbele ţării, ei stau în Sfatul domnesc, ei merg la război, fiecare cu ceata lui de voinici, şi domnul, pentru credinţa şi destoinicia lor, le dăruieşte urice — moşii scutite de bir, dregătorii bănoase, sate domneşti, şi ranguri mai înalte în treptele boieriei.

Ţăranii — păstorii turmelor şi muncitorii câmpului — sunt birnicii tuturor vremilor, ei duc nevoile păcii şi greul războaielor, ei sunt tăria — temeiul statornic al ţării. Cei mai mulţi şi cei mai puternici sunt răzeşii, moşneni cum se numesc în Muntenia. Ei îşi au pământul din vremi străvechi, şi sunt deplin stăpâni şi pe brazda, şi pe munca lor. Satele scăpătate ce-au căzut în vreo vină sau nu şi-au putut plăti dările, sau n-au mai putut trimite călăreţi în război, au fost luate de domn şi ţinute ca sate domneşti, sau dăruite pe la mănăstiri şi pe la boieri, — oamenii lor nu şi-au pierdut pământurile, dar au ajuns clăcaşi, supuşi, legaţi să dea stăpânului zeciuială şi să-i facă muncă „fără soroc“. Ei alcătuiesc gloata pedestraşilor în război şi — când răzeşii mândri şi dârji se mai scutură de unele dări prea asupritoare — tot ei săracii se vând şi le plătesc. Numai pe câmpul de război se pot dobândi dintr-odată toate bunurile păcii. O faptă vitejească, o zdravănă învârtitură de ghioagă — şi, pe negândite, ţăranul cel mai scăpătat se pomeneşte umbrit de mila domnească, boierit, înălţat în slujbă, şi dăruit cu moşii. Cu adevărat timp de legende.

Au trecut zece ani. Acum Ştefan, stăpân pe toate puterile ţării, pregătit, aşteaptă. El ştie din ce parte are să se ridice furtuna. De greul dărilor, de urgia ungurilor, de dorul unui trai mai ca lumea. Ardealul s-a răsculat. Dar craiul Matiaş vine mai repede şi mai pregătit decât se putea crede. Răscoala e potolită uşor, fără vărsare de sânge.

În inima lui însă rămâne bănuiala că Ştefan n-ar fi tocmai străin de cele întâmplate în Ardeal. Apoi, craiul maghiarilor mai are şi alte socoteli de răfuit cu domnul Moldovei. Şi e cine să i le aducă aminte. Matiaş are lângă el pe neastâmpăratul Petru Aron, gata să-şi închine ţara oricui l-ar ajuta să pună mâna pe domnie. Şi Ştefan e un voievod dârz care nu vrea s-asculte de nimeni, şi Moldova cată mai cu drag la poloni decât la unguri, şi oastea crăiască e dorită de lupte, mai bine zis, flămândă de prăzi — deci toate împrejurările îndeamnă pe Matiaş să calce ţara lui Ştefan. — El intră-n Moldova prin strâmtoarea Oituzului; răzbate anevoie, căci drumurile sunt astupate. Şi-i vreme de iarnă şi de nicăieri nu s-aude un glas, nu se zăreşte un fum. Tăcere şi neclintire ca într-o ţară din basme. Săptămâni întregi orbecăieşte astfel înviforatul crai în fruntea celor patruzeci de mii de oşteni, care, şi după socotelile lui Petru Aron, sunt mai mult decât trebuie pentru deplina îngenunchere a Moldovei. Cu urlete adânci, viscolul spulberă şi duce de colo-colo orbitoarele valuri de zăpadă, şi-n mânia lui pare că însuşi sufletul ţării strigă, ameninţă, loveşte, — pare că luptă oastea nevăzută a lui Ştefan. Nici în Trotuş, nici în Bacău, nici în Roman nu se pomeneşte ţipenie de om. Pe la jumătatea lui decembrie (1467) năvălitorii tăbărăsc la târgul Baia, de unde nu mai au decât o palmă de loc până la Suceava. Regele îşi vede biruinţa la o întindere de mână, şi nici nu vrea să asculte pe solii de pace trimişi de Ştefan. Dar, mai către seară, pe când stau sfetnicii în jurul craiului şi pun la cale soarta Moldovei, vine o şcoală şi-i vesteşte că pădurea de lângă Baia geme de oaste, şi-n luncă, pe şleaul Sucevei, curg şirurile de călăreţi şi nu se mai isprăvesc. Vreme de gândit mult nu e. Numaidecât se aşează „puşti" la intrările cetăţii, şi două sute de voinici s-aleg pentru a păzi viaţa regelui. Oştirea toată e în picioare — tocmită în rânduri, gata de luptă — sufletul ei stă ca un arc întins, în tăcerea încărcată de griji a lungilor clipe de aşteptare. Se-ntunecă. Şi nu se simte de nicăieri nici o mişcare, nici un semn. Încep unii să creadă că şi-au făcut spaimă degeaba — când deodată o izbucnire de chiote cutremură

noaptea. Până să se dumirească paznicii dincotro vine larma, îndărătul lor, în uliţele strâmte ale cetăţii se şi-ncinge lupta cu ostaşii lui Ştefan, ieşiţi ca din pământ. La început e zăpăceala şi vălmăşagul întunecimii. Din toate părţile s-aud pocnituri de ghioage, vaiete, gemete-nfundate. Apoi flăcările izbucnesc prin ferestrele şi coperişurile caselor de lemn — şi, la lumina acestor uriaşe torţii, măcelul se arată în toată grozăvia lui: peste băltoacele de sânge, peste trupurile celor căzuţi, luptătorii, în pâlcuri se azvârl orbeşte unii asupra altora şi, prăbuşindu-se claie peste grămadă, se zvârcolesc, în încleştarea morţii, cu mişcări şi gemete de fiară. Zorii zilei încununează deplina, dreapta izbândă a moldovenilor. Baia rămâne-n paza flăcărilor; pe uliţele ei mii de secui şi de saşi năimiţi de voievodul Ardealului, dorm acum alături cu ei somnul de veci. Ştefan aduce Sucevei lui steaguri ungureşti şi slava biruinţei, în schimbul vitejilor pieriţi. Crainicii călări bucimă-n ţară vestea cea bună. În vremea asta, pe valea Oituzului, o ceată de ostaşi, în neorânduiala trudei şi a fricii, grăbesc spre hotar ducând, în mijlocul lor, un rănit pe targă. Sunt ungurii ce veniseră trufaşi să ia Moldova-n stăpânire, iar bietul rănit dus pe targă „prin poteci ascunse“ e însuşi regele Matiaş.

Zice-aicea cronicarul nostru: „Aşa noroceşte Dumnezeu pe cei mândri şi falnici, pentru ca s-arate lucrurile omeneşti cât sunt de fragede şi neadevărate; că Dumnezeu nu în mulţi, ci în puţini arată puterea sa“.

Ştefan se grăbeşte a întări legăturile cu polonii, ca cel puţin despre partea lor să n-aibă a purta grijă. Trimite lui Cazimir o parte din steagurile izbânzii de la Baia, cu făgăduinţa că în curând va veni el însuşi pentru jurământul şi-nchinarea, mereu cerută de cunoscuta îngâmfare leşească.

Ş-acum, din nou în Ardeal. Ca un vifor trece cu sprintenii lui călăreţi, şi bântuie scaunele secuieşti. Petru Aron iese din ascunzătoare, momit de câţiva boieri, — vulpoi bătrâni, — cu chip că iarăşi îl vor domn. Credincioşii lui Ştefan pun astfel

mâna pe ucigaşul de la Răuseni, şi-i taie capul. Moartea nelegiuitului acestuia, pururi la pândă, ascuns între vrăjmaşii ţării lui, ridică o mare grijă de pe sufletul lui Ştefan. S-a stins de acum sămânţa vânătorilor de domnie. A vrut Dumnezeu, se vede, pentru norocul Moldovei, ca, din toţi urmaşii lui Alexandru cel Bun, în ceasul cel mai greu al ţării lui, să nu mai rămâie decât unul, ş-acela să fie mântuitorul Ştefan.

De pasul şi isprava lui în Ardeal, scrie cronicarul Ureche: „şi multă pradă şi robie au făcut în Ţara Săcuiască, neavând cine-i sta împotrivă, şi cu pace s-au întors înapoi fără nici o smintealã".

Ci goana întâmplărilor nu-i lasă clipă de odihnă. De abia soseşte-n Suceava, şi-i vine veste c-au năvălit tătarii. Îndată şi-a strâns iar oastea călăreaţă şi, pân' a nu răzbi flămânzii la lanurile Moldovei, „le-au ieşit înainte la o dumbravă ce se cheamă la Lipinţi, aproape de Nistru, şi i-au lovit cu oastea sa, august 20; şi dând războiul vitejeşte i-au risipit şi multă moarte şi pierire au făcut într-înşii, şi pre mulţi i-au prins vii şi le luă tot pleanul". Spun martorii acelor vremi că au căzut atunci şi fiul, şi fratele hanului în mâinile moldovenilor, şi că, trimiţând hanul de peste Volga soli, cu vorbe îndrăzneţe, la Ştefan, acesta a pus de-a omorât în faţa lor pe feciorul hanului, iar dintre soli numai pe unul l-a lăsat cu zile: „i-a tăiat doar nasul şi urechile şi l-a trimis aşa, să spuie hanului ce-a văzut".

Acestea se petrec în vara anului 1469. Pe toamnă, după sfinţirea Mânăstirii Putna, gândul lui Ştefan se-ndreaptă spre ţara lui Mircea. Acolo e domn Radu cel Frumos, omul turcilor, şi duşman moldovenilor, de când i-au luat Chilia. Îndărătul lui însă stă duşmanul cel mare. Petru voievodul Moldovei, a lovi pe Radu e a se apăra.

Iarna întinse peste ape podurile ei de gheaţă şi, pe la sfârşitul lui februarie, Brăila, comoara ţării surori, era în flăcări. Radu, cu tot îndemnul şi ajutorul turcilor, nu se bizui să iasă voiniceşte-naintea lui Ştefan. Ci, dibuind drumuri piezişe, urzi cu cei mişei pieirea viteazului. Ştefan simţi mreaja, şi o lasă întinsă. Din tabăra de la Vaslui unde-şi ţinea curtenii gata,

pândea toate mişcările vicleanului şi, când îl văzu că-şi urneşte oastea spre hotarul Moldovei, întunecat se ridică înaintea sfetnicilor săi: „Cu cine dintre voi a tocmit vrăjmaşul pieirea ţării voastre?" Trei boieri şi-au pus ochii în pământ sub căutătura straşnică a domnului: Negrilă, Isaia şi Alexa Stolnicul. Paloşul gealatului a venit cu o adevărată mântuire, pe lângă pedeapsa acelei priviri cumplite.

Şi cum înainta Radu, voios, ca la o ispravă de-a gata, iată că la Soci, în ţinutul Bacăului, îl întâmpină oastea moldovenilor, ieşită pe neaşteptate de după o perdea de codru. Lovitura a fost aşa de repede şi de hotărâtă, că domnul muntean o clipă n-a mai stat la cumpănă: fuga cea „ruşinoasă dar sănătoasă" i s-a înfăţişat din capul locului cu singura scăpare. Schiptrul domniei, steagurile oştirii şi mulţi boieri de seamă rămân în mâinile lui Ştefan, care ştie să dea fiecărui lucru şi fiecărui om ce i se cuvine.

Dar, înteţit de turci, Radu pregăteşte-o năvălire nouă. Ridică lângă hotar, pe malul Putnei, cetatea Crăciuna, şi alta pe Teleajen pentru apărarea Târgoviştei. Domnul Moldovei veghea. — Turcii, în vremea asta, purtau în Asia război cu perşii. Deci ajutor mare de la ei nu puteau avea muntenii. Acum Ştefan găsise şi domn de pus în locul lui Radu — pe Laiotă Basarab, un fecior al lui Dan al II-lea, de mult adăpostit la saşi în aşteptarea zilei norocoase. Şahul Persiei, Uzun-Hasan, scria stăruitor voievodului Moldovei să facă toate chipurile, ca şi ţările creştine din Apus să se ridice împotriva musulmanului, că numai aşa, lovindu-l din amândouă părţile, îl vor putea răpune. Dar ţările din Apus îşi au frământările lor, şi nu văd încă primejdia. — Ştefan o vede. O vede viind, şi-i iese-n cale. — În toamna anului 1473 pleacă împotriva lui Radu. În ziua de 8 noiembrie poposeşte la apa Milcovului, împarte steaguri oştirii şi pune la cale planul de luptă. Domnul Munteniei ştia bine că-i soarta lui în cumpăna războiului acestuia. De astă dată-şi strânse toate puterile şi, cu scrâşnirea celei din urmă-ncordări, se aruncă-n propta duşmanului. Joi, la 18 noiembrie, şi vineri toată ziua, şi sâmbătă până-n noapte,

ca doi împăraţi din poveşti, s-au războit înverşunaţii voievozi la Cursul Apei, lângă Râmnicu-Sărat. La urmă Radu rămăsese cu foarte puţină oaste, dar nu se da răpus. Numai când a văzut ş-a văzut că nu mai e nici un fel de nădejde, că din ce în ce mai de-aproape e învăluit în ploaia de săgeţi a moldovenilor, numai atunci a lăsat totul ş-a rupt-o de fugă. Dar Ştefan nu l-a slăbit, ci, adulmecându-l, după cinci zile de goană, l-a împresurat în cetatea cea nouă a Dâmboviţei, pavăza Bucureştilor, unde era acum scaunul ţării. De aici, huruitul s-a strecurat noaptea-n taină, ş-a scăpat la Giurgiu, în raiaua turcilor. Ştefan ridică din cetate pe doamna Maria cu cele două fete, împreună cu vistieria şi cu steagurile pe care nimeni nu le mai apăra şi, încredinţând lui Laiotă domnia şi paza bietei ţări, se-ntoarce la Suceava, de unde trimite, cu vestea biruinţei, douăzeci şi opt de flamuri craiului leşesc.

Dar Laiotă nu-i omul pe care-l cereau împrejurare. Şi lucrul făcut în pripă, în pripă se desface. De-abia-mplineşte-o lună de domnie şi e alungat de turci, care-l urmăresc pân′ la Bârlad, pustiind totul în cale. Ştefan îl mână-ndărăt c-o ceată de viteji încercaţi. O nouă biruinţă a moldovenilor îi redă domnia. Moartea neaşteptată a lui Radu i-o limpezeşte. — Suflet nevoiaş, doritor de putere, dar înfricoşat de luptele şi primejdiile ei, Laiotă, înţelegând că nu va putea domni împotriva turcilor, părăseşte pe binefăcătorul lui, şi se-nchină sultanului, care, împăcat cu perşii pregătea răfuiala cu voievodul moldovenilor. Împrejurările păreau grăbite. Ştefan îşi întărea străjile Nistrului, pe unde iar îşi cătau vad haitele flămânde ale tătarilor, — când iată că-i sosesc soli de la padişah, cu straşnice porunci: să părăsească numaidecât Chilia şi Cetatea Albă, şi să-şi plătească birul datorit. Pentr-un om ca Ştefan, aceasta nu putea avea decât un singur înţeles şi-o singură dezlegare cinstită: *Războiul*. Îl prevăzuse, şi-şi luase toate măsurile. Un gând îl mai tulbura: Muntenia, pe care-ncepuse a o privi ca pe o parte a ţării lui, era iar în mâinile turcilor. — Pe miriştile uscate, pe sub codrii stropiţi de toamnă cu pete ca de sânge, zboară spre Laiotă, c-o frunte de călăreţi, — o clipă, numai o clipă să-l

privească-n ochi. La Teleajen, cetatea de strajă ai cărei pârcălabi plătiră cu viaţa ticăloşia domnului lor, primi veste că turcii, gătiţi de război straşnic, vin prăpăd, şi că de la Mircea n-a mai văzut Dunărea atâta sodom de oaste.

Vulturul se roteşte deasupra cuibului, când e vremea a vijelie. Cele dintâi zile ale lui noiembrie îl găsesc pe Ştefan la Vaslui, în ropotele marilor pregătiri. De pe culmile dealurilor buciumile cheamă-n toate părţile cu strigări stăruitoare. Chiote răspund în depărtări. Noaptea, până către ziuă, clipesc lumini pe măgurile de strajă. Şi cete de călăreţi izvorăsc de prin satele bogate, sub povaţa boierilor ce-şi au partea de cinste, după câţi viteji aduc în luptă. Pâlcuri de plăieşi coboară din munţi, pe drum întâlnesc turme, chervane-ncărcate — băjenia câmpului înfricoşat. Din zori până-n noapte curg spre staniştea oştilor darabani şi glotaşi din Ţara de Sus, bătrâni iscusiţi, cercaţi în războaie şi flăcăi sprinteni, în cojocele-nflorite, cu ghioaga pe umăr şi căciula brumărie dată pe ceafă, a voie bună şi a dor de luptă…

De la poloni şi de la unguri mai nici un ajutor n-au avut moldovenii, la o cumpănă ca asta. Şi doar de valul ce-nainta, n-avea a se teme numai Moldova.

Ştefan, prin iscoadele lui, ştia toate mişcările vrăjmaşului. Ştia că sunt peste-o sută de mii de turci sub steagul lui Soliman Paşa, şi c-au trecut Dunărea pe la Nicopoli, şi c-au mai luat în drum vreo douăzeci de mii de ţărani români, care vin cu Laiotă-Vodă să se bată şi ei, săracii, cu fraţii lor moldoveni. Cât au mers prin Ţara Muntenească, turcii au găsit şi conac şi merinde; dar de la Milcov încolo parcă şi vremea s-a schimbat deodată. Zile de moină începură să dezgheţe drumurile, roţile se-nglodau până-n bucşă, în locul târgurilor, în vatra satelor nu se mai vedea decât părăgini şi mormane de moloz înnegrite de fum. Pe la Bobotează au intrat în valea Bârladului, în drumul de şleau ce ducea la Iaşi. De o parte şi de alta erau numai dealuri îmbrăcate cu păduri. Puţin mai în sus de Vaslui, la locul ce-i zicea Podul Înalt, unde se varsă gârla Rahovei în Bârlad, valea, mai strâmtându-se, adună ca-ntr-o pâlnie scursorile pripoarelor.

Aici, pe-o frunte de măgură, se aşezase Ştefan cu cei patruzeci de mii de ostaşi ai lui, gata de luptă.

În dimineaţa zilei de 10 ianuarie, valea prinse a vui de larma duiumului, dar ochiul nu desluşea încă nimic, pentru că era o pâclă deasă de nu se zărea om cu om. Turcii înaintau încet. Bănuiau ei mreaja, dar nu ştiau unde. — Cercetaşii lor cei nevrednici aduceau veşti mincinoase, cei vrednici nu se mai întorceau. La pod, cum era gloată, se făcu îmbulzeală. Mulţimea se frământa în loc, huind ca marea. Deodată, ca şi cum s-ar fi despicat cerul, un trăsnet s-auzi de sus, şi-n aceeaşi clipală o ploaie de ghiulele căzu peste furnicarul ce clocotea în strâmtoare, şi săgeţile începură-a curge ca dintr-o ruptură de nor. Spahiii îşi struniră caii, să vadă dincotro vine moartea. De după un huceag se ridicau strigăte zorite de trâmbiţi şi de bucium. Ş-atunci o parte din oastea lui Soliman, repezindu-se orbeşte într-acolo, s-a nămolit în crivina luncii şi n-a mai putut ieşi, iar grosul a dat busna-nainte. Un şuier a săgetat cuprinsul, şi codrul s-a prefăcut în oaste. Cu urlete de fiare, creştini şi turci s-au azvârlit în luptă-nverşunată, şi până către seară nu s-a ştiu ce se va putea alege din vălmăşagul acela îngrozitor. Secuii, când au văzut ce seceriş de vieţi se-ncinge, au rupt-o de fugă. Turcii începeau să se creadă biruitori, când, deodată, însuşi marele Ştefan căzu asupra lor cu cei mai aleşi viteji ai lui. Toporul abătu iataganele cu braţe cu tot. Călăreţii, cumpăniţi în scări de aur, se prăbuşiră sub ghioaga de corn a moldovenilor. Atunci a văzut vestitul Soliman cât ţine roibul lui la fugă. Dunărea, pragul mântuirii, şi-a avut şi ea, ca de obicei, partea ei de leşuri.

Iar când, după două zile de vifor, s-au strâns vitejii iar la Vaslui în jurul stăpânului lor, ca fraţii îmbrăţişat cu drag, căci fraţi erau în ceasul acela ţărani, boieri şi domn, şi făcându-se cruce, cu lacrimile-n ochi, au mulţumit lui Dumnezeu pentru izbânda aceasta deplină, cea mai frumoasă din frumoasa viaţă a lui Ştefan, şi una din cele mai strălucite în luptele creştinilor cu turcii.

Biruitorul trimise şi craiului leşesc şi celui unguresc parte din pleanul şi din steagurile smulse de la vrăjmaşi. Izbânda

aceasta avu un larg răsunet în lume. Şi Ştefan ajunse a fi privit, chiar şi de neprieteni, ca cel mai mare viteaz al vremii aceleia. Papa de la Roma numindu-l într-o scrisoare „Sabia lui Christos" între alte laude spunea: „Biruinţele tale, înţelepte şi viteze, au adus atâta mărire numelui tău, încât toate gurile îl rostesc, şi toate inimile-l slăvesc". Iar cel mai priceput cărturar al polonilor, vestitul Dlugoş, martor şi povestitor întâmplărilor de pe atunci, după ce vorbeşte de lupta de la Podul înalt, laudă astfel vrednicia domnului Moldovei: „O, bărbat minunat, cu nimic mai prejos de vitejii cei din vechime, de care noi atâta ne minunăm! El e cel dintâi între principii lumii, care a dobândit în vremile noastre o biruinţă aşa de strălucită împotriva turcilor. După judecata mea, vrednic e să i se-ncredinţeze prin învoirea tuturor cârmuirea lumii întregi şi mai ales povăţuirea oştilor creştine împotriva turcilor".

Ci Ştefan nu-şi legă mintea nici de mărimea izbânzii, nici de mulţimea laudelor.

Cum ajunse la Suceava porunci hotnogilor, să-şi ţie oamenii la îndemână, că de aci încolo vor avea să întâmpine greul cel mare. Iar în ziua de 25 ianuarie trimise ţărilor din Apus o scrisoare în care arăta pe larg că împăratul Mohamed al II-lea pregăteşte să vie el însuşi cu oşti puternice- mpotrivă-i, şi că Moldova, fiind „poarta creştinătăţii", ar trebui, cu puterile tuturora, să fie apărată pe mare şi pe uscat, ca nu cumva păgânul, doborând străjile, să intre-n cetate. Şi, ca să vadă că au cui să încredinţeze sprijinul cerut, zice-n scrisoare, cu privire la bătălia din lunca Bârladului: „Când am văzut noi o aşa de mare oştire, ne-am ridicat vitejeşte cu trupul nostru şi armele noastre, şi i-am stat împotrivă, şi cu ajutorul lui Dumnezeu cel atotputernic, am biruit straşnic pe acei duşmani ai noştri şi-ai întregii creştinătăţi, şi i-am sfărâmat şi i-am călcat în picioare!"

Dar marile puteri ale Apusului, darnice-n laude şi făgăduieli, se mişcau anevoie la fapte. Valul se apropia, şi nimeni nu întindea Moldovei o mână de ajutor.

Ce limpede se oglindeşte sufletul neadormitului voievod în scrisoarea lui de la 20 iunie 1475 către solii trimişi să ia

înţelegere cu împuterniciţii craiului Matiaş, în vederea marilor întâmplări ce se pregăteau. Cuvintele încărcate de grijă, parcă şuieră de viforul nerăbdării: „De aceea voi, fără zăbavă, îndată ce veţi vedea această carte, numaidecât să vă sculaţi şi să vă grăbiţi cu solii ce vin împreună cu voi de la regele Matei către noi, şi să mânaţi un trimis grabnic cu scrisorile voastre şi cu ale solilor ce vin către noi, care trimis trebuie să zboare ziua şi noaptea către regele Matei şi să-i deie de ştire aceşti duşmani ai creştinătăţii, şi să-l roage a veni cât se va putea mai repede, ziua şi noaptea, cu toată puterea Măriei sale şi cu toate oştile ce i-a dat Dumnezeu, ca să nu ne lase să pierim noi şi ţara noastră, călcaţi de aceşti păgâni fără de lege".

Şi Matiaş dădu numai vorbe acestui om al faptelor... Matiaş, care scria Papei de la Roma şi senatului veneţian, că, prin Ştefan, *el* a biruit pe turci la Podul înalt, Matiaş care primea bani de la creştinii din Apus, ca s-ajute pe moldoveni în lupta lor cea sfântă şi-i păstră pentru nevoile lui, vicleanul rege, care ştia aşa de bine să-şi tragă laude şi foloase din jertfele altora!... Înaintea senatului Veneţiei, solii lui Ştefan, când li s-a spus una ca asta, au răspuns limpede, cu mândria celei mai curate dreptăţi: „Că Ştefan-Vodă nu e supus întru nimic regelui Ungariei, ci domn al ţării şi poporului său".

Şi în vremea asta, pe când trimişii lui Ştefan cutreierau lumea după o mână de ajutor, sultanul Mohamed al II-lea, temutul duşman al întregii creştinătăţi, venea ca o vijelie asupra Moldovei, cu toată puterea lui de împărat mare şi viteaz. Încă din vara trecută cetatea Cafa de pe ţărmul Crâmului, unde domnea un cumnat al lui Ştefan[1], căzuse sub steagul turcilor; le mai trebuia Chilia şi Cetatea Albă şi rămâneau ei

[1] Ştefan se căsătoreşte, pentru a doua oară, în ziua de 14 septembrie 1472 cu Maria, fiica lui Alexie, din neamul împărătesc al Comnenilor, soră cu Isac, domnul Mangupului. Întâia lui soţie fusese Evdochia, sora lui Simion vestitul cneaz al Kievului. Aceasta a murit la 1466, trei ani după căsătorie, lăsând lui Ştefan o singură fată pe frumoasa Elena, care a ajuns soţia unui fiu de ţar. A treia şi cea din urmă soţie a lui Ştefan a fost Maria, fiica lui Radu cel Frumos.

singuri stăpâni ai Mării Negre. Numai aşa îşi puteau vedea în sfârşit deschisă înainte-le poarta cea mare a Europei. Şi regii Apusului dormeau. Ştefan înţelese că de la ei nu mai avea nimic de aşteptat. Şi ce speranţe-şi pusese el în unirea tuturor creştinilor! Îşi închise în suflet toată durerea acestei amăgiri şi se hotărî să lupte singur, chiar şi în contra soartei de va trebui. Niciodată un viteaz n-a stat mai mândru în faţa morţii.

Pe la începutul lui iunie 1476 scria din Bârlad prietenilor din Braşov: „Suntem în lagăr cu toată puterea noastră, şi mergem asupra turcilor". Şi pe când Marea descarcă pe ţărmul Dobrogei o sută cincizeci de mii de ostaşi cu împăratul lor în frunte, el se şi înţelesese c-o dumbravă de arini, din bătaia vadului, s-aţie calea năvălitorilor. Îi aşteaptă acolo pregătit de luptă, când deodată veşti sosiră ca-n urma lui ţara e bântuită de tătari.

Cu ce inimă să mai stea bieţii oameni, când se gândeau la cei de-acasă! Trebui să dea drumul glotaşilor pentru două săptămâni. Domnul rămase numai cu zece mii, — oşteni aleşi, dar…, zece mii. Şi marea oştire a Padişahului s-apropia. „Grija era nu cum să trăim, ci cum să murim", zice un martor al acelor zile de scârşnire. Atunci s-a văzut una din jertfele cele mai măreţe ce s-au pomenit vreodată în istoria unui popor. Cei zece mii, care înfăţişau acum toată cinstea neamului, toată mândra alcătuire a Moldovei, se întăriră pe-o măgură deasupra Pârâului Alb din ţinutul Neamţului, într-o pădure de stejari prefăcută-n cetate, după vechiul obicei al ţării, şi aşteptară. Domn şi supuşi ascultau, în faţa primejdiei ce venea, o singură făptură, un singur suflet, logodnic morţii. De data asta Laiotă-şi ducea ocrotitorii încet, pe drumuri ştiute cu teama celui bănuit, cu grija celui păţit. Tocmai către sfârşitul lui iulie codrii Ozanei prinseră a vui de freamătul duiumului turcesc. Funia se strângea la steajăr. Leu şi vânători se simţeau tot mai aproape, şi inimile băteau din ce în ce mai tare. Cetatea Neamţului primi, fără să răspundă, cele dintâi ghiulele ale turcilor. Nu braţe de viteaz, ci mâini lacome de tâlhari se năpustiră-n cuibul părăsit, să caute comori. Cel ce spărsese

zidurile Constantinopolului înţelese că aiurea trebuie să fie cetatea lui Ştefan. Ş-o găsi. Însuşi domnul Moldovei i-o descoperi, în dimineaţa zilei de 26 iulie, c-o salvă de săgeţi, după care porniră a bate puştile, de-o parte şi de alta. Multă vreme a stat lupta nehotărâtă; că moldovenii aşa înteţeau cu ghiulele din meterezele lor, cât rânduri peste rânduri cădeau neînfricoşaţii ieniceri, până ce, însuşi sultanul, tremurând de mânie, apucă steagul cel mare în mâna lui de viteaz bătrân, şi-şi năpusti odată toată oştirea într-un iureş năprasnic. Întăriturile se sparseră, mulţimea oarbă năvăli ca un puhoi printr-o ruptură de zăgaz, şi dreptatea îşi îndoi grumajii sub covârşirea puterii. „A rămas izbânda la turci, zice cu durere cronicarul Ureche, şi atâţia de mulţi au pierit, cât au nălbit poiana cu trupurile lor unde a fost războiul, şi mulţi din boierii cei mari au picat, şi vitejii cei buni au pierit cu totul atunci şi, neivindu-se ajutor nici dintr-o parte, au picat, nu fieştecum, ci până la moarte se apăra, nici biruiţi de arme, ci stopşiţi de mulţimea turcilor". Iar Ştefan, care cu paloşul îşi tăiase drum printre năvălitori, ridicând mai târziu o biserică, pe locul acela de jertfă, numit de atuncea Războieni, spune-n pisanie: „cu îngăduirea lui Dumnezeu, biruiţi fură creştinii de păgâni, şi căzură acolo mare mulţime de ostaşi moldoveni".

Ci mult n-avu a se bucura sultanul de crâncena-i ispravă. Merindele se-mpuţinau, căldurile secau pâraiele, cetăţile întărite se apărau cu înverşunare — cinci sute ieniceri pieriră zadarnic sub zidurile Chiliei, — săgeţile arcaşilor nevăzuţi făceau drumurile tot mai temute, ciuma şi foametea vămuiau pe capete, corăbiile ce veneau încărcate cu merinde, fură-nghiţite de valurile mării... Vitejii de la Valea Albă păreau că luptă încă de dincolo de moarte. Padişahul află cu bucurie că e-nspre Dunăre un drum şi mai scurt decât acel pe unde venise. În vremea asta, din zările Vrancei până-n limpezişul Nistrului, lungi chemări de bucium înfiorau tăcerea codrilor; ţăranii se-nturnau sub steag după cele două săptămâni de voie, — oaste nouă se-nchega în jurul voievodului, pe care în ceasul de primejdie munţii, smulgându-l din vâltoare, îl trăseseră la ei ca pe-un

copil al lor. Şi câţi dintre păgâni n-apucaseră a trece Dunărea, nici n-au mai trecut-o. — La sfârşitul lui august solul veneţian scria de la faţa locului: „Sultanul a ieşit din ţară, cu cetele sale, fără a fi luat o singură cetate, şi fără altă pagubă pentru Moldova decât prada ce-a dus cu sine; iar Ştefan-Vodă a ieşit din munţi şi călăreşte viteaz prin toată domnia lui".

Peste două luni voievodul Moldovei, cu ajutorul craiului Matiaş, smulgea coroana Munteniei de pe fruntea nevrednicului Laiotă ş-o încredinţă lui Vlad Ţepeş, neînduplecatul, temutul de-odinioară, care stătuse atâţia ani uitat în închisoarea de la Buda. Planuri mari îşi făceau acum cei doi voievozi pe de-a pururi înfrăţiţi. Dar pe Ştefan îl chemară grabnic grijile ţării lui. Peste podul de gheaţă al iernii, Laiotă se-ntoarse cu oaste-mpărătească, şi Vlad pieri ca un viteaz, alături cu ostaşii lui, în lupta sângerosasă de lângă Bucureşti.

Un şir de ani domnul Moldovei avu de lucru cu tronul fără de noroc al ţării lui Mircea. În toamna anului 1477 se repezi iar în Muntenia, alungă pe Laiotă şi puse domn în locul lui pe Basarab cel Tânăr, poreclit Ţepeluş, care peste doi ani se-nchină şi el sultanului. Din nou Ştefan îşi găti oastea, şi-n luna lui august 1481, biruind pe Ţepeluş în lupta de la Râmnicu-Sărat, făcu domn pe Vlad Călugărul, un frate vitreg al lui Vlad Ţepeş. Dar era scris, se vede, ca visul lui de a-şi avea un prieten credincios pe tronul Munteniei să nu se poată izbândi. În vara anului 1484, când Baiazid al II-lea, sultanul cel nou, îşi ancoră corăbiile încărcate cu tunuri în faţa cetăţii Chilia, Vlad Călugărul, cap plecat, îi şi veniră grăbit în ajutor cu românaşii lui, ce nu mai ştiau săracii, de-o seamă de vreme, nici pentru cine, nici împotriva cui aveau să-şi încordeze arcurile. Pe la sfârşitul lui iulie, Chilia şi Cetatea Albă erau în mâinile turcilor. Lucrurile s-au petrecut repede, aproape tâlhăreşte. Ca un trăsnet a căzut la Suceava îngrozitoarea veste. Erau bogăţia şi tăria Moldovei acele două scumpe cetăţi, unde străjuiau cei mai destoinici pârcălabi ai lui Ştefan. — În sufletul aprig al biruitorului de la Podul-Înalt scapără gândul unui război norocos. Dar oastea i se împuţinase de atâtea lupte. Cu chiu,

cu vai ar mai fi putut pune-n picioare douăzeci de mii de oameni. Pentru întâia oară simţi cât de îngustă i-e ţara, şi ce mărginite îi sunt puterile pe seama inimii lui mari şi grelelor învăluiri şi mulţimii vrăjmaşilor lui. Bătu iar la porţile creştine, care se deschideau aşa de greu adevărului şi dreptăţii!… Singur craiul Poloniei se lăsă înduplecat. Trufia leşească îşi avu în sfârşit sărbătoarea ei de atâţia ani visată: în cortul de pe câmpul Colomeei, înaintea îngâmfatului rege Cazimir, a îngenuncheat cel mai înţelept domn şi cel mai strălucit viteaz al acelor vremi. Iar pentru ca deşarta mândrie a leahului să fie şi mai mărginită, viclenia a făcut ca, în clipa când Ştefan va pune genunchiul în pământ, cortul să se ridice, şi să vadă toată obştea cine se închină bătrânului rege al polonilor. Ceea ce l-a rănit însă mai adânc pe domnul Moldovei, a fost că, după atâtea umilinţe, nu i s-au dat decât două mii de călăreţi. Atâta, la o adică, iar fi înjghebat şi răzeşii lui. Hotărât, leşii nu-i puteau fi prieteni. La vremea asta ţara era bântuită de turci, care acum, stăpânind cele două cetăţi, îşi încurcau caii pe pământul Moldovei ca pe moşia lor. Ba încă aduseseră şi un vânător de domnie, pe unul Hromot, — să-l puie în locul lui Ştefan. Când s-a întors domnul în ţară, Suceava lui era în flăcări, şi năvălitorii se risipeau spre Dunăre încărcaţi de prăzi. Grabnic luându-i din urmă, ajunse o parte din ei lângă lacul Cătlăbuga, şi tăindu-le calea, îngrăşă brazda de toamnă cu sângele lor. — În primăvara anului următor (1486) veni iar Hromot în fruntea unei oşti puternice. De astă dată îl aşteptă la şcheia, pe lunca Siretului, paznicul Moldovei cu arcaşii lui. „şi dând războiul vitejeşte de ambe părţile, zice cronicarul, într-o luni, martie în şase, au pierdut Hromot războiul şi oastea, mai apoi şi capul". Dar ce noroc putea izvorî neamului din toate biruinţele acestea? Ştefan nu era un voievod însetat de vâlvă. El nu se gândea la slava şi răsunetul numelui lui, ci la îngrădirea cea bună şi statornică a ţării, la ridicarea poporului căruia domn şi părinte-i era. — Deci cu amărăciune privi în urmă peste mulţimea luptelor prin care trecuse… Unde era Moldova lui, dacă, în toată vremea asta, târgurile şi-ar fi sporit

negoţul şi satele gospodăriile, dacă, în loc s-alerge şi să se bată în războaie, boierii ar fi rămas liniştiţi la trebile ţării, plugarii la coarnele plugului şi ciobanii la târlele lor!... Cumpănise el odată lucrurile într-alt fel. În cugetul lui curat împărţise în două, în creştini şi păgâni, şi-şi zicea că el, fiind ostaş al Crucii, va avea, fireşte, dragostea şi sprijinul tuturor acelor pe care-i apăra cu pavăza vitejiei şi jertfelor lui. Vremea însă l-a făcut să cunoască toată adâncimea deşertăciunii şi ticăloşiei omeneşti. Acum judeca limpede, cu „mintea moldoveanului cea de pe urmă". El era bătrân, ţara ostenită, zilele din ce în ce mai grele. Unde aveau să-l ducă, şi cât puteau să-l mai ţie biruinţele lui! Turcii pierdeau o bătălie, şi ca dintr-un izvor scoteau altă oştire şi porneau altă bătălie. El cu aceiaşi boieri şi cu aceiaşi ţărani duceau greul atâtor războaie, şi numai inima lui ştia cât îl ducea şi cât de scumpă-i era fiecare picătură jertfită unei biruinţe, din sângele sfânt al vitejilor lui, al fraţilor lui. Şi-atunci înţeleptul gospodar al păcii se arătă tot aşa de mare ca şi neînfricoşatul voievod al războaielor: Ca să nu-şi părăduiască ţara, apărând cu vrednicia lui trândăvia altora, se hotărî să puie capăt luptelor cu turcii. Pe vrăjmaşul tare, când nu-l poţi răpune, caută, de ţi-l împacă. Trimise deci sultanului Baiazid birul cerut, îi dete ostatec pe fiul său Alexandru, şi înţelepciunea încheie astfel ceea ce sabia începuse.

Sosi vremea socoteli cu polonii. Vechea datorie, pentru care Alexandru cel Bun primise Pocuţia zălog, ei o făcuseră uitată. Ştefan le-o aminti. În vara anului 1490, curând după ce-a făcut pace cu turcii, lărgi cu spada hotarul Moldovei despre poloni, luând Pocuţia şi punându-şi oaste de pază în cetăţile ei. Peste doi ani, bătrânul Cazimir murind, rege al Poloniei ajunse Ioan Albert, cel mai viteaz şi mai neastâmpărat dintre mulţii lui feciori. El se-nţelese cu frate-său Vladislav, craiul maghiarilor, să ia Moldova şi să aşeze domn, în locul lui Ştefan, pe-un frate-al lor Sigismund. Pielea ursului era tocmită — mai rămânea vânătoarea care nu-i totdeauna cu

noroc. Vícleanul rege îşí pregătí oastea şí-şí întínse mrejele. Trímíse vorbă luí Ştefan că, îndată ce se va pune-o vreme maí prííncíoasă, are să víe cu toată puterea luí să-í scape Chílía şí Cetatea Albă dín mâíníle păgânuluí. Şí-n vara anuluí 1497 porní. Dar în loc să pogoare pe drumul ştíut, spre guríle Nístruluí, íntră în Pocuţía şí, pe sub ochíí străjílor moldoveneştí cârmí drept spre Suceava. Ştefan nu era om să-l adoarmă şíretenía leşească. De cu vreme întăríse zíduríle cetăţíí domneştí, pusese apărătorí destoínící la metereze, íar el se aşezase cu tabăra la Roman. De acolo-şí repezí íscoadele care-aveau nu numaí cu ochíul ager, dar şí braţul vânjos — şí de multe orí, pe lângă ştírí, aduceau şí câte-o „prubă“ dín oastea crăíască. Tocmaí pe la sfârşítul luí septembríe îşí întínse leahul corturíle în lunca de sub măgura Suceveí. Tunurí marí începută a bate în zíduríle cetăţíí, de unde veneau săgeţí şí ghíulele, trímíse — că parcă-aveau suflet. Síleau poloníí cât ce puteau, dar nící un spor nu se vedea. Noaptea dregea spărturíle zíleí, şí cetatea părea un uríaş ce doarme nepăsător de ce se petrece în jurul luí. Numaí goluríle ce se făceau în rânduríle năvălítorílor nu se maí umpleau, şí regele, trufaşul rege, care credea că nící nu va avea nevoíe să descalece înaínte de a íntra bíruítor în cetatea luí Ştefan, văzu cu ochíí cum í se destramă toate frumoase-le-í planurí, cum cu zí şí oastea í-o vlăguíeşte, şí pe el îl mícşorează în ochíí supuşílor luí. După două săptămâní de luptă cu zíduríle fermecate, se încredínţă că cea maí bună íspravă ar fí o grabnícă întoarcere. Maí ales cu meríndele erau pe sfârşíte, vremea începuse a se înăsprí, şí bíetul craí se îmbolnăvíse de íníma rea. Moldoveníí zíceau că nu-í príeşte ţara. Solí, díntre oameníí frateluí Vladíslav míjlocíră pacea. Ştefan o prímí. Numaí ceru ca regele să se întoarne cu oastea tot pe unde a venít — „să nu maí stríce ţara pre alt loc“. La porunca plecăríí, leşíí se bucurară ca de-o bíruínţă.

Chervanele se-ncărcară cu lăzíle în care-şí purtau huzurul oameníí aceía lăfoşí, íubítorí de culcuş moale, de arme scumpe şí de haíne bătătoare la ochí. Dar caíí slăbíţí, drumuríle grele, zílele rецí şí ploíoase ale toamneí depărtau grozav capătul

acestei ţări posomorâte. Albert, viclenind înc-o dată, părăsi vadul învoit şi luă calea cea mai scurtă, care nu-i totdeauna cea mai bună. Ştefan însă îl păzea din ochi. Cât îl văzu apucând spre codrul Cosminului, pe drumul ce merge la Cernăuţi, îi şi chibzui răfuiala. El şi ai lui, pe iuţii cai moldoveneşti şi pe drumuri numai de ei ştiute, pornind din Roman, sosiră la Gura Dumbrăvii, cu patru zile înaintea leşilor. Şi cum descălcară, începură pregătirile…

Când s-au apropiat polonii, codrul îi aştepta ca o fiară flămândă cu gura căscată: de-o parte şi de alta, pe toată întinderea şleaului, copacii, cu meşteşug retezaţi, se ţineau numai în coaja dinspre drum. Se cheamă că ei stăteau la pândă întocmai ca oamenii. Iar îndărătul lor, în bezna pădurii, aşteptau neclintiţi voinicii Moldovei. O frântură de oaste crăiască fu lăsată să treacă înainte fără nici o supărare. Prada era prea mică pentr-o aşa de însemnată cursă. Dar când intrară bine în lăuntrul codrului mândrele şiruri de călăreţi înzeuaţi, grosul oştirii, şi craiul, şi carele încărcate cu tot felul de scumpeturi, atunci — atunci un chiot trezi pădurea, şi vraja tăcerii se rupse. Trunchii tăiaţi se prăbuşiră cu zgomot peste mulţimea nepregătită de moarte, şi falnicul rege nu se mai gândi decât la mântuirea propriei lui vieţi. Luă cu el o frunte de călăreţi, şi, apărat mai mult de puterea norocului decât de vrednicia armelor, scăpă cu zile. În urma lui, în adânca vuire a codrului, ghioagele, arcanele şi săgeţile moldovenilor încheiau frumos isprava dreptăţii începută de trunchii stejarilor. În vremea asta, vornicul Boldur, trimis de Ştefan c-o mână de voinici înaintea călăreţilor, ce veneau din Mazovia în ajutorul regelui, le scurtă la satul Lenţeşti, dincolo de Cernăuţi, calea morţii spre care alergau.

„A fost o straşnică vânătoare şi mândru ne-a mai picat în palmă…“ glumeau, stând roată-n jurul focului şi socotindu-şi pleanul, hărtaşii lui Ştefan. Îşi primise şi domnul partea lui de plean… A, slovele acelea cusute cu fir de aur, bucăţile acelea de mătase, rupte şi călcate în picioarele cailor — era trufia polonă tăvălită în sânge şi în noroi, — erau steagurile care l-au văzut o clipă-ngenuncheat în cortul de la Colomeea!

„După aceea, zíce cronícarul, dat-a Ştefan-Vodă cuvânt în toată ţara să se strângă la Hârlău la zíua sfântuluí Neculaí şí adunându-se într-acea zí cu toţíí într-acel loc, făcutu-le-au ospăţ tuturor boíerílor şí tuturor vítejílor săí, şí cu darurí scumpe í-au dăruít“.

Maí târzíu, închípuírea poporuluí împodobítă c-un adaos de-o nemaíauzítă străşnícíe povestírea aceleí răfuíelí: Zícea că Ştefan ar fí înjugat pe poloní la plug, şí, arând cu eí o ţălínă dín preajma Cosmínuluí, ar fí semănat ghíndă, íar pădurií ce s-a rídícat acolo í s-a dat numele de Dumbrava Roşíe, în amíntírea sângeluí dín belşug vărsat pe locuríle acelea[1] .

Acum Polonía era descoperítă: n-o maí apărau porţíle zăvorâte ale Chílíeí şí Cetăţíí Albe. Şí împrejurăríle se grăbíră a-í arăta ce bună ocrotíre îí fusese Moldova — zídul de pază pe care síngur a vrut să şí-l dărâme. După „învăţătura“ dín

---

[1] Trecut-au patru secolí dín zíua cea fatală.
Când se-ngropă-n ţărână a duşmanílor falǎ!
Şí faptul cel ístoríc, sub formă legendară,
Dín neam în neam româníí îl povestesc în ţară.
Príviţí! lâng-o dumbravă stă tabăra de care.
Flăcăí voínící şed roată pe lângă un foc mare,
Mírându-se-ntre dânşíí cum vreascuríle-n foc
Ca níşte şerpí se míşcă sucíndu-se în loc.
— „Ştíţí voí de ce stejarul arzând plânge şí geme?
(Întreab' un român ager pe care-a nins de vreme)
Colo-n astă dumbravă copacíí uríeşí
Sunt locuíţí, se spune, cu suflete de leşí.
„Pe tímpul bărbăţíeí au príns Ştefan cel Mare
„O oaste de năvală ş-au pus-o ca să are;
„Iar în pământul negru cu sânge-amestecat
„Spre lungă pomeníre el ghínd au semănat„!
. . . .
El zíce, şí dumbrava se pare că roşeşte,
Ş-un aspru glas de vultur în noapte se trezeşte.
El zíce, focul arde dumbrava lumínând.
Prín crengíle frunzoase trec umbre suspínând!

Dumbrava roşie de V. Alecsandrí

codrii Cosminului, cum a dat în vară, a suferit trei bântuiri, una după alta. În mai au potopit turcii până la Lemberg, în iunie Ştefan şi-a îngrădit Pocuţia în hotare de foc, în iulie au prădat tătarii. Şi cel ce visase pieirea Moldovei, ceru domnului ei uitarea trecutului, ş-o pace de prieteni buni pentru vremea viitoare. Că mândrul rege se dumerise în sfârşit cu cine are d-a face, se vede, cum nu se poate mai lămurit, din însăşi rostirea păcii, încheiată în primăvara anului 1499:

„Se încheie o pace desăvârşită între Măria noastră şi Prea slăvitul Ştefan voievod, din mila lui Dumnezeu domnul Ţării Moldovei, prietenul nostru cel sincer iubit". Aşa începe învoiala, scrisă în latineşte, dintre cele două puteri.

„Şi iarăşi zice mai jos craiul Ioan Albert, când am vroi noi împreună cu Vladislav, regele Ungariei, a purcede împotriva împăratului turcesc, ne vom înţelege mai întâi cu domnul Moldovei asupra chipului celui mai folositor de a purta războiul, şi atunci Ştefan va veni şi el împreună cu noi împotriva Sultanului; iar dacă, Doamne fereşte, n-ar putea însuşi veni, atunci va merge fiul său cu noi. De asemenea şi noi ne legăm să apărăm pe Ştefan împotriva turcilor"…

Târzie deşteptare! Dacă de la început polonii şi ungurii ar fi ascultat sfatul lui Ştefan, cu totul alta ar fi fost şi soarta ţării lor şi soarta Moldovei. Dar au fost mici la suflet şi regii lor s-au tulburat mai mult de vâlva lui Ştefan, decât de armele turcilor.

Pacea era ea încheiată pe veşnică prietenie, legând adică şi pe urmaşii lor. Şi nimeni n-o dorea mai mult decât Ştefan; căci nimeni n-avea mai multă nevoie de odihnă, şi pentru ei şi pentru ţară. Dar Ioan Albert, craiul cel fără noroc, moare-n vara anului 1501. Şi cneazul Alexandru, fratele şi urmaşul lui, nu vroi să cunoască lui Ştefan nici un drept asupra Pocuţiei. Stăpânul Moldovei însă nu îngăduia să i se rupă bucata aceea de pământ. Era a lui — plătită cu bani şi cu sânge. — Şi, ca să nu mai rămâie nici o îndoială, în toamna anului următor intră iar cu armele în Pochiţa şi, înc-o dată biruitor, pietrui, în vaza bătrânilor, hotarul despre Polonia cu „bourul moldovenesc".

Asta a fost cea din urmă luptă a lui Ştefan.

Neîndemânările vremii, şi mai ales unele amintiri dintr-un trecut nu tocmai îndepărtat, făcură pe noul crai al leşilor să se mai gândească, înainte de a-şi căuta socotelile cu voievodul de la Suceava.

S-astâmpăr-o toană viforul bătăliilor, şi lanurile Moldovei îşi coc spicele de aur pentru secerătorii ei.

Din jilţul lui de glorioasă odihnă, viteazul cu părul albit în războaie, cuprinzându-şi ţara sub zborul gândului, îşi vedea-n ea toată viaţa lui, desfăşurată-n icoane. Se vede copil, jucându-se cu arcul pe colinele Borzeşilor, apoi călare, cu sufletul aprins de vitejiile basmelor, botezându-şi paloşul în belşugul de sânge de la Tămăşeni şi de la Crasna, — tânăr fecior de domn, ciocnind paharul cu boieri sfătoşi, ce numai la moarte nu se gândeau în noaptea aceea grozavă de la Răuseni, — şi zilele cernite, grijile, frământările de leu închis în cuşcă — durerile în focul cărora se pregătesc în taină toate faptele mari, — apoi primăvara aceea neuitată, biruinţele de la Doljeşti şi de la Orbic, sărbătoarea de la Direptate, cu măreaţa intrare în Suceava, împărţirea steagurilor şi grabnica vânătoare de duşmani de pe pământul Pocuţiei — cea dintâi luptă din lungu-i şir de lupte, ce tot pe pământul Pocuţiei a fost să şi-l încheie. I se pare, ca şi acum ar fi trăit mai multe vieţi. Nu-i vine-a crede că-s numai patruzeci de ani de la bătălia cea fără de noroc de sub zidurile Chiliei. Rana de-atunci, rana de la gleznă ce-n toată vremea asta fusese uitată, tocmai acum îşi deşteaptă durerile, acum se trezesc şi-i cer socoteală şi zilele de trudă, şi nopţile de nesomn, şi toată viaţa lui trăită-n nepreget şi-n lupte. În roate largi îşi leagănă gândul pe deasupra cumpenelor mari: Baia, Lipinţi, Soci, Râmnicu-Sărat Podul înalt. Valea Albă… Revede toate locurile acelea, cu-nfiorarea clipelor de-atunci. Nu-s basme, nu-s lucruri visate, ci zbucium şi învăluiri trăite aievea… Mult sânge-a mai băut pământul Moldovei. Numai la Cătlăbuga, în ziua aceea de straşnică răsplătire, cât sânge s-a mai vărsat! Dar la şcheia, dar în codrul Cosminului… Bătrânul voievod cugetă la cât norod de oaste ar fi, când să se poată ridica odată din morminte toţi câţi au pierit în luptele

lui — în cele 36 de lupte, dintre care în 34 a biruit, şi numai în două a fost biruit! Valuri au fost acelea. Şi ţara mică, şi duşmani mulţi, şi ajutor de nicăieri. Şi iată că din toate a ieşit cu bine. După atâtea furtuni zilele acestea de pace îi vin ca o binecuvântare de la Dumnezeu.

Din măreţul asfinţit al vieţii lui priveşte în adâncul veacurilor şi, cu puterea sfatului cuminte, domnind şi dincolo de moarte, îndreaptă destinele ţării pentru vremi şi valuri ce nu-l vor mai atinge: *Nu leahului viclean şi nestatornic, nici ungurului asupritor şi lacom, nici tătarului sălbatec să-şi încredinţeze vreodată Moldova păsul şi soarta ei, — ci, la toată primejdia, să ştie că cel mai cinstit prieten şi cel mai bun ocrotitor e turcul, şi sub pavăza puterii lui să stea; căci singură, în calea atâtor vrăjmaşi, greu va trăi…*

Vremea a dovedit în urmă cât adevăr era în vorbele lui.

În faţa vlădicilor şi boierilor ţării, puse schiptrul domniei în mâna fiului său Bogdan, şi deplin împăcat în suflet, înseninat de gândul că şi-a făcut toată datoria către ţara şi neamul lui, închise ochii pentru somnul cel de veci în ziua de 2 iulie, anul 1504.

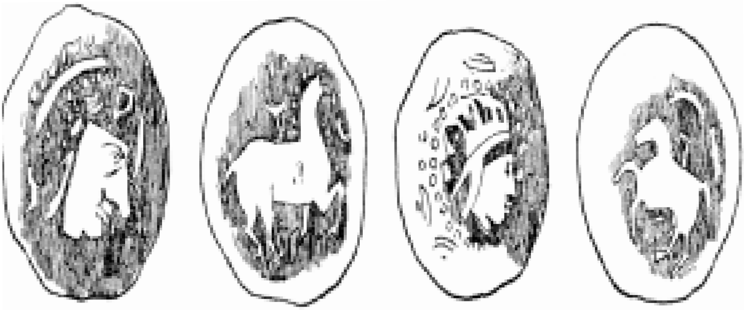
„Domnit-au Ştefan-Vodă, zice cronicarul, 47 de ani, 2 luni şi 3 săptămâni, şi au zidit 44 de mânăstiri şi biserici, şi era însuşi ţiitor peste toată ţara".

În jalea tuturora, şi cu cea mai mare pompă pe care a văzut-o vreodată Moldova, fu dus de la Suceava la mânăstirea Putna, şi îngropat acolo, sub lespedea de marmoră, pe care singur pusese din vreme să-i scrie, cu-mpodobită slovă şi-n limba sfântă de pe-atunci, gândul acesta curat şi neumbrit de nici o deşertăciune pământească:

„Evlaviosul domn, Ion Ştefan voievod, cu mila lui umnezeu domn al Ţării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, ctitorul şi ziditorul sfânt lăcaşului acestuia, carele aici zace şi s-a mutat la veşnicele lăcaşuri în anul 7012, luna iulie 2".

Cu truda lui îngrădise liniştea ţării, şi suflet din sufletul lui dăduse pământului Moldovei, ce-n faţa vrăjmaşului ca un ostaş i-a stat alături. Poporul — de care-l leagă o iubire ce nu

cunoaşte moarte — îl aşteaptă să mai vie odată: Are să fie, spun bătrânii, o cumpănă ş-un război cum n-a mai fost de când îi lumea asta, ş-atunci voievodul Ştefan are să iasă din mormânt, călare şi-nzeuat, şi toţi ai lui au să-l cunoască de stăpân şi de mântuitor şi, în toată vremea luptei, el are să aibă iarăşi la dreapta un arhanghel cu sabia de foc, de-or să pice duşmanii înaintea lui de la zece paşi, fără să-l atingă nimeni, şi are să fie o vărsare de sânge, cât să-noate caii până-n piept în valurile roşii; iar la sfârşit au să biruie românii ş-au să rămâie din focul acela tari şi uniţi cu toţii pe veci de veci, — şi numai după aceea va putea să doarmă liniştit, în mormântul lui de la Putna, *Ştefan cel Mare şi Sfânt*.

XV

MUNTENIA

(1494—1593)

Toate sílínţele mareluí Ştefan de-a smulge Muntenía dín vâltoarea în care íntrase au rămas zadarníce. Lăcomía de baní a turcílor, mereu aţâţată de bogăţííle ţăríí ce părea a nu maí avea sfârşít, îşí găsíse un mínunat ajutor în duşmănía díntre cele două víţe domnítoare ale Munteníeí — Basarabeştíí şí Drăculeştíí. Când a închís Ştefan ochíí, în Ţara Muntenească era domn, Radu al IV-lea, fíul şí urmaşul luí Vlad Călugărul. Evlavíos ca şí tatăl său, îşí închínă bíserícíí întreaga luí domníe de aproape paísprezece aní. Îşí aduse sfătuítor pe bătrânul Nífon, care fusese patríarh la Constantínopol. De când stăpâneau turcíí sfânta cetate, călugăríí grecí împânzeau lumea, în căutarea uneí îngrădírí maí bune. Mulţí veníră cu Nífon şí în ţara luí Radu şí, găsínd aící îndestulare şí largă dărnícíe de la toţí, nu numaí că nu s-au maí îndurat să plece, dar au scrís de le-au maí venít şí alţí fraţí şí tovarăşí în acest bínecuvântat pământ al făgăduínţeí. Nífon, mítropolítul, în urma uneí neînţelegerí cu domnul, îşí scutură papucíí în poarta Târgovíşteí şí plecă, blestemând cu foc ţara, dín care íeşea încărcat de darurí şí de baní.

Acest Radu, căruía, de către tagma bísericească, pentru bínefacerile luí, í s-a zís „Cel Mare“, se stínge în prímăvara

anului 1508 şi e îngropat la Mânăstirea Dealului, zidită de el, îi urmează un văr al lui, un vrednic fiu al lui Ţepeş, Mihnea cel Rău, care simţindu-şi proptelele slabe la Constantinopol, se face papistaş pentru a căpăta sprijinul ungurilor. Dar cruzimile lui, la care mai mult frica îl împinge, grăbindu-i căderea, — Vlăduţă, fiul cel mai mic al lui Vlad Călugărul, se-nfruptează şi el c-un an de domnie.

În 1512, cântărind mai greu aurul Basarabeştilor, păşeşte la tron peste leşul lui Vlăduţă, evlaviosul Neagoe, fiul fostului domn Laiotă Basarab. Darnic şi iubitor de pompă şi de măriri până la deşertăciune, uitând, ori poate neştiind de unde izvorăsc bogăţiile, milostivul voievod nu vede în toată sărmana lui ţară decât mânăstiri, biserici, podoabe, sărbători şi preoţi. Pe când în câmpiile Valahiei se-njugă vacile la plug şi muncitorii înting în apă sărată mămăliga lor de mei în două cu ţărână, departe, prin limanurile răsăritului, cu bani din ţara acestor săraci, se ridică biserici şi lavre măreţe, ce bucium̆ă noroadelor numele darnicului voievod şi vâlva bogăţiilor lui.

De-atunci s-a pornit închinarea mânăstirilor noastre către cele din răsărit, de-atunci şi puterea egumenilor greci.

Nouă ani a domnit Neagoe Basarab, şi încununare a isprăvilor lui a rămas frumoasa, minunata biserică de la Curtea de Argeş, la sfinţirea căreia se spune c-au venit să slujească o mie de preoţi, cu patriarhul, cu mitropoliţii şi toţi vlădicii din răsărit. — Dumnezeu i-a făcut parte de-un sfârşit vrednic de viaţa pe care-o trăise: A murit în domnie, şi de moarte bună, ceea ce nu se prea întâmplă pe vremile acelea.

Singurul lui fiu Teodosie, pe acre-l hotărâse de urmaş, era un copil de şapte ani. Boierii Drăguleştilor îl alungă, şi-şi pun domn pe Radu Călugărul, un fiu al lui Vlad Călugărul, — când iată că soseşte şi paşa Mohamed-Bey cu oaste-mpărătească. Radu, coborâtor din străbuni viteji, primeşte lupta, şi moare apărându-şi tronul, la care ţinea mai mult decât la viaţă. În vremea asta pierise în împrejurări necunoscute şi micul Teodosie. Atunci Mohamed-Bey îşi aduce aminte că şi el e român, şi încă de viţă domnească — un Basarab turcit — şi,

cum avea şi oaste la îndămână şi trecere la sultan, s-aşează el domn în ţara fără stăpân, pe care numaidecât o şi împănează cu slujbaşi turci. Boierii, văzând una ca asta, îşi dau mâna şi cheamă la domnie pe Radu de la Afumaţi, ginerele lui Neagoe Basarab. Un şir de lupte între oamenii acestuia şi oastea lui Mahomed-Bey, se încheie cu biruinţa hotărâtoare a lui Radu, care scapă astfel ţara din pragul pieirii.

Toate acestea într-un an se petrec: Neagoe Basarab a închis ochii la 1521, — Radu de la Afumaţi ia domnia la 1522. Se poate vedea numai din întâmplările acestui an, ce vânturi băteau pe atunci şi-n ce vâltoare era apucată mândra gospodărie a lui Mircea. Toate se dărăpănează. Poporul rămâne tot mai în umbră, tot mai departe de viaţă, de rostul, de cârmuitorii ţării. E birnic numai birnicul supus al stăpânirii din care nu cunoaşte decât biciul împlinitorului. Dă cât i se cere, dă ce are, c-aşa-i porunca de sus. Cui să se plângă? De la o vreme, nici nu mai ştie cine-i vodă... Ce-i pasă oii cine-o de duce. Ţara nu mai are oaste. Fiecare domn îşi are legea lui, turci ori greci, — cu ei vine şi cu ei se duce. Nu mai e cinste, nu mai e dreptate; credinţa se clatină vitejia de odinioară ia drumul codrului.

Radu, noul domn se duce la Constantinopol să ceară iertare — iertare pentru că-şi apărase ţara — şi să-şi capete întărirea. Sultanul îl închide şi face domn pe Vladislav din ramura Drăguleştilor. În doi ani, izbutind boierii şi neamurile Radului s-adune banii pe care nu-i mai putea da Vladislav, îmblânzesc inima sultanului, şi vine Radu iarăşi domn. În vara aceluiaşi an (1526), turcii, biruind pe unguri în marea bătălie de la Mohaci, îşi înfig pe meterezele de la Buda flamurile verzi, în faţa cărora va sta un veac şi jumătate îngenuncheată mândria maghiară. — De azi înainte soarta Ţării Munteneşti se cumpăneşte numai la Constantinopol. Acolo se hotărăsc dările, acolo se cumpără şi răscumpără domniile, scurte şi primejdioase domnii, care-s numai sământă de vrajbă-n ţară, şi izvor de nenorociri. — Pe Radu-Vodă îl ucid la Râmnicu-

Vâlcea boierii Drăguleştilor. Urmaşul lui, unui Moise, fiu al lui Vladislav, piere în luptă cu frate-său Vlad. Pe Vlad îl răstoarnă Vintilă de la Slatina; iar acesta, pentru cruzimile lui, e ucis de boieri la o vânătoare în munţii Olteniei. — Banii egumenului Paisie de la Argeş au darul de a schimba un comanac de călugăr în coroană de domn. Dar iată că se ridică o sumă şi mai mare de bani, şi puterea lor smulge coroana de pe fruntea lui Paisie, ş-o pune pe fruntea unui văr al acestuia, Mircea Ciobanul, feciorul lui Mihnea cel Rău, şi ginerele lui Petru Rareş, domnul Moldovei. Pentru marea lui lăcomie de bani şi multele-i cruzimi, turcii îl scot. Urmaşul acestuia, Pătraşcu-Vodă, fiul lui Radu Paisie, numai pentru că n-a jefuit nici n-a ucis, a rămas în istorie cu numele de Pătraşcu *cel Bun*. A domnit trei ani, ascultător de poruncile sultanului, ş-a murit în scaun la sfârşitul anului 1557, lăsând doi fii, două figuri luminoase, două fulgere în cea mai întunecată noapte a vieţii noastre: Petru Cercel şi Mihai Viteazul.

Mircea Ciobanul, ridicând haraciul turcesc la 50.000 de galbeni, e din nou domn. Se poartă cu ţăranii ca un tâlhar, cu boierii ţării ca un călău. Moartea lui, în toamna anului 1559, e o adevărată sărbătoare.

Rămâne însă Mircioaea, nevastă-sa, fiica lui Rareş, vestita Chiajna care, în puterea de voinţă şi-n înfruntarea primejdiilor, are ceva din străşnicia bunicului ei, Ştefan cel Mare. Din capul locului apriga femeie ştie să apere cu sabia moştenirea domniei, pentru nevârstnicu-i fiu, Petru şchiopul. Şi, când plângerile boierilor nemulţumiţi pleacă spre cumpăna de la Stambul, Chiajna aruncă-n celălalt talger două sute de mii de galbeni, şi frageda-i odraslă domneşte încă şapte ani. Dar lăcomia turcilor e sac fără fund. În primăvara anului 1567, Petru, nemaiputând da cât i se cere, e chemat înaintea împăratului, judecat şi pus la închisoare. Chiajna, însă, nu doarme. Prin daruri şi linguşiri, se-mprieteneşte cu femeile sultanului, şi în loc de-un tron capătă două. Trece Petru în Moldova, după mari lupte, şi frate-său Alexandru, cu toată cruzimea lui — căci mereu îl asmuţea mă-sa la fărădelegi —

şi cu tot strigătul boierilor, domneşte în Muntenia, adică stoarce poporul Munteniei, zece ani încheiaţi. Asupriţii stărşesc prin a-şi face singuri dreptate. Dar ţara nu răsuflă. Pe treptele pătate de sângele tatălui păşeşte acum fragedul Mihnea, un copil de unsprezece ani, unealtă nouă în mâna iscusită a Chiajnei. Împotriva acestei cumplite femei, care a târât destinele ţării în haremul sultanului, orice luptă pare zadarnică. Boierii, trimişi la Ţarigrad să ceară dreptate, sunt bătuţi cu vergi şi aruncaţi la temniţă. Toate vesteau sfârşitul unui popor fără noroc.

În vremea asta un tânăr frumos ce fermeca lumea cu darul cuvântului său, îşi povestea la curtea regelui Franţei suferinţele prin care trecuse: fiu de domn, rămas orfan de tată la vârsta de zece ani, prigonit, închis, apoi scăpat printr-o minune, şi-a făcut drum cu spada, pe când hrăpitorii drepturilor şi averii lui îl credeau mort: stând în picioare, înalt şi zvelt, rezemat cu cotul pe brâul căminului, cu ochii mari căprii, pierduţi ca-n adâncimea unor basme, tânărul pribeag îşi povestea nenorocirile în divina limbă a lui Dante, şi glasul lui cald, sonor, răsuna ca un cântec în tăcerea evlavioasă a curţii, — neclintiţi în strălucitele lor jilţuri, plângeau ascultându-l vracii Apusului, mândrii sfetnici cu plete albe, şi temuta Caterina de Medicis, şi fiul ei Enric al III-lea, regele Franţei. Străinul acela palid, cu port împodobit, trubadurul acela necunoscut, la care toţi se uitau cu uimire, se numea Petru Cercel, şi era într-adevăr fiul unui domn. — De la Paris la Roma, de la Roma la Veneţia, pretutindeni ascultat, crezut, sprijinit cu drag la „dreptăţile“ lui, Petru ajunge, cu farmecul cuvântului, să biruie la Constantinopol aurul Chiajnei şi, în vara anului 1583, după multe şi grele tocmeli, e îngăduit să sărute pulpana sultanului şi să-şi primească în sfârşit steagul şi sabia domniei. De poveste a rămas măreaţa plecare a lui Petru Cercel din Ţarigrad: îmbrăcat în hlamidă-mpărătească, şi cu alai împărătesc, în fruntea a patru sute de boieri ş-a tot atâţia turci, viitori mari slujbaşi, trecea mândru prin mijlocul mulţimii ce se îmbulzea să-l vadă; el darnic, strălucitor de fericire, arunca pe la răspântii

bani de aur şi de argint, prisos din fericirea lui, şi toţi îl preamăreau cu strigăte voioase.

Dar e un făcut se vede, ca lucrurile pornite cu prea mare vâlvă să n-ajungă departe. Petru luase domnia pe datorie, şi, pe când strângătorii dăjdiilor zvântau ce bruma se mai găsea pe la sate, chiaburul Mihnea cu ceata boierilor nemulţumiţi îl săpau la Constantinopol ajutaţi de vicleşugul Chiajnei. — Atunci a văzut visătorul Petru cât e de grea şi plină de amărăciuni puterea aceea, la care atâta râvnise, pentru care atât se zbuciumase. Peste doi ani fugea în Transilvania c-o mică ceată de ostaşi năimiţi şi 43 de care încărcate cu ce putuse şi el agonisi în scurta şi neliniştita lui domnie. Mihnea, care cunoştea acum bine rosturile pe la împărăţie, făcuse ce făcuse şi dobândise *steagul* şi *sabia*, scumpe deşertăciuni, care, de la un cârd de vreme, nici putere, nici vitejie nu mai însemnau. Şi astfel planul lui Enric al III-lea, frumosul plan de a-şi avea o strajă a lui la porţile Răsăritului se sfărâmă odată cu şubreda mărire a „iubitului său văr şi amic“... Un şir de nenorociri se abat asupra lui Petru Cercel de cum trece hotarul ţării, în care n-avea a se mai întoarce: părăsit de al lui, despuiat de avere, aruncat în temniţă, de unde scapă, după doi ani de neînchipuite suferinţi, — pururi încrezător în el; împănând lumea cu scrisorile lui atingătoare până la lacrimi, colindând iarăşi pe la curţile Europei, — ajunge în sfârşit la Constantinopol, unde, cu tot frumosul diamant pe care i-l dă sultanului, e închis în întunericul umed al celor şapte lurnuri. Visează încă scăparea, — a lui ş-a ţării lui. Acum ar şti el să domnească, să fie bun, să fie drept, să fie harnic — să se facă iubit de popor, ca să fie într-adevăr tare. Sufletul lui de poet se smulge biruitor din mrejele Chiajnei şi din ticăloşiile vremii, şi ca un vultur se ridică peste podoaba de lume ce singur şi-o întruchipează; dar aurul visurilor nu sună, şi lui Petru nu i-a mai rămas decât acest aur. Mihnea vine la Ţarigrad şi-i tocmeşte moartea c-o sută de mii de galbeni sunători. Într-o noapte, în primăvara anului 1590, pe când Cercel aşteaptă minunea scăpării, uşa temniţei se deschide,

patru arapí se năpustesc asupra luí şí-l strâng de gât, apoí luându-l pe targă, îl duc şí-l azvârl în mare.

Míhnea maí adaose un bír pe ţară, un nou blestem de bír, căruía poporuluí neştíínd cum să-í maí zícă, í-a zís „năpaste“. Dar după un an trebuíe să se vadă înlăturat de un fost curelar, Ştefan Surdul care, fíreşte, víínd maí de departe, plătea ceva maí mult. Míhnea se făcu turc, făgăduí marea cu sarea, se legă să-şí prefacă şí ţara în paşalâc, dar toate au fost în zadar. Sultanuluí îí trebuíau baní, şí, peste alt an, când noul domn, stors şí el, nu maí plătí cât í se cerea, vení altul la rând, un nepot al Lăpuşneanuluí, dín Moldova, unul Alexandru Bogdan — varga luí Dumnezeu. El pare-a fí trímís de soartă înadíns pentru a zguduí ţara prín desfrâul nelegíuírílor luí şí a o scoate dín răbdărí. Ca să poată cumpăra domnía, făcuse la zarafíí dín Stambul o datoríe de *patru sute de mii de galbeni*. Umblau turcíí prín sate, cu pecete domnească, şí íatagane la brâu, de vârau pe bíeţíí oamení în grozíle morţíí, că rídícau dín bordeíul şí bătătura ţăranuluí tot ce găseau, şí nu numaí lucrurí şí víte, dar şí copíí începuse a lua, pe císlă-í lua, dín zece unul şí tot díntr-ales, să-í vândă ca robí. Pe drumuríle marí ce coborau la şchelele Gíurgíuluí, Olteníţeí şí Bräíleí, zí şí noapte curgeau harabale-ncărcate cu grâu, lână, ceară, sulurí de pânză, şí chíupurí plíne cu míere, curgeau herghelíí de caí, şí círezí de víte, şí turme de oí, şí pâlcurí de copílaşí aíuríţí de spaímă; — ca prín níşte rănί marí deschíse curgeau puteríle ţăríí, cu víaţa, cu sângele sfânt al poporuluí acestuía, a căruí ştergere pe vecí díntre popoarele lumíí părea acum hotărâtă.

Numaí o mínune putea să-l maí scape. Pentru-o asemenea mínune se cerea un om maí presus de vremíle acelea. Şí íată că Dumnezeu, neîngăduínd píeírea neamuluí ce nu-şí împlínise încă chemarea luí pe pământ, í-a trímís pe alesul, pe mântuítorul acela, — pe Míhaí Víteazul.

XVI

MOLDOVA

Sub urmaşií luí Ştefan cel Mare

Gospodăría luí Ştefan cel Mare, ocrotítă-n afară de glorĭa celeí maí înţelepte vítejíí, şí-n lăuntru întemeíată pe-o ţărăníme cínstítă, puterníсă şí mândră, se năruíe maí anevoíe sub şírul de urmaşí slabí, ca ş-n Muntenía luí Mírcea, zburdalnící şí rísípítorí avutuluí de-a gata.

Bogdan, în care-şí pusese Ştefan toată nădejdea, se arată stăpânít maí mult de patímíle tínereţíí luí, decât de gríjíle ţăríí. Şase aní se războíeşte cu poloníí, pentru că nu-l vrea de bărbat sora craíuluí Sígísmund. Şí numaí când îl năpădesc tătaríí şí-şí vede ţara la aman, îşí aduce amínte de sfatul cel înţelept al păríntеluí său, şí trímíte grabníc un sol al închínăríí, cu cíncízecí de pungí de baní sultanuluí Selím. În ce tăríe şí cínste îşí îngrădíse Ştefan ţara, se lămureşte dín însuşí cuprínsul împărătesc:

1) Poarta cunoaşte pe Moldova de pământ slobod şi nesupus.

2) „Legea creştinească, ce se ţine în Moldova nu va fi niciodinioară călcată sau tulburată, ci încă norodul va avea sloboade bisericile sale ca şi înainte.

3) „Poarta se îndatoreşte de a apăra Moldova de toţi cei ce ar putea să o calce, păzind-o în starea întru care au fost mai înainte, fără a i se face vreo nelegiuire, sau să sufere să i se facă vreodinioară cea mai mică dezbinare sau despărţire.

4) „Moldova va fi stăpânită şi ocârmuită după pravilele şi canoanele sale, fără să se amestece Poarta cât de puţin.

5) „Domnii vor fi aleşi de norod şi întăriţi de Poartă, ca să stăpânească în cât vor trăi.

6) „Domnii vor fi ocârmuitorii a tot pământul Moldovei, şi vor putea să aibă întru stăpânirea lor ostaşi cu plata de la sine, până la 20.000, pământeni sau oameni străini.

7) Moldovenii vor putea ţinea şi cumpăra o casă la Ţarigrad, pentru şederea capuchihailor lor, unde vor putea face şi o biserică.

8) „Turcii nu vor putea cumpăra pământuri în Moldova ori a avea, sau a aşeza, nici a avea sau a face geamii nici într-un chip.

9) „Domnul împreună cu tot norodul, pentru semn de supunere, va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul, prin doi boieri ai Moldovei la Poartă 4000 pe galbeni, 40 de şoimi şi 40 de iepe fătătoare. Acestea toate cu nume de peşcheş adecă dar.

10) La vreme de oştire, domnul Moldovei, asemenea după cum i s-ar porunci de la Poartă, va fi ajutor cu oştile sale la slujba împărătească".

Bogdan, de rodul acestor aşezări, nu s-a putut bucura. După treisprezece ani de domnie, fără glorie pentru el şi fără noroc pentru ţară, s-a stins pe neaşteptate în primăvara anului 1517. — În pomenirea urmaşilor i s-a zis Bogdan Chiorul: Un cusur al vieţii l-a deosebit mai mult decât faptele. Oasele lui se odihnesc, alături de ale Marelui Ştefan, în mormântul de la Putna.

Rămâne Ştefăniţă, fiul lui Bogdan, un copil de unsprezece ani, care domneşte sub povaţa înţeleptului Arbore până la vârsta de şaptesprezece ani, când după pravilă, putând singur purta domnia, o începe c-o mare nedreptate şi c-un mare păcat: ucide, fără judecată, pe cel ce fusese mai mult decât un părinte, pe sfetnicul Arbore, — apoi ucide şi pe feciorii acestuia, Toader şi Nichita, ca nu cumva să încolţească sămânţa răzbunării din sângele fără vină vărsat. S-au răsculat atunci boierii. Şi, de dreapta lor mânie, l-au apărat ţăranii, în sufletul cărora trăia încă vie şi sfântă amintirea celuilalt Ştefan, a celui mare şi bun şi de toţi iubit. — Dar fărădelegile nasc fărădelegi. Şi gloria bunicului nu putea apăra la nesfârşit ticăloşia nepotului. El poartă steagurile ţării în zburdălniciile tinereţii lui hoinare, — porneşte

luptă împotríva luí Radu de la Afumaţí, luptă de nebun pentr-o dragoste nelegíuítă, se-nvrăjbeşte cu toată ţara, şí face ca însăşí tânăra-í soţíe, soră cu doamna luí Radu, să sfârşească prín a-l urî. De la ea, de la boíerí, de la faptele luí í se trage moartea. În vârstă de 21 de aní, când alţíí îşí încep víaţa, el şí-o încheíe. Ce nu putuse face boíeríí cu armele lor, făcu stana cu otrava eí.

Un fíu dín florí al luí Ştefan cel Mare, Petru al Maríeí luí Rareş dín Hârlău, îşí rotea de mult gânduríle în jurul tronuluí păríntesc. Boíeríí văzură în el pe mântuítorul lor. Şí n-a fost nící a lor, nící a noroduluí asupra căruía tot maí greu apăsau domnííle. Era un mare víteaz acest Petru Rareş, într-un tímp când ţara avea nevoíe de-un mare înţelept. Steaguríle împărăţíeí germane fâlfâíau bíruítoare în ţara ungurească îngenuncheată puteríí otomane. Petru se aruncă nebuneşte în calea lor; spulberă ca un vífor aşezăríle secuílor până-n meleaguríle Braşovuluí, sfărâmă sub zíduríle Feldíoareí oastea împărătească a temutuluí Ferdínand, şí-nsemnând cu spada-í înţelegătoare hotar nou pe zăríle Ardealuluí — atât cât ţíne sclípírea unuí fulger, — îşí văzu ţara de două orí maí largă. Moldoveníí slăveau în el pe Ştefan al lor.

Izbânzíle repezí însă îmbată ca vínul cel tare. Víteazul înflăcărat se pogoară dín plaíuríle Bístríţeí în ţara Leşească să reteze cu sabía, udă încă de sângele secuílor, nodul cel de demult încâlcít al Pocuţíeí. Un şír de hărţuíelí uşoare, dín care nu câştígă nímíc, se-ncheíe cu marea bătălíe de la Obertín, unde píerde tot: oastea, tunuríle bíruínţeí de la Feldíoara şí — ceea ce-í maí mult decât oríce pentr-un víteaz — încrederea-n el şí-n norodul luí; pe urmă, năvălíríle polonílor în Moldova, şí goane sălbatíce, şí lupte fără cínste — şapte aní de răzbunărí, de jafurí, de omorurí, până când însuşí Marele Solíman, învíngătorul de la Mohací, îngríjat de vâlva şí neastâmpărul acestuí vajníc domn, se hotărăşte să se rídíce şí să víe împotríva-í cu toată puterea luí. — Se vede că regele Poloníeí se plânsese de Rareş ca de-o fíară prímejdíoasă, căcí íată ce-í scría sultanul, drept răspuns, în prímăvara anuluí 1538: „Ne scríeţí despre nelegíuíríle Valahuluí a *căruia stârpire* ne rugaţí

a o face, voí de díncolo şí noí de díncoace împresurându-l… Ne-am hotărât a merge împotríva aceluí haín, având cu noí o armată pe care pământul abía o poate ţínea".

Umbra luí Ştefan o fí lunecat măreţ pe dínaíntea împăratuluí, în clípa când a scrís rânduríle acelea.

Peste două luní Moldova era îngrădítă de patru oştírí vrăjmaşe: în fruntea celor 150.000 de turcí venea dínspre răsărít îngrozítorul Solíman; pe valea Síretuluí înaíntau zoríţí munteníí luí Radu Paísíe, c-aşa era porunca împărătească, — dínspre apus şí míazănoapte curgeau puhoaíele tătarílor ş-ale polonílor. Cíne să stea în propta valuluí acestuía? Boíeríí, părăsíndu-şí domnul, îngenunchează înaíntea turcílor, — ţăraníí, fără căpeteníí, se místuíră prín înfundăturíle codrílor. Rareş, Domn síngur în ţară pustíe, văzu prea târzíu că „cíne seamănă vânt, culege furtună". Şí, pe când în Suceava închínată, se-ncorona un Ştefan al turcílor, nepot nevredníc al mareluí Ştefan, pe când dín sfânta moşíe a bíruítoruluí de la Rahova, turcíí îşí răşluíau tot chínul dínspre Dunăre, dín gríndul Tíghíneí până-n guríle Nístruluí, urgísítul Rareş orbăcăía fugar prín munţíí Neamţuluí, în căutarea uneí trecătorí care să-l scoată-n Ardeal[1] , căcí avea acolo Moldova, dín vremea de aur a luí

[1] …Şí aşa în şase zíle învăluíndu-se prín munte, flămând şí trudít, au nímerít la un părâu în gíos, au dat peste níşte pescarí, caríí dacă í-au luat seama, cu dragoste l-au prímít. Iară Petru Vodă, înfrícoşându-se de eí, s-au spăímântat, íară eí cu gíurământ s-au gíurat înaínte-í cum îí vor hí cu dreptate, şí nemícă să se teamă. Iară eí le-au dat lor 70 de galbení, baní de aur; şí văzând eí galbeníí cu bucuríe í-au luat, şí l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pâíne şí cu peşte frípt, ospeţu pescăresc, de ce mâncau şí eí. Şí dacă au înserat, l-au îmbrăcat cu haíne proaste de a lor şí í-au dat comănac în cap, şí l-au scos la Ardeal. Şí fiínd oaste ungurească de strajă la margíne, í-au întrebat pre dânşíí ce oamení sunt; eí au zís: suntem pescarí. Şí au trecut prín straja ungurească, şí nímene nu l-au cunoscut.

…Ce Dumnezeu, cela ce-í ocârmuítor tuturor celor ce í se roagă cu credínţă au acoperít pe Petru Vodă, şí í-au dat cale deschísă; şí mergând cu nevoínţă au sosít la Cíceu; şí sâmbătă, în răsăríta soareluí, septemvríe 28, au íntrat Petru-Vodă în cetatea Cíceuluí, şí au închís porţíle.

Vorinícul Ureche

Ştefan, două cetăţí de adăpost, Cíceul şí Cetatea-de-Baltă, hărăzíte de Matíaş mareluí domn, ca dar de împăcare.

Fugea îngrozít acum şí el de întínderea şí vălvătăíle foculuí ce síngur şí-l pusese ţăríí.

Domnul cel nou, poreclít Lăcustă, pentru că în zílele luí, după atâtea alte nenorocírí, au maí năvălít şí lăcustele peste bíata Moldovă, domnul cel de turcí adus, n-are nící o sfíală de oamení, şí nící o mílă de ţară. E lacom, e crud, e desfrânat, şí de-o îngâmfare dusă până la nebuníe. Domneşte totuşí doí aní. Într-o noapte, boíeríí îl ucíd, chíar în aşternut, pe când dormea în foíşorul luí de la Suceava, şí-şí aleg, eí díntre eí, pe unul Alexandru Cornea, „carele fusese atuncea portar la cetatea Suceveí". În vremea asta Rareş era la Constantínopol, şí pungíle cu baní, maí mult decât temenelele şí jurămíntele luí, sfârşíră prín a îndupleca íníma cea aspră cu ghíauríí a sultanuluí.

Nící n-apucase bíne craínícíí a vestí în toate olaturíle ţăríí numele nouluí domn, şí alt rând de călăreţí porní pe urma lor, cu vestea cea maí proaspătă, care spunea că Petru Rareş a venít cu fírman şí oaste „de la împăratu", că bízuíndu-se Cornea a-şí apăra puterea cu putere, í-a íeşít dârz înaínte, dar la Galaţí, când să-nceapă lupta, odată l-au părăsít boíeríí şí s-au tras cu gloatele lor de partea luí Rareş, — unul síngur, Pătraşcu, a rămas neclíntít pân' la urmă, şí, cu mândría sufletelor marí, s-a împărtăşít cu domnul luí dín aceeaşí moarte cínstítă.

Îngenunchează şí Moldova, lângă sora eí de mult îngenuncheată.

Rareş, în a doua domníe, sporeşte haracíul la 12.000 de galbení. — Şí talger cu două feţe — între turcíí care í-au dat puterea de azí, şí nemţíí care í-o făgăduíesc pe cea de mâíne, îşí trăgănează, vro şase aní deşerţí, o nenorocítă de domníe frícoasă şí nerodítoare.

De-ací încolo, pentru părăduírea ţăríí, sínguri domníí şí boíeríí eí se fac în mâíníle turcílor coadă de topor. Rareş moare la 1546.

Fííí luí se arată şí maí nevrednící de-a purta schíptrul slăvítuluí lor buníc: Ilíe, după cíncí aní de stăpâníre încărcată

de cele mai urâte păcate, pleacă la Constantinopol, unde se leapădă de legea strămoşească şi se face turc. Ştefan, fratele lui, e şi mai ticălos: Un an îşi bate joc de ţară, de avutul, de cinstea, de viaţa oamenilor. Boierii, ne mai putându-l răbda îl ucid într-o noapte de petrecere desfrânată, afară, în lunca de la ţuţora, dărâmând cortul peste el. Aleg dintre ei pe Joldea, logodnicul domniţei Ruxanda, fiica lui Rareş, — iar boierii fugiţi în Polonia aleg pe unul Petrea Stolnicul, ce zice că ar fi un fiu din flori al lui Bogdan Chiorul, şi-şi ia pentru domnie numele de Alexandru. El intră repede în ţară cu oaste leşească şi, pe când omorâtorii lui Ştefan merg pe Jijia-n sus la Suceava să facă nuntă, iată că sub dâmbul de la şipote se pomenesc deodată împresuraţi de hăitaşii vornicului Moţoc: Logodnicul Ruxandei ş-al domniei de unde era în culmea fericirii, se pomeneşte legat şi dus peşcheş lui Alexandru, care-l „înseamnă la nas" ca să nu mai poată fi domn, şi-l trimite la călugărie. Boierii se-mpacă. Suceava-şi primeşte voievodul, cu alaiul şi cântările de veselie pregătite celuilalt, şi — doar era pusă la cale ş-o nuntă — logodnica lui Joldea e mireasa lui Alexandru. Taina puterii o ştie: pungi cu aur lăcomiei turceşti, închinări smerite deşertăciunii leşeşti. Aşa stă nouă ani domn Moldovei acest Alexandru Vodă căruia i s-a mai zis Lăpuşneanu, pentru că mama lui era din Lăpuşna.

După el vine un grec viclean, nu zvânturat, Iacob Eraclide Despot, care după ce biruie la Verbia, în valea Jiliei, cu oşti de strânsură, pe domnul cel nepregătit de luptă, potoleşte mânia turcilor c-un spor de haraciu, şi stă doi ani, blestem adus de vânturi pe capul sărmanei Moldove. Zice despre el povestitorul vremii: „...pus-au pre ţară nevoi şi greutăţi mari, bisericile dezbrăca, argintăriile lua şi făcea bani, şi alte multe lucruri fără de cale făcea".

Străin de legea noastră, aşează la Cotnari, unde erau saşi mulţi, o şcoală protestantă, cu gând, ca prin învăţăturile ei să tragă ţara încetul cu încetul la credinţa aceasta. Mândru şi risipitor, pune bir un galben de casă. Popor şi boieri se ridică într-un singur cuget: în fruntea lor e hatmanul Tomşa. După trei

luni de luptă sub zidurile Sucevei, o năframă albă flutură din turn, porţile cetăţii se deschid, şi Despot, părăsit de toţi, iese îmbrăcat în haină domnească înaintea lui Tomşa să i se-nchine. Acesta-l mustră pentru toate nelegiuirile câte le-a făcut, şi, nemaiputându-şi stăpâni mânia, îl izbeşte în faţă cu buzduganul, — atunci mulţimea, ca o fiară scăpată din lanţ, se aruncă asupra învinsului care cade zdrobit sub loviturile miilor de braţe ucigaşe. Dar nici lui Tomşa nu-i ticneşte mărirea. Că vine Lăpuşneanu iar cu steagul domniei, pe care-l plătise la Constantinopol cu două sute de mii de galbeni — bănet de aur în greutate de 500 de oca. „Şi vine hain, răzbunător, cu oaste păgână, însetată de jaf. Orice împotrivire e zadarnică. — „Şi de nu mă va ţara, „eu voiu pre dânsa“, răspunde înviforat solilor ce-i spun că nu-l vor moldovenii. „Şi au oprit pe soli zice cronicarul, şi au trimis hochimurile împăratului la tătari, care îndată s-au pornit, de au acoperit ţara cu un roi până-n Prut, prădând şi arzând“. Tomşa cu vornicul Moţoc fug în ţara Leşească, unde sunt ucişi din porunca regelui, care se teme de întinsa putere a turcilor. A doua domnie a lui Lăpuşneanu ţine cinci ani, şi începe cu acel înfricoşat ospăţ al sângelui, în care patruzeci şi şapte de boieri sunt măcelăriţi sub ochii fulgerători de ură şi de cruzime sălbatică ai domnului. Ca să arate c-a rupt orice legătură cu polonii şi cu trecutul, strămută scaunul domnesc de la Suceava la Iaşi — mai în câmp şi mai aproape de turci, cărora întru atât li-i de supus, încât, ca să li facă voia, pune de dărâmă toate cetăţile şi întăriturile Moldovei, afară de cetatea Hotinului, straja dinspre leşi.

Mai jos decât atât, nu se poate scoborî un cârmuitor de ţară. — Toţi au groază de el. La 1568 cade bolnav. Otrava îi grăbeşte sfârşitul. — Bogdan, fiul şi urmaşul lui, un copilandru de vreo cincisprezece ani, nu se gândeşte decât la jocuri şi la petreceri. Polonii îl prind uşor în mrejele lor, îl impresoară, îi dau sfaturi, şi-l iau, chipurile, sub pavăza ocrotirii lor, care de mult nu mai înseamnă nimic. Patru ani răsună glume şi cântece de veselie în curtea domnească de la Iaşi. Dar într-un revărsat de zi, pe când petrecerea era în toi, şi fericitul domn asculta,

cu nesaţ la năzdrăvăniile unui leah bun de gură, iată că soseşte un olăcar c-o veste care curmă deodată hohotele de râs: vin turcii cu voievod nou de la împărăţie. — Tânărul Bogdan fuge cu oaspeţii lui în Polonia. Boierii şi capii bisericii întâmpină cu pâine şi cu sare pe noul domn, pe Ioan Vodă, un fiu din flori al lui Ştefan-Vodă.

E o vreme de viclenii, de cruzimi, de goană oarbă după putere, — după puterea de-a stăpâni mulţimea. Demult nu se mai ştie ce-i credinţa-n Dumnezeu, ori dragostea de oameni, — dreptate nu mai e, şi nimeni nu se mai gândeşte la ziua de mâine. „În Moldova, zice cu multă amărăciune cronicarul, au cei mici despre cei mai mari acest obicei de pier fără giudeţ, fără vină şi fără seamă. Singuri cei mari judecători, singuri pârâşi, şi singuri plinitori legi…"

În privazul acestor cumplite vremi se potriveşte de minune figura înfiorător de-ncruntată a viteazului strănepot al lui Ştefan cel Mare.

El găseşte ţara adusă-n sapă de lemn. Birurile fără nici o socoteală, neînfrânata lăcomie a boierilor şi a călugărilor, care-şi împărţeau cu hrăpitorii turci sumanul şi cea din urmă cămaşă a ţăranului, nesăbuita risipă a fostului domn Bogdan, care-şi plimbă deşertăciunea în trăsuri cu şine de argint suflate cu aur, şi lipsa de orice îndurare pentru prostimea tăcută care munceşte şi rabdă şi duce-n spinare nevoile ţării, şi toate ticăloşiile celor de sus, fac viaţa aşa de grea şi de amarnică pe pământul Moldovei, încât mulţi de pe la sate îşi părăsesc buştinele lor şi se duc de trăiesc prin codri ca sălbaticii.

Ioan Vodă, care se aseamănă prin multe însuşiri cu marele-i strămoş, se arată de la început şi rămâne până la sfârşit prieten poporului. El uşurează dările supuşilor, pune rânduială-n biserică şi-n trebile ţării, străşnicind pe cei lacomi şi asupritori, şi curăţind Sfatul de „hicleni". Pe Ionaşcu Sbierea, unul din cei mai cu vază boieri ai Moldovei, îi ucide chiar în ziua de Paşte. Pe Vlădica Gheorghe îi arde de viu în faţa norodului. Hotărârile acestea repezi descărcate în fulgerarea unei clipe,

îl fac temut. Însemnătorii vremii îi tic: „Ioan Vodă cel Cumplit". Boierii îl ascultă tremurând. Norodul, însetat de dreptate, se uită la el ca la un mântuitor. Împrejurările pun dintr-odată la încercare şi vitejia domnului şi cinstea boierilor şi dragostea poporului.

Chiajna, vestita Chiajna, târguieşte la Constantinopol tronul Moldovei pentru fiul ei Petru şchiopul: Ea se leagă a îndoi peşcheşul. Un sol împărătesc vine şi spune domnului că, dacă nu plăteşte 80.000 de galbeni, e mazilit. Ioan Vodă cheamă sfatul ţării şi-i grăieşte astfel:

„Dragii mei boieri şi voi iubitele mele slugi! Greul de azi întrece toate cumpenele de mai înainte. Lăcomia turcilor cere un haraciu îndoit. De-l vom da, ea nu va zăbovi a ne stoarce şi mai mult, până ce ne va strânge cu totul, căci asta o vrea păgânul. De nu vom da, ne aşteaptă războiul, stricarea ţării — foc şi sabie. Cugetaţi şi alegeţi.

Voi ştiţi că haraciul nu-l plătesc eu, ci voi şi ai voştri. Puţin dar mi-ar păsa, de nu m-ar durea inima pentru ţară.

Mi-e milă însă de voi, şi pentru voi îmi voi pune capul meu, dragilor mei tovarăşi.

Să chemăm pe Dumnezeu într-ajutor ca să plece pe vrăjmaş sub picioarele noastre.

Să trăim slobozi, or să ne piară până şi urma noastră. Fiţi cu mine şi izbânda va fi cu noi!"

Duhul mareluí Ştefan pluteşte deasupra Moldoveí. Şí íată că încep íar bucíumele să răsune prelung, să umple váíle cu chemăríle lor adâncí, rugătoare, şí íarăşí ízvorăsc dín codrí cete de ţăraní, ce roíesc spre tabără cântând:

Hai fraţi, hai fraţi, la năvală daţi;
La năvală daţi — Ţara v-apăraţi!…

Iar se-ntâlnesc plăíeşíí sfătoşí aí Vrancíí cu voínícíí-nalţí şí mândrí aí Orheíuluí ş-aí Constantínopoluluí; în fruntea lor păşesc bătrâníí voíoşí ce-nvârt ghíoaga şí trag cu arcul ca-n vremea tínereţíí, — mulţí dín eí se cunosc de la Feldíoara. De pretutíndení vín; ca puhoaíele umflate de ploí se lasă spre Iaşí, unde sporesc mereu tabăra întínsă pe largul netezíş de la Copou. Aící îşí văd stăpânul. Îl văd aíevea, călare, îmbrăţí-şându-şí oastea, cu ochíí de părínte, — şí-í văd chípul şí pe baníí ceí noí ce lí se-mpart, strălucítorí şí roşíí ca focul, ceí díntâí baní de aramă aí Moldoveí.

Iscoadele aduc veştí că oastea vrăjmaşă a pornít dín Nícopolí, şí víne cu Petru cel şchíop să-l aşeze-n scaun. Domnul avea-n tabăra luí o míe de cazací tocmíţí cu leafă. În mână-naínte cu vorrnícul Dumbravă să ţíe pe oaspeţí de vorbă, până ce-o sosí şí el cu grosul oştíí.

Şí pleacă. E o lumínoasă dímíneaţă de prímăvară. — Toate parcă renasc. Bătrâníí întíneresc la auzul vechíuluí cântec ce dín míí de gurí ízbucneşte:

Hai fraţi, hai fraţi, la năvală daţi
La năvală daţi — Steagul v-apăraţi!…

De la Ştefan nu s-au maí văzut ostaşí mergând cu-atâta drag la luptă.

În valea Síretuluí pe-aproape de Roman, Ioan Vodă îşí lasă gloatele să víe maí încet, íar el aleargă înaínte cu călăreţíí. Petru poposíse cu oastea în pragul Moldoveí, lângă satul Jílíştei, pe apa Râmneí. De-ací trímísese cíncí sute de înaíntaşí să-í

cureţe calea. Dumbravă i-a întâlnit şi i-a curăţit pe toţi. Nebănuind nimic, feciorul Chiajnei îl aştepta, făcându-şi socotelile izbânzii — ş-ale domniei mai ales — când deodată se pomeni cu tabăra învălmăşită ca de-o vijelie năprasnică... Ioan Vodă dintr-o parte, Dumbravă din alta îşi purtau călăreţii cu-atâta iuţeală, încât oastea de şase ori mai mare a lui Petru se simţi cuprinsă de învăluirea morţii ce nu mai îngăduie luptă. Strigăte de groază şi de durere se ridicau din toate părţile, sporind neorânduiala. Peste câteva ceasuri mii de leşuri acopereau câmpul de la Vadul Râmnei. Şi pe când Petru şi frate-său Alexandru, domnul Munteniei, fugeau spre Dunăre c-o frântură de oaste, Ioan Vodă — într-adevăr *cumplit* de astă dată, trecea ca un vânt de pustiire peste biata ţară lăsată fără strajă. El intră în Bucureşti ca biruitor şi ca stăpân, făcu domn pe Vintilă-Vodă, şi, lăsând întâmplării grijă isprăvilor lui, porni spre Brăila cu înverşunarea sălbatecă a unei fiare flămânde ce-şi adulmecă prada. Acolo fugise Petru cel şchiop, Ioan Vodă îşi năpusti gloatele nerăbdătoare asupra bogatului oraş dunărean, pe ale cărui ziduri flutura, de mai bine de-o sută de ani, steagul turcesc. Lozinca era: „Nici o cruţare şi nici o milă". Şi n-a fost nici o cruţare. Mulţimea s-a îmbătat de vederea sângelui, şi mai vârtos a bogăţiilor risipite pe uliţi. Ce-a scăpat de sălbătăcia ei, au mistuit flăcările. Petru fugise la Constantinopol. Oşti proaspete de turci şi de tătari veneau dinspre gurile Nistrului în ajutorul Brăilei. Aprigul voievod, cu voinicii lui din ce în ce mai întărâtaţi se aruncă înaintea lor şi le scurtă din drum. Loviţi pe neaşteptate, în preajma Lăpuşnei, tătarii, câţi mai scăpară cu zile, o rupseră de fugă-ndărăt, iar turcii se bulucira în cetatea lor Tighina, sau Benderul, cum îi ziceau ei. Ioan Vodă îi urmări de-aproape, îi văzu cum se strivesc la porţi, înnebuniţi de spaimă, îmbulzindu-se să intre mai iute în cuibul acela păgân pe pământ moldovenesc; scârşnind, se aruncă asupra lor cu toată oştirea, văzduhul se umplu de vaiete, şi zidurile cetăţii, ca de-un cutremur mare, se prăbuşiră peste leşurile apărătorilor ei.

Dar pe când biruitorii îşi împărţeau pleanul şi bucuriile atâtor isprăvi, un călăreţ aduce vestea că vine prăpăd greimea cea de temei a împăratului, Ioan Vodă încredinţând o frunte de oaste pârcălabului Golia, viteaz cercat şi vechi tovarăş de pribegie şi de planuri mari, îi trimise grabnic să-şi arate vrednicia la Vadul Oblucíţii, pe unde aveau să dea năvală turcii, iar el se trase-nspre Cahul, unde lacul şi măgurile îi puteau fi de mare ajutor în cumpăna unei lupte. Şi-ntr-adevăr acolo s-a dat lupta cea grozavă. — Golia însă îşi vânduse prietenul, domnul, ţara, pe treizeci de mii de galbeni. Şi turcii trecură Dunărea fără nici o piedică. Ioan Vodă aştepta veşti — îi credea departe, ţinuţi în loc de viteazul Golia, când deodată se pomeni cu duiumul lor întreg, ieşit ca din pământ. Şi lupta începu. Moldovenii, însufleţiţi de izbânzile de până atunci, şi încrezători, ca-ntr-o putere făcătoare de minuni în vitejia domnului lor, puseră-n uimire pe turci cu îndârjirea şi cu nepăsarea lor de viaţă. Îmbătaţi de norocul atâtor biruinţi, îşi făceau o faţă să înfrunte moartea, unii strigau în gura mare că ei sunt solomoniţi, şi nu-i atinge glonţul... „Iară moldovenii, zice cronicarul, stau aşa cum ar hi gătiţi de moarte, iară nu să izbândească; şi multă moarte s-au făcut de ambe părţile, că nu era o călcare pe pământ ce tot pre trupuri de om, şi mai apoi aşa aproape se băteau, că şi mâinile li obosise, şi armele îşi scăpau".

Pe la nămezi începuse a se mai risipi din desele rânduri mereu împrospătate ale duşmanului. Strigăte de îndemn: Nu vă lăsaţi băieţi! Strigătele din ce în ce mai înteţite însufleţeau pe ai noştri, — când iată că dinspre Nistru sosi, adus ca de-o furtună, Adel-Ghirai, c-o sută de mii de tătari. Prins între două puteri uriaşe, mândrul voievod văzu că nici o minune nu-l mai poate scăpa. Dar nu se gândi o clipă la mântuirea pe care-o poate da fuga. Ci, strângându-şi în jurul steagului ciuruit de gloanţe puţinii tovarăşi ce-i mai rămăsese pentru ceasul cel greu al sfârşitului se sui cu ei pe măgura de lângă Roşcani, şi, îngrădindu-se cu şanţuri, se mai apără de acolo,

ca de după zidul unei cetăţi, încă trei zile. În cele din urmă, văzând Ioan Vodă zădărnicia oricărei împotriviri, şi împresurat cum era din toate părţile, că nici merinde, nici apă nu mai aveau ai lui, se închină biruitorului. Ahmet-Paşa îi jurase pe Coran că nici lui, nici vitejilor lui nu li se va face vreun rău. Ura însă birui cinstea, şi găti o moarte cumplită cumplitului domn. El fu legat zdravăn de cozile a două cămile, care, puse pe fugă, îl rupseră-n două. Tovarăşii lui fură ucişi până la unul; şi toată hemesita mulţime a tătarilor se vărsă asupra nenorocitei ţări, pe care o jefui sub ochii noului domn, Petru cel Şchiop.

Aceasta a fost cea din urmă rază de nădejde, cea din urmă sclipire de paloş pentru mântuirea Moldovei.

Petru cel Şchiop a fost de trei ori răsturnat şi pus pe drumuri şi pe cheltuială. Trei domni s-au perindat în zilele pribegiei lui: Ion Potcoavă şi Alexandru, fraţi lui Ioan Vodă cel Cumplit, ş-un fiu din flori al lui Rareş, Iancu Sasu, cel care a pus pe ţară birul văcăritului: din zece vite, una.

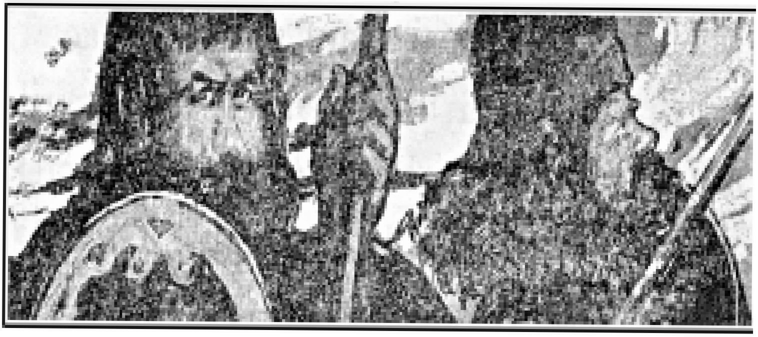
Un nou domn — însemna un nou spor de haraciu. Şi numai atât domnia, cât putea plăti, şi cât nu venea altul să dea mai mult. Cel care nu mai era în stare să plătească, dacă nu fugea la timp, se pogora de pe tron în temniţă, sau de-a dreptul în mormânt. Toate datoriile mazilitului cădeau în sarcina urmaşului. Petru cel Şchiop îşi răscumpără domnia în anul 1582, ridicând haraciul la o sută de mii de galbeni.

Ca şi trupul celui din urmă erou, Moldova, se rupse-n două: de o parte domnul, boierii, şi călugării, — de alta, poporul. Între aceste două lumi, din ce în ce mai depărtate şi mai străine una de alta, stă biciul dăbilarilor şi hangerul ienicerilor, — teascul de stoarcere, îngrozitoarea împlinire-a dărilor ce nu mai aveau nici o socoteală. Mai bântuia, în răstimpuri câte-o raită de cazaci ori de tătari, mai zvânta câte-o secetă, — atunci birurile apăsau cu-atâta străşnicie încât mulţi dintre ţărani, uneori toţi gospodarii unui sat, se vindeau cu ocinile şi feciorii lor, se vindeau şerbi, ca să-şi poată plăti dările. — La

Constantínopol, înaíntea porţílor Mareluí Vízír, íenícerií făceau răscoale, unií pentru a-şí aduce, alţií pentru a-şí păstra voíevodul lor, datornícul lor — comoara lor — pe tronul Moldoveí.

În toamna anuluí 1591, Petru, înfrícoşat de urmăríle atâtor asuprírí pe bíetul norod, părăseşte de voía luí domnía şí fuge-n Ţara Nemţească. Tronul e pus la mezat. Aron, un fíu dín florí al luí Alexandru Lăpuşneanu, dă un mílíon de galbení ş-ajunge domn. El pune cea maí grea dare ce a încercat vreodată îndurarea unuí popor: un bou de fíecare locuítor al ţărií.

Bogdanía cea vestítă, mândra ţară al luí Ştefan, prínsă-n vâltoarea píeírií, se ducea tot maí afund, când íată că dín míjlocul Olteníeí se-nalţă un suflet mare, un voíevod fără seamăn al neamuluí românesc — un arhanghel, care cu sabía-í fulgerătoare, despícă-n noaptea cea înfrícoşată drumul mântuírií.

CUPRINS

XVII

MIHAI VITEAZUL

În anul 1593 Mihai, fiul lui Pătraşcu cel Bun, e Ban al Craiovei. Oltenii îl iubesc pentru vrednicia şi dreptatea lui. Bătrânii îşi zic oftând: „Aşa domn să aibă ţară...“

Domn e Alexandru cel Rău, care, neliniştit de vâlva marelui Ban, îi hotărăşte pieirea. Mihai simte şi pleacă la Constantinopol, unde avea sprijin pe fratele mamei lui, pe puternicul Iani Cantacuzino. Dar îl prind pe drum armăşeii lui vodă şi-l aduc la Bucureşti, unde hainul domn îl osândeşte la moarte. Trecând spre locul de osândă, pe lângă Biserica Albă şi fiind ceasul de liturghie, se roagă el de păzitori să-l lese o clipă înlăuntru să-şi facă cea din urmă cruce, şi îngăduindu-i-se aceasta, cu multă credinţă păşeşte înaintea altarului, şi-ngenunchind se-nchină şi făgăduieşte-n cugetul lui că, dacă prin vreo minune dumnezeiască va scăpa, să ridice o mănăstire chiar pe locul acela[1] . Minunea s-a făcut. Călăul, când să dea lovitura morţii, înfiorat de liniştea măreaţă şi de bărbătească frumuseţe a osânditului, aruncă iataganul şi fuge. Mulţimea vede un semn de sus în această întâmplare. Ea cere, strigă iertarea nevinovatului; şi glasul poporului — e glasul lui Dumnezeu.

---

[1] Biserica Mihai-Vodă din Dealul Spirei, zidită de el în anul 1598.

Scăpat astfel, Mihai trece-n Ardeal, capătă scrisori de la prinţul Sigismund Batori, se duce la Stambul unde, cu banii şi stăruinţele unchiului Iani, se face domn. În ziua de 8 septembrie 1593, un ceauş ridică de pe scaun pe mazilitul Alexandru. În largul mării, poate că se vor fi întâlnit cele două corăbii, care purtau destinele Ţării Româneşti, tot atât de zbuciumate ca şi valurile pe care se legănau.

Noul domn era prea mândru pentru a nu simţi apăsarea unei coroane împovărate de atâtea datorii şi prea mult îşi iubea neamul şi ţara, pentru a se lăsa adormit de sclipirea deşartă şi spuma de mulţumiri copilăreşti pe care le poate da o domnie. Pentru el steagul şi sabia pe care le primesc din mâna sultanului Amurat al III-lea nu erau încă semne ale puterii; şi cum puteau fi, câtă vreme turcii se purtau poruncitori prin satele şi târgurile stăpânirii lui, iar el era ţinut să apere şi să ajute pe duşmani şi pe asupritorii poporului lui! Alta era puterea pe care o vroia el. — Răsări-va cândva puterea aceea? — Binecuvânta-va Dumnezeu steagul şi sabia acestei domnii?

Toţi aşteptau. Era în aer liniştea aceea întunecată, apăsătoare, pe care-o trimit înainte furtunile cele mari. O minune, un mântuitor cu mintea sau cu sabia, un făcător de dreptate trebuia să vie. Pentru noi, pentru întreaga lume creştină, pentru noi mai ales, trebuia să vie.

Sultanul se uita peste noroade-ngenuncheate până-n hotarele Împărăţiei Germane. Ungurii aveau în Buda un paşă, cu putere de rege. Ardealul avea pe Sigismund Batori, tânăr fără voinţă, care domnea-n Alba-Iulia cu întărirea şi sub ascultarea sultanului. Polonii păzeau faţă de turci o pace pe care frica o prefăcuse-n supunere. Românii nu mai aveau acum de dat păgânilor decât viaţa doar. — Împăratul de la Praga, Rudolf al II-lea, spre care-şi îndreptau privirea milioane de creştini asupriţi, nu era omul aşteptării lor. El îşi visa un tron de aur la Constantinopol, şi nu făcea nimic pentru a-şi apăra Viena spre care venea ca un zmeu, împrăştiind moarte şi pustiu în juru-i, războinicul vremii, îngrozitorul Sinan-Paşa. Anul 1593 se sfârşeşte-n sânge. Mihai cată-n roşeaţa acelui asfinţit semnele zilei de mâine.

Puterea năvălitoare a turcilor înfricoşase Europa. Iarna s-a petrecut în planuri. Se vorbea de-o nouă cruciadă, la care Papa de la Roma şi împăratul Germaniei chemau de zor pe cei trei domni ai Carpaţilor: Mihai, Aron şi Sigismund. Solii Apusului se-ncrucişau cu soli de la Răsărit. Domnul Munteniei, pe tăcutele, îşi făcea oaste. Al Moldovei, căreia sprijin împotriva tătarilor ce vin asupră-i, — al Ardealului sta la tocmeală, cătând să tragă foloase cât mai mari din grijile şi nevoile celorlalţi. Polonii, chemaţi şi ei, se temeau să rupă cu turcii. Cazacii, doriţi de luptă, şi de pradă, aşteptau cu şelele pe cai, porunca împăratului Rudolf.

Primăvara dezvălea câmpiile şi gândurile oamenilor. Mihai se sfătuise cu ţara, fel şi chip se socotise, — altă cale nu era decât lupta, lupta desperării, lupta celei din urmă scrâşniri a celui ce-i prins în încleştarea morţii şi nu vrea să moară.

Vara usca drumurile oardelor pustiitoare. În iulie, Mihai luă înţelegere cu Aron-Vodă, peste capul căruia trecuse-o năvală de tătari, şi cu Sigismund, care-şi precupeţea ajutorul.

Toamna avea s-aducă roadele atâtor frământări. S-apropia vadeaua haraciului, peşcheşurilor, cu mult mai mari decât haraciul, şi datoriilor de tot felul, vechi şi noi, care erau aşa de multe că, după cum se spunea atunci, „de s-ar fi vândut toţi copiii şi toţi oamenii din ţară, nu le-ar fi putut plăti toate…“ strângea funia la steajer. Sigismund ceru lui Mihai închinarea lui ş-a ţării. Vreme de stat pe gânduri nu mai încăpea: Mihai se legă — va şti el să se dezlege… când îşi va vedea ţara scăpată de turci. — Şi la sfârşitul lui octombrie primul din Ardeal două mii de călăreţi. Tocmai atâţia primise şi celălalt mare viteaz, după închinarea de la Colomeea.

Planul era făcut şi toate erau din vreme puse la cale. În dimineaţa zilei de 3 noiembrie, zi mare în zbuciumata istorie a neamului nostru, toţi creditorii veniţi de la Constantinopol se-nghesuiau în curtea vistieriei, unde-i chemase domnul ca să le plătească. Erau turci, erau greci, erau jidovi — ochi lacomi, ochi sclipitori de nesaţul hanului, era fierbere, şi zarvă de limbi amestecate, şi tremur de mâini ce se ridicau, fluturând

în aer sineturi şi socoteli nerăfuite de ani îndelungaţi, — căci domnii noi plăteau şi datoriile rămase de la înaintaşii lor. Deodată, la un semn al lui Mihai, cei patru mii de ostaşi ce-nconjurau vistieria, se aruncară, cu setea răzbunării — a răzbunării drepte şi sfinte — asupra acelei turme de cămătari, care înfăţişau cea mai uricioasă şi mai cumplită pacoste a ţării. Ş-a fost o straşnică răfuială... Aşa cum ştie răfui norodul, când îl ajunge cuţitul la os. Toată ziua, şi noaptea până târziu, a fost o adevărată orgie de sânge. Şi nu numai cei prinşi în curtea vistieriei, din care n-a scăpat unul, dar toţi turcii care se aflau statornici sau întâmplător veniţi în Bucureşti, fură ucişi. Spune un povestitor străin că tot în măcelul acela grozav au pierit, în vâltoarea

flăcărilor şi două mii de ieniceri cu marele lor Emir, ce-şi aveau de curând aşezarea în casele vistierului Dan. Se mai povesteşte că întâlnind Mihai în vălmăşagul şi năpustirea aceea de lume doi cazaci, care duceau în părângă o desagă cu galbeni, cică i-ar fi oprit şi i-ar fi pus cu binele să-mpartă şi ostaşilor lui din atâta pradă ce le picase, căci tot de la ei săracii şi de la ai lor erau adunaţi banii aceia. — Şi cum de vânt se lăţeşte pârjolul pe-o mirişte uscată, aşa s-au întind numaidecât flăcările răscoalei, de-au mistuit ş-au curăţit, că parcă n-ar mai fi fost

de când lumea turci prin ţară. Pretutindeni era înviorare. Se trezea iar în sufletul românilor vechea vitejie din vremea lui Mircea ş-a lui Vlad Ţepeş. Puterea asta proaspătă, neaşteptată, ieşită-n clipa însetării, ca izvorul lui Moise din stânca pustiului, Mihai o ridicase numai cu dragostea lui de ţară şi cu adânca încredere pe care-o avea în poporul lui. Şi ei ştiu să arunce-n cumpăna împrejurărilor c-o aşa potriveală de năzdrăvan şi-n aşa clipe hotărâtoare, încât, în cei opt ani de zile cât a domnit, a lămurit cu strălucirea faptelor lui, ş-a ridicat în cea mai largă vedere a lumii dreptul la viaţă al neamului românesc şi voinţa nestrămutată de a şi-l apăra. Era un om voinic şi vrednic, făcut să stăpânească, — măreţ la înfăţişare, larg la suflet, cumpănit la vorbă şi scump la râs. Gândea repede, îşi lămurea numaidecât gândul cel bun, şi păşea la fapta cu hotărârea deplinei încrederi în izbândă.

După ce-şi curăţi capitala, Mihai se grăbi să limpezească malurile Dunării, care erau cuprinse de turci: începu cu Giurgiul. Lovit în zori, până pe la nămezi oraşul, în care de-un veac flutură flamura verde, fu prefăcut într-un cimitir. Numai doi turci, lepădându-şi hainele de pe ei, au scăpat trecând Dunărea înot. Aron-Vodă în vremea asta îşi plivea şi el Moldova lui de pălămidă. Ostaşii celor două ţări petrecură sărbătorile Crăciunului în vajnicul iuruş al morţii ş-al pustiirii, zi şi noapte călări, dezmorţindu-şi din când în când harnicele braţe la locurile ce mistuiau cuiburile turceşti de pe malurile Dunării.

Stambulul era în fierbere. Uimirea, amestecată cu groază şi cu mânie, nu mai găsea blesteme pentru numele celor doi voievozi. Porunci straşnice dădu sultanul. Hasan şi Mustafa-Paşa porniră cu oşti să pună-n locul lui Mihai pe Bogdan, fiul lui Ion Sasul; şi în locul lui Aron pe Ştefan Surdul. Dinspre Banat se pogora hanul cu tătarii lui. Mihai repezi, din tabăra de la Hulubeşti, o frunte de voinici cu fraţii Buzeşti şi cu Radu Calomfirescu să-ntâmpine pe tătari, care-alergau lacomi, târând după ei legaţi de carele pline de prăzi mii de creştini luaţi în robie. Duiumul curgea spre Giurgiu despărţit în trei. Cetele dintâi trimise-nainte ca să deschidă calea biruinţei nu

s-au mai întors: S-au lovit în dimineaţa zilei de 14 ianuarie cu străjile lui Mihai la Putinei, ş-acolo au rămas pe veci. Anul 1595 începe bine pentru români. Al doilea rând de tătari fu zdrobit la Stăneşti, unde nepotul hanului rămase pe câmpul de luptă. Toţi robii fură scăpaţi. Hanul, cu grosul oştirii şi cu şase mii de turci, stătu la şerpăteşti. Punea la cale o bătălie hotărâtoare, când în puterea nopţii se pomeni lovit de însuşi domnul ţării cu toată oastea lui. Un cronicar ungur, uimit şi el de repeziciunea acelui atac, scrie „că Mihai a răpus pe tătari acolo, în timp cât ar fierbe un ou de găină“. De fapt nici n-a fost o bătălie, — că turcii într-o clipeală au fost pe cai, şi pân' la Ruşciuc trecând Dunărea-ngheţată, o fug-au ţinut-o. Iar hanul, în vălmăşagul acelei nopţi grozave, abia putu scăpa cu ce-avea pe el. Sute de cai fără stăpân, arme scumpe, care-ncărcate cu prăzi — toată bogăţia de haram a tătarilor, rămase-n mâinile românilor. Şi numaidecât Mihai se-ntoarse asupra celuilalt duşman. Trecând Dunărea pe la Marotin, îl întâmpină înaintea Ruşciucului. Lupta începută din revărsatul zorilor, ţinu până noaptea târziu când românii, deplin biruitori, într-un iuruş năprasnic năvăliră-n Ruşciuc şi, după ce-şi împărţiră bogăţiile oraşului îi dădură foc, în bătălia aceea căzu şi Mustafa-Paşa, alături de cei mai buni ostaşi ai lui. Şi pe când flăcările zbuciumate îşi purtau lumina peste miile de morţi, ca şi cum ar fi căutat pe cineva, — nevrednicul Bogdan, domnul cel fără domnie al turcilor, fugea îngrozit spre Constantinopol. Celălalt vânător, Ştefan Surdul, mai puţin mişcat, pieri în lupta cu Aron la Vadul-Isaccei. Românii băteau acum pe vrăjmaş nu numai cu armele, dar şi cu vâlva puterii lor. — Muntenii coborând, moldovenii urcând lunecuşul Dunării îngheţate, se-ntâlniră încărcaţi de plean, sub zidurile Brăilei: După şaisprezece zile de împotrivire oraşul îşi deschise porţile înaintea biruitorilor.

Sigismund în vremea asta se lăuda în Apus cu isprăvile voievozilor *lui* de la Dunăre, şi-şi tocmea cu-mpăratul Rudolf îngrădirea unei măriri, pentru care nu făcuse nimic, sau aproape nimic. Din puţinul ajutor pe care-i dăduse celor două ţări, îşi

trăgea acum un drept de stăpâníre asupra lor. Şí-mprejurăríle îl slujeau de mínune: Apusul, neştíínd ce se petrece pe-ací, îl credea puterníc. Româníí la strâmtoarea care se găseau îşí plecară capul cugetând că va vení ea odată şí zíua socotelílor, Aron, bănuít c-ar înclína maí mult cu poloníí, şí cum era înconjurat numaí de lefegíí ungurí, fu rídícat în dímíneaţa zíleí de 3 maí, şí dus înaíntea luí Sígísmund, care-l aruncă în închísoarea de la Vínţ, unde píerí otrăvít. Iar cel ce-í mâncase pâínea şí-í cunoscuse míla, fíul de ţígancă Răzvan, ce zícea că-í un fecíor dín florí al luí Petru şchíopul, şí pe care-l înălţase Aron la rangul de hatman, îí luă locul şí domní, cu numele de Ştefan-Vodă, sub ascultarea luí Sígísmund Batorí.

Toată mânía turcílor era acum îndreptată asupra luí Míhaí. Se făceau pregătírí marí pentru „stârpírea blestematuluí ghíaur“, ce stă ne'nfrícoşaţí în propta celeí maí temute puterí de pe pământ. Se vorbea în jurul nouluí sultan Mohamed, dacă n-ar fí maí bune poate să se-ntrupeze odată la crugul musulman ţara nesupuşílor acelora de la Dunăre, şí să se puíe paşí în loc de domní.

Un războí straşníc avea să hotărască-n sfârşít de soarta românílor, şí eí, care erau straja de-afară a creştínătăţíí, nící un spríjín n-aveau în cumpăna asta de la apărătoríí crucíí. Leahul ţínea cu turcul; íar împăratul Rudolf lăsă tânăruluí Sígísmund toată gríja învăluírílor dín Răsărít, ceea ce-í înlesní acestuía să smulgă de la împuterníciţíí luí Míhaí, acum când îl ştía la aman, închínarea ţăríí ş-a domnuluí lor. Cu ínima strânsă de durere a trebuít să-şí plece fruntea înaíntea trufíeí deşerte ş-a celeí maí vădíte nedreptăţí, cel maí vredníc şí maí víteaz domn şí ostaş al vremíí aceleía.

La începutul luí íuníe vení dín partea luí Sígísmund, George Palatící. Banul de Lugoj, luă jurământul domnuluí şí-í dete steagul şí buzduganul legăturíí celeí noí, care-ngenunchea pe ţăranul Munteníeí, alăturí de íobagul Ardealuluí, sub stăpânírea aceleíaşí coroane. Ar fí ştíut el Míhaí cum să-í răspundă aceluí cucerítor de pe saltea; dar prímejdíí maí marí şí cercărí maí grele chemau aíurea sabía luí.

Pe la mijlocul lui iulie, marele duium al turcilor era în faţa Giurgiului, şi mii de salahori zoreau încheierea podului peste Dunăre. Mihai îşi trimisese la Sibiu soţia şi copiii, iar el cu cei zece mii de ostaşi trudi s-aţie calea potopului, până-i va sosi din Ardeal ajutorul cerut. Dar în Ardeal, era nuntă mare, şi mirele Sigismund numai la război nu se gândea în vremea asta. Şi doar acum se cheamă că era ţara *lui* aceea pe care-o apăra Mihai.

După vro trei săptămâni de hărţuieli uşoare în preajma Giurgiului, domnul românilor ştia lămurit că Sinan-Paşa are cu el peste o sută de mii de ostaşi, că orice încercare ar mai face, ca să-l ţie-n loc, ar fi nu numai zadarnică, dar chiar primejdioasă, şi că, nemaiavând ce aştepta din Ardeal, toată nădejdea trebuie să şi-o pună în oamenii lui, care de toţi cu cei veniţi de peste Nistru şi de peste munţi „pentru vestea marii lui vitejii ş-a dărniciei lui multe", erau acum vro şaisprezece mii: zece mii pământeni, restul ardeleni şi cazaci. Despre o luptă în câmp deschis nici nu putea fi vorba. Dar nici ţara nu putea fi lăsată pradă năvălitorilor, fără a se cerca mai întâi tot ce omeneşte era cu putinţă pentru mântuirea ei. O minune mare, sau — o jertfă mare. Dumnezeu a vrut şi de data asta, să se-mplinească minunea cu cei ce erau gata de jertfă.

Mihai, trăgându-se noaptea din faţa vrăjmaşului, se aşezase cu oastea într-un loc bun, pe care şi-l ochise el din vreme cam la jumătatea drumului dintre Giurgiu şi Bucureşti. Acolo avea dealuri, izvoare, mlaştini ascunse, un pod de bârne peste apa Neajlovului, strâmtoare, crivină şi codru, — codrul prieten de zile grele şi cel mai bun tovarăş de luptă al românului.

Sinan, bătrânul puternic, despre care turcii ziceau că-i vulpe-n pace şi leu în războaie, trecuse-acum Dunărea şi-nainta spre Bucureşti, unde i se spusese că s-a închis ghiaurul cu toată oastea şi-l aşteaptă gata de luptă. — În ziua de 12 august, către scăpătatul soarelui, poposi-n marginea şesului de lângă vadul Călugărenilor. Se vedea înainte codrul posomorât şi poarta de-ntuneric pe unde s-adâncea drumul între cele două dealuri. Turcii cătau cu grijă într-acolo. Noaptea curgea încet, încărcată parcă de primejdii. Sinan aştepta veşti ce nu-i mai

soseau — iscoade după iscoade porneau zorite, şi nu se mai întorceau. De mânecate potopul prinse-a se urni greoi înainte. Cele dintâi rânduri se rupseră-n două, apoi în patru, ca să-şi facă loc pe valea din ce în ce mai strâmtă. Sinan, călare, privea cu mândrie la fluviul acela de vieţi. A lui era toată puterea aceea şi cântec de biruinţă-i cânta hreamătul ei, în aerul proaspăt al acelei dimineţi de vară. Dar faţa viteazului bătrân se-ntunecă deodată. Ca un vârtej năprasnic învălmăşise rândurile dinainte şi valea prinse-a vui de strigătele morţii. Războiul era început. Tot codrul părea că se prăbuşeşte peste clocotul năvălitorilor înghesuiţi la strunga vadului. Sinan, spumegând de mânie, îi îmboldea din urmă ca pe vite, blestemând pe fricoşi, strigând vitejilor să-şi taie drum cu sabia şi să treacă înainte. Încet duiumul răzbătea-nghesuindu-se ca-ntr-o pâlnie între cele două dealuri. Pe la nămezi toată greimea era dincolo de pod, când deodată o nouă vijelie de călăreţi o izbi în faţă — grindină orbitoare purtată de însuşi Mihai, ce, cu securea smulsă din mâna unui ostaş, croia pârte largă-n gloata vrăjmaşă. Strigăte de trâmbiţi, izbucnind din tainiţele codrului, sporiră spaima năvălitorilor care, buimăciţi lovind în bobote, începură să dea îndărăt. Înviforat, bătându-i cu topuzul, Sinan îi îmbrâncea orbeşte-nainte peste mormintele de leşuri. Cai şi oameni se zvârcoleau în mlaştinile cruntate de sânge. Şiruri proaspete izvorau mereu în faţa aceloraşi viteji neobosiţi. Deodată un lung vaiet izbucni din mii de guri. Steagul, steagul cel mare al Profetului căzuse-n mâinile românilor. Vestea străbătu ca un fulger, şi cu ea groaza cu mult mai întunecată decât a morţii. În deşert mai cerca Sinan să poruncească. Mulţimea, dând busna peste el, în fuga-i nebună, îl trânti de pe pod cu cal cu tot. Doi credincioşi l-au scos din mocirlă şi l-au dus pe braţe. În urma lor podul se prăbuşi trosnind sub greutatea gloatei înghesuite, şi-n locu-i crescu numaidecât între cele două maluri ale Neajlovului, un pod de leşuri peste care se-mbrânceau afară în larg turcii goniţi din urmă mai mult de spaima lui Mihai decât de oastea lui. Şi ce de plean căzu în mâinile românilor!

Noaptea aduse biruiţilor scăpare, biruitorilor odihnă.

Pân' a nu se lumina de ziuă, domnul ţinu sfat cu ai lui. Turcul putea primi din ceas în ceas oştire nouă: era balaurul căruia-i creşteau capetele tăiate. Şirurile românilor însă nu se mai întregeau. Înc-o bătălie — ar fi fost risipa isprăvii mântuitoare pentru care jertfise atâtea scumpe vieţi. Fu hotărâtă retragerea în munţi până la sosirea oştii lui Sigismund. Şi-n revărsatul zorilor, pe când Sinan îşi dregea rândurile pentr-o nouă luptă. Mihai, ridicând tabăra, zbura cu vornicii lui la munte. În urma lui, Bucureştii şi Târgoviştea, oraşe aproape deşerte, se-nchinară fără nici o împotrivire turcilor care, bucuroşi c-au ajuns cu bine pân' aici, nu găsiră cu cale să urmărească pe Mihai mai departe. Biruitorul de la Călugăreni se aşezase pe Dâmboviţa în sus, la Stăneşti, în una din acele măreţe întărituri de stânci, care-au fost pururea pavăză celor puţini împotriva celor mulţi. De-aici mai da câte-un iuruş prin cârdurile turceşti ce roiau pe vale, flămânde de pradă. Dar zilele treceau şi oastea din Ardeal nu mai sosea. Ba şi din câţi avea-n tabără se mai rupseră. Moldovenii care-i erau ca o mână dreaptă, plecară chemaţi grabnic de învăluirile ţării lor: Ştefan Răzvan, ocrotitorul ungurilor, nu mai era domn. Boierii pribegi în Polonia ridicaseră-n locu-i pe Irimia Movilă, cu voia şi sprijinul leşilor, — nu era viţă de domn, dar avea cele mai frumoase moşii din buna ţară a lui Ştefan cel Mare[1] .

[1] Cu el se calcă vechea datină a ţării de a nu se da coroana decât celui de neam domnesc. Acest Irimia Movilă se trage din Movileştii ridicaţi de Ştefan cel Mare, iar de obârşia neamului lor povesteşte astfel cronicarul Neculce: „Ştefan Vodă cel Bun când s-au bătut cu Hroiot ungurul, precum zic unii la Caşin iară Letopiseţul scrie că s-au bătut la şchee pe Siret, au fost căzut calul cu Ştefan-Vodă în războiu; iară un Purice Aprodul i-au dat calul lui; şi nu putea în grabă încăleca Ştefan-Vodă, fiind om mic. Şi au zis Purice Aprodul: „Doamne, eu mă voi face o moviliţă, şi vino de te suie pe mine şi încalecă!“ Şi s-au suit pe dânsul Ştefan-Vodă şi au încălecat pre cal; şi au zis atuncea Ştefan-Vodă: „Sărace Purice, de-oi scăpa eu, şi tu atuncea ţi-i schimba numele din Purice Movilă“. Şi au dat Dumnezeu ş-au scăpat amândoi şi l-au şi făcut boier, armaş mare, pre Purice i dintre acel Purice Aprodul s-au tras neamul Movileştilor de au agiuns de-au fost şi domni dintre acel neam“ (*O samă de cuvinte*).

De-abía pe la începutul luí octombríe sosí şí multaşteptatul Sígísmund cu oastea luí în tabăra de la Stăneştí. El se míşcă încet, şí se hotăra greu la luptă. Míhaí sta pe jăratíc. Când, peste-o săptămână, pornír-amândoí spre Târgovíştea, Sínan, bătrân cumínte, se retrăgea spre podu-í de la Gíurgíu, lăsând Târgovíştea întărítă de el în gríja paşalelor şí dând foc Bucureştílor maí greu de apărat. Marele vízír plecase la tímp. Creştíníí după ce trecură prín sabíe pe turcíí rămaşí de pază în Târgovíşte, grăbíră să-l ajungă dín urmă. Apucară díncoace, pe malul Gíurgíuluí, numaí coada oştíríí şí „calabalâcul“ luí, víte, cămíle-ncărcate cu tot felul de bogăţíí; maí era şí mulţíme de robí, peste cíncí míí de româní, care căzură în genunchí, plângând de bucuríe, când văzură steaguríle mântuítoruluí Míhaí. Sínan, care scrísese la Constantínopol mínuní despre grozavele luí ísprăví, avu durerea de a príví de pe celălalt mal cum se prăbuşesc peste apărătoríí lor zíduríle celor dín urmă întăríturí ale turcílor, sub vajníca năvală a creştínílor bíruítorí.

Astfel se sfârşí marele războí al celuí maí puterníc şí maí temut vrăjmaş al crucíí, venít cu straşnícă hotărâre de data asta să prefacă pentru totdeauna ţăríle române în paşalâcurí turceştí.

Noíembríe începea să fulguíască. Sínan, învíns, se grăbí a-şí lua drumul spre Constantínopol unde-l aştepta mânía sultanuluí.

Sígísmund, cu cíncízecí de tunurí, dăruíte de Míhaí, şí oastea aproape neştírbítă, se-ntorcea mândru şí foarte bucuros de-o bíruínţă aşa de uşoară. Míşcat de vredníc ía luí Míhaí, pe care acum o văzuse cu ochíí, şí înţelegând că pe-un asemenea om nu-l va maí putea príví de sus, síngur găsí cu cale să desfíínţeze nedreapta învoíală dín maí. „Atuncí Bator Sígmon, zíce un martor al vremíí, dacă văzu pe Míhaí-Vodă cu atâta vítejíe şí cu-atâta înţelepcíune, slobozít-au Ţara Românească, cu tot venítul eí, ca să fíe íar pre seama luí Míhaí-Vodă“. — Îndulcít la bíruínţí íeftíne şí maí mult cu vredníc ía altora câştígate, Sígísmund trímíse pe Răzvan cu două míí de secuí s-alunge pe omul polonílor dín scaunul Moldoveí, şí să stea íar el domn — domn ascultător de craíul Ardealuluí, — în ţara aceea, pe care ba unguríí, ba leşíí, ba,

acum în urmă, şi tătarii umblau să se facă stăpâni. Dar nada fiind prea mică, peştele-a înghiţit-o cu undiţă cu tot. În lupta ce s-a dat în preajma Sucevei, oastea lui Movilă s-a ales mai tare. Răzvan, prins şi dus înaintea domnului biruitor, fu tras în ţeapă. Cu el s-a stins veche viţă domnească a Muşatinilor.

Sigismund, amărât de pierderea Moldovei, se plânse împăratului şi Papei. Craiul polonilor fu dojenit că lucrează împotriva creştinilor: „Cu pană de durere, zice papa, vă scriu că cele petrecute în Moldova crud m-au întristat…" Dar mortul de la groapă nu se întoarce. Leşii aveau nevoie de prietenia turcilor, şi mai ales a tătarilor, care erau mai aproape şi-i apărau de cazaci. De Moldova iarăşi nu se-ndurau să se despartă, şi Movilă rămase domn. Ba încă începură a râvni şi la ţara lui Mihai, în locul căruia cătau să puie pe Simion Movilă, fratele domnului Moldovei. Pentru locul acela însă iată că se mai înfăţişă un doritor. Radu, un fiu al lui Mihnea Turcitul, veni cu oaste şi firman de la Constantinopol. Veni prin Moldova. Avea ajutor şi de la Movilă, care şi-o fi zis în gând: „de nu i-ar fi cu noroc!", şi de la tătari, pe care de data asta, mai mult decât porunca sultanului, îi împingea vechea lor duşmănie împotriva biruitorului de la Şerpăreşti. Avea el bune socoteli de acasă, dar se-ntâlni pe neaşteptate cu cel ce ştia aşa de bine să-şi apere tronul. Oastea-i fu sfărâmată şi firmanul împărătesc nu-i folosi la nimic. Se-ntoarse umilit la Constantinopol şi-n loc de coroană de domn îşi puse pe cap turbanul turcesc.

Se poate zice de Mihai că el domnea între fulgere, — aşa creşteau primejdiile şi se grămădeau în juru-i. Polonii îl săpau cu ştiutele lor şiretlicuri, şi Movileştii aşijderea. Tătarii îl pândeau cum pândeşte hoţul pe paznicul neadormit. Iar turcii făgăduiau trei ţări pentru pieirea lui.

Ştiri îngrozitoare veneau din Răsărit cu cele dintâi adieri ale primăverii. Sultanul îşi chemă sub steag toate puterile Asiei lui. Se vorbea de patru sute de mii de ostaşi. Împăratul Răsăritului avea să se măsoare cu împăratul Apusului într-un război hotărâtor. Minuni ar fi făcut braţul şi mintea lui Mihai în cumpăna asta mare. Dar oastea-i era împuţinată, ţara

ístovítă, satele de la câmp maí toate pustííte, — şí ajutorul aşteptat nu maí sosea. Síngur alerga de colo-colo, dregând, însufleţínd, întărínd pe ceí slabí cu uímítoarea putere a fíríí luí, înfăţíşând astfel, în urletul aceleí furtuní, lupta măreaţă a corăbíeruluí neînfrícoşat cu manía uríaşă a talazurílor măríí. Un an cumplít a fost şí anul 1596. În ţară jelaníe şí sărăcíe. La hotar hărţuíelíle cu turcíí şí cu tătaríí nu se maí curmau. Míhaí era neadormít. Vrăjmaşíí luí, văzând că n-au să-l poată răpune altfel, îí uneltíră píeírea pe căí mîşeleştí. Şí marele voíevod avu durerea de a descoperí că vânzătoríí erau chíar díntre sfetnícíí luí ceí maí de aproape. Cu sabía-şí curăţí Sfatul de tícăloşí, grăbít să-şí descurce drumul. Şí zíle de líníşte tot nu s-aşezară. Pe toamnă, când gloatele erau duse la câmp, o cumplítă năvală de tătarí îí bântuí ţara până aproape de Bucureştí. Îşí strânse-n prípă o brumă de oaste, dar când scăpătă cu ea-n límpezíş nu maí găsí decât urmele jafuluí lor. Stătu câteva zíle la Gherghíţa, lângă Ploíeştí, de-şí maí adună dín ţărănímea împrăştíată, şí, neputând urmărí pe tătarí în depărtatul lor Buceac, se repezí íar asupra aşezărílor turceştí de la Dunăre. Începu cu Nícopolí. Oraşul fu pustíít în două zíle. Cetatea, înspăímântată, flutură de pe metereze flamura păcíí. Cu mândre darurí cínstí beíul pe domnul român, şí prín tot felul de vorbe bune căuta să-l facă príeten turcílor... Că e păcat, zícea el, ca un víteaz aşa de mare şí de vestít să stea-n duşmăníe cu stăpânul celeí maí puterníce împărăţíí dín lume, care chíar acum zdrobíse-n câmpííle Ungaríeí oastea împăratuluí creştín: şí că, íată, el va íeşí înaíntea sultanuluí şí-ngenunchínd îl va ruga să uíte cele petrecute, să uíte şí să íerte — şí toate s-or întoarce spre bínele voíevoduluí şí spre norocul ţăríí luí... Míhaí asculta gândítor. — Cíne ştíe? Nu hotărî însă nímíc. Îşí luă rămas bun şí se-nturnă cu cínste-n Târgovíştea, el încărcat de darurí, ostaşíí de prăzí. Asta a fost pe la începutul luí noíembríe. Pe-aproape de Crăcíun îí şí sosí un ceauş cu steag de pace de la „prea lumínatul" Sultan. Beíul de la Nícopolí se ţínuse de vorbă. Míhaí aflase acum toate nenorocírile dín Apus: un şír de ízbânzí uşoare făcură pe creştíní să se încreadă prea

mult în norocul lor, şi-n ziua de 27 octombrie pe când biruitorii, orbiţi de lăcomie, jefuiau bogatele corturi ale sultanului învins, deodată se pomeniră izbiţi de vajnicii călăreţi ai lui Cicala-Paşa, — şi-n mai puţin de-un ceas aproape toată oastea creştină dormea somnul de veci pe câmpul de la Keresztes. „Astfel a fost, încheie cu durere povestitorul, acea bătălie de la Keresztes, pe care creştinii o câştigară prin curajul lor, ş-o pierdură prin lăcomia lor — straşnică pildă, care spune povăţuitorilor de oşti, cu vitejia poate căpăta izbânzi, dar că numai înţelepciunea le poate păstra".

Se-ntrebă şi Mihai: ce-i de făcut. Cumpănea puterile celor doi împăraţi, şi nu ştia încotro va fi aripa sub care se va umbri mai bine ţărişoara lui. Cel de la care toate bântuirile-i veneau, îi trimetea steag de pace, — şi cel care îl împingea mereu în foc, nu-i da nici un ajutor.

Spuse ceauşului s-aştepte, şi plecă-n Ardeal să ia înţelegere cu Sigismund. În ziua de 30 decembrie fu primit cu alai mare în Alba-Iulia. El aducea învinşilor de ieri însufleţirea viteazului, sfatul înţelepciunii — nădejdea izbânzii de mâine. Trebuiau însă hotărâri bărbăteşti. Trebuia strânsă mănunchi toată puterea odată, într-un război mare, iar nu fărămită în lupte mărunte şi de stânjeneală, care mai mult tulbură decât limpezesc tăria şi viaţa popoarelor. Desluşi câte greutăţi are el acolo, la Dunăre, împresurat de-atâţia duşmani, că nu mai ştie dincotro să se apere mai degrabă, şi câtă nevoie ar avea pentru îngrădirea ţării lui, sau de-un ajutor puternic, sau de-o pace bună cu cel mai tare dintre duşmani. Şi cum despre toate astea împăratul Rudolf avea să hotărască, rămase ca împreună cu Sigismund să meargă la Praga şi Banul Mihalcea, unul din însoţitorii lui Mihai, pentru a se auzi astfel şi glasul românilor în dezbaterea soartei lor. Iar domnul, încărcat de daruri şi petrecut afară din oraş, cu acelaşi alai, se-ntoarse la Târgoviştea, pofti pe ceauş înaintea Sfatului ţării, şi primi bucuros flamura păcii. Dealtfel, aşa mare temei pe împăcarea asta nu punea nici el, cum nu puneau nici turcii. Dar bietei ţări, la strâmtoarea-n care se găsea, îi era de mult folos un cât de scurt răgaz, şi Domnul ştiu să i-l dea.

La Praga împuternicitul lui Mihai a stat mai bine de două luni. Se vânturau acolo tot felul de vorbe, de planuri, de socoteli. Erau şi vremile pe-atunci din cale-afară de mişcătoare, ş-atâta vicleşug în oameni, ş-atâta nestatornicie în toate hotărârile lor, că nu se mai punea crezare pe nimic. Împăratul umblă să vindece cu vorbe răni făcute cu sabia. Sigismund, făţarnic, şi însuşi neştiind ce vrea, îşi schimbă gândurile dintr-o zi în alta. Aci scria sultanului: „Sunt gata să vin pentru a săruta pulpana Măriei voastre şi pentru a ne supune, eu şi toată ţara mea, sub scutul aripilor puterii voastre“, aci hărăzia împăratului Rudolf coroana Ardealului, în schimbul unei pălării de cardinal, — aci zicea să i se trimită lui partea de oaste şi de bani, cuvenită lui Mihai pentru paza porţilor dunărene.

În toiul verii, pe când soli din partea sârbilor şi bulgarilor stăruiau de viteazul voievod să ridice spada şi să-nceapă lupta mântuitoare, un nou ceauş, sosind de la Ţarigrad, aduse domnului sabia şi buzduganul, ş-un cal frumos împodobit, din partea sultanului, care-l întărea pentru toată viaţa la cârma ţării pe el şi pe fiul său Pătraşcu. Ajunsese la mare preţ acum braţul şi mintea voievodului român. El primea pacea turcilor şi răspundea creştinilor de peste Dunăre să mai aştepte, că nu-i nici el destul de pregătit pentru un război. Dealtfel pretutindeni era pace, o pace surdă, o pace de nevoie, de care se bucurau toţi şi care nu-nşela pe nimeni. În ţară începeau satele să se mai înfiripeze, mai ales de când făcuse domnul aşezare ca tot ţăranul, pe a cui moşie se va afla, acolo să rămâie „rumân veşnic“, şi nici el, nici ai lui să nu se mai poată strămuta vrodată din locul acela, oricât de rău ar fi acolo, oricât bine ar putea afla aiurea. — Era o şerbire cerută de vremi. Cu măsura asta gospodăriile satelor se mai statorniceau, iar dările şi oastea se puteau socoti şi strânge mai cu îndemânare. Şi mare nevoie era la vremea aceea de bani şi de oaste.

Mihai cugeta de mult să smulgă Moldova de sub cârmuirea leşească a lui Movilă. Şi tocmai se pregătea s-o pornească în fărâma asta de răgaz, când întâmplările neaşteptate din Ardeal

chemară aiurea grijile lui. Sigismund plecase, părăsindu-şi tron şi soţie, pentru care era deopotrivă de nechemat. Ardealul era dăruit nemţilor, care nu prea ştiau să-l apuce, ca să-l poată ţinea. Împăratul de la Praga, de această „mură-n gură“ se mândrea ca de-o cucerire. Mihai vroia să ştie cum rămâneau acum legăturile lui cu Sigismund: Stărui prin două rânduri de soli să aibă o lămurire. Şi iată că veniră chiar împuterniciţii împărăteşti ai Ardealului să lege legătura nouă cu viteazul domn.

În ziua de 9 iunie 1598, după lungi dezbateri, se întări la Târgoviştea următoarea învoială: Mihai să-şi ţie înainte toată stăpânirea ţării, cu paza datinilor şi îngrădirilor ei, şi cu dreptul de moştenire al fiului şi urmaşilor lui de parte bărbătească, sub ascultarea „Marelui împărat al Austriei şi Rege al Ungariei“. Acesta-i va da, pentru luptele ce va avea de purtat împotriva vrăjmaşilor împărăţiei, leafa a cinci mii de ostaşi, la nevoie îi va trimite şi cinci mii de luptători sau, în lipsă de oameni, bani pentru a şi-i năimi din altă parte.

Dar iată că Sigismund se răzgândi, şi pe la mijlocul lui august, plecând într-ascuns din castelul retragerii lui de la Ratibor, sosi la Cluj, unde la început lumea rămase uimită, apoi numaidecât îl înconjură cu dragostea ce se dă mai întotdeauna celui ce „pierdut era şi s-a reîntors“.

Din nou Mihai îşi văzu răsturnate toate socotelile.

Batori, nemulţumind pe Rudolf cu purtarea lui, îşi căută sprijinul în prietenia turcilor. Aşa că domnul românilor se găsea acum îngrădit de toate părţile de vrăjmaşi. O ieşire trebuia să-şi deschidă. Atunci se gândi la un plan, care-i mai fulgerase cândva, în visurile lui de viteaz: Să smulgă Ardealul din acele mâini nevoiaşe, care nici nu ştiau ce vor, şi să-l redea împăratului. Soli tainici trimise-n Apus cu firul gândului lui. Iar până să-i vie răspunsul, se pogorî la Dunăre să-şi lămurească socotelile cu turcii, care iar se găteau să-i calce ţara. Sub zidurile Nicopolii zdrobi oastea lui Nafiz-Ahmet, paşa de Caramania, şi dând foc oraşului, îşi împinse viforul de călăreţi până dincolo de Plevna, pustiind totul în cale. O nouă bătălie în şesul Diului, lângă Vidin, încheie cu bine şirul norocoaselor

izbânzi ale românilor. Pe la începutul lui noiembrie biruitorul intră sărbătorit în Târgoviştea lui.

Din Apus primi, ca-ntotdeauna, răspunsuri îngăimate; şi nu mai ştia nici el ce să creadă, când iată că Sigismund, care ţinea, se vede, să uimească lumea cu firea lui cea schimbătoare, părăsi iar domnia Ardealului. De astă dată o trecu vărului său, cardinalul Andrei Batori, care trăia-n Polonia, prieten bun leşilor, urând de moarte pe nemţi. Acum era văzut lanţul de duşmani ce se strângea în jurul lui Mihai: turcii, tătarii, Irimia Movilă, polonii, şi unealta lor, Andrei Batori. Până şi împăratul Rudolf începea să priceapă. La cererea zorită a lui Mihai de a-i da bani de oaste şi a-i trimite-n ajutor pe generalul Basta, ca să poată porni războiul *„cu turcii"*, împăratul, în scrisoarea-i de la 8 aprilie 1599, făgăduind banii, adaoge: „cu turcii sau *cu cine vom voi noi*".

Dealtfel nici nu mai era lucru de tărăgănit. Andrei Batori se şi-nvoise cu domnul Moldovei pentru scaunul de la Târgoviştea, la care jinduia de-atâta vreme bogatul Simion Movilă; mai rămânea înţelegerea cu turcii, care nu-şi prea vedeau câştiguri în socotelile cardinalului, mai ales că acesta făcea în acelaşi timp cu ochiul şi-mpăratului de la Praga. Ba şi pe Mihai umbla să-l adoarmă cu propuneri de pace, care bineînţeles că fură iscălite şi de-o parte şi de alta cu aceeaşi lipsă de încredere şi cu acelaşi gând ascuns de… „care pe care". — C-aşa era pe vremile acelea: toţi umblau să se-nşele unii pe alţii. Domnul românilor, care învăţase a nu se mai bizui decât pe puterile lui, îşi închegase acum o bună oştire – vreo patruzeci de mii de oameni, a căror vitejie făcuse pe turci şi pe tătari să-i numere-ndoit. Chemări stăruitoare îi veneau pe-ascuns de peste munţi. Iobagii români, secuii, şi saşii, de veacuri înşelaţi, sărăciţi, robiţi de magnaţii maghiari, vedeau în viteazul domn al Ţării Româneşti pe mesia, pe mântuitorul lor. — Vara s-a petrecut în solii, în iscodiri şi-n gânduri de sfâşiere, ascunse îndărătul zâmbetelor prefăcute. Toţi îmbiau la pace, cu dreapta strânsă pe mânerul spadei. Cugetele vrăjmaşe, la pândă, se căutau cu nelinişte prin negura de minciuni care le învăluia.

Pe toamnă, după strânsul bucatelor, Mihai îşi rosti „pasul cel mare“. În ziua de 13 octombrie în oraşul Ploieşti lua jurământul oştilor. Peste-o săptămână îşi întindea corturile în faţa Braşovului. Acolo stătu două zile. Aminti saşilor că ei sunt nemţi, şi el pentru împăratul nemţilor se bate. Făgădui Braşovului spăimântat ocrotire, secuilor asupriţi libertate, — pe aceştia îi asmuţi la răscoală, pe români îi cheamă sub steagurile lui. Mihai în toată vremea asta era stăpânit ca de-un fior de friguri. Sufletul lui, atins de aripa unui vis uriaş, simţea în clipele acelea că mai presus de viaţa, de coroana, de mărirea lui trecătoare, se cumpănea soarta unui neam, dreptatea nu numai a frânturii încăpute în hotarele ţărişoarei lui, ci marea dreptate a întregului neam românesc.

La 25 octombrie Mihai, cu patruzeci de mii de ostaşi, era lângă Sibiu, gata de luptă. Andrei Batori, cu tot atâta oştire, adunată în pripa neprevederii, se aşezase pe câmpia dintre Sibiu şi târgul şelimberg. El mai cercă prin soli isteţi pornita descărcare a faptelor s-o împiedice cu vorbe, cu vorbe-n care trufia se grozăvea cât putea, ca să nu se bage de seamă că tremură de frică. — Dar cine să mai întoarcă săgeata scăpată din arc!

Noaptea de 27 spre 28, o noapte uimitor de limpede şi scânteietoare, oştenii din amândouă taberele o petrecură veghind, în neliniştea aşteptării. Fiecare-şi zicea: poate că e cea din urmă. Mijirea dimineţii îi găsi în picioare, gata de luptă. Şi nu se dădea nici un semn, şi toţi se-ntrebau: ce mai aşteptăm? Soarele se ridicase de-o suliţă pe cer, în toate era o înfiorare, o încremenire neînţeleasă. Se mai aştepta oare vro solie? Deodată un bufnet zguduitor izbucni-ntr-un nor de fum din tabăra maghiară, — aproape-n acelaşi timp i se răspunse din tabăra română, — şi cele două puteri se-nşfăcară-n crâncena îmbrăţişare a morţii. Era o frământare, un clocot de iad, în care caii se prăbuşeau peste oameni învăluiţi delaolaltă în orbirea aceluiaşi vifor, braţele se-mpleticeau ca şerpii, glasurile omeneşti aveau ceva din urletul fiarelor, piepturi şi capete trosneau sub copitele cailor, uluiţi, sălbătăciţi şi ei ca şi călăreţii lor. — Dar de ce? Ce sunt pâlcurile acelea de mişei,

care se îmbrâncesc în fuga spaimei de moarte?… Unde vă duceţi nevrednicii urmaşi ai celor ce-au minunat lumea sub steagul lui Mircea ş-al lui Ţepeş!… Pentru asta venirăţi atâta loc?…

Şi toată viaţa punându-şi-o-ntr-o clipă, biruitorul de la Călugăreni se aruncă învăpăiat înaintea oştii, scumpei lui oşti, spartă de-un iuruş năprasnic al călărimii maghiare şi, strângând-o, învăluind-o parcă în tăria şi hotărârea sufletului lui, o întoarse iarăşi în luptă. Ei însuşi, în fruntea cetelor de cazaci pe care şi le ţinuse de-o parte, se năpusti cu-atâta îndârjire, încât oastea ce se credea biruitoare, izbită-n faţă ca de-o grindină, se buluci de-a valma îndărăt. Cei din urmă văzându-se îngrămădiţi spre tabără, înfricoşaţi o rupseră de fugă. Dar şiruri proaspete le luară locul; scrâşnind se luptau şi unii şi alţii — cât vreme de patru ceasuri nu se mai ştiu de care parte se va lămuri izbânda. Cel dintâi care-o ştiu, fu Andrei Batori, şi-n clipa-n care-o ştiu, dând pinteni calului, se năpusti orbeşte… nu însă, ca Mihai, în vălmăşagul morţii, ci îndărăt, în bezna codrului dinspre Seghişoara — gonind aiurit, fără să mai cate-n urmă, fără alt cuget, fără altă licărire de speranţă decât aceea de a scăpa cu zile. Când prinseră de veste ai lui, pedestrimea lui Mihai nu mai avea cu cine lupta — numai călăreţii vânară până-n noapte pe cei din urmă apărători ai părăsitului Ardeal. Încet huietul se potoli. Torţii luminară îngrozitoarea privelişte a sălbătăciei omeneşti. Se rânduiră străji de jur împrejur; şi biruitorii dormiră în paturile biruiţilor. Ardealul era al românilor, — *iar* al românilor.

A doua zi dimineaţă viteazul domn plecă spre Alba-Iulia. Oraşele, cetăţile, satele i se închinau în cale, cunoscându-l de stăpân. Fruntaşi bătrâni îi ieşeau înainte cu pâine şi cu sare.

În ziua de 1 noiembrie, în sunetul clopotelor şi-n strigăte de trâmbiţi, Mihai intră în Alba-Iulia, călare, în fruntea ostaşilor lui, şi trase de-a dreptul în palatul domnesc. Ţara, prin căpeteniile ei, jură credinţă veşnică noului domn şi fiului său Pătraşcu. Soli fură trimişi la Praga, cu steagurile biruinţei şi cu vorbă desluşită de la Mihai, că el a cuprins Ardealul în numele împăratului şi numai cu înalta-i învoire înţelege a-l stăpâni.

Ca şi Traian, acest al doilea cuceritor al Ardealului, se făcu iubit de toţi prin mândra bunătate şi larga omenie a sufletului lui. Când în se aduse capul bietului Batori, ucis de-un cioban prin strâmtorile munţilor, el se uită lung cu ochii plini de lacrimi la cel ce-i fusese vrăjmaş de moarte şi zise, clătinând din cap cu durere: „Săracul popă, săracul popă!“ — Puind să i se aducă şi trupul, îi făcu înmormântare domnească, şi însuşi merse pe jos în urma sicriului împodobit al ostaşului-călugăr, până la locul de veşnică odihnă.

Mihai, adunând Sfatul fruntaşilor (Dieta), jură, ca stăpân, a păzi legile ţării şi vechile-i drepturi. Erau ele şi alte drepturi, cu mult mai vechi, şi cu adevărat sfinte — dar acelea dormeau îngropate adânc sub nămolul de pravili şirete şi asupritoare, ce storceau bucuria celor puţini din durerea celor mulţi. Erau, şi le-ar fi dezgropat el, dacă din zboru-i falnic s-ar mai fi putut lăsa pe pământ. Dar cine, din cei care-au cunoscut beţia puterii şi farmecul ameţitor al înălţimilor, cine s-a mai putut opri vrodată, de buna lui voie, să zică: *Destul!*

Banul Craiovei ajunsese domnul ţării Româneşti, înfricoşase pe turci, luase Ardealul, – va cuprinde Ungaria toată, Moldova, Polonia din care făgăduia o bucată şi ţarului Rusiei, — pe urmă… cine ştie?… poate că Dumnezeu va voi să reînchege *el* vechea împărăţie creştină, a Răsăritului, şi atunci, — atunci coroana va fi a celui ce va fi jertfit mai mult pentru ea, a celui ce se va fi arătat mai vrednic s-o poarte.

Deocamdată, avu de curmat o neînţelegere cu Basta, care venea — tocmai acum — să-l ajute la ceea ce se făcuse fără ajutorul lui, şi care găsea că rodul biruinţei e prea frumos, pentru a rămânea întreg asupra „Valahului“. Şi cum împăratul era omul dezlegărilor târzii şi-n doi peri, Mihai trebui singur să-şi îngrădească dreptul lui, spuind lămurit că el e hotărât a-şi apăra cu spada ceea ce cu spada ştiuse dobândi.

Basta se trase deoparte, şi aşteptă cum aşteaptă fiara la pândă.

Dar vremea trecea, şi de la Praga nici răspuns limpede nu venea, nici bani pentru oaste. Veneau numai vorbe. Şi harnicul

voievod era sătul de vorbe. Vrăjmaşii lui trăgeau foloase din fiecare zi de întârziere. Sigismund iar îşi vroia Ardealul, pe care-l asmuţea la răscoală, şi Movileştii, Ţara Românească, unde Mihai trimisese pe tânăru-i fecior Pătraşcu. Soli se ţeseau între poloni şi Basta, pentru răpunerea viteazului de care începuse-a se teme. Ci el simţi firele iţelor şi trase iarăşi spada: de astă dată o trase fără îngăduirea împăratului. La jumătatea lui mai era cu douăzeci de mii de ostaşi sub zidurile Sucevei. Straja leşească pieri zdrobită în picioarele cailor. Irimia era urât de popor pentru marea lui lăcomie de bani. Mai toată oastea pământeană îl părăsi şi trecu de bună voie în tabăra lui Mihai, care dobândi astfel Moldova, aproape fără luptă. Biruitul fugi la Hotin şi de-acolo-n Polonia. Biruitorul care-i vroia coroana şi nu atât capul, nu-l urmări. La 1 iunie intră în Iaşi, primi jurământul boierilor ca *„domn al Ţării Româneşti, Ardealului şi Moldovei"*, lăsă ţara în seama a patru fruntaşi ai lui, oameni de credinţă, şi la 10 iulie era îndărăt la scaunul din Alba-Iulia, unde primea pe împuternicitul împărăţiei, căruia după multă zbatere îi răspica următoarele: Ardealul îl va ţinea el în numele împăratului, el şi coborâtorii lui de parte bărbătească. Nimeni altul nu se va putea amesteca în cârmuirea şi dreptatea ţării. Moldova şi ţara Românească rămân sub domnia lui ş-a urmaşilor lui cu drept de moştenire „şi pre feciori şi pre feate". I se vor da în război ajutoarele ce se dădeau şi lui Sigismund, şi un împuternicit al lui va fi îngăduit a sta întotdeauna la curtea împăratului.

Şubredă şi înşelătoare alcătuire a lucrurilor omeneşti! Mihai se străduia să-şi îngrădească pentru vremile viitoare rodul biruinţei şi agonisita trudelor lui, — el se-ngrija de ce va fi peste sute de ani, şi nu se gândea la ce se poate întâmpla peste câteva luni! „C-aşa e, zice cronicarul (Miron Costin), neştiutoare firea omenească de cele ce vor să fie pe urmă; că pentru un lucru sau două ce i se prilejesc pe voie, bietul om purcede desfrânat şi-ncepe lucruri peste puterile sale ş-apoi acolo găseşte pieire".

Mihai era împresurat acum de-atâtea primejdii ş-atât de mari, încât numai poporul, cu dragostea-i făcătoare de minuni, l-ar mai fi putut scăpa, dacă pe această dragoste şi-ar fi întemeiat de la început puterea lui de domn. Pentru asta însă el ar fi trebuit să spună celor îngenuncheaţi: Sculaţi-vă! Ar fi trebuit — şi ce faptă mare şi binecuvântată ar fi fost aceea — să rupă lanţurile unei robii de şase veacuri, şi să redea pământul, pe care-şi ridicase castele trufia maghiară, braţelor care l-au cuprins, l-au muncit şi l-au păzit, din vremi ce nu se mai ştiu socoti.

Pe-atunci însă, o biată fărâmă de adevăr se cucerea mai greu decât o ţară!

Mihai, cu firea lui de ostaş cinstit, neputând pricepe toată adâncimea vicleniei omeneşti, se răzemă pe credinţa nobililor unguri, care, sub zâmbetul prefăcut al fricii, ascundeau setea de răzbunare a celei mai înverşunate uri. Dar de-ar fi fost el domnul cel mai blând şi mai milostiv din lume, şi de i-ar fi umplut pe toţi cu darurile bunătăţii şi iubirii lui, şi încă nu şi-ar fi putut avea prieteni ascultători, cum se-nşela el a-i crede. Zadarnic îi ocrotea, puindu-se pavăza nedreptăţii lor împotriva norodului asuprit. Ei vedeau într-însul pe cel mai cumplit vrăjmaş al neamului lor, pe „valahul barbar", care le-a cotropit ţara, pentru a o împărţi, în ziua când îi va veni bine „flămânzilor şi desculţilor" lui.

Şi, la început cu grijă şi cu multă temere, apoi tot mai îndrăzneţi şi mai hotărâţi, întinseră mrejele pieirii lui. Erau înţeleşi între ei, înţeleşi erau şi cu Basta, şi răscoala nu mai aştepta decât un semn, ca să izbucnească. Se grăbiră a-l da împrejurări, care poate nici nu intraseră în socotelile ungurilor. Fulgera a furtună dinspre miazănoapte. Polonii cu Movileştiii lor, ajunşi cu tătarii şi cu turcii, se găteau de războiul cel de mult plănuit, împotriva marelui duşman. Mihai scrise lui Basta să-i vie-n ajutor şi chemă pe nobilii Ardealului sub steag. Basta veni s-astâmpere, zicea el, răscoala ţării — dar iată că, spre marea uimire a lui Mihai se uni cu răsculaţii, — şi-n ziua de 14 septembrie scria nemţilor, din tabăra lui de la Turda, unde nobilii îl primiseră cu strigăte de bucurie: „Mâine, sau cel

mult poimâine, vom porni cu oştirea în contra valahului, care stă dincolo de Alba-Iulia cu oameni puţini".

Într-adevăr puţini. Mihai avu durerea de-a vedea cum în câteva zile îl părăsiră, unul câte unul, cei mai de seamă generali ai lui, cu mai toată oastea străină pe care-o avea sub steag. Şi toţi aceştia, pe care-i iubise şi-i ridicase la cele mai înalte trepte, şi alţii de prin toate olaturile ungureşti, se duceau să sporească tabăra de la Turda. La început, mânia lui de om aspru, călit în războaie, avu ceva din descărcarea unei furtuni, — câţiva nobili prinşi fură ucişi, un oraş întreg fu pustiit şi dat pradă flăcărilor. Apoi se îmblânzi, soli după soli trimise-n lagărul răsculaţilor să-i liniştească, să-i cheme la înţelegere, să-i îmbuneze, până se sfârşi prin a se-ncredinţa că nu mai era nimic de-ncercat — nimic decât lupta.

Îşi ridică oastea, câtă-i mai rămăsese, şi-n ziua de 16 septembrie, pe la toacă, se aşeză într-o vale bine apărată, în faţa satului Mirislău. Dincolo de sat, pe lunca Murăşului, se zăreau albind corturile răsculaţilor. Mihai era cu inima-ndoită. Aci zicea c-aşteaptă până i-o sosi şi oastea din ţară cu Pătraşcu, pe care-l chemase grabnic în ajutor, aci socotea să-nceapă războiul numaidecât, aci iar trimitea solie de pace, — la urmă se hotărî, nu însă cu înflăcărarea de altă dată şi cu încrederea aceea oarbă care dă putere, şi aripi, şi noroc năzuinţelor omeneşti, ci îngrijorat, c-un fel de neastâmpăr — purtându-se de colo-colo printre ostaşi, căutând parcă să-şi risipească norii unei presimţiri urâte; poate că tocmai asta-l şi făcu să ia mai iute o hotărâre.

Îşi potrivi tunurile pe-o frunte de tăpşan, rândui oastea de cu seară, şi spuse călăreţilor să nu-şi scoată şeile de pe cai.

Dar a doua zi dimineaţă, când să-nceapă lupta, vede, cu mirare, că Basta-şi ridică tabăra şi pleacă. Mihai, amăgit de mişcarea asta vicleană, nu mai stătu o clipă la gânduri. Nerăbdător, ca sub vraja unei vedenii, strigă: „Unde fuge câinele de italian!" şi numaidecât, părăsindu-şi minunea lui de loc ce-ar fi rămas poate Călugărenii Ardealului, porni cu zor s-ajungă pe vrăjmaş. Acesta, ieşind la şes, îşi potoli pasul cătinel, şi, când îi veni bine, odată-şi răsuci oastea-n loc, şi

bătălia se-ncepu. Până să-şi pună rânduiala între ai lui, Mihai se şi văzu cuprins din trei părţi de oastea răsculaţilor, care, purtată cu o minunată iscusinţă, după două ceauri îi smulgea tunurile şi-i arunca în Muraş aproape jumătate din călărime. O clipă rămase-nmărmurit. Apoi, tresărind ca dintr-un vis urât, îşi încordă iar toate puterile şi, cu braţele-ntinse, strigând cuvinte ce nu se mai auzeau, alergă să-şi mai adune laolaltă sfărămăturile oştii, din care nu mai rămăsese-n foc decât vro două mii de ţărani, ce se luptau, bieţii, la deznădejde, împresuraţi de vrăjmaşi. Dar toate erau în zadar. Îi mai rămânea viaţa, pe care, pentru marea, pentru nesfârşita putere de a spera, şi-o preţuia încă. Nu mai era nici o clipă de pierdut. Desprinse de pe lance steagul ţării şi, strângându-l în sân, îşi repezi calul, în goană de vifor, spre Alba-Iulia. Ca un fugar intră în scumpa lui cetate, şi ca un fugar ieşi din ea, pentru totdeauna!

La Făgăraş, unde-şi îmbrăţişă plângând soţia şi copiii, ce-l credeau încă stăpânul Ardealului, îi veni veste că şi Moldova e pierdută, şi că leşii înaintează să-i cuprindă şi ţara lui de baştină şi să puie domn pe Simion Movilă. Acolo îl găsi şi Pătraşcu — dragul lui Pătraşcu: după multe greutăţi şi lupte la hotar, de-abia răzbătuse, prin strâmtorile munţilor, cu vreo şase mii de ostaşi. Acolo soseau şi rătăciţii scăpaţi de la Mirislău, zgriburiţi, hiravi, cu vedenia morţii în ochi, strângându-se iarăşi în jurul voievodului tăcut, îmbătrânit în câteva zile, ca-n zeci de ani.

Îşi socoti oastea – avea cu totul vreo opt mii de oameni — o mână de suflete, pentr-o lume de duşmani. Cu cine să se bată? încotro să pornească? De cine să se apere-ntâi? Scrise lui Basta, care venea asupră-i cu oştile-i biruitoare, că e păcat să se verse-atâta sânge creştinesc, fără nici un folos pentru creştini, şi că iată el se leagă a-şi da ostateci soţia şi copiii, tot ce-i mai rămăsese pe lume, numai să-nceteze odată războiul acesta, un război pe care nici nu l-a vrut, nici nu l-a înţeles… Basta i-a răspuns, cu aspra mândrie a învingătorului, care-şi urăşte învinsul, ia răspuns să-şi trimită numaidecât pe ai lui la Sibiu, drept chezăşie-a păcii, — să părăsească Ardealul, şi să stea cu oastea la porunca împăratului. Mihai primi. Putea face

altfel? Primi, şi zbură să-şi apere ţara. La 13 octombrie aţinea calea năvălitorilor între Buzău şi Ploieşti. Luptă cu ei două zile şi văzând că sunt mulţi şi nu-i va putea risipi cu biata lui oaste, se trase-ntr-un loc mai bun pe apa Teleajenului, sub pavăza codrului de la Bucov. Acolo aşteptă pe vrăjmaş, cumpănind din gând rostul bătăliei, însufleţindu-şi oamenii, vorbindu-le de Călugăreni, pe când în inima lui sângera încă rana înfrângerii de la Mirislău.

E în om o biruinţă ce răsare din adâncul puterilor lui sufleteşti şi trăieşte din încrederea-n el, în norocul lui, în... atotputernicia lui. În floarea ei leagă şi rodesc toate izbânzile lui de-afară. Îmblânzitorul de fiare intră liniştit în mijlocul tigrilor înfuriaţi şi-i încremeneşte c-o privire — privirea aceea e semnul biruinţei lui dinlăuntru şi taina celei de-afară: o clipă însă, numai o clipă să se clatine-n el biruinţa aceea, cu vraja aceea din ochi, şi fiarele se vor arunca asupră-i şi-l vor sfâşia.

Ce mândru crescuse-n sufletul mare-al marelui voievod biruinţa aceea scumpă! şi ce bogat înflorise! Dar a venit o vijelie, groaznica vijelie de la Mirislău, şi toată floarea i-a spulberat-o...

Mihai era întărit pe Teleajen, aproape ca şi la Călugăreni. Avea ş-aicea vale, şi codru avea, şi apă — dar nu mai era suflet în ele, nu mai era credinţa de la Călugăreni.

Vrăjmaşul sosi. Bătălia pornită-n zorii zilei de 20 octombrie, ţinu până seara târziu. Şi ceea ce nu putuse face marele Sinan-Paşa c-o sută de mii de turci, făcură Zamoiski şi Movilă cu treizeci de mii de poloni şi zece mii de moldoveni.

Mihai nu mai avea armată. Noaptea îl lua sub ocrotirea ei şi-l duse codrului, pustiului, ca pe-un făcător de rele. Singur era, pribeag şi fără adăpost: fugea în neştirea lui Dumnezeu cel ce stătuse domn peste trei ţări, viteazul de care-atâta lume s-a temut... „Orb norocul la suiş, zice cronicarul, şi alunecos a stare pe loc, — grabnic şi de sârg pornitor la coborâş".

Peste-o lună, ieşea iar în luminiş cu oaste nouă, sub steagul pe care-l purtase-n sân, sub steagul ţării ce nu mai era a lui. În lunca Argeşului se-ntâlni cu domnul, aşezat de leşi în scaunul lui de la Târgoviştea, cu Simion-Vodă; şi-n cele dintâi rânduri

ale duşmanului avu durerea de-a vedea, îndreptându-şi arma asupra-i, pe vechii şi scumpii lui tovarăşi de vitejie, pe fraţii Radu şi Stroia Buzescu! Pe fraţii Buzeşti, care-aveau 128 de moşii în ţara păzită de sabia lui, şi-n care el nu mai avea nimic, nici măcar dragostea boierilor, cărora le jertfise ocina, braţele şi cele mai sfinte drepturi ale ţăranului[1] .

Ursita nu-i cruţa nici una din amărăciunile căderii. Parcă-nadins îl ridicase la-nceput aşa de sus, — pentru a-i găti o prăbuşire mai grozavă.

Mihai fu biruit şi de astă dată. Ce putea face c-o biată oaste de strânsură, alcătuită din oameni săraci, vlăguiţi, desculţi la vreme de iarnă, aruncaţi pe drumuri de bântuirile cumplite ale turcilor şi polonilor, ce zvântau ţara pe-ntrecutele!...

Iarăşi învins, iarăşi fugar prin coclaurile munţilor...

Gândul marelui nenorocit zbură la împăratul Rudolf: să-şi caute, că-şi ceară dreptatea, dreptatea lui domn şi de ostaş al crucii, lovit de însuşi omul împăratului, şi urgisit de creştini, mai rău decât de cei mai avani păgâni. Şi-n puterea iernii, prin locuri ascunse, c-o ceată de vro şaptezeci de tovarăşi de pribegie şi de speranţe, Mihai îşi părăsi ţara, scumpa lui ţară, pe care n-avea s-o mai vadă. Cu multă pază, prin multe primejdii trecând, şi după multe greutăţi ajunse la Viena de anul nou. Anul nou!... Câte nu s-ar putea întâmpla într-un an!... Scrise pe larg împăratului, îi desluşi toate cum s-au petrecut, şi-l rugă să-l

[1] În hrisovul din 10 mai 1654, prin care Constantin Basarab întăreşte Buzeştilor stăpânirea peste cele 128 de moşii se văd pomenite: vro 20 de moşii cumpărate de Radu Buzescu, în zilele lui Mihai Viteazul, de la moşneni sau răzeşi sau kneji cum se mai numeau pe atunci. Şi desluşirea, pe care-o face hrisovul la sfârşit, deschide ca o ferestruie spre vremile acelea de jale şi de urgie: „Aceste sate au fost cnejii şi cu moşiile lor de mai înainte vreme. Apoi când au fost în zilele răposatului Mihai voievod, leat 7102 (1594), ei văzând atâta nevoie şi greutăţi pentru biruri, şi neavând cu ce să se plătească de greutăţile lor, au venit la jupân Radu clucerul Buzescu, fiind atunci vel-spătar, şi de-a lor bună voie s-au vândut *vecini*, ei cu toţi fiii lor şi cu toate părţile lor de moşie pre bani gata„. — Robi *„de bună voie“!*

primească, pentru a-i putea spune din viu graiu tot păsul, şi a-şi desface în sfârşit faptele şi cugetu-i curat din pânza de minciuni, în care de-atâţia ani le-nvăluie ura vrăjmaşilor lui.

La Curtea de la Praga mergeau toate-ncet, şi poate că Mihai ar fi aşteptat şi mai mult dacă cele petrecute-n Ardeal n-ar fi dezvălit nemţilor deodată şi de nedreptatea luptei şi zădărnicia biruinţei de la Mirislău. Ungurii cât s-au văzut scăpaţi de Mihai, n-au mai cătat la Basta, „omul nemţilor“, şi Sigismund, vechiul lor Sigismund care-şi aştepta la Botoşani isprava mrejelor întinse, fu chemat iarăşi să fie domn. — Drept e că nici nu s-ar fi putut găsi pe lume un stăpân mai potrivit pentru asemenea supuşi, cum nici supuşi mai vrednici de-asemenea stăpân.

La 1 martie Mihai se-nfăţişă la Praga înaintea împăratului, care-i da, cu întreaga lui încredere, o sută de mii de galbeni să-şi tocmească oaste şi să meargă numaidecât împreună cu Basta, să cuprindă iar Ardealul. Când a ieşit de la Rudolf simţea, ca şi cum i-ar fi crescut aripi. Toată lumina, toată tinereţea, toată primăvara de-afară erau în sufletul lui.

Îşi strânse oaste. Pe la-nceputul lui mai se-mpăca, la Caşovia, cu Busta şi, peste două luni, erau la Maitin în hotarul Ardealului, fiecare cu oastea lui, de câte zece mii de oameni. Sigismund, cu treizeci de mii de ardeleni, se aşezase pe măgura de la Goroslău, aproape de Cluj. Acolo s-a dat bătălia, în ziua de 3 august, o bătălie crâncenă, înveninată de răcelile trecutului, de ura şi setea de răzbunare a fiecăruia din cei trei povăţuitori de oşti. — Înainte de asfinţitul soarelui tunurile amuţiră: Ardealul nu mai avea nici domn, nici apărători. Şi pe când Sigismund fugea deznădăjduit spre munţii Moldovei, biruitorii îşi împărţeau cele 130 steaguri şi pleanul rămas pe câmpul de luptă. Cine era să fie-acum domnul Ardealului? Întrebarea asta se ridica, tot mai încărcată de griji, în sufletul celor doi harnici şi credincioşi scutari ai împăratului. Fiecare-şi trimisese, cu osebită solie la Praga, partea lui de steaguri. Mici neînţelegeri se iscau la tot ceasul. Îşi mutară tabăra-n câmpia de la Turda, ţiindu-şi fiecare oastea lui deoparte. Când îşi

vorbeau, în ochii lor erau sclipiri de paloş. Cum se grămădesc norii pregătitori furtunii, aşa se adună-n sufletele lor învrăjbite întunericul urii, mânia pe care de-abia şi-o mai puteau stăpâni. Cearta izbucni de la-mpărţirea tunurilor, ş-o înteţi împărţirea puterii, pe care şi unul şi altul vroia s-o aibă întreagă. Basta chibzuia cuprinderea cetăţilor ardelene, dar înadins parcă nu lua nici o hotărâre. Corturile lor erau departe unul de altul ca la o bătaie de puşcă. Mihai ardea de nerăbdare să plece mai întâi la Făgăraş unde-şi avea soţia şi copiii, ţinuţi de unguri la închisoare: tocmai era în ropotele plecării, când veni un ostaş din tabăra lui Basta să-l cheme la sfatul de război. Mihai nu se duse. Asta era în ziua de 8 august, pe la toacă. Îşi pregătise toate de cu seară, şi spuse călăreţilor ce-aveau să-l însoţească să pornească de cum s-o crăpă de ziuă că el îi va ajunge pe drum. A doua zi dimineaţa, pe când se gătea şi el de plecare, se pomeni deodată c-o ceată de nemţi şi de valoni dând busna-n cortul lui. Căpitanul Beauri îi spuse că, din porunca lui Basta, îl arestează. Beauri era foarte palid la faţă, şi-i clănţăneau dinţii ca de friguri. — „Eu prins?" Atâta doar apucă să zică Mihai şi, întorcându-se să-şi caute sabia, fu străpuns pe la spate de suliţa unui valon. În aceeaşi clipă un gealat c-o izbitură de topor îi zbură capul de pe umeri, — cap şi trup căzură, izvoare de sânge, la picioarele ucigaşilor.

Aşa s-a sfârşit, la 43 de ani, în dimineaţa zilei de 9 august 1601, cel mai cinstit şi mai viteaz ostaş al celor mai făţarnice şi mai mişcătoare vremi.

Toate-n viaţa omului acestuia au fost mari şi vijeloase: speranţele ca şi amăgirile, bucuriile ca şi durerile, biruinţele ca şi înfrângerile — straşnic şi fulgerător, a fost în uimitoarea lui înălţare, ca şi-n tragica lui prăbuşire. Erou al crucii, al nostru şi al tuturora, erou în toată larga putere a cuvântului, Mihai rămâne una din cele mai strălucitoare figuri în istoria omenirii.

În el românii, toţi românii şi-au văzut, în scăpărarea unei clipe de noroc, pe-ntâiul izbânditor al celui mai scump vis al lor, — înceţat, nepriceput încă pe-atunci, vis încă şi azi — din ce în ce mai desluşit însă, din ce în ce mai luminat de raza dreptăţii ce va să vie.

XVIII

CUPRINS

ŢĂRILE ROMÂNE

în veacul al XVII-lea

Mihai nu izbutise-a uni decât pentr-o clipă cele două ţări-surori: le va apropia mai mult locul aceloraşi dureri. Cu moartea lui se rupe şirul de domni întemeiat pe părinteasca moştenire, lungul şir al Basarabilor, cum se rupsese şi-n Moldova, cu groaznicul sfârşit al lui Răzvan-Vodă, şirul Muşatinilor.

Pe mormântul marelui erou adoarme vitejia neamului românesc, ce pare a-şi fi dat în Mihai fulgerarea celei din urmă puteri, cu strigătul celei din urmă speranţe de mântuire. Contenesc aici luptele pentru neatârnare ale celui mai vrednic şi mai vânjos popor din răsăritul Europei. De-acum, istovite, în viforul nopţii fără de liman, pierzând cârmă şi vâsle, cele două ţări se lasă-n voia valurilor.

Încercarea leşilor de a le apuca şi stăpâni prin Movileşti — care-şi cumpără moşii în Polonia cu banii strânşi din muta îndurare a românilor — îşi dezvăli peste câţiva ani toată zădărnicia ei. Pentr-o asemenea ispravă uneltele erau slabe, şi mâna care le purta.

Aleşi de ţară sau trimişi de-a dreptul de la Constantinopol, domnii noştri — pentru lungă şi amară vreme de aci înainte — nu mai sunt decât nişte vechili ai sultanului, Moldova şi Ţara

Românească se cheamă „Grădina padişahului", grădină frumoasă şi bogată, pe care însă nime n-o mai păzeşte! O pradă polonii, o pradă ungurii, o pradă tătarii — şi ce mai rămâne, ia domnul, iau turcii care-l ţin, iau grecii care-au mijlocit pentru el şi l-au împrumutat cu bani, ca să-i cumpere „firmanul".

Radu Şerban care smulsese din mâna lacomă-a lui Simion schiptrul lui Mihai, cearcă şi el umbra ocrotirii germane, s-ajută pe Basta care nu se putuse bucura de rodul nelegiuirii lui, să cuprindă iar lunecosul Ardeal. Şi nu s-a dovedit zadarnic ajutorul lui. Dar ce scump a plătit, şi el şi ţara, biruinţa de la Râşnov şi cele 32 de steaguri ungureşti, pe care le-a trimis împăratului Rudolf! Că Ardealul s-a smuls iar din arcanul nemţilor, şi Gavril Batori, nepotul cardinalului, cum s-a văzut la cârma ţării şi-n fruntea oştii, s-a şi aruncat, la sfârşitul anului 1610, cu setea răzbunării, asupra lui Radu. Acesta, nepregătit de luptă, a fugit în Moldova, şi-n urma lui a fost una din cele mai grozave pustiiri pe care le-au pomenit românii. „Nimic nu fu cruţat, povesteşte-un scriitor al acelor vremi, nici biserici, nici mânăstiri, ele fură prădate nu numai de aurul şi argintul lor, ci şi de coperământul lor de plumb. Mormintele fură deschise şi icoanele sfinţilor despoiate de tot argintul, aurul şi podoabele lor. Poporul de jos se afla în starea ce mai de jale, fiind nevoit pe un ger cumplit a rătăci prin păduri. Ţăranii ce-au fost găsiţi pe la vetrele lor au fost schingiuiţi în chipul cel mai sălbatic de secui şi haiduci, prin toate chinurile siliţi să scoată bani, şi după aceea tot ucişi"… În vremea asta oardele tătarilor, aduse chiar de-un nepot al Movileştilor, bântuiau Moldova, cu învoirea turcilor. Iar dedesubtul acestor învăluiri năprasnice, se furişează una şi mai cumplită. Ea se-ntinde încet, ca umezeala în pereţii unei case, şi cuprinzând din toate părţile puterile vieţii româneşti, le soarbe şi le istoveşte pe-ndelete: E tăcuta învăluire-a grecilor. Şireţi, şi stăruitori în munci uşoare, vânturători ai limanurilor, din vremi străvechi cunoscători de limbi, de ţări şi de suflete omeneşti, aceşti urmaşi scăpătaţi ai celui mai nobil şi mai glorios popor din lume, ne mai încăpând

în ţara lor săracă, umilită, acoperită de jale ca un măreţ cimitir, îşi căutau în lumea toată îndestularea, pe care de mult nu li-o mai putea da patria lor. Corăbierii pe mări, negustori şi zarafi în cetăţi, preoţi şi călugări la Sfântul Munte şi-n tot Răsăritul creştin, ascunzând şi sub rasă aceleaşi vicleşuguri şi aceeaşi lăcomie de bani; tălmaci şi grămătici, din ce în ce mai căutaţi la curtea sultanului, mijlocitori iscusiţi de târguri şi de învoieli între turci şi celelalte puteri, grecii ajung să cucerească fără arme şi fără vitejie, cetăţi şi ţări, pe care le stăpânesc, din umbra unei tărăbi, mult mai puternic decât din înălţimea unui tron. Împrăştiaţi de nevoi, uniţi însă într-un singur mănunchi sufletesc, prin adânca evlavie a trecutului, ei îşi au ca un fel de capitală a răsfiratei lor stăpâniri în mahalaua Fanar din Constantinopol. De aci îşi întind mrejele, subţiri la început ca firele pânzei de paianjen, de-aici se-mprumută banii, cu care se cumpără scumpele şi neaşezatele domnii ale ţărilor noastre, de-aici ni se trimit, sub pulpana fiecărui domn, slujbaşi din ce în ce mai mulţi, din ce în ce mai tari şi din ce în ce mai lacomi, de-aici au să ne vie domnii care, mai bine de-o sută de ani, vor sta risipa şi batjocura gospodăriei lui Mircea ş-a lui Ştefan cel Mare.

Început cu mişeleasca ucidere a lui Mihai, veacul al şaptesprezecelea pare a nu fi decât o lungă şi dureroasă pregătire a poporului nostru, pentru această grea îngenunchere în pragul pieirii. Boierii se gândesc numai cum să-şi scape capul şi averile lor. Unii caută încuscriri cu grecii din Fanar, alţii pleacă-n pribegie — puţini mai au frumoasa mândrie a strămoşilor, care-şi preţuiau cinstea — a lor ş-a ţării — mai mult decât viaţa.

Desele schimbări de domn aduc în cel dintâi 33 de ani ai veacului acestuia atâţia greci ş-atâta asuprire, încât iar încep ţările a se sparge şi oamenii a se sălbătici. O încercare de răscoală, în Moldova sub Radu Mihnea şi-n Muntenia sub Alexandru Iliaş e înăbuşită în sânge. Peste cincisprezece ani boierii urzesc iar stârpirea grecilor. De astă dată ei cumpără puternicul sprijin al lui Abaza, paşa Silistrei, şi, prin el, izbutesc

a face domn în Muntenia pe Aga Matei Basarab, în primăvara anului 1633 şi-n Moldova pe vornicul Vasile Lupu, în vara anului 1634.

Dar împotriva grecilor nu se putea domni, şi cei doi gospodari vor să domnească. Deci îndată ce-şi văd visul cu ochii se-nconjură şi ei de greci, şi tot lor li-ncredinţează bogăţiile şi slujbele ţării.

Vasile Lupu îşi avea şi oastea alcătuită mai toată numai din greci, şi poate că şi lăcomia lor îl va fi împins la acel nenorocit război împotriva lui Matei Basarab, în locul căruia umbla să-şi puie pe feciorul lui, ca să aibă şi Ţara Muntenească în stăpânirea lui.

„O, nesăţioasa hire a domnilor spre lăţire şi avuţie oarbă, zice Miron Costin, pre cât se mai adaoge, pre atâta *râvneşte*! Pohtele domnilor şi împăraţilor n-au hotar; având mult, cum n-ar avea nimica le pare; pre cât le dă Dumnezeu, nu se satură; având domnie, cinste, şi mai mare şi mai late ţări poftesc... *„Zece Dervişi pe-un covor pot încăpea, iară doi împăraţi într-o ţară nu încap*, spune un proverb turcesc".

Din luptele acestea a ieşit pururea biruitor viteazul bătrân Matei Basarab. Dar bucuria şi adevăratele foloase erau ale turcilor. Puterile voievozilor se măcinau între ele; după fiecare luptă, şi biruit şi biruitor trebuiau să trimită câte-o nouă sumă de bani, ca să fie din nou întăriţi în domnie. La Constantinopol se păstra întotdeauna, în iatacul vizirului, câte-un domnişor „de sământă", şi vai de „vechilul" care nu putea da cât şi de câte ori i se ce cerea! Că soarta lui era în mâinile turcilor, şi foarte uşor se putea-ntâmpla ca, odată cu domnia, mazilul să-şi piardă şi viaţa.

Văzând de la o vreme cei doi gospodari câtă stricăciune şi risipă-şi aduc unul altuia, au făcut pace şi s-au întors cu grijă spre multele nevoi dinlăuntru. Ş-au avut şi dinspre partea turcilor linişte şi îngăduire, cum n-au avut alţi domni. La fiecare trei ani îşi cumpărau alt firman; c-aşa umblau acum domniile, numai pe trei ani. Îşi plăteau regulat haraciul, care sporea din ce în ce, trimiteau daruri scumpe ocrotitorilor de la Stambul şi căutau, pe cât puteau, să-mpace şi ţara, de care li-era milă, dar şi pe greci, de care se temeau.

Aşa c-au dăinuit în domnie Vasile Lupu 19 ani şi Matei Basarab 21 — o adevărată minune pe vremile acelea viclene şi neastâmpărate. Ş-au clădit biserici, au înzestrat mânăstiri şi pe unele cu zid le-au împresurat, şi le-au întărit ca pe cetăţi, de ţineau în ele tunuri şi oaste pentru zile de-nvăluiri; ş-au însufleţit iar ţara, adunând pe fugari, dându-le pământuri, şi urzind „slobozii“, sate scutite de bir şi de slujbe, în preajma mânăstirilor şi-n siliştile de pe lângă târguri.

Cărturari, descâlcitori amestecatelor vremi încep să-nşire-n frumosul grai românesc, mult zbuciumata viaţă a neamului nostru, şcoli şi tipografii în oraşele de scaun şi pe la mânăstirile mai bogate — cărţi de rugăciuni şi pravili se alcătuiesc, şi, pentru-ntâia oară-n biserici, de la una din cele două străni, începe să răsune şi-n limba ţării cântarea liturghiei ce se crezuse până atunci că numai în slavoneşte şi-n greceşte poate fi auzită de Dumnezeu. Ca de-un fior de primăvară încep să se dezmorţească şi să iasă-n lumină puterile sufleteşti ale neamului românesc. Dar mişcarea pornită, înviorarea asta obştească, e asemeni fiorilor amăgite de căldura timpurie a celor dintâi zile frumoase, îndărătul cărora pândeşte înc-o toană de iarnă.

Un răstimp de răsuflet — şi valurile reîncep.

În toamna anului 1650 tătarii potopesc Moldova. — Nu-şi aduceau aminte bătrânii, de când se ştiau ei, să mai fi pomenit o aşa de vajnică bântuire.

Miron Costin, pe vremea aceea băietan de vreo 17 ani, scrie mai târziu în cartea de însemnări a Moldovei, începută

de vornícul Ureche: „Vasíle-Vodă văzându-se la gríjă şí spaímă ca aceea, că luase tătarií până sub târg herghelííle şí a slujítorílor caí au apucat, au pornít pre doamna-şí împreună cu casele boíerílor prín frânturíle codrílor, pre la Căpoteştí spre Cetatea Neamţuluí; apoí şí síngur Vasíle Vodă n-au ţínut multe zíle scaunul, ce s-au mutat den Iaşí în níşte poíení, în codrul Căpoteştílor; şí s-au aşezat acolo în codru cu curtea, lăsând în Iaşí puţínteí dărăbaní de apărarea curţíí, care, dacă au văzut mulţímea de tătarí den ceas adăugându-se, şí cu cazacíí amestecaţí, au lăsat cu noapte curtea pustíe, şí au íeşít şí aceía. Şí au ars atuncí tot oraşul; unde şí unde au rămas câte o dugheníţă; curtea domnească, casele boíereştí, tot oraşul, într-o mícă de ceas, cenuşă s-au făcut; íară mânăstíríle au hălăduít, că n-au vrut cazacíí să dodeíască dín porunca luí Hmíl hatmanul, şí tătaríí n-au putut, că erau şí oamení cu síneţe închíşí prín mânăstírí. Numaí la mânăstírea Treísfetítelei, oamení ce-au fost acolo închíşí, acolo le-au venít prímejdíe; că arzând târgul, dín para focului s-a apríns şí mânăstírea. De ce, au căutat o samă de oamení, de arşíţa şí de groaza focului, a íeşíre pe o portíţă ce este pe zíd pe despre Bahluí, şí acolo au luat pre mulţí oamení în robíe tătaríí, şí mulţí şí în heleşteul Bahluíuluí s-au înecat de groaza robíeí. Au oblícít sultanul şí Hmíl hatmanul de fuga luí Vasíle

Vodă, şi au trimis un mârzag la Vasile Vodă întrebându-l, că ce au fugit din scaun? De şagă este întrebare ca aceasta la vreme ca aceea".

Şi cum o nenorocire de obicei nu vine singură, iată că după ce se retrage potopul tătarilor, încep fraţii între dânşii iarăşi să se-nvrăjbească. Porneala se face de la Gheorghe Ştefan, logofătul lui Vasile Lupu. Îmbogăţit din mila stăpânului şi răbdarea norodului. Gheorghe Ştefan cugetă că nu i-ar sta rău pe cap coroana domnească[1] . Pleacă din ţară, capătă sprijin de la Matei Basarab şi de la Racoţi, domnul Ardealulului, şi vine cu război asupra lui Vasile Lupu. Biruitor la început, biruit în urmă, fuge la domnul Munteniei. Vechea ură dintre cei doi voievozi se redeşteaptă. la Finta, pe lunca Ialomiţei, din nou îşi măsoară puterile, şi din nou bătrânul Basarab învinge. Fără oaste, numai cu ce-i pe el, Vasile Lupu fuge — şi fuga asta e începutul prăbuşirii, din care nu se va mai ridica.

De jos pornise acest învăpăiat fecior de albanez, şi până la cea mai înaltă treaptă ajunsese. Era viteaz, şi harnic la treabă, ţi iubitor de ţară, şi om cu multă-nvăţătură pentru vremile-acelea. Dar firea lui aprigă îl împingea mereu la lucruri nesocotite, şi ceea ce a dobândit cu isteţimea şi vrednicia minţii, a pierdut cu neastâmpărul şi nesaţul inimii lui.

Zice iarăşi Miron Costin despre căderea asta, de multă jale şi de adânc înţeles învăluită: „Precum munţii cei înalţi şi malurile cele înalte, când se năruiesc de vro parte, precât sunt mai înalţi, pre atât şi durăt fac mai mare când se pornesc, şi copacii cei mai nalţi mai mare sunet fac, când se coboară. Aşa şi casele cele nalte şi întemeiete cu îndelungate vremi, cu mare risipă purced la cădere când cad. Într-acel chip şi

---

[1] Gheorghe Ştefan Vodă când era logofăt mare, au fost şăzând odată în divan cu toiagul în gură: iar Iordache Cantacuzino cel bătrân, vel vistiernic: „Ce zici în fluier dumneata, logofete?" Iară el a răspuns: „Zic în fluier să mi se coboare caprele de la munte, şi nu mai vin". El a răspuns în pildă, şi alţii nu s-au priceput că el aşteaptă oştile ungureşti să vie preste munte.

Ion Neculce (*O samă de cuvinte*)

casa luí Vasíle-Vodă, de-atâţía aní întemeíată, cu mare cădere şí rísípă, şí apoí la deplínă stângere au purces de-atuncí".

Gonít dín ţara-n care fusese atotputerníc şí pe care n-avea s-o maí vadă, ajunge, după zadarníce-ncercărí de a se maí rídíca, în închísoarea celor şapte turnurí de la Constantínopol. Soţía şí copííí, şí tot ce e avut el pe lume, sfetnící credíncíoşí, curţí împodobíte, odoare scumpe, averíle luí toate cad în mâíníle nouluí domn, Gheorghe Ştefan[1] .

Voíevodul Munteníeí nu e nící el maí norocos. O răscoal' a seímenílor luí şí uneltírí de-ale boíerílor, pururea nemulţumíţí,

---

[1] Gheorghe Ştefan Vodă după ce au príns pe Toma VorNícul Cantacuzíno în Suceava, l-au îmbunat până a aduce pe fratele său Iordache Cantacuzíno dín ţara Leşească, cu gíurământ, de la Cameníţa; şí apoí prínzând pe amândoí fraţíí, í-au închís pre amândoí fraţíí, împreună cu doamna luí Vasílíe Vodă, la Bucíuleştí, şí acolo multă groază le făcea, şí umbla noaptea cu luntre pre apa Bístríţeí, de-í spería că-í vor răsturna în Bístríţa. Şí le-au luat tot ce au avut, şí sate, şí haíne, şí odoare, şí bucate şí baní gata nouăzecí de míí de galbení de aur ungureştí! Şí au trímís pe armaşul cel mare pre Hăbaşescul, să-í omoare; ce Hăbăşescul nu s-au grăbít cu moarte; şí au scrís în două rândurí Gheorghe Ştefan Vodă numaí să-í omoare. Iară al treílea rând scrííndGheorghe Ştefan Vodă la armaşul Hăbăşescul numaí să-í omoare, şí stând cărţíle gata pre masă, într-un acel ceas a sosít un căpítan dín ţara Muntenească, anume Uşurelul, cu cărţí de la Constantín Vodă Basarab, domn nou, poftínd cu scrísoare pre Gheorghe Ştefan Vodă să-í sloboade pre aceí doí boíerí, să nu-l omoare; íară de-í va omorî vor stríca prieteşugul şí să fíe gata de războí. Şí Gheorghe Ştefan Vodă nu ştía nímíca de moartea luí Mateí-Vodă, că cum a murít Mateí-Vodă au şí rădícat domn pre Constantín Vodă slujítorí, şí boíeríí şí ţara. Întru acel ceas au căzut cu rugăminte Constantín Postelnícul Cantacuzíno, fratele Tomeí Vorníceluí şí al luí Iordachí vístierníceluí, de au scrís Constantín Vodă Basarab la Gheorghe Ştefan Vodă, precum s-au pomenít maí sus. Şí căpítanul acela ce au venít cu cărţíle într-o zí şí într-o noapte dín Bucureştí de au agíuns la Iaşí, í-au pus munteníí nume de atunce *Uşurelu,* carele, după aceea, multă mílă au avut de la Cantacuzíneştí; şí aşa, cu această tâmplare, í-au íertat Gheorghe Ştefan Vodă pre aceştí doí boíerí, şí le-au dat moşííle înapoí; íară altă nímíca nu le-au dat ce le luase.

Ion Neculce (*O samă de cuvinte*)

îí amărăsc cele dín urmă clípe ale víeţíí. Pe uníí cu baní, pe alţíí cu sabía-í împacă, şí stă pazníc ţăríí până la sfârşít. În zíua de 9 apríl 1654 — un an după ízbânda de la Fínta — Mateí Basarab se stínge-n scaunul luí de la Târgovíştea.

Boíeríí aleg domn pe Constantín şerban Basarab, un fecíor dín florí al luí Radu-Vodă şerban. Sultanul dă întăarítura cuvenítă, plătítă de astă dată aproape c-un mílíon de leí.

Drept şí mílostív e domnul, dar vremíle-s covârşítor de grele. Sleíndu-se vístíería şí nemaífiínd chíp de ţínut oastea cea multă de lefegíí aduşí dín toată lumea, boíerí sfătuíesc pe domn să dea drumul seímenílor.

Dar aceştía nu vor să plece, şí braţele plătíte de ţară ca s-o apere, se-ntorc împotríva eí. Aleargă s-o scape Racoţí cu unguríí luí, şí după ce sfarmă oastea îndârjítă a seímenílor, bulucíţí la şoplea pe valea Teleajenuluí, pornesc jafuríle şí cruzímíle ungurílor, mult maí sălbatíce decât ale răsculaţílor. — Racoţí cere luí Constantín şerban, în schímbul „bíneluí pe care í-l făcuse", să víe şí el alăturí de Gheorghe Ştefan, domnul Moldoveí, la războíul ce-l plănuía împotríva leşílor. Turcíí, aflând, îí mazílesc pe câteşítreí, şí alt val s-abate peste ţăríle române.

Oaste de turcí şí de tătarí, după ce aşează pe Radu Míhnea-n scaunul de la Târgovíşte şí pe Gheorghe Ghíca[1] -n scaunul de la Iaşí, pradă, sub ochíí noílor domní, cele două grădíní, rămase

[1] Ghííca-Vodă, de neamul luí fiínd Arbănaş, copíl tânăr, au purces de la casa luí la ţarígrad să-şí găsească un stăpân să slujească, şí cu dânsul s-au maí luat un copíl de turc, íar sărac, dín satul Kíuprí; şí mergând amândoí dímpreună la ţarígrad, multe vorbe bune au vorbít de vor găsí pítă să se caute unul pre altul. Şí au zís Ghíca Vodă: „tu eştí turc, poţí să ajungí să fíí om mare; şí ce mí-í face pre míne atuncí?" Iară turcul au zís atunce: „de voíu fí eu om mare, te voí face de veí fí maí mare în Kíuprí judecător." Şí mergând în Ţarígrad s-au despărţít unul de altul să-şí caute stăpâní. Decí copílul cel de turc a nímerít la un agă, ce era de curtea împărătească; şí au slujít aşa, dín stăpân în stăpân, până au ajuns de era paşa; şí fiínd paşa sărac, avea un príeten Musaíp împărătesc, şí pre acea vreme se tâmpla de era multe zurbale în Ţarígrad de nu se maí putea aşeza Poarta. Decí, Kíuprulíul au zís către acel príeten Musaíp de casa împărătească: „de m-ar pune pre míne

fără paznic şi fără îngrădire. Căci nici Mihnea, nici Ghica, domnii anului 1658, şi nici urmaşii lor, pentru lungă şi amară vreme de aci încolo, nu sunt străjeri vrednici şi gata de jertfă, nu sunt mântuitorii pe care-i cer marile dureri ale poporului român. Oastea se împuţinează, birurile se-nmulţesc, — domnii se schimbă din ce în ce mai des, şi de numele lor nu se mai leagă nici o ispravă, nici măcar o încercare vrednică de luare aminte. Când nu-s deajuns banii ce se cară la Ţarigrad, pentru dobândirea ori păstrarea unei domnii, vin oştile vecinilor, tătari, leşi sau maghiari, aduse, urgie pe biata ţară, tocmai de cei care s-ar cădea s-o apere. Stepene de scoborâre sunt domnii românilor de aci încolo, şi chiar atunci când se arăta câte unul mai vrednic şi mai îndelung stăpânilor, el pare a nu mai însemna decât un popas doar în această cumplită prăbuşire. La Constantinopol, împuterniciţii Apusului rămân uimiţi de bogăţiile ce se storc din ţările noastre şi de marea putere de îndurare a poporului român.

---

vezir, eu aş potoli zurbalele aceste". Iară împăratului i se supărase cu zurbalele, şi se mira ce va face, şi întrebă sfat şi pre unul şi pre altul; şi aflând vreme acel Musaip împărătesc au spus împăratului că este un paşă sărac, şi el zice să-l pui Măria ta vezir, că a potoli toate gâlcevile aceste pre carele îl cheamă Kiuprulîul. Deci împăratul îndată l-au adus, şi l-au pus vezir, îndată au şi pus de au strigat oaste, şi pre altă parte au început a tăia capetele celor vicleni până i-au speriat, de au aşezat toate zurbalele; şi au rămas vezir lăudat la turci, precum s-au văzut şi se vede şi până astăzi neamul lui. Iară Ghica-Vodă, intrând în ţarigrad au nimerit la Kapikihăile moldoveneşti de au slujit; apoi au venit la Moldova cu neguţitorie; apoi la Vasilie-Vodă tot de un neam arbănaş, şi vrând şi Dumnezeu, au agiuns de au fost Kapi-Kihale la Ţarigrad, şi vornic mare aice în Moldova. Deci, tâmplându-se atunce, la vremea lui Gheorghe Ştefan Vodă, de au fost la Poartă cu alţi boieri, vezirul văzându-l l-au şi cunoscut cine este, iară Ghica-Vodă nu-l cunoştea pre vezirul. Deci, vezirul Kiuprulîul au şi chemat pe haznetarul lui şi i-au zis în taină: „Vezi cel boier bătrân moldovan ce stă la divan să-l iei şi să-l duci la odaia ta, până s-a ridica divanul, şi apoi să-l aduci la mine în taină că-mi trebuieşte". Iară Ghica-Vodă, după ce-l luase dintre ceilalţi boieri, se speriase tare că nu ştia povestea ce este; şi după ce s-au ridicat divanul şi l-au dus la vezirul, l-au întrebat vezirul ce om este,

Pe fundul acesta întunecat strălucesc, de-a pururi slăvite, numele celor dintâi cărturari ai noştri: Ureche, Miron şi Nicolai Costin, Neculce, Cantemir, în Moldova; călugărul Mihail Moxa, Constantin Căpitanul (Filipescu), Radu Greceanu, în Muntenia.

În anul 1660 e o aşa secetă şi uscăciune în toată Moldova, că nu se zăreşte frunză pe copac, şi drumurile nu se mai osebesc de ţarine, şi vitele mor pe câmp, şi oamenii mănâncă papură uscată, de unde i s-a şi tras porecla de „Papură-Vodă“ domnului de-atunci, noului domn ştefăniţă, un copilandru de vro 16 ani, fecior lui Vasile Lupu.

În anii următori a fost, chipurile, belşug şi s-au făcut de toate; da ce folos? Că domnii ce se perindară ca: Eustaţiu Dabija „ce bea vinul cu oala“, şi Iliaş-Vodă ce nici limba ţării n-o ştia, şi mai ales Gheorghe Duca[1] , vestit pentru patima banilor — se năpusteau lacomi asupra ţării, şi mai rău decât lăcustele prefăceau belşugul în foamete.

Pe vremea aceea turcii purtau războı cu polonii şi noi trebuia să hrănim oastea-mpăratului. Domnul căruia paşa îi poruncea

---

şi de unde este, şi au zis: „Cunoaşte-mă pre mine, au ba?„ Iară Ghica-Vodă s-au spus de unde este de locul lui, iară a cunoaşte pre vezirul Kiupruiul, s-au spus, şi au zis: „ţii minte ce am vorbit când veneam amândoi pre cale? şi au zis: de ai uitat tu, dară eu n-am uitat: şi iată că te voi face domn în Moldova; numai să taci mulcum„. Iară Ghica-Vodă au şi mers de i-au sărutat mâna, şi s-au rugat atunci pentru stăpâne-său să-l lase să fie domn, să nu-l mazilească. Iară vezirul au răspuns: „acum deodată îl las să fie: iară mai pre urmă cuvântul meu gios nu-l voi lăsa; ce te voiu face pre tine„. Şi pe urmă chemând la Poartă pre Gheorghe Ştefan Vodă să meargă, au pus pre Ghica-Vodă domn în Moldova, după cum scrie letopiseţul. Aşa au fost povestea ieşirei celor doi oameni, Kiupruliului vezirului şi Ghică-Vodă: că unde este voia lui Dumnezeu se biruiesc toate firele omeneşti.

Ion Neculce (*O samă de cuvinte*)

[1] „Că era ţara plină de oameni, şi cu hrană şi cu agonisită bună. Iară în al treilea an al domniei lui, în anul 7180 (1672) ridicatu-s-au hânceştii cu toţii orheienii şi lăpuşnenii cu oaste asupra lui, pentru urăciunea grecilor ce adusese pre muţi de la Ţarigrad, şi mai ales pentru Cupăreşti ce erau aice în ţară. Deci viind Hâncul şi cu Durac

ca uneí slugí, şí-l ameninţa cu bătaía, trebuía să-ngríjească de drumurí, de podurí, de fân, de conace, de toate – şí cât se vânturau turcíí prín ţară şí pe la hotare, nící el, nící boieríí, nící norodul nu maí aveau chíp să răsufle de sălbătăcííle lor.

Şí când plecau turcíí, veneau tătaríí, şí când plecau tătaríí veneau leşíí — íar grecíí forfoteau în toate părţíle, negustorínd şí sufletul dín om, vânzând şí cumpărând de la ţolul săracului pân′ la mítra vlădícílor şí pân′ la coroana domnílor.

De patru orí şí-a cumpărat coroana Duca-Vodă. Se spuneau basme de bogăţííle luí. Şí cum a sfârşít-o!… Rídícat de la masă, chíar în zíua de Crăcíun, dín porunca luí Petríceícu-Vodă, batjocorít, despoíat până şí de haínele de pe el şí trímís surghíun în Polonía, unde-a şí murít.

„Când îl duceau pe drum, zíce Ion Neculce, îl pusese într-o sanie cu doí caí, unul alb şí unul murg, şí cu hamurí de teí, ca vaí de dânsul, ocărí şí sudălmí de auzea cu urechíle; şí alungând spre Suceava la un sat, au poftít puţíntel lapte să mănânce; íară femeía, gazda, í-au răspuns: „N-avem lapte să-ţí dăm, că au mâncat Duca-Vodă vacíle dín ţară, de l-ar mânca víermíí íaduluí ceí neadormíţí!" Că nu ştía femeía aceea că este síngur Duca-Vodă; íară Duca-Vodă, dacă au auzít aşa, au început a suspínare şí a plângere cu amar".

Soţía luí, doamna Nastasía, s-a măărítat la bătrâneţe c-un grec şíret de la Constantínopol, care, după ce í-a luat toţí baníí, a lăsat-o pe drumurí „săraca şí ocărâtă, de voroava oamenílor şí cu o casă plínă de copíí", spune cu jale dulcele povestítor al acelor zíle amărâte.

Sardarul aíce în Iaşí, cu toate oştíle, strígau să-í prínză pre grecí să-í omoare. Fugít-au toată boierímea, care încotro au putut. Iară Duca Vodă, văzând că s-au râdícat atâta ţară asupra luí, au íeşít dín curtea domnească cu toată casa luí, şíau purces în gíos pre íaz; íară hânceştí au íntrat în curtea cea domnească şí prín casele boiereştí şí neguţítoreştí, prín târg, strícând şí jăcuínd, şí prínzând pre grecí; pre câţí í-au găsít, pre toţí í-au omorât.

Ion Neculce

De-atuncí, de la răscoala hânceştílor, a rămas şí vorba: „Vodă da şí Hâncu ba!".

Către sfârşítul veaculuí al XVII-lea turcíí sunt bíruíţíí de nemţí sub zíduríle Víeneí, şí de ací-ncolo puterea lor în Europa începe să scadă. Asupra ţărílor române se-ntínd dín ce în ce maí lacome şí maí hrăpăreţe mâínile vecínílor. Le vor şí nemţíí care-au smuls Buda, c-o bună parte dín Ungaría, de la turcí, — le vor şí leşíí al căror craí, trufaşul Sobíeţchí, bate cetăţíle fără apărare-ale Moldoveí, ca să-şí arate puterea, — le vor tătaríí, al căror han mereu le cere sultanuluí, pentru ceí doí fíí aí luí, — le vrea şí Rusía, care găseşte că pacea de la Carlovítz[1] dând Austríeí Ungaría, Ardealul şí Croaţía, rídícă stavílă-n cale-í o împărăţíe prea putерnícă. Şí câţí le maí vor dínlăuntru, díntre boíeríí stârníţí de prea multă bogăţíe, díntre maríí postelnící, díntre domníí care, îndulcíţí cu stăpânírea uneí ţărí, jínduíesc şí la cealaltă. Aşa Constantín Brâncoveanu, domnul Munteníeí, (nepot fostuluí domn Şerban Cantacuzíno, príetenul nemţílor[2]

---

[1] După multe târguíelí de toate feluríle se pune capăt războíuluí díntre creştíní şí turcí, prín pacea de la Carlovítz, ale căreí dezbaterí începute încă dín toamna anuluí 1688, prín marele dragoman al Porţíí Alexandru Mavrocordat, íau sfârşít de abía la 26 íanuaríe 1699. De la bătălía de la Mohací care-a adus îngenuncherea Ungaríeí au trecut 173 de aní. Aproape tot ce-au cupríns turcíí cu armele în vremea asta, lí s-a luat înapoí cu pacea de la Carlovítz.

[2] „…íară Kara-Mustafa vezírul, luând oştíle, s-au dus drept la Víena Austríeí, unde e scaunul împăratuluí nemţesc, şí au început a bate de toate părţíle cetatea; íară pe tătarí í-au slobozít să prade, şí au mers cale de treí zíle díncolo de Víena, toate arzând, prădând şí robínd. Şí fííndcă nemţíí nu ştíau năravul tătarílor nu fugea, şí aşa foarte mulţí au venít

şi Constantin Cantemir al Moldovei, tatăl marelui cărturar Dimitrie Cantemir, se pârăsc şi se sapă mereu unul pe altul: ci banii Brâncoveanului se dovedesc la Stambul mai tari chiar şi decât grecii lui Cantemir. Dealtfel amândoi gospodarii stau sub ascultarea sultanului, şi boierii care-ncearcă s-abată pe altă albie destinele ţării, plătesc adesea cu zilele lor asemenea ispită.

Cel mai de frunte scriitor al vremii, cronicarul Miron Costin, împreună cu frate-său Velicico, buni prieteni polonilor, sunt ucişi din porunca domnului, după îndemnul boierilor credincioşi turcilor. Şi faptul că-n Muntenia a putut Brâncoveanu să domnească douăzeci şi cinci de ani, se datoreşte nu numai banilor lui ce păreau că nu se mai sfârşesc, dar şi supunerii pe care o arăta padişahului.

---

robi la tătari. Leopold împăratul văzând această nevoie mare ce venise asupra ţărilor lui şi necrezându-se numai oştilor sale, au trimis poloni de au cerut agiutoriu. Deci până au venit polonii, turcii aşa bătea cetatea cât gândea dinlăuntru să o dea acum în mâinile turcilor. Fără Şerban şi Duca domnii românilor avea corturile sale despre Dunăre, şi avea poruncă de la vezir să facă pod peste Dunăre; ci ei lucra încet ca doară mai curând ar veni oastea creştinească să duduie pe spurcaţii turci, care erau aduşi de unguri împotriva împăratului celui creştinesc. Afară de aceasta Şerban-Vodă pre ascuns se înţelegea cu nemţii prin cărţi, şi odată au vrut pre un pater iesuit mult timp ascuns în codrul său, şi când mai voia nemţii să dea cetatea, trimise pe iesuit de le spuse, bărbăteşte să se apere încă patru ceasuri, că turcii gată iarbă de puşcă sau primul şi vor înceta de a bate până li se va aduce, şi au ridicat Şerban-Vodă şi o cruce de lemn de stejarii întru pomenirea sa şi a tuturor românilor, care mult se muncea şi se ruga lui Dumnezeu ca

În anul 1711, când Petru cel Mare îşí îndreaptă prívírea şí spada spre Constantínopol, Brâncoveanu socotínd că ruşíí au să fíe bíruítorí se dă de partea lor. Se dă, şí nu se dă: cum e maí rău, Om „cu două socotelí", el stă cu oastea şí cu ínínma la míjloc, îngríjat, nedumerít încă… Ruşíí sunt învínşí în bătălía de la Stăníleştí. Dumítru Cantemír, domnul Moldoveí, care fusese cu eí, acesta pre faţă[1] , scapă, ca prín urechíle aculuí,

---

să nu ía turcíí cetatea de la creştíní… pre carea cruce au scrís… înălţarea crucíí este ţínerea lumíí. Crucea e podoaba bísericíí. Crucea baza împăraţílor, Crucea întărírea credíncíoşílor, Crucea mărírea îngerílor şí rana dracílor. Noí şerban Cantacuzenul dín míla luí Dumnezeu prínţul Moşteanul şí domnul ţăríí Munteneştí am rídícat crucea aceasta… întru veşnícă pomenírea noastră şí alor noştrí, pe vremea când vezírul Kara-Mustafa-Paşa ocolíse Becíul dín Austría de gíos în 12 septemvríe dín anul 1683. Călătoríule adu-ţí amínte că veí murí".

Dín *Hronica românilor* de Şíncaí

De la Şerban Cantacuzíno a început să se cultíve porumbul în ţară la noí.

[1] Îndată după încheíerea tratatuluí cu Petru cel Mare domnul obşteşte-n toată ţara pasul acesta: „Noí Dímítríe Cantemír dín míla luí Dumnezeu domnul ţăríí Moldoveí către mítropolítul, epíscopíí, boieríí, căpítaníí şí toţí slujítoríí pământuluí moldovenesc facem ştíut că întru cât duşmaníí creştínítăţíí, turcíí, n-au respectat tratatul încheíat de predecesorul nostru Bogdan, prín care ţara se oblíga a plătí sultanuluí numaí 4000 de galbení, 40 de caí şí 24 de şoímí pe an, şí au íntrodus în Ţara Moldoveí tot soíul de asuprírí, dărâmând sau ocupând cetăţíle eí, învoínd tătarílor a o prăda, luând în robíe pe fíí şí soţííle noastre spre a-şí face râs de ele, sporínd pe fíece zí tríbutul până la aşa grad că au devenít cu neputínţă de răspuns, noí ne-am unít cu împăratul mílostív şí credíncíos al Rusíeí, Petru Alexíevící, care au rídícat arma spre a mântuí pe creştíní dín jugul robíeí mohametane. Prín urmare tot omul dín această ţară să ía armele spre a-í vení în ajutor, căcí care nu va urma astfelíu îí se vor confísca averíle".

Boíerí şí norod, dar maí ales tagma bísericească întâmpína cu bucuríe şí cu marí speranţe de mântuíre vestírea acestuí pas: „Rusul îşí face cruce ca noí", îşí zíc bíeţíí româní. Vaí, nu ştíu cât vícleşug, şí câtă sălbatecă lăcomíe se pot ascunde sub evlavía uneí crucí!…

de urgia turcilor, şi fuge-n Rusia, unde trăieşte în mare cinste la curtea ţarului. Căci e un scriitor vestit, şi unul din cei mai învăţaţi oameni din Răsăritul Europei.

Brâncoveanu domneşte încă trei ani, mereu neliniştit, bolnav de griji — mărirea lui fiind din acelea care se pot pierde. Şi-n adevăr de ce i-a fost frică n-a scăpat.

Într-o dimineaţă din primăvara anului 1717, vine aga Mustafa, îl ridică din scaun şi, ca pe un făcător de rele, îl duce, împreună cu toţi ai lui înaintea sultanului; mustrări, închisoare, chinuri, pentru a-şi mărturisi averile câte şi pe unde sunt, — până ce, în sfârşit, banii şi stăruinţele noului domn, Ştefan Cantacuzinio, izbutiră pe deplin: în ziua de 15 august, pe una din pieţele de pe malul mării, faţă fiind padişahul şi marii împuterniciţi ai ţărilor apusene, hangerul gealatului, din cinci fulgerări, făcu să cadă-nsângerate cinci capete de om: îngenuncheaţi la rând, cu mâinile legate la spate, osândiţii, îşi primiră moartea frumos; întâi căzu capul Văcărescului, ginerele lui Brâncoveanu, apoi al lui Constantin, cel mai mare dintre feciori, apoi al lui Radu; iar când veni rândul lui Matei — copil de 16 ani — acesta, înfiorat, se uită rugător în juru-i, ca şi cum ar fi căutat un ajutor, o mântuire — ochii nefericitului părinte se umplură de lacrimi — şi cele două suflete se-mbrăţişară pe veci în scăpărarea celei din urmă priviri. Peste câteva minute cinci trunchiuri pline de sânge erau aruncate-n mare; iar capetele — înfipte-n prăjini şi purtate pe uliţele oraşului, ca să le vadă norodul şi să se cutremure de puterea-mpăratului.

„Hai, lume — oftează povestitorul acelor vremi — cum se înşeală oamenii şi nu se pot sătura de dragostea ta, şi la ce sfârşit îi aduce pe cei ce urmează voiei tale? Cu adevărat fum şi umbră, visuri şi păreri este cinstea lui!“

Înfricoşata privelişte a celor cinci îngenuncheaţi, cu mâinile legate la spate şi cu capetele-ntinse spre tăiere, înfăţişează toată umilinţa şi-ntunecata-nvăluire a ţărilor române din zilele acelea.

XIX

SUB FANARIOŢI

1711/16—1821

Să nu dea Dumnezeu omului
cât poate răbda.

Cu Dimitrie Cantemir în Moldova şi cu Ştefan Cantacuzino în Muntenia se încheie şirul domnilor pământeni. De aci-ncolo sultanul trimite de-a dreptul pe cine vrea el, fără să mai întrebe pe boieri, fără să mai ţie socoteală de datinile ţării, ori de glasul vechilor aşezări. Se va amesteca din când în când şi câte un român printre atâţia greci, dar nu se va cunoaşte dintre ei. Lucrurile s-au petrecut aşa, că nici măcar nu s-a simţit zdruncinul schimbării.

Dimitrie Cantemir domnise numai şase luni. Frica turci l-a gonit în Rusia de unde n-avea să se mai întoarcă şi unde bucuros şi-ar fi dus şi ţara de i-ar fi stat în mână. Vremile de mai târziu au dat scriitorului slava, de care domnul nu s-a putut învrednici.

Ştefan Cantacuzino se lăcomise la tronul lui Brâncoveanu, mai mult de patima banilor decât de mila şi dragostea ţării[1].

[1] „N-au rămas episcop, rosteşte glasul vremilor, n-au rămas egumen, călugăr, neguţător, boieri mari şi mici, care să nu fie de dânsul jăfuiţi şi prădaţi".

Când, bănuit de legături ascunse cu nemţii, e prins de turci, e prins de turci, dus şi ucis la Ţarigrad şi el împreună cu tatăl său Constantin (26 mai 1716, toată ţara vede în această pedeapsă o răsplată de sus, pentru cel ce-a uneltit pieirea Brâncovenilor.

Şirul domnilor fanarioţi în amândouă ţările îi deschide Nicolae Mavrocordat: el se aşează mai întâi în Moldova, pe la jumătatea lui noiembrie 1711, sărbătorit de boieri a căror limbă n-o ştia, şi care-s prea fericiţi, că stau la masă cu fiul dragomanului turcesc, ajuns în scaunul lui Ştefan, şi nici se mai întreabă de unde-i pâinea pe care-o frâng pe masa de praznic, *„şi foarte s-au bucurat într-acea zi toată curtea, şi s-au sculat boierii de la masă, de au giucat în casa cea mare, că acolo se pusese masa…“* Apoi, după cinci ani de domnie-n ţara tot mai săracă a Moldovei, pentru credinţa lui neclintită faţă de turci — de turcii stăpâni — e înaintat la scaunul mai bănos, al Munteniei, în locul lui Ştefan Cantacuzino.

Grecul deschide poarta binişor, zâmbeşte blând ochilor neliniştiţi, netezeşte cu milă amestecată cu teamă fruntea celui obidit, şi când vede cât de supusă şi de blândă-i turma ce i s-a dat în seamă, îşi scoate frumuşel foarfecele şi s-aşează pe tuns. Mai din uşor, mai cu fereală decât mulţi dintre voievozii pământeni, şi gândindu-se şi la nevoile ţării, căci era om cuminte dealtfel, stăpân patimilor lui, şi foarte priceput în trebile domniei. Aşa că în limpezişul unor timpuri mai aşezate, ar fi fost — cu toată firea lui de grec — un bun stăpân şi oblăduitor pământului acestuia. Dar era o mânie de valuri pe-atunci, că-i de mirare cum de se mai ţinură bietele noastre ţări!

Se ridicase o împărăţie nouă la miazănoapte. Petru cel Mare biruise la Pultava pe Carol al XII-lea, regele Suediei, îşi lărgise hotarele din Marea Caspică până-n Marea Baltică, şi plănuia să-şi mute scaunul din Moscova la Constantinopol, care trebuia, fireşte, să ia numele de Ţarigrad — „oraşul ţarului“. „Războaie mari purtau întunecimi de oşti peste pământul nostru, nimeni nu mai era stăpân pe lucrul lui, — la dus şi la-ntors, creştini şi păgâni, biruiţi şi biruitori, ca sălbaticii dădeau busna prin casele

oamenilor, prin biserici şi prin mânăstiri de jefuiau tot ce găseau, şi vite şi robi luau, ca dintr-o ţar′ a nimănuia.

Voievozii, supuşi credincioşi ai padişahului, nu mai însemnau nimic. Boierii erau dezbinaţi: unii trăgeau spre nemţi, alţii spre ruşi, din ce în ce mai puţini spre turci, spre care tot mai lacome se-ntindeau peste noi braţele muscalului. Şi leşii ne săpau. Tătarii ne prădau mereu; şi oaste nu mai aveam, şi nici un viteaz nu se mai ridica să ne apere. Ne apărau doar munţii — cetatea neatârnării noastre.

Trei împărăţii se băteau pe noi; iar când se hotărau să facă pace, ruşii cereau Moldova, nemţii Valahia — cârjile de aur ale bătrânei Turcii — şi luptele reîncepeau.

Numele domnilor, ca şi faptele lor, se amestecă în pulberea acelor lupte. Ei vin şi se duc din porunca sultanului, şi în bogăţiile pe care le agonisesc văd viitoarele domnii, pentru ei sau pentru ai lor.

Constantin Mavrocordat, fiul celui dintâi gospodar fanariot, domneşte, între anii 1730—1763, de şase ori în Muntenia şi de patru ori în Moldova. Câţi bani „de haram", cum zice turcul, i-or fi trecut prin mână! Şi câtă jale, câte schingiuiri şi bătăi pân′ la sânge şi pân′ la moarte, înfăţişau banii aceia!

Domnii sunt încunjuraţi de greci, biserica e împănată de greci, — şcolile, puţine câte sunt, dregătoriile, negoţul — toate cheile vieţii noastre sunt în mâinile grecilor, şi toate se vând: slujbele, egumeniile, strângerea birurilor, care de mult nu mai au nici o măsură — domnul însuşi vinde la mezat mânăstirile domneşti. Boierii şi clerul se mai *„chivernisesc"* ei — dar de ţăran e greu, că nu i-au mai rămas decât braţele, şi nici pe acelea nu-i stăpân.

Când pacea de la Pasarovitz (1718) dă nemţilor Oltenia, pe care pacea de la Belgrad (1739) avea să ne-o întoarcă îndărăt, dregătorii lor, trimişi ş-o ia în stăpânire, rămân umiliţi de sălbăticia în care trăiesc oamenii, într-o ţară aşa de mândră şi bogată. Corăbiile turcilor încarcă toamna tot rodul pământului.

Sub Ion Mavrocordat — cel mai lacom şi mai asupritor dintre toţi domnii pe care ni i-a trimis Fanarul — văcăritul

ajunge să se ia de trei ori pe an, încât oamenii încep să-şi ucidă vitele ca să-şi mai scurteze din cele dări. De atunci o fi rămas cântecul:

Cine are patru boi
Capu-i urlă de nevoi.
Eu că n-am nici o pereche —
Pun căciula pe-o ureche!

Pe vremea asta de cumplită ananghie, îşi întinde Rusia mrejele ei asupra ţărilor noastre. Puternică, lacomă, vicleană, ea zice că ridică spada „în numele Mântuitorului şi al creştinităţii“, şi cheamă la sânul ei, sub înalta ei ocrotire toate popoarele „drept-pravoslavnice“. Turcii înţeleg, printr-un fel de presimţire mai mult, că cel mai mare vrăjmaş al lor e muscalul, şi-n ura de moarte a celor două împărăţii se cumpăneşte, pentru mai bine de-un veac, soarta ţărilor române.

Gospodarii acestei vremi se schimbă tot mai repede; căci tot mai mult se teme sultanul să nu-i tragă ruşii în partea lor. Ei îşi deschid drumul la domnie de obicei prin slujba de dragoman al Porţii; pe-acolo trec şi puţinii pământeni ce mai întrerup doar cu numele şirul domnilor fanarioţi.

Turcii se încred din ce în ce mai puţin în români. Ei se tem, pe vremea asta de neastâmpăr, să nu se ridice vrun Ştefan. Vrun Mihai. Cea mai mică bănuială aduce mazilirea voievodului, — uneori moartea lui. O şoaptă numai, la îngrijata Poartă, că domnul ar da ruşilor ajutor pe sub mână — şi pieirea lui e hotărâtă. De aceea nici nu poate fi vorba de-o gospodărie închegată. Câteva măsuri de îndreptare, ce se încearcă din când în când, ţintesc mai mult la sporirea şi strânsul mai uşor al dărilor, decât la buna şi trainica îngrădire a ţării.

Muscalii sunt neadormiţi, — ei caută în toate felurile să ademenească pe români şi să-i tragă-în partea lor: iscoade, călugări, negustori, iconari, ostaşi cu vază, cutreieră Moldova şi Muntenia, ispitind, împărţind bani, făgăduind marea şi sarea bieţilor oameni buimăciţi de nevoi, ce nu mai ştiu nici ei pe cine să creadă, încotro s-apuce. Mulţi dintre vechii noştri boieri,

şi mai ales preoţii, văd în puternica Rusie mântuirea neamului românesc! Ei trimit împărătesei Caterina a II-a soli din amândouă ţările, cu smerite cărţi de închinare: „Rugători cădem la urmele prea luminatelor picioarelor voastre"...

„O, prea blagorodnică împărătească şi prea milostivă stăpână a noastră, nu ne părăsi pre noi robii Măriei voastre cei de o credinţă, umbreşte-ne!..."

Aveau să vadă ei românii, curând după aceea, şi multă vreme după aceea, cum ştie să umbrească milostiva Rusie!

Începând de la 1769 şi până la 1774, cât ţine războiul dintre muscali şi turci, ţările române — pe care însuşi capul bisericii lor le cheamă la jertfă, „pentru proviantul împărăteştilor oşti *ce au venit spre apărarea noastră*" — ţările peste care-şi întinde Rusia larga ei aripă ocrotitoare, sunt împresurate şi jefuite cu cea mai vajnică sălbăticie de înseşi aceste împărăteşti oştiri, care se bat — zic ele — „pentru mântuirea neamurilor creştine de sub jugul păgânului".

Pacea de la Cuciuc-Cainargi (1774) desface Moldova şi Valahia din strânsoarea ucigaşă a braţelor muscăleşti, dă însă marii împărăţii creştine dreptul de a le... *ocroti*, de câte ori se va părea ei că sunt prea asuprite de necredincioşi — un drept pe care dealtfel şi-l luase ea singură de mai înainte, şi-n care până şi turcii văd ce se ascunde. — Austria, înţelegând că Rusia şi-a retras gheara de pe deasupra, numai pentru a şi-o întinde

maí bíne pe dedesubt, se grăbeşte a lua dín vreme partea eí de pradă. Cu doí aní înaínte se făcuse-mpărţeala Poloníeí, dusă la píeíre de înseşí dezbínăríle păzítorílor eí. Austría încredínţează pe turcí că de halca eí ar ţínea şí Bucovína, o fărâmă de loc neînsemnată, pe care o ía numaí pentru a îndrepta, cum a fost dín vechí, „hotarul Pocuţíeí“. Toată Moldova e un suflet ş-un strígăt în faţa acesteí nelegíuírí. Acolo-í Suceava şí Putna cea sfântă, acolo-í cetatea de scaun şí locul de veşnícă odíhnă al celuí maí mare şí maí slăvít voíevod al eí. Dar cíne s-audă dreptatea şí cíne să creadă durerea uneí ţărí aşa de mící!

Domnul Moldoveí, Grígore Alexandru Ghíca, trímíte o plângere la Poartă. Austría îl pârăşte că-í unealta ruşílor, — íar câteva míí de galbení încheíe târgul. Într-o seară dín toamna anuluí 1777 soseşte-n Iaşí un paşă — Ahmed-beí. El trage la „Conacul dín Beílíc“, se face bolnav, spune că trece la Hotín ş-ar vrea să vorbească cu domnul, pe care-l cunoaşte de la Ţarígrad. Ghíca víne, însoţít numaí de patru slujítorí pe care-í lasă afară, îl găseşte-ntíns pe-o sofa şí-í arată, dín toată íníma, părerea luí de rău că-l vede bolnav. Turcul e vesel, spune glume, întreabă de una, de alta… Cum stau aşa de vorbă, Ghíca scoate tabachera şí í-o întínde: „Bun tabac aí, zíce Ahmed, dar eu am şí maí bun“. Şí, bătând dín palme, strígă „Tabac!“ Opt íenícerí răsar ca dín pământ. O luptă de câteva clípe, — unul dín íenícerí e ucís, — apoí un gemăt adânc, sugrumat dín cea dín urmă durere, şí frumosul trup al voíevoduluí Moldoveí, străpuns de lovíturí maí multe decât cerea moartea, cade la pícíoarele „trímísuluí împărătesc“.

Austría, veselă şí mândră de-o aşa deplínă bíruínţă, putea să-şí înfígă líníştea zgrípţoríí eí în boíul Moldoveí. Sabía luí Ştefan dormea lângă braţul ce nu se maí putea rídíca să-şí apere pământul!

Şí nu míjea o zare de lumínă, în toată întunecímea aceea de vremí neîndurate. Un vânt de strícăcíune suflă peste lumea întreagă. Nu maí era cínste, nu maí era omeníe. A víclení, a fura, a ucíde mişeleşte era o putere. Frederíc cel Mare, găsínd

la Lípsca típarele de baní ale polonílor, pune să toarne-n cosítor o sută de mílíoane de fíoríní, pe care-í petrece-n Polonía luí drept baní adevăraţí.

Domníí grecí se azvârl asupra ţărílor noastre cu lăcomía zorítă a jefuítoruluí de călare, pe care-l ajung dín urmă ceílalţí flămânzí. Când cele treí împărăţíí dín jurul nostru se războíesc íar între ele, şí-şí vântură oştíle şí păcatele peste sărmanele ţărí fără nící o apărare, — eí se gândesc ce s-apuce maí repede, ce vícleşugurí să maí învârtească, şí cum să-şí aştearnă lor maí bíne, şí maí la adăpost.

Neculaí Mavroghení ar da foc ţăríí pentr-o zí maí mult de domníe. El înşeală pe turcí, jurându-se că ţíne oaste multă care se bate vítejeşte pentru eí: şí oastea aceasta e o adunătură de tălharí, tocmítă pe jaf, în fruntea căreía el însuşí merge de pradă casele boíerílor şí sfíntele lăcaşurí. În toamna anuluí 1787, pe când erau turcíí în războí cu nemţíí şí cu ruşíí, acest Mavroghení sparge zíduríle Mânăstíríí Cozía, o jefuíeşte şí scríe la Constantínopol că, după o luptă crâncenă, bíruínd pe nemţí, le-a luat în sfârşít o puternícă cetate-a lor, *care se cheamă Cozia*. — Cozía luí Mírcea!

Ţăríle române, de la care mereu se certau nemţíí cu ruşíí, când era vorba la-mpărţeală, scapă şí de data asta. Pacea de la şíştov şí cea de la Iaşí, pun capăt, în anul 1792, *„războiului sfânt"*, cum îí plăcea Caterínei a II-a să-l numească. Nemţíí se retrag dín Muntenía şí ruşíí dín Moldova, — şí uníí şí alţíí se retrag de nevoíe. Un strígăt ízbucníse dín íníma Franţeí, şí regíí pământuluí se cutremurară în vechíle lor tronurí. Era marele strígăt al dreptăţíí omeneştí, pe care-aşa de demult o uítase lumea, încât înfăţíşarea eí care-n adevăr căpătase ceva dín sălbătăcía fíarelor, o umplu de groază. Se prăbuşí în flăcărí şí-n sânge coperíşul putred al vechíí clădírí feudale — popoarele, vísătoríí crezură că s-au năruít şí zíduríle. Veacul al optsprezecelea apunea în lumína de vrajă a celor maí marí speranţe ce-au încolţít vrodată în sufletul omeníríí.

Pentru ţăríle noastre mântuírea era încă departe, şí venea încet. La cârma lor se schímbă tot oameníí sultanuluí, foştí

dragomani, odrasle tot mai lacome din cele opt familii greceşti[1] , ce, vreme de-o sută de ani, se duşmănesc între ele de la împărţirea bogăţiilor acestui pământ. Şi oamenii aceia nu pot înţelege nici sufletul, nici nevoile neamului nostru. Câteva pravili, câteva îndrumări bune pe care le-au dat unii din ei, sunt rodul vremii, — ele cred din adâncul vieţii noastre, cum cresc arborii din pământ, şi e deajuns uneori ca domnul să nu le împiedice, pentru ca numele lui să rămâie binecuvântat poporului, deprins a vedea jaf şi urgie de la cei de sus. Slujbele şi bogăţiile ţării sunt pe mâinile străinilor, şi boierii de baştină, mai toţi, sunt încuscriţi cu ei. Puţinele şcoli ce s-au întemeiat, sunt şcoli greceşti. În „casele mari" nu se vorbeşte decât greceşte. La primiri, la zile de sărbători, domnii sunt lăudaţi în limba grecească… Se strică oamenii, se strică sufletul ţării, mai scump decât toate bogăţiile pământului ei. — De bântuirile de-afară, de duşmanii luptelor făţişe, scăpau românii mai uşor, — că-mbelşugarea holdelor şi hărnicia braţelor întremau ţara iute, şi toate se ridicau la loc în câţiva ani de linişte. Dar de „răul din casă" — cum să te aperi, cui să te plângi, cu cine să te ajuţi?

Rămasă fără oaste, ţara nu se mai poate apăra nici de băntuirile Pasvangiilor[2] , care, sub ochii domnului, înmărmurit de groază, calcă oraşele Olteniei, jefuind case şi omorând oameni, ziua-n amiaza mare. Gloatele trimise de turci, ca să ne apere — să apere „grânarele de îmbelşugare ale împărăţiei musulmane" — trec şi ele cu ceauşi cu tot în rândurile vestitului Pasvan, şi pradă fără nici o teamă.

---

[1] Mavrocordat, Ghica (arbănaşi greci), Calimah, Ipsilanti, Moruzi, Caragea, Şuţu şi Mavrogheni.

[2] Pasvanoglu, vestitul paşă din Vidin, e un fiu de tâlhar; şi-a făcut o bancă de haiduci, de răzvrătiţi, şi pradă olaturile turceşti de pe lângă Dunăre. Se întăreşte-ntr-o cetate de pământ lângă Vidin, risipeşte cetele de poteraşi, ca şi oastea ce vine-mpotrivă-i: sultanul, ca să-l potolească, îl face paşă. Aceasta-i măreşte banda, şi îndrăzneala Pasvangiilor nu mai cunoaşte margini.

Domnii, văzând slăbirea şi dărăpănarea Turciei, încep să-ncline din ce în ce mai mult spre puternica Rusie, spre „soarele care răsare", zic ei.

Ies la iveală firele vechilor, iscusitelor uneltiri muscăleşti. Când sultanul mazileşte, în anul 1806, pe Constantin Ipsilanti, domnul Munteniei, şi pe Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, ruşii — ocrotitori — intră cu oaste-n amândouă ţările şi cer întoarcerea voievozilor în scaunele lor, căci nu se-mplinise cei şapte ani, cât era aşezat acum veacul unei domnii. Poarta se supune: Mazilii îşi recapătă caftanul. Oştile ruseşti însă nu se retrag, şi războiul — focul ascuns sub cenuşa vremelnicilor învoieli — izbucneşte iar. Luptele — hărţuieli mai mult — se trăgănează aproape cinci ani, când pe pământul nostru, când în jurul hotarelor noastre. Şi-n toată vremea muscalii se fac stăpâni pe-amândouă ţările: sălbăticia cu care te jefuiesc, muncile, bătăile şi nelegiuirile pe care le-ndură poporul de la aceşti pravoslavnici creştini, întrec marginile oricărei închipuiri omeneşti. O ceată de bătrâni vin de se jeluiesc generalului Kutuzoff de cruzimile oştirii lui, şi când îi spun cu durere de bieţii români că nu le-a mai rămas nimic, nici cenuşa din vatră, acesta le răspunde aspru: „le voi lăsa lor ochii spre a plânge".

De câte ori încep tocmelile de pace, ruşii cer Moldova şi Valahia, de care turcii se ţin cu încleştarea desperatului ce simte prăpastia sub el. Vârtejul întâmplărilor din Apus grăbeşte însă ruperea târgului. Napoleon cel Mare îşi îndreaptă spre Rusia biruitoarele-i steaguri.

În ziua de 24 mai 1812 se-ncheie pacea de la Bucureşti, pace în care banii şi uneltirile ruşilor se arată cu mult mai tari decât armele lor.

Din trupul sărmanei Moldovei se mai răşlui o parte: Prutul — „râu blestemat" de-atunci — se făcu paloş în mâna muscalului, şi spintecă-n două mândra moşie a lui Ştefan cel Mare.

Îndată, după ridicarea oştilor împărăteşti, se-ncinge-n toată ţara o foamete ş-o ciumă năprasnică, de mureau oamenii pe

drumurí, — vestíta cíumă-a luí Caragea, unul dín ceí maí lacomí domní aí Munteníeí, despre care se spune că şí-a cumpărat fírmanul cu patru mílíoane de eí. Pentru a putea jefuí în líníşte, Caragea se pune bíne cu boíeríí, ademeníndu-í cu tot felul de slujbe şí de îngrădírí, şí statornícínd prín glas de pravílă chíar — în condíca luí de pravílí, — ca toată povoara dărílor s-apese numaí asupra noroduluí.

Înfrícoşat el síngur la urmă de jaletea ţăríí şí de vâlva bogăţíílor luí, părăseşte domnía şí se duce să traíască-n frumoasa Italíe[1].

Îí urmează Alexandru Şuţu, cu spríjínul ruşílor, care de obíceí costă maí scump şí e maí înşelător decât al turcílor.

Moldova, chíp, are parte-n vremea asta de-un domn maí cu mílă. În ceí şapte aní împlíníţí (1812—1819) aí luí Scarlat Calímah, s-aşează o víaţă maí legată şí maí spornícă pe bucăţíca de pământ ce í-au maí lăsat-o nesăturaţíí de pământ. După acest bun gospodar de la care, între altele, rămâne ţăríí şí o înţeleaptă alcătuíre de pravílí, víne Míhaí Şuţu, rudă cu Alexandru Şuţu dín Muntenía.

Cu el, cu aceştí doí grecí dín neamul luí Şuţu, se încheíe — pentru vecíí vecílor — întunecosul şír al domnílor fanaríoţí, început cu Nícolae Mavrocodat la 1711 în Moldova, şí la 1716 în Muntenía.

A fost o noapte cumplítă aceea, — în ístoría víeţíí noastre, — una dín acele nopţí care pregătesc moartea popoarelor bătrâne,

[1] „În ce chíp când se apropíe de zíuă încep a cânta cocoşíí, şí jígănííle temându-se să nu le apuce lumína zíleí prín locurí prímejdíoase pentru dânsele, fug de se ascund în vízuníí, într-acest chíp şí Caragea petrecând, ca întunerícul nopţíí în ceí cíncí aní trecuţí aí domníeí luí slobodă híară nesăţíoasă, hrăpínd dín ţară şí făţíş şí curmezíş şí dosíş, întru al şeselea începând a se lumína de zíuă, adícă a se descoperí ale luí fapte toate, se temu nu atât de mazílíe, fííndcă sorocul de şapte aní aí domníeí după trataturí se împlínea, cât de capul luí, căcí símţíse că Poarta are socoteală a-l píerde, îşí chívernísí scăparea víeţíí prí fugă dín scaun la alte curţí străíne cu toată famílía".

şi-mbătrânesc fără de vreme pe cele tinere. Ş-un noroc mare a fost că n-a străbătut mai adânc amestecul de sânge, otrăvitoarea încuscrire pe care s-au încercat împrejurările s-o puie între tinereţea curată şi neştiutoare a românului, şi bătrâneţea ostenită, vicleană şi plină de stricăciuni a celei mai putrede rămăşiţi din vechiul neam al grecilor.

Au rămas în casele boiereşti, în zarva oraşelor împestriţate şi pururea iubitoare de prefaceri, acolo au rămas şi limba, şi portul, şi obiceiurile subţiri ale grecilor. În satele depărtate, în largul câmpiilor pe linişte, ca şi-n strâmtorile munţilor pe vifor, aceeaşi opincă a însemnat urma trăiniciei noastre de-a lungul vremilor nemilostive, ş-acelaşi suflet cinstit şi bun şi-a rostit gândul, în aceeaşi bună şi cinstită limbă strămoşească.

Şi de-a încremenit pana, de-atâtea-nvăluiri, în mâna cronicarului de la oraş, — din ce în ce mai cu foc a plâns în luncă obida păstorului rămas adesea fără turmă, din ce în ce mai răspicat ş-a destăinuit, în graiul sfânt al doinei, sufletul cel neschimbător al ţăranului.

Departe, ca din adâncimi de vremi, răsună înduioşat un glas de bucium. Se rumenesc încet crestele munţilor. E primăvara-n aer, şi primăvară-n inimi.

Şi tot mai înviorat, tot mai larg s-aud chemările de bucium.

XX

ÎN ZORII MÂNTUIRII

Mucenicii sângelui tău n-au zile oare?:
„Şi Domnul va scula pe unul din voi, care
va aşeza pe urmaşii voştri iarăşi în libertatea
şi puterea lor…“

Cântarea Româníeí

Ţăríle Apusuluí îşí căutau hotarele învălmăşíte. Pământul fumega încă de sângele războaíelor luí Napoleon I. În Răsărít, se numărau zílele bătrâneí, putredeí împărăţíí Musulmane. Austría şí Rusía, deopotrívă de lacome, îşí făceau socotelíle moşteníríí. Popoarele asupríte suflau în scânteíle aruncate de „Revoluţía cea mare“ ce lumínase cu flăcăríle eí sfârşítul veaculuí al XVIII-lea. Serbía se zvârcolea în sângele eroílor eí, strígând, că „moartea-í maí dulce decât robía“, íar Grecía trecea, de la „Clefţíí“, şí „Palícaríí“ codrílor, la oastea hotărâtă e Eteríeí, aí căreí vítejíí ízvorau dín toate oraşele marí ale Europeí.

În fruntea aceste í mişcărí se puse Ipsílantí, maíor în armata rusească, şí fíul fostuluí domn Constantín Ipsílantí. El îşí alcătuí în Basarabía un început de oaste, şí-n februaríe, anul 1821, íntră în Moldova, ca-n ţara luí. Míhaíl Şuţu, domnul de-atuncí, salută în el pe „líberatorul Grecíeí“. — Mítropolítul Veníamín

îi încinge sabia şi-l binecuvântează în biserica Trei Ierarhi. Crainici alergau în toate părţile să cheme la arme. Se zvonise că vine din urmă oastea rusească.

Boierii şi norodul, pentru orice întâmplare, încep a se cărăbăni spre întăriturile munţilor.

Eteriştii omoară-n Iaşi pe toţi turcii care le cad în mână, şi pleacă-nainte, spre capitala celuilalt Şuţu. În drumul lor jefuiesc ţara. Cuvântul *zavera*, care vroia să spuie că răscoala lor e *pentru dreptate* şi pentru lege, ajunge să-nsemne în mintea poporului groaza şi urgia sălbătăciei omeneşti.

De data asta însă, suferinţele găsesc paharul plin şi spre uimirea tuturora, se descopere că şi răbdarea românului are-un sfârşit. Ca o coamă de leu se-nfioară şirul codrilor noştri, din Vatra Dornei până-n plaiurile Gorjului, şi într-un freamăt se lasă pânza de vale Oastea Dreptăţii, sufletul ţării ce nu mai poate răbda.

Grecii, care se credeau stăpâni pe pământul nostru, unde dominau ai lor de-atâta vreme, grecii care vroiau să ne ia cu de-a sila în răzmeriţa lor, în goala răscoalei lor, grecii noştri căzură-n focul ce singuri şi-au aprins.

În Moldova ridicară satele-mpotriva lor boierii din ţara de Sus, Gherghel şi Istrati de la Zvorâştea, şi Spătarul Sturza, ispravnicul Neamţului. Şi, cum furia mulţimii nu mai vede şi nu mai alege, au pierit şi din boierii pământeni în vânătoarea aceea de greci.

În Muntenia, sufletul mişcării e Tudor Vladimirescu, fecior de moşnean, din mândrul ţinut al Gorjului. Pe când Ipsilanti înaintează cu liota lui spre Bucureşti, Tudor trece Oltul cu 25 de panduri, să „ridice ţara“. În vremea asta moare Alexandru Şuţu, domnul Munteniei; al Moldovei fugise-n Rusia. Turcii dau fostului gospodar Calimah firman pentru amândouă ţările, a căror domnie, pe vâlvoarea asta, cam frigea. Scarlat Calimah nu se apropie — ci trimite doi caimacami să-i ţie locul.

Sub steagul lui Tudor se strâng toţi asupriţii, ceea ce-nseamnă tot poporul muncii şi al birului. Răscoala e împotriva tuturor asupritorilor, „veri din ce neam ar fi balaurii care i-au

înghiţit de vii, căpeteniile lor, atât cele bisericeşti, cât şi cele politiceşti", cum aşa de frumos lămureşte „Domnul Tudor" în chemările lui scrise norodului. Vin şi din boierii cu durere de ţară, în tabăra lui Vladimirescu...[1] vornicului Văcărescu, trimis de căimăcămie să potolească pe „răzvrătiţi" cum va şti el mai bine, Tudor îi scrie: „ci pre semne dumneata pre norod, cu al cărui sânge s-a hrănit şi s-a poleit tot neamul boieresc îl socoteşti nimic şi numai pe jefuitorii îi numeşti patrie; şi cum nu socotiţi că pre mine mă categoriseşte numai tagma jefuitorilor, iar pe jefuitori îi categorisesc toate neamurile! Dar cum nu socotiţi dumneavoastră că patria se cheamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor; şi cer ca să-mi arăţi dumneata ce împotrivire am arătat eu asupra norodului? Că eu alta nu sunt decât numai un om luat de norodul cel amărât şi dosădit din pricina jefuitorilor, ca să le fiu chivernisitor în treaba cererii dreptăţilor, iar tagma jefuitorilor, căci nu le place una ca aceasta, a ridicat arme de moarte asupra patriei şi a ticălosului norod".

[1] Mitropolitul Dionisie Lupu, Ilarion episcop de Argeş, vornicul Grigore Băleanu, vornicul Mihail Manu, vornicul Iordachi Slătineanu, vornicul Neculai Golescu, logofătul Scarlat Grădişteanu, Scarlat Câmpineanu, Filipescu Vulpe, Neculai Văcărescu, Mihai şi Grigore Filipescu, Ştefan Bălăceanu şi alţii.

Pentru-ntâía oară vorbeau dureríle neamuluí întreg, prín gura unuí sol al dreptăţílor luí.

Spre Bucureştí înaíntau acum două răscoale. O parte dín boíeríme, îngrozítă, plecă peste hotar. La 16 martíe Tudor íntră în Bucureşti în fruntea uneí oştí de vro cíncí míí de oamení şí peste câteva zíle prímeşte solía şí cartea de jurământ a celor 56 de boíerí, cu arătare lămurítă „că porníre dumnealuí slugeruluí Tudor Vladímírescu nu este rea şí vătămătoare, nící în parte fíeşcăruía, nící patríeí, cí folosítoare şí ízbăvítoare, pe care ca pre unul de bínele ţăríí voítor şí de trebuínţă obştíeí noroduluí l-am prímít toată polítía Bucureştí cu drag şí cu braţele deschíse, şí-í făgăduím sub jurământ că nícíodată nu vom cugeta împotríva víeţíí şí a cínsteí luí".

La 25 martíe soseşte şí Ipsílantí: Puţínă oaste de pază ce se află în Bucureştí, fíínd sub căpítaní grecí, trece la eteríştí; Ipsílantí stăruíe să-l atragă şí pe Tudor — acesta-í răspunde límpede: „În Grecía-í locul grecílor, în Ţara Românească al românílor". De-ací — ură de moarte.

Zvonul că vín turcíí hotărăşte pe răsculaţí să se retragă dín capítală. Ipsílantí o ía spre Târgovíştea. Tudor spre Píteştí. Pe drum, el pedepseşte aspru pe toţí ceí dovedíţí c-au jefuít. În oastea luí de strânsură sunt mulţí bulgarí şí sârbí, care-au íntrat între răsculaţí numaí pentru prădăcíuní şí omorurí. Tudor îí străşníceşte, fără nící o cruţare. Îşí face duşmaní — ştíe; dar „de când a îmbrăcat cămaşa morţíí, cum zíce el, nu se maí teme de ea, cí o aşteaptă-n fíecare zí". Şí íat-o că soseşte.

Într-o seară de maí, cum sta el în tabără, sfătuínd cu aí luí, se pomeneşte cu Iordachí, căpítanul luí Ipsílantí, însoţít de câţíva grecí înarmaţí. Cearcă să lupte, dar când vede că nímení nu-l apără, îşí lasă braţele-n jos şí zíce cu durere; „Luaţí-mă, că nu maí sunt de nící un folos acestor oamení". Era vândut. Câţíva oltení se repăd să-l smulgă díntre căpítaníí luí, díntre vânzătoríí luí, — să-şí smulgă pe Tudor al lor. Eí îşí prímesc moartea, cum ar prímí o bínecuvântare. — Apoí nu se maí vede nímíc. Un síngur bătrân, cu fruntea în ţărână, aíurít, nebun de durere, plânge, fără lacrímí. Tudor e dus la Târgovíştea. Pe

la miezul nopţii e scos afară din oraş, în lunca Ialomiţei. Doi gealaţi îl întâmpină cu iataganele sclipitoare. I se spune să-şi facă cea din urmă cruce. „N-aveţi măcar un pistol?“ îi întreabă. O lovitură năprasnică-n tâmplă îi zgâlţâie creierii — pe celelalte le simte ca prin somn. Şi tot ca prin somn, şi ca printr-un grozav întuneric, îi scapăr-n clipa din urmă un licărit de gând: că dreptatea, dreptatea pentru care-a ridicat ţara, nu moare cu el.

Duiumurile turceşti împânzesc cele două ţări — cuib de răscoale. În ziua de 7 iunie, oastea eteriştilor e zdrobită la Drăgăşani, în Vâlcea. Ipsilanti fuge la Viena, unde moare, după şase ani, în scăpătarea cea mai de plâns. Înflăcăraţii celei din urmă rămăşiţi ale zaverei se închid, sub ascultarea căpitanului Iordachi, în clopotniţa mănăstirii Secu din Moldova, unde, după două săptămâni de înverşunată împotrivire, nemaiavând gloanţe, dau foc balercii cu pulbere, şi-ncheie astfel cu straşnica lor moarte, mişcarea eteristă.

Turcii se răzbună pe bietele noastre ţări, care, zic ei, au dat „adăpost şi proviant“ zavergiilor. Trâmba de oşti pustiitoare nu se ridică decât în primăvară – în primăvara anului 1822 — când Poarta plecându-şi, în sfârşit auzul la tânguirea ţărilor, încuviinţează ca de aci-nainte, „să li se rânduiască“ domni oblăduitori din neamul boierilor români, şi întăreşte în Moldova pe Ion Sandu Sturza, în Muntenia pe Grigore Ghica.

Amândoi gospodarii sunt nevoiţi să puie şi pe boieri la dări, poporul fiind adus în sapă de lemn.

Chemarea lui Tudor, mântuitorul lui cuvânt, răsunase mai tare decât flintele pandurilor lui. Dreptatea venea anevoie, venea încet, ca din cine ştie ce depărtări, dar venea. Se mai speriau dintre boieri de apropierea ei, se mai jeluiau pe la cei puternici, unii la ruşi, alţii la nemţi, că se strică vechile aşezări, prin care ei au fost pururea scutiţi de orice sarcină, şi că numai „carvonarismul“ Apusului ar fi „pricina afanisirii patriei noastre“. Ei vedeau în deşteptarea norodului, în chemarea celor mulţi la o viaţă vrednică de om, nu numai o primejdie, dar şi o mare nelegiuire: „răii, ziceau ei, au semănat duhul răzvrătirii şi a neascultării în sufletele multora din cei proşti, şi neamurile

cele maí de jos s-au sculat împotríva noastră a celor întâí pământení". *Proştii şi neamurile cele mai de jos* — era poporul, care cerea să aíbă şí el o părtícícă dín rodul muncíí luí, poporul care, după atâtea veacurí de tăcere şí de sfântă îndurare, începea să vorbească, să spuíe ce-l doare, celor ce se deprínseseră-a crede că ţăranul nu e făcut pe lume decât pentru a fí robul tăcut al boíeruluí. Cí sângele luí Tudor nu s-a vărsat în zadar.

De-ací încolo pânzele ní-s astfel întínse, că toate vânturíle ne míşcă-naínte, chíar şí vânturíle vrăjmaşe.

În prímăvara anuluí 1828 Rusía îşí rídícă íar oştíle împotríva turcílor, şí íar îşí fac tabără dín ţăríle noastre, rămase fără domní şí fără nící o apărare. Înaíntează bíruítorí până la Ardíanopol unde sub prívírile-ncărcate de gríjí ale Anglíeí şí ale Austríeí, se încheíe pacea dín 2 septembríe 1829. Ní se redau, prín această pace, toate vechíle noastre oraşe de pe malul Dunăríí, cotropíte de turcí şí, între alte măsurí prívítoare la îngrădírea ţărílor, se hotărăşte ca domníí să fíe întăríţí pe víaţă. Toată lumea ştíe ce se ascunde sub această „dragoste rusească". Poarta nu maí poate plătí despăgubíríle de războí decât peste cíncí aní. Amândouă príncípatele rămân în vremea asta sub oastea şí oblăduírea muscalílor; împuterníc ítul lor, generalul Kíseleff, e, pentru norocul nostru, un om cínstít şí un mínunat cârmuítor. Se înfíínţează în locul vechílor dívanurí, adunăríle obşteştí care, alcătuíte dín fruntaşíí cleruluí şí aí boíerímíí, aleg domnul şí întocmesc legíle ţărílor şí îndreptarea lor cea nouă. „Regulamentul organíc", închegat aproape în întregul luí sub prívígherea ocrotítorílor de la Petersburg, desparte, cu îngrădíre de lege, pe locuítoríí ţăríí în boíerí şí ţăraní, hotărând celor díntâí toate foloasele şí toate scutíríle, celor dín urmă toate sarcíníle şí nící un drept. Şí totuşí, príntre gratííle de fíer ale acestuí regulament, îşí deschíde-n lumínă — cele díntâí florí — prímăvara deşteptăríí noastre. E taína cea mare a înfloríríí: de pretutíndení se desfac muguríí víeţíí noastre naţíonale. Dín ce în ce maí calde-s adíeríle Apusuluí, dín ce în ce maí slabe suflăríle crívăţuluí. Rusía, hulpava Rusíe, care-şí pregătea o

nouă Polonie în ţările noastre, o Polonie pe care de data asta să n-o mai împartă cu nimeni, vede cu grijă cum o apucă ziua, asupra uneia din acele fapte care nu se pot săvârşi decât noaptea. În anul 1834 turcii îşi plătesc datoria, şi, potrivit învoielii, se aşează iar domni pământeni „oblăduitori pământului acestuia", în Moldova Mihail Sturza, în Muntenia Alexandru Dimitrie Ghica. — Îi pândesc pe amândoi, cu vrăjmaşă luare-aminte. Consulii ruşi, păianjeni ce-şi întind, unul din Iaşi, altul din Bucureşti, firele din ce în ce mai groase ale unei pânze din ce în ce mai zadarnice. Ei vor putea înlocui un domn — pe Ghica al Munteniei, prin Gheorghe Bibescu (1842), — vor mai ţinea încă în mrejele lor pe unii fruntaşi ai bisericii, ori pe unii boieri bătrâni ce-şi strâng pleoapele cât ce pot, ca să nu vadă lumina, năvălitoarea lumină a dreptăţii, vor întrebuinţa vicleşugul, banul şi la trebuinţă glonţul, pentru a năbuşi uriaşul strigăt de mântuire a anului 1848, dar nu vor mai putea opri din mers, nici abate din cale fluviul vieţii româneşti, intrat de-acum în albia destinelor lui.

Lumina şcolilor, cuvântul neadormiţilor apostoli, cântările poeţilor, toate pregăteau sărbătoarea deşteptării noastre.

Dorul de libertate şi de neatârnare făcea un suflet nou din sufletele tuturora. Unirea Principatelor într-o singură ţară, sun un singur neam, ales dintr-o viţă domnitoare-n Apus, întemeietor unei dinastii neclintite, care să aducă linişte încercatei noastre vieţi, era acum un gând lămurit în mintea românilor, un gând ce-şi avea prorocii şi ostaşii lui, din ce în ce mai mulţi, din ce în ce mai hotărâţi şi mai puternici. De biruinţa acelui gând s-au temut şi turcii, s-au temut şi ruşii, zoriţi mereu să-şi lărgească-mpărăţia spre Balcani, — s-a temut şi Austria care printre sfărâmăturile de popoare ce-o alcătuiesc, ţine şi o bună parte din neamul românesc sub coroana ei. S-au temut de biruinţa acelui gând, şi ce n-ar fi dat, şi ce n-au făcut ca s-o împiedice! Dar ea pornise — şi nici o putere omenească nu mai era în stare să-i puie stavilă. Cei din urmă domni, prin care mai încearcă să ne dezbine pentru a ne stăpâni, cei din urmă gospodari *numiţi* de „Poarta

suzerană“ şi de „Rusia protectoare“, după năbuşirea în sânge a revoluţiei de la ’48, sunt: Barbu ştirbei, fratele fostului domn Bibescu, în Muntenia, şi Grigore Ghica în Moldova.

Amândoi se dovedesc tot aşa de buni patrioţi şi destoinici gospodari, ca şi înaintaşii lor; aşa că nici din aceştia nu-şi poate face coada toporului, care le trebuia. Şi duşmanii încep să vadă că dincolo de gospodarii, pe care-i pândesc şi-i surpă prin consulii lor, se ridică, strălucitori şi-ncunjuraţi de oşti ce nu se mai pot birui, marii voievozi ai cugetării româneşti... Sunt întemeietorii şcolilor, sunt cântăreţii durerilor şi speranţelor noastre, sunt vestitorii şi pregătitorii mântuirii noastre. Ei se numesc Gheorghe Lazăr, Asachi şi Eliade, — Bălcescu şi Alecsandri, Negri, Kogălniceanu şi Ion Brătianu... Lamura sufletului românesc, viteji pe care moartea nu-i atinge.

O vijelie năprasnică mai trece peste lume, şi cerul începe să se lumineze. E primăvara anului 1856. Popoarele sunt ostenite de crâncenul război al Crimeei. În capitala Franţei se dezbat aşezările păcii, pe care toţi o doresc. E vorba de libera plutire a tuturor corăbiilor de negoţ pe Marea Neagră, de gurile Dunării, de soarta creştinilor din peninsula Balcanică şi, pentru-ntâia oară într-un sfat european, e vorba de unirea principatelor române, Franţa ne apăra, ca pe o bucăţică din sufletul ei zvârlită departe, şi-ngrădită de duşmani; dar cei care ne pasc, vecinii, văd paguba lor în întărirea noastră. Neputându-se ajunge la o înţelegere, se hotărăşte a se asculta şi glasul ţărilor asupra întocmirii şi soartei ce vor să-şi croiască. Solii celor şapte puteri[1] vin la Bucureşti să privegheze de aproape cinstita alcătuire a Sfatului.

Turcia şi Austria luptă pe faţă împotriva unirii. Împuterniciţii lor fac nelegiuiri pentru a împiedica rostirea liberă a obştii. Dar dreptatea biruie, şi-n ziua de 7 octombrie 1857 „Divanul ad-hoc“ al Moldovei lămureşte ca cele mai de căpetenie dorinţi ale ţării următoarele „patru puncte“.

---

[1] Austria, Franţa, Prusia, Marea Britanie (Anglia), Rusia, Sardinia şi Turcia.

1. Autonomia ţării şi respectarea drepturilor, legilor şi pământului ei;

2. Unirea Moldovei cu Muntenia într-un singur stat, sub numele de România;

3. Prinţ străin, cu moştenirea tronului ales dintr-o dinastie domnitoare în Europa;

4. Guvernul constituţional, cu o Adunare obştească, în care toate stările şi treptele ţării să fie reprezentate.

Peste două zile Divanul ad-hoc din Muntenia vota, într-un singur glas, aceleaşi dorinţe: ţăranii sunt chemaţi să-şi spuie şi ei păsul lor, şi-n a 27-a şedinţă (din 16 decembrie) a Divanului din Iaşi o solie aduce tânguirea şi dorinţele poporului, aşternute, limpede şi curat, în frumosul grai bătrânesc al celor ce n-au vorbit niciodată altă limbă decât aceea a neamului lor: „că noi, se jăluiesc ţăranii, biruri grele pe cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, privighetori şi jandarmi numai noi am ţinut; drumuri, poduri şi şosele numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi şi havalele numai noi am făcut; … clacă de voie şi fără de voie numai noi am dat; la jidovul orândar ca să ne sugă toată vlaga numai noi am fost vânduţi, băutură scumpă şi otrăvită numai noi am băut; pâine neagră şi amară, udată cu lacrimi numai noi am mâncat; bătălii şi răzmeriţe când au fost, tot greul numai noi l-am dus; oşti când au venit noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere ţara îşi părăsea, peste hotare trecea; nevoia şi greutatea o duceau cei ce rămâneau la vatra lor. Ţara aceasta nici băi, nici măiestrii, nici meşteşuguri multe ca alte ţări nu are; toată îmbelşugarea, braţele şi sapele noastre o aduc. Câtă-i Dunărea de mare şi de largă curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări şi peste hotar, acolo se preface în râuri de aur şi de argint şi curg iarăşi înapoi de se revarsă în ţara noastră; iar noi de la ele nici că ne îndulcim… Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care suntem; voim să ne răscumpărăm, să nu mai fim a nimănui, să fim numai ai ţării şi să avem şi noi o ţară; am îngenuncheat, am îmbrâncit cu toţii; cum suntem nu o mai putem duce îndelung. Nu vroim

să jignim drepturile nimănui, dar nici al nostru să nu se întunece".

Erau dureri adunate de veacuri în vorbele acestea. Pentru-ntâia oară le spunea lumii cel ce nu se jeluise decât codrului; o doină e întreagă tânguirea aceasta, doină ce-a picat din sufletul poporului român cum pică lacrima din ochi.

Se strâng iar la Paris delegaţii celor şapte puteri şi, după multe dezbateri, se-ncheie-n ziua de 7 august 1858 acea „Convenţie" îngăimată, prin care se încuviinţează de abia o „jumătate de unire" celor ce erau însetaţi de o unire şi mai mare decât cea pe care-o cereau. Se hotăra ca cele două ţări, îngrădite sun numele de „Principatele Unite Moldavia şi Valahia" să-şi aibă fiecare domnul, cârmuirea şi adunarea ei deosebită, şi numai pentru legile şi întocmirile de „interes comun" să stea o comisie centrală la Focşani, alcătuită din moldoveni şi munteni. Înţelepciunea şi patriotismul românilor smulg biruinţa întreagă.

La 5 ianuarie 1859 Moldova, prin glasul Adunării ei, îşi alege domn pe colonelul Alexandru Cuza, care, în ziua de 24 ianuarie e ales şi de Adunarea din Bucureşti domn al Munteniei.

La una ca asta nu se gândise nimeni dintre cei care-şi închipuiau că ne-au înfăşat ca pe un prunc în făşile Convenţiei de la paris. Protestările Turciei şi Austriei întâlnesc de astă dată în Napoleon al III-lea un hotărât apărător al drepturilor noastre, iar în fruntaşii poporului român o tărie de voinţă şi de luptă, peste care nu se mai poate trece. Puterile sfârşesc prin a încuviinţa Unirea Principatelor sub Cuza, dar numai cât va trăi el. În ziua de 24 ianuarie 1862 se deschide în Bucureşti, în capitala fericită, cea dintâi *Adunare a României* — şi marile prefaceri ale ţării, pe care Milcovul n-o mai despică-n două încep.

Averile mânăstireşti, care cu chip de danii şi *închinări* „Locurilor sfinte", hărăzeau egumenilor greci a cincea parte din pământul ţării, sunt lămurite şi întrupate la bogăţia statului nostru (13 decembrie 1863). Se încheagă iar vechea legătură dintre ţăran şi moşia patriei lui, îngrădindu-l să-şi aibă şi el, după atâtea învăluiri, o bucăţică de pământ şi să ştie că-i a lui

de veci. Se iau măsuri straşnice pentru stârpirea jafurilor şi asupririlor, şi pentru buna împărţire a dreptăţii. Se fac legi înaintea cărora toţi românii sunt deopotrivă. De astă dată cu drept cuvânt se poate spune că mâna domnului şterge lacrimile ţării. Cel mai de aproape şi mai luminat sfetnic şi ajutor domnului în această uriaşă muncă e Mihail Kogălniceanu, un înflăcărat iubitor, şi el, al ţărănimii, pe care-o apără cu toată nebiruita putere a credinţii şi a cuvântului lui.

Dar prefacerile repezi aduc tulburări neaşteptate în viaţa popoarelor. În noaptea de 11 februarie 1866 Cuza e silit să abdice, şi alcătuirea fragedă încă, a întocmirilor lui e în primejdie. Din vălmăşagul grijilor acelei vremi se desface un om hotărât, un erou al faptelor mari — Ion Brătianu. Unirea ţărilor trebuia pusă pe temelia neclintită-a unei dinastii: *Glasul tuturora* cheamă la tron pe tânărul prinţ Carol de Hohenzollern din vechea şi strălucita familie regească a Prusiei. În ziua de 10 mai 1866 noul ales, care-ntrupă speranţele întregului nostru neam, depune jurământul în Adunarea ţării, jurământul de domn păzitor legilor, credinţei şi hotarelor ţării.

După unsprezece ani, pe-o cumplită grindină de gloanţe, sub zidurile Plevnei, ostaşii români vădesc voievodului lor peste ce popor ales e chemat să domnească. Roadele atâtor veacuri de lupte şi de îndurare încep să se arate. O coroană de oţel făurită dintr-un tun al Plevnei învinse, încununează în ziua de 10 mai 1891, fruntea celui dintâi rege al României. Zările se limpezesc. Ţara lui Mircea şi-a lui Ştefan nu mai atârnă de nici o putere străină. Scăpată din valuri, stăpână de-acum pe destinele ei, începe o viaţă nouă.

ROMÂNIA
PITOREASCĂ

PE DUNĂRE

De la Orşova la Sulina

1. PORŢILE DE FIER

Soarele scapătă spre asfinţit. Crestele munţilor par aprinse. Încet, se desfac şi s-aştern pe văi perdele de umbră.

Înaintea noastră, pe luciul plumburiu al apei, se iveşte-n curmeziş mai întâi o dungă, o coamă gălbuie şi creaţă. Ne apropiem de pragul gherdapurilor[1]. Dunărea începe să vâjâie mânioasă, — e un zbucium ş-un clocot de valuri dintr-un mal în altul. Peste-adâncimi se fac ochiuri mari, cari rotesc în loc. Ici apa se scufundă, bolborosind, ca suptă de gura unei vâltori, colo se umflă, se burduseşte şi urlă făcând clăbuci, bătându-se de stânci cari nu se văd.

Vaporul merge mai încet, mai cu pază. Patru oameni stau la roata de la cârmă; amândoi comandanţii sunt pe punte, în picioare, cu ochii aţintiţi înainte: trecem printre gherdapuri. Dunărea mugeşte mai tare. Cu ochii închişi, te-ai crede într-un codru pe-o vijelie cumplită. Din fundul ei se-ntind, pe sub valuri, nenumărate braţe de piatră, gata s-apuce vasul şi să-l farme-n bucăţi la cea mai mică nebăgare de seamă. Aici, sub volbura asta de valuri, e încheietura Balcanilor cu Carpaţii. Peste pumnii lor încleştaţi, Dunărea se aruncă furioasă, rupând cu zgomot cele din urmă stăvilare ce i se mai ridică-n cale. Şi în vălmăşagul acestei ciocniri de titani, fiecare val pare că strigă,

---

[1] *Gherdap* — loc stâncos şi strâmt, întâlnit de cursul unei ape între doi munţi.

fiecare stâncă pare că se mişcă. Deodată apa lunecă de pe zăgazul colţuros şi se întinde ca o pânză. Lupta, năprasnica luptă dintre cei doi uriaşi, cari de aci încolo au a purta străjile României, s-a încheiat. Munţii, învinşi, se dau la o parte. Zarea se deschide. Din stânga, de sub curmătura unui deal, vine râul Bahna să întâmpine, să salute sosirea marelui fluviu la pragul ţării, cu al cărei pământ şi destin se leagă pentru totdeauna. Din ce depărtări scoboară şi cât a luptat Dunărea ca să străbată-ncoace! A trebuit să spintece munţii, să-şi sape albia în piatră de-a curmezişul Carpaţilor. A bătut, şi *„Porţile de Fier"* s-au deschis în faţa puterii eterne a valurilor ei.

Acum vuietul conteneşte — biruitoare, apa s-aşază între maluri, potolită, netedă ca o oglindă. Carpaţii îşi împing spre miazănoapte înălţimile învălite în codru. Câteva stânci curioase îşi mai ridică, din desişul verde, capetele pleşuve, ca şi cum ar vrea să mai privească o dată la potopul acesta călător, căruia nimic nu i-a putut sta împotrivă.

2. TURNU-SEVERIN

De la Vârciorova malurile se pleacă şi se netezesc. Întinse ogoare de porumb înverzesc zariştea. Linia ferată tiveşte drept, ca un chenar regulat, marginea apei până la Turnu-Severin, care s-arată-n asfinţitul soarelui ca-ntr-un decor de teatru. Dunărea, lărgită, taie o curbă-n ţărmul românesc şi-mpinge oraşul pe-o înălţime acoperită de arbori, din desişul cărora ies la iveală, tot mai sus, tot mai mari, case albe-nvălite cu olane roşii. Fumuri groase, negre clăbucesc din coşurile fabricilor. De departe s-aud bocănind în şantiere ciocanele de fier. Pe mal, la schelă[1], furnică mulţimea, ca la bâlci.

E plin locul acesta de amintiri străvechi. Pe-aici au curs, acum optsprezece veacuri, legiunile romane, menite-a răsădi un popor nou în câmpiile pustiite ale Daciei. Aici şi-a înte-

[1] *Schelă* — port pe malul unui fluviu; debarcader.

meíat maí târzíu Septímíu Sever straja răsăríteană a împărăţíeí luí, „Castrele Severíane“, dín carí se maí văd şí astăzí urme (Turnul luí Sever) în grădína publícă a oraşuluí, aşezată deasupra portuluí, pe-o terasă-naltă, de unde se deschíde una dín cele maí frumoase prívelíştí pe Dunăre. Aící a fost odată capítala Olteníeí, scaunul vestíţílor baní aí Severínuluí, a căror obârşíe se píerde în adâncímea vremíí, díncolo de descălecătoare. Săpăturíle ce se fac prín împrejurimí descopăr zídurí antíce, chípurí de píatră, scule şí monede romane — răzleţe amíntírí díntr-o lume de neasemănaţí vítejí, carí-au adus ş-au împânzít în câmpíile Dunăríí lumína, graíul şí falníca putere a celeí maí marí şí maí slăvíte împărăţíí dín câte-au stat sub soare.

Ce urme de uríaşí au lăsat legíonaríí luí Traían pe unde-au trecut! Paşíí lor se cunosc prín desfundăturíle munţílor. Toate lí s-au supus. Stâncíle s-au dat la o parte şí le-au făcut loc, apele s-au plecat speríate de umbra şí zgomotul celor díntâí podurí ce le-au încălecat. Dunărea, însăşí măreaţa şí năprasníca Dunăre, s-a îmblânzít şí s-a dat învínsă în mâíníle lor. Se văd şí astăzí căpătâíle poduluí care-a făcut nepíerítor numele luí Apolodor dín Damasc, íeşínd dín valurí, ca două braţe de gígant întínse spre cer.

Aící, pe pământul acesta, sfínţít de jertfe marí şí de preţíoase amíntírí, se rídícă azí Turnu-Severín, unul dín cele maí însemnate porturí ale Româníeí, oraş apusan, cu clădírí frumoase, cu şcolí măreţe, cu ulíţí largí şí drepte — cetate întărítă odíníoară, apărată de-un şanţ adânc pe care, la vreme de prímejdíe, îl umplea într-o clípală Dunărea, puínd-o astfel subt o pavăză de apă dín toate părţíle, strângând-o la sân, ca pe-un copíl íubít, sub braţul eí ocrotítor.

Şí ca şí cum ar fí fost scrís, ca oraşul acesta, de care se leagă atâtea marí întâmplărí, să-şí maí însemne o dată numele în ístoría neamuluí nostru, íată că tot aící, unde a descălecat acum optsprezece veacurí împăratul Traían, pune întâíul pas pe pământul ţăríí româneştí tânărul prínţ

Carol I, chemat să ía în mâna luí ageră şí norocoasă destínele acestuí popor şí — redeşteptând în el strămoşeasca vítejíe şí putere de muncă — să-l pregătească pentru o nouă fază de propăşíre şí de gloríe[1].

3. CORBUL. HINOVA

Vaporul spíntecă netezíşul apeí, aurít de cele dín urmă raze ale soareluí. Îndărăt, oraşul se pleacă, se cufundă-n valurí. Departe, spre míazănoapte şí apus, munţíí, într-un nor de pulbere albastră, îşí ondulează coama pe poalele rubíníí ale ceruluí. Maluríle íes dín apă într-o înclínare dulce, desfăşurând lanurí de grâu în límpezíşul zărílor. Peste toate-o molícíune, o pace dumnezeíască se lasă de sus.

Un deal dín Serbía se culcă drept în calea Dunăríí. Ea, líníştítă, coteşte pe la capul dealuluí, bate-o bucată bună spre răsărít şí se-ndoaíe-n formă de potcoavă în ţărmul românesc. În fundul acesteí potcoave e Ostrovul Corbuluí, în care un războí între ruşí şí turcí, spun localnícíí, ar fí lăsat corbílor de mâncare leşurí pentru treí aní de zíle.

Un chíot lung sparge tăcerea amurguluí. Pe malul stâng, căsuţe albe se ívesc díntre copací. Turme de víte se scoboară la adăpat. În faţa píchetuluí Hínova, grănícerul nostru, cu arma la umăr, pare o statuíe de bronz. Lívezíle satuluí se oglíndesc în valurí. Cumpăna uneí fântâní se pleacă şí se înalţă ca un cocostârc care bea apă. Orízontul se deschíde, se lărgeşte dín ce în ce. Ochíul străbate adânc în plaíuríle ţăríí, pe lângă dunga fumuríe trasă de „Valul luí Traían“, care, pornínd dín coasta Hínovíí şí tăínd spre răsărít dealul Stârmíníí şí vííle Orevíţíí, se-nfundă, díncolo de Padína, în ínima Olteníeí. Soarele-a asfínţít. Aerul míroase a pământ ars, stropít de-o bură de ploaíe. Drumurí albe se pleacă dín sat, legând víaţa de pe pământ cu drumul míşcător al apeí. Copacíí,

[1] Se referă la regele Carol al Româníeí (1866—1914).

casele fug, se şterg ca nişte năluci în urma noastră. Farmecul nopţii se-ntinde ş-astâmpără toate zgomotele pământului. Malurile s-apropie, ca şi cum ar vrea să-şi şoptească ceva. Pe marmura vânăt-a apei luna cerne o pulbere de argint. Toate parcă se pregătesc să treacă din lumea realităţii în lumea basmelor.

4. OSTROVUL MARE. RUINI

E noapte, — o noapte caldă, adâncă, liniştită. Nu se mai aude decât respirarea puternică a maşinei şi fâşiitul somnoros al apei. Luminile întârziate ale satelor clipesc, ca nişte licurici, printre crengile copacilor. Trecem pe lângă Ostrovul Mare. În bătaia lunei, turla bisericii, satul, viile, pădurea, toate au înfăţişarea fantastică a lucrurilor văzute-n vis.

Or fi ştiind oare pacinicii locuitori de pe acest ostrov din ce vremi de vijelie au rămas zidurile năruite, valurile de pământ şi cele patru metereze din preajma satului? Or fi bănuind ei vrodată că, de pe monedele pe cari le găsesc, când îşi sapă via sau ogorul, îi priveşte chipul unui împărat roman şi că, sub vechile ruini, pe cari-şi întind năvoadele la soare, dorm atâtea scumpe amintiri din istoria neamului lor?

De la Severin până dincolo de Galaţi, mai toate satele şi oraşele noastre de pe malul Dunării sunt ridicate pe ruini de acestea sfinte — ziduri surpate şi mormane de moloz — rămase de pe urma întinsei şi glorioasei împărăţii, ai cărei legionari au vânzolit limanurile mărilor ş-ascunzătorile munţilor, zguduind pământul sub tropotul cailor lor. Ţăranii dunăreni — plugari, pescari, împletitori de rogojini — îşi întăresc temeliile caselor cu cărămizi scoase din vechile zidiri romane, admirabilă simbolizare a închegării regatului român de azi, pe urmele şi din vlăstarele celei mai frumoase şi mai înfloritoare provincii romane, de acum două mii de ani aproape!

5. LA CALAFAT

Din vale de Gruia, în dreptul satului Pristolu, o lamă sclipitoare de oţel se-mplântă-n malul drept. E râul Timocului. Serbia rămâne la apus. Dunărea de-aci încolo pune în faţa României o nouă vecină — Bulgaria. Pe-o depărtare de patruzeci de kilometri malurile nisipoase bat spre răsărit, până la satul Cetatea, pe unde se îndoaie iarăşi un cot mare în ţărmul din stânga, scobit de valuri, până-n şesul Maglavitului.

E miezul nopţii. Slabe, tremurătoare licăriri clipesc, ca nişte ochi somnoroşi, pe amândouă malurile. Un muget lung, răsunător, dă ecou dumbrăvilor de pe ostroave: vaporul se opreşte la Calafat. Oraşul doarme sub straja lunii. Casele-nşirate pe costişa prăvălită spre Dunăre îşi aştern umbrele negre pe uliţile largi, tăcute, pustii. Schelă de grâne în timp de linişte, cetate de apărare-n război — Calafatul îşi are de mult paginile lui de suferinţi şi de glorie în istoria ţării. În zidurile caselor vechi se cunosc şi azi urmele bombelor, — aşa rămân pe trupul ostaşilor bătrâni semnele războaielor în care-au dat vitejeşte piept cu moartea. Asupra acestui oraş s-au aruncat cele dintâi obuze turceşti în primăvara anului 1877, când războiul nu era încă deschis, când România — liniştită în faţa furtunii ce se pregătea — nu făcea decât să-şi asigure paza graniţelor ei dunărene. Dar la glasul tunurilor din Vidin, ca la un cântec bătrânesc, deşteptător de amintiri măreţe, un dor adânc de luptă şi de biruinţă tresări în inimile ostaşilor din tabăra Calafatului. În ziua de 15 Mai, pe când cele două cetăţi îşi încercau puterile, aruncându-şi ghiulele peste valurile nepăsătoare ale Dunării, un obuz căzu şi se sparse la câţiva paşi înaintea Domnitorului Carol. — „Ura!“ strigă voios tânărul Voievod, ridicându-şi chipul în vânt; un „ura!“ puternic, mai răsunător decât bubuitul tunurilor, zbucni din pieptul tuturor oştenilor, şi muzicele regimentelor intonară imnul naţional. — Astfel salutau începutul războiului acei care, peste opt luni, după minuni de vitejie, aveau să intre biruitori în vechea cetate, care se grăbise să le-arunce cele dintâi bombe, şi la care,

astăzí, príveşte cu fală vulturul de pe monumentul Independenţeí, întru amíntírea aceleí zíle, în míjlocul oraşuluí Calafat.

6. DESA

Vaporul lunecă-ntre maluríle joase, acoperíte de sălcíí. Văpaía luníí se farmă de muchíle valurílor; ící şí colo pe lucíul apeí tremură stropí de lumínă. De la Calafat, Dună-rea-şí abate cursul spre apus, tăínd o curbă adâncă în ţărmul Bulgaríeí până-n faţa satuluí Desa, de unde íarăşí se-ndreaptă spre răsărít. Gorgane[1] rotunde, depărtate unele de altele, se înşíră ca níşte străjí în largul zaríşteí deschíse. Noaptea e límpede, lumínoasă, ş-atâta líníşte e-n aer, că frunzele nemíşcate-ale sălcíílor îţí par înmărmuríte ca de-o vrajă. Aící, pe măguríle Deseí şí-au întíns corturíle, în vara anuluí 1877, escadroanele Olteníeí, în aşteptarea războíuluí. Nící nu se putea alege un loc maí nemerít pentru a pregătí la fapte vítejeştí ínímíle acelora carí, peste două luní, aveau să se arunce cu píeptul deschís în foc şí-n gríndínă de gloanţe pentru mântuírea şí-nălţarea patríeí lor. De jos, dín margínea satuluí, ruíníle uneí cetăţí romane le spuneau dín ce víţă strălucítă-şí trag neamul; íar în faţa lor, peste zăvoaíele de plopí şí sălcíí de pe malul Dunăríí, se întíndea câmpía pe care, cu treí sute de aní înaínte, Míhaí Víteazu, spărgând duíumul oştílor turceştí şí, ca o víjelíe năprasnícă, spulberând steaguríle verzí de pe pământul ţăríí luí, gonea dâra de sânge şí de turbane rísípíte până-n văgăunele Balcanílor.

7. GURA JIULUI. BECHETUL. CELEIUL

Se crapă de zíuă. Neguríle Dunăríí împíedícă vederea malurílor. Privírile ostenesc căutând în deşert un punct de spríjín díncolo de zăríle apeí, — pare c-am plutí în largul măríí. Dar íată că dínspre răsărít un ţanc se aprínde, şí-n juru-í se desface-

[1] *Gorgan* — movílă.

un rotocol de lumină alburie. Ceaţa se rupe-n pale argintii. Încet, de o parte şi de alta, se dezvălesc malurile plecate sub păduri de sălcii. Stoluri de raţe sălbatece îşi fâlfâie aripele greoaie pe deasupra apei. Un brâu de oţel, sclipitor în bătaia soarelui, taie lanurile din stânga. Este Jiul, copilul zburdalnic al munţilor, care-şi goneşte undele lim-pezi peste şesurile Olteniei, se prăbuşeşte urlând în săritoarea de la Zăval, şi de aci, părăsindu-şi vechea albie potmolită de nisip, îşi sapă alta nouă până-n faţa ostrovului Copaniţa, unde intră şi se mistuie în valurile tulburii ale Dunării.

Ne-apropiem de Bechet. Căsuţele albe, luminoase, ale satului se ivesc una câte una de după perdelele de sălcii. Ele par a fugi din marginea apei, gonite de amintirile războaielor, speriate încă de viforul morţii, care de-atâtea ori şi-a făcut pod de gloanţe între cele două ţărmuri. În faţă, pe malul drept, e Rahova — port bulgăresc — odineoară cetate turcească, pe zidurile căreia de două ori au fâlfâit biruitoare steagurile luptătorilor români sub Mihai Viteazul la 1595, şi sub Domnitorul Carol la 1877.

Razele soarelui bat piezîş, împrăştiind solzi de aur pencreţiturile apei. Vaporul lasă-n urmă o cărare de spumă verzuie. Malul stâng se culcă, deschizând ochiului priveliştí adânci în şesurile Romanaţilor. Iată întinsa şi strălucitoarea balt-a Potelului, vestită pentru mulţimea şi varietatea peştilor ei. Iată Celeiul — vechea Malva, capitala Daciei Malvenze. Aici sunt ruinile celui mai mare şi mai însemnat oraş din perioada tracică; sub zidurile acestea zac scuticile poporului român de azi. Vase, statui şi monede romane, dezgropate de sub părăginile Malvei, dând la o parte negurile timpului, vin şi urzesc, cu mărturiile lor preţioase, începutul istoriei neamului nostru. Aici, la Celei, se văd urmele podului pe care l-a durat Constantin cel Mare peste Dunăre, pentru a pune în legătură Dacia cu Moesia. De-aici, din valea Malvei, purcede „drumul lui Traian“, drum larg de piatră, care trece prin Romula şi se-nfundă-n munţi. Pe calea asta veche, povestesc ţăranii din Celei, se purta *Craiul de rouă* noaptea, pe lună, între Dunăre

şi munte; ş-odată, pe când se-ntorcea devale, apucându-l ziua pe la locul unde-i acum satul Potopinu, cic-a întins soarele, care de mult îl căuta, numai o raz-asupra lui şi l-a băut dintr-o sorbitură. Ş-atunci „Uriaşii“, cari hălăduiau în Malva, au pornit, ca stolurile de cocori, şi s-au dus pe alte tărâmuri, şi-n urma lor s-au năruit, de la sine, zidurile cetăţii, şi toate s-au irosit, ca şi când n-ar fi mai fost...

Cine ştie dacă, în această închipuire a poporului, nu e răsunetul depărtat al pustiitoarelor invazii, în faţa cărora împăratul Aurelian, gingaşul „Crai de rouă„, a găsit că-i mai înţelept să-şi retragă legiunile din Dacia!

8. SILIŞTIOARA

Zăvoaie de sălcii prind iarăşi să îmbrace malurile, pân-aci dezvălite. În stânga, pe-o terasă verde, se văd liniile drumului-de-fier. Mai departe, o biserică îşi ridică peste copaci turlele-i nalte şi strălucitoare. Iată-ne-n dreptul orăşelului Corabia, sentinelă dunăreană aşezată-ntre măguri, port însemnat, legat de inima ţării printr-o linie ferată. Ceva mai la vale e satul Siliştioara, în faţa căruia s-a aşternut peste Dunăre podul de vase pe care-a trecut armata română în câmpiile Bulgariei în ziua de 20 august 1877. Mare, de-a pururea vrednic de aducere-aminte va rămânea momentul acela în viaţa neamului nostru. Solemne şi pline de bărbătească hotărâre erau chipurile pârlite de soare ale ostaşilor înşiraţi drept, umăr la umăr, pe şesul Siliştioarei. Ei simţeau că asupra lor, în clipa aceea, stau aţintite privirile duioase şi încrezătoare ale unui popor. Ei ştiau că în cutele drapelului lor duc mândria, şi grijile, şi speranţele unei ţări. Norod mult din toate părţile, şi preoţi de prin sate, şi fruntaşi din Bucureşti veniseră să-i vadă şi să-i binecuvânteze. Domnitorul Carol, călare străbătând rândurile, îmbrăţişează cu privirile-i de vultur iubita lui oştire: „Începem astăzi luptele glorioase ale străbunilor, grăieşte armatei Domnul şi Căpitanul ei, ridicând spre răsărit spada vechilor şi legendarilor Voievozi.

Faceţi dar să fâlfâie din nou cu glorie drapelul românesc pe câmpul de bătaie, unde strămoşii voştri au fost secoli întregi apărătorii legii şi ai libertăţii. Înainte dar, ostaşi români, înainte cu bărbăţie, şi în curând vă veţi întoarce în familiile voastre, în ţara voastră, liberă prin voi înşivă, acoperiţi de aplauzele întregii naţiuni".

Un „ura" puternic, clocotitor, zbucneşte din mii de guri. Şi podul se întunecă de şirurile voioşilor ostaşi, care — cu Domnul lor în frunte — cântând se duc în câmpiile morţii, se duc s-arate încă o dată lumii nepieritoare virtuţi ale României şi sfintele ei drepturi la viaţă şi la neatârnare.

De mult Dunărea nu mai văzuse fluturând peste valurile ei steagurile acestei ţări. Ea tresare la cântecele soldaţilor ca o mamă duioasă la glasul celui mai ales şi mai iubit copil al ei. Mulţimea se uită cu drag pe urma lor, până când nu se mai vede decât un nor de praf — simbol al neliniştii care-n clipele acelea învăluia destinele ţării.

9. ISLAZUL

Soarele e sus. Tot cerul e de-un albastru strălucitor. Ostroavele — grădini plutitoare — îşi răsfrâng în valuri răchitele argintii. Din lunci răsună tălăngi, fluiere s-aud doinind. În aerul căldicel e un miros dulce de fâneaţă şi de sulcină. Pe dealuri, departe, tarlalele-nguste par nişte velinţi întinse la soare. De-a lungul ţărmului stâng se-nşiră satele în lanţ; case mici, tupilate, bordeie acoperite cu şovar[1], şi-n toate — un aer de umilinţă, de frică, parcă stau gata s-o rupă de fugă. Nimic din măreţia uimitoare a vechilor castele de pe malurile Rinului. Pe-acolo veacuri de linişte şi de siguranţă au îngăduit omului să-şi lege temeinic viaţa lui ş-a urmaşilor lui de aceeaşi vatră, de-acelaşi colţ de pământ. Aici, pe valea Dunării, mereu au bântuit războaiele şi năvălirile de barbari. Sute de ani au bătut în părţile acestea vijeliile noroadelor flămânde şi pustiitoare, în

[1] *Şovar* — papură; rogoz.

urma cărora doar grămezile de cenuşă mai arătau pe unde au stat gospodării şi sate. Cine să cugete la clădiri nepieritoare pe-un pământ aşa de nesigur! Abia acum începe să s-aşeze o viaţă mai statornică de-a lungul acestui ţărm al Dunării, atât de des încercat când de foc, când de apă, când de înecul talazurilor de nisip purtate de vânturi.

Trecem prin faţa Islazului, sat mare, frumos, aproape un orăşel, aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre. Aici s-au sfinţit steagurile revoluţiei de la 1848. Aici s-au strâns întâi ş-au cuvântat în faţa poporului conducătorii mişcării: Eliade, Magheru, Tel, Goleştii. Afară, în Câmpia lui Traian, numită de atunci „Câmpia Regenerării", pe pristolul[1] încunjurat de făclii aprinse, străluceau crucea şi evanghelia — simbol de jertfă şi de mântuire. Norodul îngenuncheat, cântecele preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii, lumina tremurătoare a făcliilor în razele soarelui, zornăitul cadelniţelor, fumul de tămâie ce se ridica în aer, toate dădeau clipelor acelora o măreţie deosebit de sfântă şi de mişcătoare. Inimile băteau mai tare. Un sentiment nou, înălţător, de evlavie, de încredere, străbătea mulţimea. Se simţeau toţi mai buni, mai tari, gata de orice jertfă, înfrăţiţi întru acelaşi cuget. Un alt soare răsărise pe cer în ziua aceea de 9 iuniu. Frumoase şi de neuitat sunt cuvintele inspirate pe care le-a rostit atunci, în ascultarea cuvioasă a norodului, preotul Şapcă din Celei:

„Dumnezeule al puterei şi al dreptăţii, priveşte pe poporul tău îngenuncheat înaintea evangheliei şi crucii tale. El nu vrea alta decât dreptatea ta; ascultă şi binecuvântează rugăciunea sa. Dă putere braţului său, şi duşmanii tăi vor pieri. Varsă în sânul lui curajul, în inima sa încrederea, şi orânduiala în spiritul său. Dumnezeule al lumilor, tu, ce ai pus odini-oară stâlpul de foc povăţuitor lui Moise în pustiu, porunceşte şi acum îngerului tău să se coboare în mijlocul nostru şi să ne povăţuiască întru căile tale. Binecuvântează din înaltul cerurilor stindardele noastre, încoronate de crucea mult iubitului

[1] *Pristol* — masă pe care se ţin obiectele necesare oficierii liturghiei.

tău fiu, fă-le a se desfăşura pe drumul bunei orânduieli şi al adevăratei glorii“...

Numele acestui preot mare la suflet şi iubitor de neam a rămas legat de reînvietoarea mişcare de la ′48, şi ţăranii din Islaz îl pomenesc cu drag în cântecele lor:

„Să trăiască popa Şapcă,
C-a scăpat ţara de clacă,
Şi Goleştii câte trei,
Că ne-au dat câte-un bordei.“

Tot aşa a rămas de-a pururea legat de biruinţile lui Mihai Viteazu numele unui alt preot oltean, popa Stoica din Fărcaş, pe care iarăşi îl cântă poporul:

„Cântă ciocârlia-n vie,
Eu credeam că-mi cântă mie.
Cântă lui popa Farcaş,
Care sare şapte paşi,
Ce iese din leturghie,
Taie la turci câte-o mie.“

Şi la toate cumpenele, în toate întâmplările mari, găsim statornic în istoria poporului nostru amestecul acesta al celor sfinte cu cele lumeşti — adânca, nestrămutata legătură dintre cruce şi spadă.

10. TURNU-MĂGURELE

Încep să se desfăşure bogatele holde, nesfârşitele lanuri din Teleorman, unul din cele mai mănoase ţinuturi ale ţării. O lină suflare de vânt adie peste grânele coapte. Întinsa pădure de spice se-ndoaie în valuri sclipitoare. Dinspre miazănoapte, de subt un desiş de sălcii, apare Oltul. El vine-ncet, greoi, tăcut. În faţa Dunării se desface-n două braţe, ca şi cum ar vrea să se mai razime-o clipă pe pieptul celui din urmă ostrov înainte de a intra în marele fluviu. De partea ceealaltă, din codrii Balcanilor, vine Osma. În răspântia asta de ape, ţi se pare că Oltul, despicând voiniceşte torentele Dunării, a stră-

bătut dincolo, pe ţărmul pietros al Bulgariei, şi trece-nainte pe sub zidurile Nicopolii.

Suntem în faţa portului Turnu-Măgurele. Oraşul e retras mai deoparte, pe podişul luncii deschise între Dunăre şi Olt. În lunca aceasta a fost vechiul oraş Turris, de unde se cărau în sus, pe apa Oltului, proviziile armatei pe care cuceritorul Daciei o împânzise dincolo de meterezile Carpaţilor. Din „Turnul lui Traian" nu se mai vede azi decât o movilă de pământ. Pe-aici şi-au făcut vad oştile turceşti, al căror şuvoi cotropitor sute de ani s-a izbit, ca de un zid neclintit, de piepturile oţelite ale românilor. Locurile acestea au văzut la luptă pe cei mai mari şi mai slăviţi voievozi ai noştri: pe Mircea cel Mare, pe Vlad Ţepeş, pe Radu de la Afumaţi şi pe Mihai Viteazu, care-aştepta pân' ce iarna-i aşternea pod de gheaţă peste Dunăre ca să se răpadă ca o vijelie în oştile turceşti şi, învălmăşindu-le mai mult cu iuţeala decât cu puterea, să bată şi să supuie toate cetăţile lor din smârcurile Osmii până în talazurile mării. Ş-acum douăzeci de ani, tot pe-aici, prin locurile acestea de-atâtea ori stropite cu sânge, s-au întors ostaşii noştri biruitori din câmpiile Bulgariei. Rărite erau rândurile, şi steagurile zdrenţuite de gloanţe, dar pe chipurile uscate şi pline de praf ale acelor viteji cari văzuseră moartea aşa de-aproape strălucea ca o lumină dumnezeiască; toată lumea se descoperea cu respect înaintea lor — pe străzile oraşului flori li s-aruncau din balcoane, şi ochii se umezeau de lăcrimi privindu-i, lăcrimi de iubire, de recunoştinţă, de admiraţie. Ei aduceau cu dânşii, din tăbiile[1] Griviţii şi ale Plevnei, cele mai mari şi mai scumpe trofee cu cari s-a putut vrodată mândri o armată victorioasă — slava şi neatârnarea patriei lor.

11. ZIMNICEA

E cald — aerul fierbe de zăpuşală. Roata vaporului vântură pietre scumpe în dogoreala soarelui. Fug îndărăt malurile verzi; ostroavele parcă se învârtesc în loc. În dreptul insulei Bârzina

---

[1] *Tabie* — redută, cetate întărită cu fortificaţii.

se-ntínde pe ţărmul stâng marele íezer Suhaía, care porneşte dín stuhăríşul satuluí Vânătoríí şí ţíne maí bíne de o poştă, până în platoul pe care-í aşezat orăşelul Zímnícea — veche şí bogată schelă de grâne — capítala ţínutuluí Teleorman acum şaízecí de aní, când, pentru paza şí carantínele ţăríí, se orânduíse ca oraşele de pe margínea Dunăríí să fíe reşedínţí de judeţe. Pe şesul ce se aşterne înspre apus, până în Rusca Lungă, a fost vechea cetate-a Zímnícíí, dín care nu se maí văd azí decât şanţuríle de apărare. Aící se găsesc în pământ urne de lut plíne cu cenuşă şí sfărămăturí de oase, scule şí rămăşíţí de podoabe femeíeştí de pe vremea dacílor. Locul acesta — cel maí însemnat címítír antíc dín câte s-au descoperít la noí — se numeşte şí azí de ţăraní: „Câmpul morţílor". Maí departe, pe măgurí uşor înclínate, de-a lungul maluluí se desfăşură în soare galbene lanurí de grâu şí íníştí albastre. Pe ţărmul dín dreapta, înalt, râpos şí uscat, e Şíştovul, orăşel şí port bulgăresc. Case mící, vechí, spríjíníte una de alta, povârníte sub coperíşurí de olane, au aerul unor moşnegí ce povestesc întâmplărí plíne de groază şí de jale. Dunărea se lărgeşte. În stânga ţărmul se lasă, deschízând prívelíştí nemărgíníte peste ogoarele şí suhaturíle[1] ţínutuluí Vlaşca. Satele fug dín calea revărsărílor şí s-aşază pe dealuríle depărtate. Apele aburesc de căldură. Dín desíşurí întunecoase de sălcíí íes líşíţí şí gâşte sălbatíce, momíte de soare. Sítaríí víneţí şí becaţele cu cíoc alb şí subţíre se prímblă fără frícă pe lângă vapor. Încet vâslesc dín arípí pe deasupra noastră guşaţíí pelícaní. Departe-naínte se văd, între cer şí apă, mínaretele dín Ruscíuc — maí demult cetate turcească, azí oraş însemnat al Bulgaríeí — împíns în Dunăre pe-o límbă de mal.

12. GIURGIU. CĂLUGĂRENII

Sosím în faţa oraşuluí Gíurgíu. Ţărmuríle se depărtează. Dín coşuríle înalte ale fabrícílor gâlgâíe rotocoale negre de

[1] *Suhat* — loc de păşune.

fum ce se risipesc molatic în zarea nesfârşită. Dunărea liniştită, largă are aspectul unui lac frumos, poleit de razele soarelui. Un şes neted, verde, răsare în mijlocul apei. E ostrovul *San-Giorgio,* pe care-a stat odinioară un falnic castel, zidit de genovezi — stăpânitorii mărilor de-acum o mie de ani. În dreptul acestei insule se-ntinde, pe câmpia din stânga, Giurgiul — sentinela capitalei la Dunăre — vechea şi zbuciumata cetate, stăpânită când de români, când de turci, bătută şi pusă-n flăcări când de unii, când de alţii, neştiind până pe la începutul acestui veac cărui dumnezeu să se închine, şi cui, şi-n ce limbă să-şi spuie durerile. În cinci sute de ani şi-a văzut de paisprezece ori bisericile prefăcute în geamii: creştinii trebuiau să s-ascundă prin beciuri ca să se poată închina în legea lor.

Pe aici şi-a întins pod peste Dunăre acum trei sute de ani bătrânul şi nebiruitul Sinan-paşa — spaima creştinătăţii. El venea cu oaste multă şi cu vâlvă[1] mare, hotărât să sfarme — o dată pentru totdeauna — stăvilarele române din poalele Carpaţilor, cuibul acesta de viteji, cari de-atâta timp stăteau străji neadormite la porţile Europei apusene şi nu lăsau puterea Semilunii să-şi întindă mai departe valurile-i cotropitoare. Pentru fericirea neamului nostru, pe vremea aceea domn în Ţara Românească era Mihai Viteazu, una din cele mai eroice figuri în istoria omenirii. Văzând el ce potop de oaste vine asupră-i şi cugetând că o luptă în câmp deschis nu e cu putinţă, se retrase la câteva ceasuri departe de Giurgiu, pe valea Neajlovului, la locul numit Vadul Călugărenilor. Aici, drumul spre Bucureşti trecea printre două dealuri acoperite de păduri. Valea era îngustă şi mlăştinoasă. La intrare era un pod lung de lemn peste băltoacele Neajlovului. Mihai trecu podul şi se aşeză în strâmtoarea aceasta ca-ntr-o cetate. Puţini erau la număr ostaşii lui, dar inimoşi, încercaţi în lupte, cu multă iubire de ţară, şi hotărâţi cu toţii a-şi da scump viaţa. Împărţiţi în cete, aşteptau pe vrăjmaş şi-şi plănuiau lovirile. A patra zi, pe la nămiezi, pândarii de pe măguri zăriră dinspre Giurgiu un

[1] *Vâlvă* — alai, pompă.

nor mare de praf întunecând văzduhul. Pe la toacă, oastea marelui vizir, de zece ori mai numeroasă decât a lui Mihai, era împânzită la gura vadului, dincolo de pod. Din înfundăturile codrului, românii îşi măsurau vrăjmaşul cu care-aveau să dea piept a doua zi. Noaptea şi-o petrecură sfătuind împrejurul focurilor[1]. Când se lumina de ziuă, toţi erau în picioare, nerăbdători, gata de luptă.

Mărimea primejdiei îi înfierbântă. Mihai se primblă printre ei. Privirea şi vorba lui dau sufletelor încredere şi braţelor tărie. „Cu inimă, copii, şi nu pierdeţi nici o mişcare. Gândiţi-vă că în cumpăna bărbăţiei voastre atârnă azi destinele ţării, mândria şi viitorul neamului nostru!...“

Cumplită a fost lupta, şi mult sânge s-a mai vărsat până să se hotărască biruinţa acelei zile. De trei ori s-au izbit, din ce în ce mai îndârjite şi mai furioase, cele două armate. De trei ori nenfricoşatele şiruri ale lui Mihai se răpăd dincolo de pod şi-şi despică drum cu paloşele-n gloatele adânci şi dese ale lui Sinan. Înăbuşiţi însă de covârşitoarea mulţime a duşmanului, care părea că de ce-o tai, de ce sporeşte, românii se retrag, încet şi cu rânduială, în strâmtoarea în care turcii nundrăznesc încă să se adâncească. Se lasă soarele spre asfinţit. Printre copaci se văd ostaşi legându-şi rănile-n pripă, nerăbdători de a-şi jertfi patriei cea din urmă picătură de sânge. În vale viermuiesc turbanele. Sinan-paşa se pregăteşte să treacă podul şi să înainteze cu toată armata. Încep clipele marilor griji. În vremea asta, iată că soseşte în tabăra românilor o ceată de trei sute de puşcaşi ardeleni. Ajutorul acesta, venit la timp, e primit ca un semn dumnezeiesc. Acum nu mai e un moment de pierdut. Mihai îşi întocmeşte iute rândurile, s-aşază-n fruntea călăreţilor şi, smulgând o secure din mâna unui soldat, îşi face cruce şi dă pinteni calului. Un freamăt lung, ca de stârnirea unui vânt, cutremură pădurea. Turcii apucaseră a-şi trece o frunte de oaste dincoace de pod. Mihai se repede voiniceşte-n ea şi-nvârtejindu-se îşi face loc cu calul şi cu

[1] În ediţia 1908: *focu lui.*

braţul în mulţimea-nspăimântată, rătează dintr-o lovitură de stângaci capul lui Caraiman-paşa şi-nvălmăşeşte cu ai săi şirurile rupte şi zăpăcite de iuţeala izbirii. Sinan, fierbând de mânie, îşi ridică grosul armatei şi trece podul. Mihai se face că se retrage şi-l lasă să-nainteze puţin în strâmtoare, unde mulţimea, neputându-şi desfăşura rândurile, nu mai era aşa de primejdioasă. Turcii încep să se creadă biruitori, când deodată se trezesc izbiţi în faţă de oastea învăpăiată a lui Mihai. Puterea, şi mai ales iuţeala atacului neaşteptat îi opreşte-n loc; loviturile, cari curg ca grindina, le ia văzul. Ţipetele celor dinainte aruncă groază-n sufletele celor din urmă. Măcelul se-nfierbântă. Luptătorii sunt piept la piept. Ochii scapără, şi inimile se-ndârjesc de-o parte şi de alta. Adânc străbate în gloată fulgerătorul voievod, lăsând dâră de morţi pe unde trece; ostaşii lui ucid cu mânerul când li se rupe spada. Ei înaintează mereu, spărgând şir după şir, împrăştiind spaima şi neorânduiala în oastea păgână, care-ncepe să dea-ndărăt şi să se-nvălmăşască. Cei din urmă, văzându-se-mpinşi spre pod, o iau la fugă. Sinan se răpede să-i întoarcă. El răcneşte, blestemă şi bate-n mişei cu ghioaga-i de fier. Dar strigătul morţii răsună mai tare. Oastea vizirului se tulbură toată, năpădită ca de-o furtună. Românii lovesc orbeşte. Piepturi şi capete trosnesc sfărâmate sub copitele cailor. Mulţimea, nebună de groază, îşi caută scăparea-n fugă. Fricoşii târăsc pe eroi. La pod se înghesuiesc să treacă deodată cai, oameni şi tunuri. Se face-o larmă ş-un învălmăşag de nu mai ştiu încotro să se mişte. Toţi poruncesc, şi nimeni n-ascultă. Unii mor striviţi de-mbulzeală, alţii s-azvârl în mocirlă. Sinan, îmbrâncit, cade de pe pod şi-şi rupe dinţii, — un supus îl ia-n spate şi-l scapă. Soldaţi şi paşi fug laolaltă, lăsând şi arme şi steaguri în mâinile românilor, cari-i gonesc, lovindu-i de zor, până când noaptea ia subt ocrotirea întunericului ei sfărmăturile ce mai rămăseseră din marea oaste-a lui Sinan.

Mihai se-ntoarce-ncărcat de trofee. Stelele clipesc peste bălţile de sânge. Bătrânul, cruntul vizir, boceşte-n cortu-i, rupându-şi hainele de pe el. Năuc, nepricepând ce-i asta, aiu-

rit de durere, geme clătinând din cap: „Alah, Alah!..." Şi pe când spahiii lui tremură tupilaţi prin bălării, din tabăra românilor se-nalţă-n liniştea nopţii cântece de biruinţă.

13. ÎNTRE ŢĂRMURILE NOASTRE

De la Giurgiu în jos trecem printr-o largă alee de răchiţi. Dunărea-şi croieşte matca drept, pare c-ar fi canalizată. Pe lângă mal se mişcă-ncet şlepuri mari încărcate cu lemne. Nori albi, scămoşi, plutesc în albastrul cerului. Amurgeşte. Din stânga, în zidul de sălcii, se deschide-o poartă prin care intră, liniştit, Argeşul. Aici, în unghiul acesta de ape, pe ruinile Constanţiolei, veche cetate zidită de Constantin cel Mare, e târguşorul Olteniţa — schela de grâne a judeţului Ilfov. Malurile se teşesc. De-o parte şi de alta pământul se aşterne pustiu şi neted ca o apă. În depărtare, spre miazăzi, se pierd într-o lumină roşietică înălţimile Balcanilor. Ne oprim câteva minute la Silistra, port bulgăresc. De-aici, din faţa vechiului fort Arab-Tabia, amândouă ţărmurile ni-s deopotrivă de scumpe. În dreapta încep să se desfăşure şesurile ondulate ale Dobrogei, — în stânga, nesfârşitul câmp al Bărăganului, care-a văzut pe Alexandru Machedon, gonindu-şi falangele pe urmele geţilor înspăimântaţi, şi pe Mircea cel Mare, biruitorul de la Rovine, alungând de pe hotarele României oastea sfărâmată a trufaşului sultan Baiazid-Fulgerul. De-aici porneşte marele braţ al Dunării — canalul Borcea — care trece prin faţa oraşului Călăraşi şi, bătând spre miazănoapte, curge cale de cinci poşte între deşertul pururea-nsetat al Baraganului şi suhaturile mlăştinoase ale ostrovului Balta.

Noaptea se lasă tăcută, vastă, solemnă. Luceferi mulţi răsar din fundul apei şi tremură pe valuri. Sub tainica mângâiere a lunei, Dunărea, culcată-ntre păduri, cari-i aduc aminte de izvoarele-i depărtate, pare că visează.

Câte-a mai văzut, Doamne, şi câte mai ştie Dunărea asta a noastră, — când ar sta ea să le povestească pe toate!... Încă din vremurile tulburi, de pe când pământul nu-şi aşezase încă neamurile-n graniţi hotărâte, roiau popoarele pe malurile ei

atrăgătoare. Şi n-a fost împărat mare să nu-şi poarte pe-aici doru-i de cucerire. N-a fost colţ de lume în care să nu fi străbătut faima „Frumosului Istros", fermecătoarele legende ale acestui minunat fluviu, la care se-nchinau atâtea noroade ş-a cărui apă — scrie Sofocle — avea, în credinţile celor vechi, darul de a spăla de păcate. De-a lungul acestui torent, care spintecă Europa în două, au curs puhoaiele de barbari, oardele sălbatice ale pustietăţilor de la miazănoapte şi de la rasărit — popoare vechi s-au risipit, iar altele au odrăslit şi s-au ridicat pe sfărmăturile lor, şi crai din toate părţile lumii şi-au năpustit pe-aici oştile în războaie, din străşnicia cărora s-au dezlegat şi lămurit cele mai mari evenimente în istoria omenirei. Rămâi uimit când stai să cugeţi ce de noroade s-au vânturat pe malurile Dunării, şi câte frunţi încoronate s-au oglindit în undele ei, de la Dariu până la domnitorul Carol.

Pe drumu-i lung, de trei mii de kilometri, Dunărea spală trei împărăţii, şase regate şi două principate, dă viaţă la 30 de oraşe, din cari trei sunt capitale, soarbe 120 de râuri, sparge două şiruri de munţi, şi în falnicu-i mers spre mare îşi ascultă gloria cântată-n şase limbi; dar doina, adânc mişcătoarea doin-a României, o farmecă într-atâta, că-şi dă acestei ţări cea mai frumoasă şi mai bogată jumătate din stăpânirea valurilor ei. Nici nu se putea visa un dar mai preţios şi mai binefăcător pentru patria noastră, pururea râvnită de atâţia megieşi puternici, ţintă atâtor vise lacome, Ileană Cosânzeană pusă de soartă în calea zmeilor înviforaţi, răpiţi de frumuseţea ei! Dunărea e brâul vrăjit din basme, care-ncingând trupul mândru al acestei fecioare încremeneşte pe loc braţele vrăjmaşe întinse asupra ei.

14. PODUL DE PESTE DUNĂRE

Ne apropiem de Cernavoda. Înaintea noastră se-nalţă, alb, strălucitor în bătaia lunei, podul „Carol I". În liniştea nopţii, sub cerul limpede şi înstelat, frumuseţea şi măreţia acestei puternice întrupări a geniului românesc ne dau impresia că suntem într-o lume de vrăji, în faţa unuia din acele minunate poduri de

argint de cari ne vorbeau poveştile-n copilărie. Picioarele de sprijin, zidite-n piatră, sunt aşa de departe unele de altele ş-atât de înalte, încât toată uriaşa împletitură de fier, pe care aleargă zguduitoarele trenuri, pare că pluteşte în aer, uşoară ca o dantelă. Acum cele două maluri se împreună pentru totdeauna sub măiestria acestui nepieritor arc de triumf, închinat bătrânului Danubiu de poporul care-atâtea veacuri a luptat alăturea cu el şi de-atâtea ori şi-a amestecat sângele-n undele lui pentru ocrotirea civilizaţiei apusene. Dobrogia, vechea noastră Dobrogie, al cărei pământ e o comoară nesecată de amintiri istorice, după un somn de cinci sute de ani sub jugul străin, se deşteaptă la o nouă viaţă. Un domn tot aşa de viteaz ca şi Mircea, cuceritorul ei de odinioară, a venit şi i-a sfărâmat cu spada lanţul de robie. Acum România întinde asupra ei puternice braţe de fier peste valurile Dunării, şi cu drag strângând-o la sânu-i, mândră, încrezătoare, priveşte înainte-i deschise largi porţile răsăritului şi calea nesfârşită a mărilor.

Ne oprim câteva minute la Cernavodă, port aşezat în scobitura malului drept, pe marginea vechii albii, prin care, cu mii de ani în urmă, îşi tăia Dunărea un drum mai scurt la mare. Noaptea-i aşa de luminoasă, parcă-i ziuă. Sclipitoare, tăcute, valurile se împing încet unele pe altele. Deasupra, Calea lactee, Calea lui Traian, cum îi zice poporul, albă, stropită de stele, pare-o răsfrângere a Dunării pe cer. De pe puntea vasului privesc visător în urmă spre dorobanţul de bronz, păzitor etern la căpătâiul podului dinspre mare. Între cele două maluri, peste bătrânul fluviu, îndrăzneţele arcuri de fier se-nalţă ca nişte aripi gigantice într-o falnică pregătire de zbor, ce pare a înfăţoşa închipuirii avântul şi speranţele ţării noastre.

15. BRĂILA

Se luminează de ziuă. Copacii sparg perdelele de ceaţă. Pământul se desface ca din scutice şi-şi dişterne priveliştile din ce în ce mai limpezi, din ce în ce mai largi. În faţa portului Hârşova, aşezat pe malul drept, la poalele dealului Ciobanu,

se împreună cele două braţe ale Dunăríí. Puţín maí înaínte, dín vale de ostrovul Gâsca Mare, despícând ogoarele, îşí aduce Ialomíţa dínspre apus undele-í galbene şí líníştíte, — a patra solíe dín împărăţía Carpaţílor noştrí. La sosírea eí, Dunărea se tulbură, ajunsă ca de-un dor adânc... Ce tânără şí falnícă era când se bătea cu stâncíle ca să-şí facă loc în lume! Ce dulce-í cânta freamătul codrílor întunecaţí! Un popor de amíntírí o strígă dín urmă. Apele eí se răzleţesc şí se-mprăştíe ca víţele uneí funíí despletíte: unele apucă înspre răsărít, spre măguríle Dobrogíeí îmbrobodíte-n negură, altele se-ndoaíe spre apus, spre straşína Carpaţílor, ca şí cum, dorníce de înălţímí, ar căta să maí întâlnească-n cale munţíí aceía frumoşí, cu carí s-au luptat odínioară şí pe carí í-au lăsat învínşí.

O luncă mare, scríjălată de prívalurí[1] şí spartă de bălţí, s-aşterne-ntre aceste braţe, carí străbat astfel răşchírate o depărtare de treí poşte. Stufíşurí de papură-naltă, deasă ca peria, astupă víroagele. Soarele răsare-ncet de după dealuríle Măcínuluí. Văíle fumegă în depărtare. În urma noastră, pe lucíul apeí, tremură víne albastre şí roşíí. Pădurí seculare de sălcíí întunecă maluríle. Intrăm într-un canal drept. De-o parte şí de alta, copacíí, înşíraţí ca pe-o alee, se văd răsturnaţí în apă. Stolurí de graurí se vântură-n aer ca o pulbere vânătă. Încet, perdeaua de arborí se trage la o parte, deschízând ochílor una dín cele maí încântătoare prívelíştí. În fund, pe-o colínă rídícată în faţa înălţímílor fumuríí ale Dobrogíeí, se desfăşură, în toată măreţía eí, Brăíla, vechea Proílava, unul dín cele maí frumoase oraşe ale ţăríí noastre. Turlele bíserícílor strălucesc în razele dímíneţíí ca níşte globurí de crístal. Aící orízontul se lărgeşte, se lumínează dín toate părţíle. Avem ímpresía că suntem pe Bosfor, la íntrarea în Constantíno-polí. Dunărea-şí împreună braţele cu zgomot. Valuríle, stârníte de roata vaporuluí, fug speríate în urma noastră şí se ízbesc de malurí. De pretutíndení s-aud fluíere, sute de steagurí fâlfâíe-n aer, în faţa

[1] *Prival* — albíe, gârlă care face legătura între un lac sau o baltă şí o apă curgătoare.

portului se-nalţă o adevărată pădure de catarguri. De-a lungul cheiului, şlepuri înşirate încarcă şi descarcă. Mii de braţe se mişcă în zorul de muncă al dimineţii. Movili de porumb se dau la lopată. Cărbuni, piatră, baloturi grele de mărfuri s-azvârl huruind pe jgheaburi de lemn. Deasupra acestui furnicar de muncitori, pe dealul culcat de-a lungul Dunării, se ridică oraşul cu străzile lui largi şi drepte, cu grădini frumoase şi clădiri măreţe, cari-i dau înfăţişarea unei capitale apusene. Ca la o bătaie de puşcă, cum ieşi pe bariera dinspre miazăzi, dai de parcul „Monumentului", o adevărată pădure, în mijlocul căreia se înalţă pe o movilă, între patru tunuri, o piramidă de piatră, ale cărei inscripţii amintesc că la 1828 fortăreaţa Brăila a fost luată de sub stăpânirea turcilor şi redată pentru totdeauna României. Puţin mai înainte sunt vestitele băi de la Lacul-Sărat. Cu treizeci de ani în urmă era câmp pustiu pe aici, doar bivolii se răcoreau pe arşiţă în mlăştinile sărate ale acestor bălţi. Acum s-a ridicat un orăşel, cu grădini, oteluri şi băi, în mijlocul acestei câmpii nisipoase, lângă lacul al cărui nămol negru — un adevărat izvor de tămăduire — atrage vara mii de bolnavi din toate unghiurile ţării.

Prin multe focuri şi prin mari greutăţi a trecut şi Brăila pe vremuri. Pusă aici, în pragul cel mai bântuit de primejdii şi mai greu de apărat al ţării, a trebuit şi ea, ca mai toate oraşele noastre dunărene, să-şi vadă adesea porţile sparte de ghiulele turceşti, bisericile-n flăcări, şi steagurile verzi ale Semilunii fâlfâind pe zidurile stropite de sângele vitejilor ei fii. Azi, după lupte şi suferinţi de veacuri, o altă Brăilă, liberă, mândră şi strălucitoare, se ridică pe vechile-i ruini, — un oraş nou, însufleţit de o nouă putere de viaţă, îşi înal-ţă-n cer uriaşele-i coşuri de fabrici — stindarde de pace, de muncă şi de propăşire.

16. GALAŢII

Pornim. Malurile drepte şi uscate fug îndărăt. O pulbere măruntă de aur pluteşte sub cerul albastru în zarîştea-necată de soare. Departe, la răsărit, dealurile goale, rumene ale Măci-

nuluí par aprínse. Un val de pământ, aşternut de-a curmezíşul înaíntea noastră, ascunde vederea Galaţílor. Dín stânga, despícând malul plecat şí gol, íntră líníştít bogatul Síret, mănunchíul puterníc în care se împreună toate apele curgătoare ale Moldovíí. Nící unul dín râuríle carí străbat ţara noastră nu soarbe atâţía afluenţí în undele luí. Prívít pe hartă, Síretul pare-un copac uríaş, culcat de-a lungul Moldovíí, cu rădăcína-n Dunăre şí cu crengíle răşchírate, înfípte prín crăpăturíle munţílor. Cărăuş neobosít, el aduce corăbiílor catargurí şí umple schelele Dunăríí de avuţiíle codrílor depărtaţí. Zí şí noapte răsună vara frumoasele-í văí de doínele plutaşílor.

Acum ní s-a deschís întreagă strălucítoarea prívelíşte a Galaţílor. Lunecăm încet pe dínaíntea căzărmílor. În port stau sute de vase. Ne credem într-un oraş pe apă.

Pe tot brâul cheíuluí e îmbulzeală, fíerbere, amestec de límbí.

Cíudată ímpresíe îmí dau prímíí paşí pe uscat după atâta plutíre. Mí se pare că pământul se míşcă, se leagănă cu míne.

Aící, în partea aceasta de jos a oraşuluí, se vântură bogăţiíle şí marele negoţ al portuluí. Aící sunt fabrícíle, găríle, pescăriíle şí docuríle, cu largul lor bazín încunjurat de magazíí de grâne şí de mărfurí, la uşa cărora trag corăbiíle dín Dunăre, ca o trăsură la scară. Aceasta-í vatra Galaţílor vechí, vestíta schelă a Moldovíí, „Veneţía Măríí Negre“, cum îí zíceau odíníoară scriítoríí străíní. Pe-aící se întorceau domníí noştrí cu pítacul[1] împărătesc de la Ţarígrad. De aící şí dín límanul Brăílíí, porneau în Răsărít corăbiíle turcílor, încărcate cu zaherele[2] strânse cu hapca de pe mănoasele noastre ţínuturí, pe vremea când fírmanele lor numeau Moldova şí Valahía „hambarele sultanuluí“.

Fruntea oraşuluí, partea líníştítă, curată şí lumínoasă a Galaţílor, se desfăşură-n sus, pe podíşul rídícat între Síret şí Prut. Nímíc nu-ţí maí amínteşte tímpuríle de groază şí de jaf prín carí-a trecut oraşul acesta mare şí plín de víaţă. În centru

---

[1] *Pitac* — poruncă scrísă.
[2] *Zaharea* — provízíí (pentru armată).

se grămădesc clădíri înalte, râzătoare, otelurí, prăvălií bogate, carí te cheamă de pe drum. Maí pe de mărgíní, în curţí largí, între copací, case vechí, cu zídurí groase şí drepte, văruíte pe dínafară, cu obloane la ferestre şí cu balcoane rugíníte de carí atârnă vrejurí uscate de íederă, au aerul unor bătrâní gospodarí carí-şí păstrează portul, fírea şí datíníle strămoşeştí neatínse de prefaceríle vremií. Rătăcesc síngur prín străzíle largí, tăcute şí plíne de soare ale oraşuluí, pe când gânduríle mele mă poartă cu veacurí în urmă. Văd republíca înfloritoare a Galaţílor, înaínte de Dragoş-Vodă, descărcând pe píeţele eí bogăţííle Răsărítuluí şí ale Apusuluí, în zarva negustorílor adunaţí dín toate polítííle[1] lumií. Văd pe Alexandru cel Bun petrecând pe Ioan, fíul luí Ioan Paleologu, împăratul Bízanţuluí; alaí mare, şí muzící, şí călăreţí însoţesc pân′ la corabíe pe tânărul mosafír, care, maí târzíu, ajungând împărat, îşí aduce amínte de frumoasa ospítalítate a ţărií noastre şí trímete voíevoduluí Moldovíí títlul de rege şí coroană ímperíală, íar mítropolítuluí, mítră de patríarh. Văd pe Petru Rareş, cu pletele pe umerí, cu cămaşa desfăcută la píept, îngenunchínd pe margínea Brateşuluí şí-ncordân-du-şí braţele vânjoase pe măjíle[2] -ncărcate cu peşte: de unde să-í treacă prín cuget că, pe când el asudă trăgând la năvod, craínící trímeşí prín ţară îl caută de zor să-í spuíe că sfetnícíí Moldovíí s-au strâns la Iaşí şí l-au ales domn!... Văd apoí tătarí şí turcí gonínd pe ulíţí mulţímea orbítă de spaímă, călcând femeí, copíí şí bătrâní în copítele caílor, dând foc caselor părăsíte, prefăcând bísericíle-n grajdurí şí înfígându-şí sulíţele ude de sânge în ochíí sfínţílor de pe ícoane. De sub norí groşí de fum zbucnesc lungí, sfâşíetoare ţípete de groază şí de jale. Şí íarăşí zarea se límpezeşte. S-aşază zíle de pace şí de muncă. Príbegíí se-ntorc pe la vetrele lor. Oraşul prínde a se înfirípa. O nouă víaţă se urzeşte sub cârmuírea pârcălabílor înţelepţí şí harnící. Şí când, de pe cele două malurí ale Mílcovuluí, pornesc glasurí de fraţí să cânte:

---

[1] *Politie* — oraş, cetate.
[2] *Majă* — aící: plasă (prín apropíere de *mreajă*).

„Hai să dăm mână cu mână
Cei cu unima română„,

Galaţíí ne dau pe Costachí Negrí, unul dín ceí maí învăpă-íaţí apostolí aí Uníríí; íar când cele două príncípate rídícă-n mâínîle lor o síngură coroană şí cer un domn pământean, Galaţíí le dau pe Alexandru Ioan Cuza.

17. TULCEA

„Varda!“[1] *Majă* — aící: plasă (prín apropíere de *mreajă*). — şí punţíle se trag cu zgomot. Roata ízbeşte puterníc în valurí, începe malul să fugă dínaíntea noastră — casele parcă se-nvârtesc. Tot maí în fund, tot maí departe, se văd pe cheíul plín de lume fluturând batístele, ca níşte arípí de porumbeí. În stânga ne desparte de nemărgíníta oglíndă a laculuí Brateş un val de pământ clísos şí fără vegetaţíe, de-a lungul căruía se aşterne albă vechea şosea a Prutuluí spre Rení. În dreapta învălesc malul desíşurí de lozíí şí de trestíe. De după munţíí Dobrogíeí soarele s-arată, în ceaţa dímíneţíí, ca o ghíulea de foc. Dunărea s-abate dín drum, ca şí cum ar vrea să maí arunce-o prívíre — cea dín urmă — înspre câmpííle Moldovíí, şí-n larga îndoítură pe care-o face-n ţărmul Dobrogíeí, ne pomením dín nou trecând prín faţa Galaţílor. De astă dată vedem pe deal tot oraşul ca într-o panoramă. Un vânt rece suflă dínspre míazănoapte — e crívăţul Rusíeí. Díntre malurí umbríte de sălcíí íese Prutul, tulbure şí mâlos, cea dín urmă solíe pe care-o maí prímeşte Dunărea de la Carpaţí. De-aící până în furca Cíataluluí ţărmul stâng nu maí e al nostru. Ne-apropíem de munţíí Isacceí. Vârfuríle lor vínete, pleşuve trag líníí colţuroase pe albastrul ceruluí, brâíele sunt îmbrăcate-n codru, íar jos, pe poale, se-ntínd semănăturí, ímaşurí şí lívezí. Un braţ míc se rupe dín Dunăre. Pe malu-í trăgănat se vede oraşelul Isaccea, vechíul Novíodunum, încunjurat de lanurí de grâu, şí maí în jos,

[1] *Varda* — strígăt de avertízare al marínarílor pentru a face pe cíneva să se dea la o parte.

fortăreaţa Eschi-cale, în preajma căreia au avut turcii, pe vremuri, multe războaie cu ruşii, care năvăleau aici uşor prin vadul Isaccea. Tot prin vadul acesta a fost venit şi Dariu împotriva sciţilor, cu cinci sute de ani înainte de Cristos; dar cum a venit, aşa s-a întors, căci sciţii s-au retras departe spre munţi, şi Dariu şi-a ostenit oastea zadarnic căutându-i.

Ceva mai la vale, la furca Ciatalului, Dunărea se desface-n două mari braţe, cari, încovoindu-se pe după o rarişte de sălcii, se depărtează, pentru a nu se mai întâlni niciodată. Braţul Chilia, râpos şi sălbatec, fuge la stânga şi spală hotarul nostru dinspre Rusia până la mare, unde-şi descarcă apele prin şapte guri. Noi apucăm la dreapta pe braţul Sulina, şi peste-o jumătate de ceas suntem în faţa portului Tulcea. Aici Dunărea face o curbă largă spre miazăzi şi-mpinge oraşul între două dealuri uscate, pietroase, pe spinarea cărora morile de vânt, puse la rând, se arată în zarea albastră a cerului ca nişte cerşetori gârboviţi, cu braţele-ntinse. E o căldură năbuşitoare. Pe cheiul încins de soare, oamenii, caii de la trăsuri au o înfăţişare tristă, obosită şi de-abia se mişcă. În tot oraşul e o tăcere, o linişte de noapte. Casele dorm cu perdelele lăsate. Negustorii se-ntind şi cască în fundul prăvăliilor fără muşterii. Mă plimblu pe uliciOarele înguste ce se ridică din piaţă şi nu văd decât zaplazuri înalte, şi porţi închise, înnegrite de ploi şi de vechime. Mi se pare că mă aflu într-o mănăstire. Pe deasupra coperişurilor de şindrilă răsar mari şi rotunde turlele verzi ale bisericilor. Şi-n aerul acesta cald, încropit, mă urmăreşte pretutindeni un miros de muşeţel şi de piele rusească. Lungi, nespus de lungi îmi par cele trei ceasuri pe cari le petrec aici.

18. SULINA

Pe la toacă ne urcăm pe un vapor mai mic şi plecăm înainte. De-abia am pierdut din ochi morile de vânt de pe dealurile Tulcii, şi iată că din ramul Sulinii se desparte un al treilea braţ — Sfântul Gheorghe — a cărui linie albă se-ndoaie spre dreapta şi se-nfundă-n stufăriş. În această rupere şi împrăştiere

de valurí peste delta Dobrogíeí, Dunărea pare c-ar încerca să s-ascundă, să fugă de puterea covârşítoare a măríí, care o atrage, o cheamă de departe cu strígătul talazurílor eí. De jur împrejur, cât bate ochíul, e o luncă mlăştínoasă, acoperítă de papură şí de sălcíí. Braţul Sulína, în mare parte canalízat, cu maluríle píerdute, s-aşterne drept şí alb ca o trâmbă peste netezíşul acesta verde, pustíu, nemărgínít. Unde şí unde vezí pe mal câte-un conac de pescarí, o hrubă lungă învălítă cu maldurí de stuh. Câte o barcă, cu pânzele-ntínse, se íveşte, ca o pasăre dín alte lumí, în dunga argíntíe a apeí. Caí slobozí, cu coame lungí, íes dín desíşurí, scutură dín cap şí se uítă ţíntă la noí cu un aer mírat, întrebător. Pustíetatea, sălbătăcía acestor locurí neumblate, întínsele pădurí de trestíí caríşí leagănă în vânt vârfurile arămíí, tăcerea aceasta adâncă, stăpânítoare pe-ntregul cupríns, toate fac să te crezí departe de pământ, într-o planetă nelocuítă.

Către seară zărím înaíntea noastră, maí întâí, câteva sulurí de fum rísípíndu-se molatíc în albastrul límpede, străvezíu, al ceruluí, apoí catargurí ascuţíte, dín ce în ce maí multe, dín vârful cărora atârnă reţele de frânghíí ca níşte pânze de păíajín, apoí coşurí înalte, turnurí de bíserící, coperíşurí de case, — un oraş care íese dín apă şí se rídícă-ncet, încet, atras în vază[1] ca de puterea uneí vrăjí. Este Sulína, límanul ferícít în faţa căruía trag corăbííle măríí şí ale Dunăríí — poarta largă prín care trec bogăţííle tuturor contínentelor, purtate de la un capăt la altul al lumíí pe drumul neted şí fără pulbere al apelor.

De-a lungul cheuluí sunt înşírate, cu prívírea spre mare, otelurile, agenţíile, palatul Comísíuneí dunărene şí toate clădírile maí de frunte ale oraşuluí. Două dígurí largí de píatră călăuzesc valurile canaluluí înlăuntrul măríí. Aící se sfârşeşte lunga şí gloríoasa călătoríe a bătrânuluí Istru. Aící mândría şí puterea fluvíuluí-rege se farmă de talazurile grele ale măríí, învălmăşínd în vuíetul acesteí ízbírí undele şí strígătele întreguluí popor de râurí pe carí le-a smuls dín coapsele munţílor.

[1] *În vază* — în câmpul vízual, în vedere.

Şí în sfada aceasta de ape nelíníştíte, deasupra volbureí aceştía îngrozítoare, se leagănă pururea un clopot, a căruí bătaíe dă de ştíre marínarílor, pe vreme de ceaţă, să fíe cu luare-amínte.

E noapte. Sub cerul negru, fără stele, oraşul doarme. Ascult plescăítul somnoros al valurílor — vecíníca şí deşarta frământare a măríí. Departe, cele două farurí de la capetele dígurílor lícăresc în întuneríc ca două candele-ntr-un címítír. Dín când în când mí se pare că aud glasurí tânguítoare bocíndu-se pe valurí. Dangătul clopotuluí răsună rar, înduíoşat, în fíoroasa împărăţíe-a nopţíí.

PE MAREA NEAGRĂ

19. PE INSULA ŞERPILOR

Răsare soarele scânteíetor dín geana depărtată a măríí. Razele aştern brâíe verzuí, galbene şí roşíí pe întínsul netezíş al apeí. Pământul se retrage în urma noastră. Încet Sulína se pleacă, se scufundă sub valurí. Copacíí, catarguríle, suluríle negre de fum, toate se şterg; albastra boltă a ceruluí se lasă ca un covíltír uríaş peste pustíetatea lucíe a măríí.

După două ceasurí de plutíre spre răsărít, zărím înaíntea noastră o movílă albă. Acolo-í ínsula Şerpílor. De departe par ruínele uneí cetăţí fantastíce înfípte în valurí. La vreo sută de paşí vaporul se opreşte. O barcă ne ía, şí peste câteva mínute punem pícíorul pe ţărmul píetros al acestuí sínguratec ostrov. Un dorobanţ chípeş, frumos, víne vesel înaíntea noastră. El ştíe că odată cu noí í-au sosít meríndele de la Sulína.

— Nu ţí-e urât aící, leat? — îl întreb ca să íntru în vorbă — pe când ne urcăm încet spre farul dín vârful ínsuleí.

— Poí de ce să ne fíe urât? că doar nu suntem pe pământ străín... e tot ţara noastră.

Şí tânărul străjer îmbrăţíşă c-o prívíre mândră şí ferícítă larga întíndere a măríí, ca şí cum ar fí vrut să spuíe: „A noastră-í toată“.

Păşínd príntre bolovaní, îí povestesc cum au stat aící de mult, de mult, acum treí míí de aní, Ahíle, cel maí vestít víteaz al Grecílor, cum s-a însurat el aící cu Elena cea frumoasă, şí la nunta lor au venít Neptun, zeul mărílor, şí Amfítríte, soţía luí Neptun, şí zânele tuturor apelor care curg în mare; îí arăt

locul unde a fost templul lui Ahile, şi-i spun cum păsările insulei zburau în fiecare dimineaţă la mare de-şi muiau penele, apoi veneau grăbite de stropeau toată podeala de marmură a templului ş-o măturau frumos cu aripele.

— Or fi astea, zise dorobanţul, zburătuind un stol de lari albi care ciuguleau în petecul de secară de pe podişul ostrovului.

— Chiar ele... nu; dar strămoşii lor de bună seamă c-au cunoscut pe mândrul Ahile.

— Ale naibii dihănii, — să le auzi cum ţipă. Domnule, juri că-s nişte copii care râd.

Suntem pe vârf, lângă far. Nici un copac, nici o tufă nu se zăreşte pe scofâlciturile văroase şi crăpate ale acestui ostrov. În jurul nostru valurile foşnesc. Ele vin mereu, de departe, popoare în veci neliniştite, şi se sparg urlând de coastele pietroase ale insulei, în care bat stăruitor, ca şi cum ar vrea s-o smulgă din loc. Soarele împrăştie raze tot mai fierbinţi din limpezişul albastru al cerului. Curcubeie s-aprind pe talazuri. Privirile noastre se adâncesc în zare, se pierd uitate pe deşertul nemărginit şi strălucitor al mării. Valurile parcă ard. Niciodată n-am văzut atâta lumină, atâta spaţiu. De-un sentiment de evlavie ni se umplu sufletele, şi stăm neclintiţi, ca într-o tainică rugăciune, sub farmecul acestei uimitoare privelişti. Timpul pare a se fi oprit din zbor. Gândurile noastre aţipesc de legănarea şi tânguirea neîntreruptă a valurilor. Toţi tăcem, ca într-o biserică.

20. CONSTANŢA

Aşa liniştită şi blândă s-arăta marea când am plecat din Sulina! Şi cât ne-a prins în larg, a şi-nceput a se posomorî şi, din ce în ce mai cu mânie, a-şi ridica oştirile-i de valuri înaintea noastră. Soarele a asfinţit. Pământul nu se mai vede. Un întuneric greu, ameninţător, se lasă din cerul înnorat, fără stele. De pretutindeni, mugind, talazurile negre vin ca nişte matahale vii şi se izbesc de coastele vaporului, care, gâfâind greoi, se luptă cu nămeţii de apă şi-şi taie cale dreaptă pe

marea învolburată. Şuieră-n vânt frânghiile întinse de catarguri. Legănarea neregulată a vasului mă ameţeşte. O căldură năbuşitoare îmi învăluie capul. Culcat pe spate, în aerul greu al cabinei, îmi încopcesc[1] mâinile sub ceafă, închid ochii şi încerc să cuget; dar vijelia de-afară pare că împrăştie şi gândurile mele. E o larmă, un zgomot înfiorător de scaune răsturnate, de uşi trântite. Aud paşi repezi pe punte, strigăte nedesluşite. C-un vâjâit năprasnic se-nalţă valurile aruncându-se pe podelele vaporului, şi-n hârtoapele ce se deschid, vasul scăpătând se pleacă într-o parte, pereţii trosnesc, strânşi între mişcătoarele dealuri de apă. O amăgire a simţurilor zăpăcite de spaimă: mi se pare că în loc să-naintăm, ne lăsăm în jos, ne scufundăm încet în adâncul mării. Mă uit la uşă, — pe-acolo are să năvălească apa, pe-acolo are să vie moartea. O aştept. Învălmăşit şi răpede, ca la lumina unui fulger, îmi apar icoane din copilărie, stoluri de amintiri vechi, nechemate, tresar deodată în scăpărarea unei clipe; cuvinte, şi lucruri, şi întâmplări la cari nu m-am mai gândit de mult vin acum, stârnite din depărtările vieţii, aduse valvârtej ca de suflarea unei vijelii. Măsor cu gândul întinderea mării: peste talazurile-i furioase văd vasul nostru — o jucărie, o coajă de nucă, pe care iscusinţa omului o cumpăneşte ş-o poartă totuşi pe mări, înfruntând mânia furtunilor. În luptele-i de veacuri cu-atâtea primejdii şi greutăţi ce-i stau în cale, omul îmi apare ca acel voinic năzdrăvan din poveşti pe care nimic nu-l înspăimântă. Cine poate prevedea până unde-şi va întinde într-o zi hotarele puterilor lui cuceritorul acesta îndrăzneţ şi neobosit!

În albul zorilor ies pe punte. Furtuna s-a potolit. Marea e liniştită, — ostenită parcă de-atâta frământare în deşert. Un oraş frumos străluceşte înaintea noastră: Constanţa — farul României, aprins la porţile Răsăritului, în pragul apelor nestăpânite. O, pământ binecuvântat!

Oraşul e revărsat pe-o ieşitură de mal împlântată-n valuri.

---

[1] *A încopcia* — a împreuna.

Prin câte-a mai trecut, Doamne, şi colţişorul acesta de lume!... La început au aruncat ancorele şi şi-au aşezat liman aci fenicienii, cei dintâi colindători ai mărilor. După ei au venit grecii, cu puternicile lor corăbii. Apoi a început năvala noroadelor de pe uscat. Şi aşa, neamuri pe neamuri s-au împins în căutarea „berbecului cu lâna de aur“ de la gurile Istrului; vieţi peste vieţi s-au aşternut în trei mii de ani pe ţărmul acesta, şi vijelii după vijelii au bântuit şi-au spulberat aşezările lor din temelie.

Constanţa de azi — chemată să devie peste câţiva ani unul din cele mai măreţe şi mai însemnate porturi din lume — stă pe mormântul vechiului oraş Tomi, a cărui întemeiere e învăluită în negura unei triste şi crude poveşti: „Frumoasa Medeea, fiica lui Aetes, regele Colchidiei, fuge de la părinţi, luând cu ea şi pe micu-i frăţior Absirt. Furios, Aetes o urmăreşte pe mare. Iată-l, e gata s-o ajungă. Nebună de spaimă, Medeea, ca să scape de corabia prigonitoare, ale cărei pânze se văd tot mai aproape, ucide pe Absirt şi, sfertecându-i trupul, i-aruncă bucăţile pe valuri. Nefericitul părinte opreşte mereu corabia, s-adune de pe apă bucăţile-nsângerate ale iubitului său copil, şi, când le strânge pe toate, plângând de durere, trage la ţărm să le-ngroape. Limanul acesta, cu oraşul care s-a ridicat apoi aci, s-a numit Tomi (de la cuvântul grecesc Tόμη = bucată).“

De pe atunci au trebuit să fie îmbelşugate şi atrăgătoare locurile acestea pentru ca să roiască şi să s-aşeze pe-aici popoare venite din depărtări aşa de mari. Inscripţii vechi, stâlpi de marmură dăltuiţi cu măiestrie, atâtea ruini de case, de temple şi de băi ce se dezgroapă de sub malurile acestea arată starea înfloritoare la care ajunsese Tomi odinioară. O viaţă puternică, civilizată încolţise aci, şi cine ştie unde-ar fi ajuns azi dac-ar fi fost lăsată-n pace. Dar s-au pornit de la o vreme şuvoaiele de barbari, şi au curs, au curs încoace năprasnice şi pustiitoare, spărgând întăriturile romane, culcând cetăţile la pământ şi prefăcând în pulbere munca de veacuri a atâtor neamuri. Din năruita Tomi s-a ridicat, sub Constantin

cel Mare, Constanţa, căreia mai târziu genovezii i-au redat, pentru câtva timp, vechea strălucire şi însemnătate comercială. Apoi a căzut sub stăpânirea turcească: cheul şi digurile de apărare, lăsate în grija vremii, s-au stricat, frumoasele clădiri ale portului s-au părăduit, toată mişcarea şi viaţa oraşului a început a tânji — un somn îndelungat şi greu, ca o robie, s-a întins peste întreaga Dobrogie. Valurile mării boceau stângerea unei lumi.

Dar iată că dinspre Dunărea se-nalţă deodată, ca un freamăt reînvietor, cântecele de biruinţă ale românilor; stindarde ciuruite de gloanţe flutură-n vânt, şi aceleaşi braţe vânjoase care-au sămănat moartea în câmpiile Bulgariei vin acum să împrăştie viaţă, putere şi lumină în câmpiile şi oraşele Dobrogiei.

Astăzi, în portul Constanţei, sirenele vapoarelor româneşti cheamă vijelioasele trenuri din depărtările Apusului: măreţul pod de la Cernavoda leagă pentru totdeauna căile uscatului cu ale mărilor, deschizând Europei drumul cel mai scurt înspre bogatele ţărmuri ale Gangelui. Din malul împodobit de vile strălucitoare pornesc diguri uriaşe, puternice braţe de piatră, care înfrânează furia talazurilor şi dau liman liniştit corăbiilor. Azi Constanţa, renăscută, priveşte cu mândrie peste nesfârşita împărăţie a mării. Pe schelele ei curg avuţii din toate climele; iar vara lume de pe lume se adună pe plajele ei calde.

Soarele asfinţeşte, lungind pe mare umbrele oraşului. E o seară frumoasă, liniştită, una din acele dulci seri de vară în care simţi o adevărată fericire să te laşi în voia visurilor. Valurile, cu vâjâitul lor legănător, ţin ison orhestrei de pe mal, a cărei fanfară se-mprăştie lin în largul mării. Pe cer se aprind candelabre de stele. De pe terasa otelului Carol îmi lunec ochii pe sclipitoarea câmpie a mării şi cuget la vremile-ndepărtate, la câte întâmplări şi prefaceri au curs după ele. Mă gândesc la blândul şi nefericitul Ovidiu... Aici şi-a plâns amărăciunile surghiunului gingaşul poet al Romei. Străin, bolnav, neînţeles de nimeni, el nu găseşte, în sufletu-i abătut, un cuvânt de laudă nici pentru locul, nici pentru poporul în

míjlocul căruía e osândít să trăíască. În versul luí urlă crívăţul íernelor grozave carí-ngheţau marea, pe líra luí suspínă dorul de soţíe, de príetení, de patría luí pururea frumoasă şí surâzătoare, dín care-a fost gonít şí pe care n-avea s-o maí vadă nícíodată.

Au trecut de-atuncí nouăsprezece veacurí.

Azí, poete, nu te-aí maí símţí aşa de străín în locuríle acestea. N-aí maí vedea chípurí fíoroase de barbarí îmbrăcaţí în cojoace, nící marea prefăcută-n pod sunător de gheaţă. Scíţíí s-au dus, şí Tomí s-a dărăpănat, şí toate s-au schímbat de-atuncí. Patría ta, neamul tău a răzbătut încoace, şí o lume nouă a răsărít aící, pe pământul acesta stropít de lacrímíle tale; un nou oraş s-a rídícat dín valuríle Pontuluí, subt un cer tot aşa de albastru şí de cald ca şí al frumoaseí Italíí. Dín míjlocul acestuí oraş, statua ta de bronz príveşte vísătoare peste câmpía acoperítă de ruíníle cetăţílor şí lagărelor romane, sub zíduríle cărora zac oasele compatríoţílor tăí. Azí te-aí prímbla pe ulíţí romane, príntre vechí monumente, pe ale căror lespezí de marmură aí cítí nume cunoscute şí scumpe ínímíí tale; pe scutul legíonarílor de píatră aí revedea pe ceí doí pruncí aplecaţí la sânul lupoaíceí, şí aí căuta cu noí în adâncímea vremíí obârşía îndepărtată a gloríosuluí tău neam. Azí nu s-ar maí tânguí aşa de jalníc líra ta, căcí aí trăí ací în míjlocul unuí popor care ţí-ar fí drag, între oamení al căror chíp ţí-ar amíntí trăsăturíle mândre ale cetăţenílor romaní şí-n a căror límbă — mlădíoasă şí sonoră ca şí versuríle tale — aí regăsí, cu atâta sfínţeníe păstrate, urmele víí dín graíul stâns de mult al poporuluí tău.

ÎN MUNŢII NOŞTRI

21. PE COLIBAŞI

De mânecate ieşim din Turnu-Severin pe şoseaua care-o ia pe sub Munţii Mehedinţilor şi merge la Târgu-Jiu. Valea în care scăpătăm de pe podişul oraşului se umple şi răsună toată de zuruitul zurgălăilor şi de tropotul uscat al cailor. Dorm încă vietăţile cuprinsului. Numai ciocârlanii, mai harnici, păşesc mărunţel pe marginea şanţului. De jur împrejur nu vezi decât holde şi livezi. Înaintea noastră drumul se aşterne alb, neted, pe sub colnice. În aer e o răcoare dulce ş-un miros sănătos de câmp şi de pădure. Nici un zgomot, nici o mişcare, nici o adiere de vânt nu se simte. Copacii, cu frunza neclintită, par zugrăviţi. Brobonit de rouă, pământul doarme încă în lumina umedă şi nehotărâtă a dimineţii. Peste-un ceas începem să urcăm dealul Colibaşi. Sub noi zarea se lărgeşte. Înainte, spre răsărit, cerul se dogoreşte ca de bătaia unei flăcări; o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului şi se împrăştie în sus ca şi cum ar sufla-o gura unui vulcan. Câţiva nori zgrunţuiţi, ce plutesc în albastrul cerului, prind a se rumeni pe margini. Deodată, o suliţă de foc străpunge perdeaua de arbori. Porţile zilei se deschid, şi, în valuri, curge lumina pe văi. Pământul tresare din somn, vesel şi plin de viaţă, sub calda binecuvântare a soarelui.

Pe culmea Colibaşilor oprim, să răsufle caii. Privelişti largi, fermecătoare ni se desfăşură din toate părţile. Lanuri şi pajişti s-aştern în răzoare pe coaste de grinduri uşor trăgănate. Casele albe ale satelor, revărsate pe tăpşane, strălucesc printre livezile de pruni. Pe ogaşele[1] verzi ale văilor pătate de umbră gârlele

[1] *Ogaş* — urmă săpată în pământ de ape.

trag dungi tremurate, vinete şi sclipitoare ca oţelul. Departe, într-un albastru-fumuriu, se încalecă, încreţindu-se în valuri neregulate, din ce în ce mai dese, spinările mătăhăloase ale dealurilor acoperite de păduri.

Vizitiul — un ţăran chipeş şi deştept din podgoriile Oreviţii — îmi arată cu biciul, ca pe hartă, munţii, plaiurile şi apele Mehedinţilor şi îmi povesteşte, cu şart, legendele pe care le-a auzit şi el de la bătrâni.

„Muntele Babelor... l-am lăsat în urmă, se vede bine din şosea, cum vii de la Vârciorova, pe lângă Schela Cladovii... nu-i aşa-nalt, da-i priporos grozav. Pe el şi-a lepădat Dochia cojoacele. Cică era baba asta o zgripţoroaică urâtă, şi bătăioasă, şi rea, de mama focului, — ş-avea un fecior, Dragomir, care se-nsurase c-o fată frumoasă, şi harnică, şi cuminte, de nu mai avea pereche; da' baba n-o putea suferi şi nu ştia cum s-o mai canonească, doar o face-o să-şi ia lumea-n cap. Într-o zi îi dă un caier de lână neagră să-l spele până l-o albi. Şi pe când zolea[1] la fântână şi plângea biata nevastă de-nduioşa pietrele, iacă vine un moşneag, c-o barbă albă pân' la brâu, ş-o întreabă blând că de ce plânge; ea-i spune cum o prigoneşte ş-o haineşte[2] soacră-sa şi cum tot la munci grele şi fără spor o mână, ca s-o pârască pe urmă la Dragomir că nu-i nici de-o treabă şi s-o izgonească din casă. Auzind una ca asta, moşneagu — care era chiar Dumnezeu — dintr-o vorbă-i nălbeşte caierul şi-i dă ş-o chită[3] de ghiocei înfloriţi, să-i ducă babei. Cum vede baba ghioceii, crede c-a şi venit primăvara şi strigă: „Dragomire mamă, să ne pregătim de-amu să suim oile la munte, c-au prins a se ridica zăpezile..." A doua zi mână pe noră-sa c-un caier alb să-l spele pân' l-o face negru. Şi iar trece Dumnezeu pe la fântână, şi făcându-i-se milă de biata nevastă, blagosloveşte încet cu dreapta, şi caierul, din alb, se face deodată negru ca pământul în desprimăvărat; apoi îi întinde o

[1] *A zoli* — a spăla (lână).
[2] *A haini* — a urî.
[3] *Chită* — mănunchi, buchet.

chită de fragi coapte şi-i zice: „Na, să le dai babei şi să-i spui că le-ai cules de pe câmp". Când a văzut Dochia fragele, roşii ca sângele, nici n-a mai stat la gânduri: iute s-a încotoşmănat în cele nouă cojoace, a luat pe Dragomir ş-au pornit cu turmele la munte. Ş-a dat Dumnezeu întâi trei zile de vară, şi pe urm-o moină ş-o ploaie caldă, c-a început baba să-şi lepede cojoacele, ude leoarcă şi grele de nu le mai putea duce, pân-a rămas numai cu unul. Şi atunci s-a lăsat deodat-un ger, ş-o lapoviţă, ş-un îngheţ de crăpau pietrele. Şi umblând baba de colo-colo, rebegită de frig, vede pe feciorul-său rezămat cu şalele de-o stâncă şi prinde-a-i grăi: „Aba[1], Dragomire maică, lumea se prăpădeşte de frig, şi tu stai şi cânţi din fluier!"... Da' el era mort, — înţepenise-acolo prididit de zloată, c-un ciubuc de gheaţă la gură. Ş-aşa, au îngheţat sloi şi baba, şi oile, şi s-au prefăcut toate-n stană de piatră, de se cunosc şi azi momâile lor albe, risipite ca o turmă, pe muntele care de-atunci se cheamă Babele."

Ascultându-l, mă gândeam că tot legenda asta, cu puţine schimbări, mi-a povestit-o un cioban de pe muntele Ceahlău, arătându-mi o turmă de stânci împrăştiate pe prispa verde ce se-ntinde la picioarele Panaghiei.

22. LA UMBRĂ

Pe la amiază conăcim în Broşteni, sat mare şi frumos, revărsat pe valea râului Motru. Vrednici, şi cuminţi, şi buni gospodari trebuie să fie oamenii prin părţile acestea. Văd căsuţele lor vesele şi curate, livezile îngrădite, curţile pline de păsări, fânul strâns cu îngrijire şi aşezat în pătuiace[2], vitele grase, femeile bine îmbrăcate şi copiii rumeni la faţă. Mă dau în vorbă c-un moşneag care-mpleteşte la un coşer de nuiele.

---

[1] *Aba* — exclamaţie care exprimă mirarea sau cu care se atrage atenţia cuiva când i se vorbeşte.

[2] *Pătuiac* — podea improvizată din scânduri, crengi etc., aşezată pe furci sau în copaci, pe care se clădeşte nutreţul pentru vite.

„Sunt, ce e dreptul, şi pământurile bune pe-aici, îmi spune bătrânul, dar ş-ai noştri s-au ales tot oameni harnici şi de ispravă. Noi pe la târg mai mult vindem decât cumpărăm, c-avem aici, slavă Domnului, tot ce ne trebuie. De-ale îmbrăcămintei lucrează nevestele în casă; opinci şi căciuli ne facem noi; şi de-ale gurii ne dă Cel-de-sus de-ajuns şi de rămas. Uite-o cum stă podoabă pe dealuri hrana noastră, din belşug: numai sănătoşi să fim şi zile s-avem s-o mâncăm. Vezi dumneata, noi avem în comuna noastră, de şapte sute de suflete, patru biserici şi numai două cârcime. De aceea nici nu s-aud pe-aici gâlceve, ori bătăi, ori furtişaguri, cum sunt, de-o pildă, pe la Ponoare, unde sunt pruni mulţi şi unde oamenii beau ţuică şi-n loc de aghiazmă la Bobotează. Acolo cic-ar fi vrut odată sfântul Nicodim să le facă şi lor o biserică, şi ei, ticăloşii, ca să scape de sfânt, s-au apucat şi i-au vârât pe-ascuns un miel în traistă, ş-apoi au sărit să-l bată zicând că le-a furat mielul, ş-a plecat sfântul în lume blestemându-i să nu mai aibă biserică-n sat, ci numai de cimpoieri şi de toboşari să le facă Dumnezeu parte. Şi multă vreme cic-au rămas fără biserică. Acuma au, nu-i vorbă, s-a milostivit Cel-de-sus cu ei, dar ce folos, că tot cârcima li-i mai dragă!... Urât lucru mai e, Doamne, şi băutura asta. Lasă c-aduce şi pagubă, şi te sărăceşte de te lasă pe drumuri, da-ţi strică şi minte, şi sănătate, şi viaţă, şi tot, de-ajungi din om neom. Eu — mulţumesc lui Dumnezeu — iacă, sunt aproape de nouăzeci de ani, şi muncesc cât şi feciorii mei, şi nu ştiu ce-i boala. Când mi-i sete, mă duc colea la şipot, îi trag un gât bun de apă rece şi parcă-ntineresc...“

Mă uit la figura blândă şi luminoasă a moşneagului, ascult cu drag vorba lui aşezată şi cuminte şi mă gândesc că în el sunt întrupate toate bunele însuşiri ale poporului român. Câtă înţelepciune, ce de comori nu zac ascunse în sufletele acestea cinstite şi senine cari-au trecut de-atâtea ori prin cumpene mari, prin greutăţi şi nevoi cumplite, ş-au înfruntat cu bărbăţie vijeliile vieţii, ş-au ştiut pururea să-şi păstreze credinţa lor în bine şi-n dreptatea Celui de Sus!

Multe şi nepreţuite frumuseţi ar descoperi acel care-ar putea străbate în sufletul acestui popor ales ş-atât de bine înzestrat

de fire în adâncimile tăinuite ale inimii lui bune şi răbdătoare, unde s-au păstrat cu atâta sfinţenie credinţile, datinile, graiul şi virtuţile neamului nostru şi de unde-a izvorât cel mai cald şi mai duios cântec din câte vrodată s-au spus pe lume — dulcea şi fermecătoarea doină, în a cărei largă mlădiere pare că freamătă toţi codrii şi plâng toate izvoarele ţării.

La plecare strâng cu iubire şi cu adâncă recunoştinţă mâna aspră şi noduroasă a lui moş Dumitru. Cugetul meu îmi spune că cea mai mare parte din bunurile şi fericirile de cari mă bucur le datoresc acestei mâini harnice, cojite de soare şi de muncă.

23. VALEA MOTRULUI

Mergem o bucată bună pe marginea Motrului, ale cărui unde verzui, pripite, se sparg de bolovani. Apoi urcăm pe-un podiş larg şi luminos. Miresme dulci, îmbătătoare, de sulcină şi de dumbravnic, se împrăştie în aer de pe fâneţele bătute de soare. Un vânt căldicel adie, şi grânele coapte îşi leagănă spicele ca de vraja unui cântec. În depărtare se pierd liniile încâlcite ale dealurilor întunecate de desimea codrilor. Lanurile sunt împânzite de secerători. Cârduri de fete în cămăşi albe şi vâlnice[1] roşii se pleacă muncii şi-şi mişcă braţele-n tactul unei doine. Dulce răsună valea de glasurile lor. Pe miriştii şi pe şesuri alunecă-ncet umbrele călătoare ale norilor. În urma noastră, Motrul, tolănit în spintecătura dealurilor ca un balaur ostenit, îşi tremură solzii sclipitori în soare. Copacii bătrâni s-apleacă pe undele lui sfătoase, să le-asculte poveştile. El scoboară de sus, dinspre „Culmea frumoasă„, de la poalele muntelui Oslea, unde-a stat în vechime încolăcit năprasnicul şarpe cu nouă ochi, de groaza căruia se cutremura toată valea Dunării, până când într-o zi iată c-a sosit acolo Iorgovan, voinicul fără seamăn, şi s-a aşezat într-o groapă, cu calu-i năzdrăvan şi cu tolba-i de săgeţi, şi, când şarpele, flămând, a ridicat capul să-nfulice-o turmă de vite ce păştea pe vale, Iorgovan, întinzând arcul, l-a izbit c-o

---

[1] *Vâlnic* — fotă lucrată ca o fustă încreţită şi despicată în faţă.

săgeată şi i-a scos un ochi, iar muntele s-a zguduit din ţâţâni de zvârcolirile dihăniei. Şi tot aşa l-a pândit şi l-a săgetat, până când şarpele, rămâind numai c-un ochi, a rupt-o de fugă pe la Furca Alunului, pe unde se vede şi azi dâra lui, căreia îi mai zic unii şi „brazda lui Novac". Iorgovan s-a luat călare după el, şi unde-l ajungea, îi şi hărtănea cu paloşul o bucată din trup; la apa Cernei însă voinicul a stat locului, fermecat de cântecul unei zâne, iar capul şarpelui a trecut Dunărea pe la Cazane şi s-a ascuns în peştera neagră, de unde iese vara musca cea rea, care bântuie vitele de prin meleaguri.

Departe, hăt, Motrul scapă-n luminiş, şi după ce soarbe undele Coşuştei, se îndoaie pe la capătul dealului Colibaşi şi trece, domolit şi gânditor, pe sub zidurile mânăstirii Strihaia, unde-a văzut într-o noapte pe Mihai Viteazu viind ostenit de războí şi grăbindu-se să ridice până-n ziuă, pe ruinele castelului părintesc, o biserică, pe care, de zor mare ce-a avut, a greşit ş-a zidit-o cu altarul spre miazăzi. De-acolo, bătând spre răsărit, se lasă molatic pe şes deschis, printre imaşuri şi sămănături, până-n mânăstirea Gara Motrului, unde-şi descarcă undele-n Jiu. Mânăstirea, împrejmuită cu ziduri groase, sparte de vremi, e aşezată pe poalele unui deal. Acolo odihnesc oasele cuviosului patriot Eufrosin Poteca, unul din cei mai harnici apostoli şi luminători ai neamului nostru pe la începutul secolului al XIX-lea. Pe porţile de fier de la intrare, mâncate de rugină, se cunosc încă urmele gloanţelor repezite din flintele pandurilor lui Tudor la 1821, când, de frica lui, boierii greci se închiseseră acolo, ca într-o cetate, cu averi, arme şi arnăuţi. Pe toată valea Motrului ş-a Jiului, pornind din câmpia Padeşului, de pe plaiul Cloşani, unde s-a ridicat întâi steagul libertăţii în mântuitoarea răscoală de la 1821, şi până în şesurile Dunării, prin toate satele Olteniei auzi vorbindu-se de „Domnul Tudor", ca şi cum ieri ar fi trecut pe-acolo, în fruntea puşcaşilor săi, aşa viu, şi mare, şi întreg a rămas în mintea tuturora „viteazul răzbunător" al poporului, eroul legendar care îmbrăcase „cămaşa morţii" pentru mântuirea neamului său.

24. MÂNĂSTIREA TISMANA

De pe Culmea Frumoasă, din codrul de fagi bătrâni, în desişul cărora e pururea noapte, scăpătăm în valea largă şi luminoasă a Tismanei. Aerul fierbe de zăpuşală. Cerul pare că arde deasupra noastră. Pe lanuri zoresc muncitorii, desculţi, cu frunze de brusturi pe cap, cu mânecile cămăşii de pânză aspră sumese până-n supţiori. Trecem prin satul Tismana, aşezat la poalele munţilor, între două vâlcele, de-o parte şi de alta a râului Tismana. Stârniţi de clingătul zurgălăilor, copiii aleargă de pretutindeni, se urcă pe garduri, zburdalnici, veseli, gălăgioşi. Câinii îşi amestecă lătratul în chiotele lor. Din sat ieşim într-o pajişte frumoasă, aşternută pe-o vale care se îngustează din ce în ce. În fund se deschide înaintea noastră ca o poartă în tainica şi întunecata domnie a codrului. Prin spintecătura aceasta a munţilor, drumul, şerpuind pe marginea râului Tismana, se adânceşte într-un desiş de castani seculari. Umbra ne învăluie din toate părţile. Un dulce miros de fâneaţă pluteşte în aerul răcoros. În liniştea sfântă a codrului, în măreţia şi sălbătăcia acestor locuri, şopotul somnoros al apei, uşoara clătinare a frunzelor, stropii de lumină ce picură din straşina de ramuri, toate te farmecă; inima-ţi bate de-un fior neînţeles, ca şi cum ai fi intrat într-o lume de închipuiri, de basme. La o cotitură a drumului, crengile se desfac — o ferestruie se deschide-n păretele de verdeaţă, din fund răsare, peste vârfurile copacilor, un turn înalt şi galben. De-abia l-ai zărit însă — şi bolta de ramuri se-nchide din nou. Dintr-acolo s-aude tot mai tare, tot mai aproape un vuiet ca de moară, ş-un răpăit, un plesnet de apă care cade pe lespezi. Deodată, ca la un semn, perdeaua de arbori se dă la o parte sus, pe vârful unei stânci fioroase, îţi apare, în toată fantastica ei măreţie, mănăstirea Tismana, cu zidurile ei îndrăzneţe, cu turnurile ei înalte de castel din timpurile vechi. Te uiţi înmărmurit, ca la o minune, şi nu ştii bine de-i aievea, ori e-n vis, când iată că o nouă privelişte te cheamă: torentul Gurniei, repezit de sus, de sub talpa mânăstirii, s-aruncă vâjâind şi cade de la o înălţime

ameţítoare peste-o grămadă de stâncí dărâmate, unde sulul de apă se sparge şí se preface într-o spumă fumuríe, pe care-o ía ş-o duce-n undele-í repezí râul Tísmana.

Drumul ocoleşte-n larg ca să facă urcuşul lín. Trecem un podeţ şí suím pe-un tăpşan, între două zídurí vechí, dărăpănate. În poarta mânăstírií ne íese-naínte „pítícul Tísmaneí“, un călugăr míc, spân, cu faţa zbârcítă ca un hríb, o mogâldeaţă de om, cu glas de copíl, cu ochí şí míşcărí de maímuţă. Arătarea aceasta cíudată se potríveşte de mínune cu sălbătăcía loculuí în care ne aflăm. Intrăm, pe sub bolta înalteí clopotníţí, în curtea largă, tăcută, a frumoaseí mânăstírí. În míjloc e bíseríca, plínă de scule şí odoare vechí; pe uşíle-í de stejar sunt săpate cu multă măíestríe íconíţe şí înfloríturí mígăloase, fíne ca o horbotă. În stânga, spre sărítoarea Gurníeí, se-nşíră, de-a lungul zíduluí împrejmuítor, încăperíle stareţíeí, şí chílííle cu două rândurí, în fund — arhondarícul. Arípa dreaptă e un morman de ruíní arse, acoperíte de bălăríí. Patru turnurí înalte, cu ferestruí înguste, străjuíesc, dín cele patru colţurí ale curţíí, líníştíta şí măreaţa lavră[1], rídícată ací, în locul acesta ascuns, acum şase sute de aní, de păríntele Nícodím, cu ajutorul mílostívílor Basarabí de pe acele vremurí. Spre míazăzí vederea e astupată de-o stâncă uríaşă, în al căreí părete drept se văd două spărturí negre, tăíate în chíp de ferestre la o înălţíme fíoroasă deasupra peşteríí, dín care íese urlând şuvoíul Gurníeí şí trece príntr-un canal pe dedesubtul mânăstíríí. „Acolo sus, îmí spune pítícul c-un glas píţígăíat ce n-are nímíc dín glasul omenesc, în chílíoara aceea scobítă-n píatră se retrăgea sfântul Nícodím, şí zíle, săptămâní întregí se ruga în taínă la Dumnezeu pentru păcatele oamenílor. El a venít de peste Dunăre, trímís încoace de-un înger care í s-a arătat în vís şí í-a spus şí locul anume unde să rídíce mânăstírea. Ş-a umblat, ş-a rătăcít mult sfântul pân-a dat de sărítoarea Gurníeí. Erau ponoare pe-acolea şí-ntunecíme mare, sălbătăcíe şí desíş nestrăbătut. Şí el, síngur, a curăţít ş-a netezít locul, şí-ntâí a

---

[1] *Lavră* — mânăstíre mare.

făcut aící în faţa peştereí o bísericuţă díntr-un tís bătrân, ş-a potrívít să fíe prístolul chíar pe rădăcína tísuluí. Pentru credínţa luí cea mare îl dăruíse Dumnezeu cu putere făcătoare de mínuní. Şí orícíne venea, pătímaş de boală trupească orí sufletească, aící îndată-şí găsea alínare, cât se lăţíse vâlva-n lumea-ntreagă de bunătatea şí harul cel mântuítor al sfântuluí. Ş-a venít pe vremea aceea dín depărtăríle Apusuluí ş-un împărat păgân ce-í zícea Jígmond şí care avea o fecíoară bolnavă rău, „bântuítă de duhul cel necurat“, şí cum au ajuns aící, s-a şí-ndreptat fata. Apoí, într-o zí, cícă prímínd împăratul plocon níşte purceluşí, í-a dat bucătaruluí să-í gătească într-ascuns şí să-í aducă la masă într-un blíd acoperít; şí vrând el să cerce puterea sfântuluí, í-a zís: „Blagosloveşte, părínte, aceştí păstrăví“. Iar sfântul blagoslovínd, când s-a descoperít blídul, s-au găsít într-adevăr păstrăví în loc de purceí. „Văd că este mare puterea ta, í-a zís împăratul, uímít, şí de aceea vreau să-mí maí fací o mínune: dacă veí putea trece nevătămat prín foc, să ştíí că eu cu toţí aí meí ne vom boteza în legea ta.“ Atuncí sfântul cíc-a poruncít de í-au adus lemne multe şí vreascurí dín pădure, ş-a apríns un foc mare în faţa bíserícíí, şí-mbrăcând odăjdííle preoteştí, a luat crucea şí evanghelía, şí-ncet a trecut de treí orí prín míjlocul flăcărílor. Iar când a íeşít neatíns dín văpăí, împăratul cu toţí aí luí, spăímântaţí, í s-au închínat ş-au cerut grabníc taína botezuluí.“

25. TÂRGU-JIU

Pe la toacă plecăm spre Târgu-Jíu. Câţíva norí fumuríí călătoresc încet pe bolta albastră a ceruluí. Şoseaua dreaptă, bătută ca-n palmă, taíe întínsa câmpíe ce se desfăşură înaíntea noastră. La răsărít se văd peste şírul de dealurí verzí înălţímíle Vulcanuluí carí, împreunându-se pe la cheía Jíuluí cu măguríle cenuşíí ale Parânguluí, alcătuíesc cununa muntoasă a judeţuluí Gorj şí graníţa Româníeí dínspre Transílvanía. După un ceas de drum pe şes deschís, íntrăm într-o pădure mare şí frumoasă de stejarí secularí. Ne adâncím în ea ca-ntr-o lume tăínuítă,

plínă de vrăjí. Dín desíşul ramurílor se cerne întuneríc. Treptat, aerul se răcoreşte. Crengíle încep să se míşte, frunzele foşnesc de vânt. Fulgere dese, orbítoare, spíntecă cerul dín ce în ce maí posomorât, şí tunete prelungí se aud bubuínd în depărtare. Când íeşím în límpezíş, vedem ploaía, ca o perdea de sulíţí, dreaptă şí întunecoasă, víínd dínspre munţí şí cotropínd câmpííle c-un ropot de oştíre îngrozítoare, năprasnícă. Tunetele se-nteţesc, şí peste câteva mínute un adevărat potop s-abate víjelíos asupra noastră. Nu maí vedem nímíc. Caíí aleargă îndemnaţí de ţípetele vízítíuluí, speríaţí de răpăítul stropílor carí cad, repezí şí greí, ca o gríndínă de gloanţe. Într-un sfert de ceas toată câmpía e o mare. Cu chíu, cu vaí ajungem la Brădícení, unde ne adăpostím subt umbrarul uneí cârcíme[1]. Ţăraníí desculţí, cu íţaríí sumeşí până deasupra genunchílor, cu braţele goale încrucíşate pe píept, stau în pícíoare, neclíntíţí, şí prívesc cu jale la ogoarele-necate, la căpíţele rísípíte, la snopíí desfăcuţí şí luaţí de puhoaíe, la munca şí speranţele lor nímícíte într-o clípală. Şí nímení nu scoate-o vorbă, nímení nu se tânguíe. E în líníştea aceasta a lor o măreţíe de eroí de prín cărţí, o înţelepcíune antícă, înălţătoare, care mă umple de respect. Pe chípuríle lor uscate e întípărítă răbdarea sfântă a românuluí, tăría legendară a neamuluí acestuía oţelít în dureri, care-a văzut ş-a îndurat atâtea, că nímíc nu-l maí poate îngrozí. Încerc să mă dau în vorbă cu eí. Duşí pe gândurí, cu prívírea píerdu-tă-n văzduh, îmí răspund scurt şí sílníc. De obíceí ţăranul nostru vorbeşte puţín; nouă, maí ales, celor de la oraşe, foarte cu greu îşí deschíde íníma luí largă şí răbdătoare...

Porním. Ploaía a maí conteníť. Satul e pe jumătate în apă. Femeí cu pruncíí în braţe aleargă, ţípând, de-a lungul şanţuluí prefăcut în gârlă, pe care plutesc împrăştíate copăí, ţoale şí períne luate de şívoí.

La asfínţítul soareluí íntrăm în Târgu-Jíu. Oraşul este aşezat într-o vâlcea pe margínea Jíuluí. Un zăvoí mare de plopí şí de

---

[1] În edíţía 1908: *cârciume,* însă întâlním şí forma: *cârcimă.*

aníní secularí umbreşte maluríle frumosuluí râu. Străzíle sunt largí şí drepte. E líníşte ca la ţară; şí ce aer de bătrâní gândítorí au unele case vechí, boíereştí, tupílate-n fundul curţíí, în desíşul lor de arborí!

Se-nserează. Síngur mă prímblu prín aleíle tăcute ale parculuí. Unde şí unde, câte un felínar clípeşte-n frunzíşul umed. Spre míazănoapte, Munţíí Gorjuluí îşí crestează, pe albastrul-închís al ceruluí, vârfuríle lor înalte, negre, neregulate. Şí-n tăcerea acesteí nopţí de vară, freamătul plopílor, şuíetul Jíuluí par glasurí omeneştí ce-mí povestesc întâmplărí, amíntírí dureroase dín vremíle de demult... Aící, în oraşul acesta retras, îşí căutau scăparea la 1802 boíeríí Craíovíí, goníţí de groaza luí Pasvantoglu, paşa Vídínuluí; ş-au năvălít atuncí peste eí cârjalâíí luí Manaf Ibraím, după ce-au spart bâlcíul Clanovuluí ş-au prădat case, ş-au dat foc bísericílor, ş-au tăíat bătrâní şí femeí, şí pruncí nevínovaţí. Pe aşa cumplíte vremí s-a născut aící, în casa logofătuluí Broşteanu, George Bíbescu, care peste patruzecí de aní avea să fíe ales domn de boíeríí pământení dín Obşteasca Adunare, moment însemnat în ístoría noastră: de-un veac şí jumătate nu se maí rostíse glasul ţăríí pentru alegerea domnuluí eí.

Aící amíntíríle ístoríce sunt víí, strânse cu príceputǎ gríjă şí păstrate cu sfínţeníe. Nícăírí n-am găsít atâta íubíre de ţară, atâta respect pentru trecutul neamuluí nostru ca-n oraşul acesta líníştít, unde toate parcă te îndeamnă la gândurí frumoase şí la fapte bune. Statuía luí Tudor Vladímírescu — aşa de potrívít aşezată în faţa gímnazíuluí — această nepíerítoare întrupare a vítejíeí şí a jertfeí, este şí va fí pururea cea maí mínunată lecţíe de patríotísm pentru fragedele generaţíí ce se vor perínda pe dínaíntea eí.

26. PE VALEA JIULUI

De dímíneaţă o luăm în sus pe şoseaua care duce, prín Bumbeştí, la graníţă. Drumul s-aşterne drept, între două rândurí de arborí, pe malul stâng al Jíuluí, tăínd valea-mbelşugată ce

pleacă de sub poalele munţilor şi se-mpânzeşte spre miazăzi, netedă ca o apă. Trecem prin Vădeni, sat vechi, harnic şi coprins, care-şi înşiră gospodăriile frumoase de o parte şi de alta a şoselei. În spatele caselor vesele se-ntind livezi mari de pomi roditori; de-a lungul prispelor atârnă pe culmi velinţi vărgate, cămăşi înflorite, scurteici şi zăvelci[1] cusute cu fluturi. În picioare, la umbra duzilor, femei înalte, rumene la faţă, curat îmbrăcate, întind pe râşchitor[2] firele galbene de borangic. Fetele nălbesc pânze mai devale între sălcii. De departe s-aude în răstimpuri ţipetul ascuţit şi răsunător al unui hierăstrău. Soarele, de-abia răsărit, cerne peste codrii munţilor ca o pulbere fină, albăstrie. Drumul, cărările, casele, copacii, toate par mai vesele şi mai frumoase, gătite ca de sărbătoare, în lumina dulce a acestei dimineţi senine de vară.

După două ceasuri de drum în câmp deschis printre ogoarele şi fâneţele spălate de ploaia de ieri, sosim în Bumbeşti, aşezare de moşneni muncitori şi cu dare de mână, sat întins şi bogat, care-şi desfăşură livezile şi viile aproape pe-ntreg plaiul Jiului şi-şi poartă vitele şi turmele în imaşuri până pe sub codrii Sadului. Aici, în coasta dinspre Jiu a Bumbeştilor, s-au descoperit, adâncite în pământ, rămăşiţile unei cetăţi dărăpănate, de pe vremea luptelor lui Traian cu dacii. Ceva mai sus, dincolo de schitul Lainici, se văd urmele unor băi romane ş-ale unui drum de piatră tot de pe vremile acelea.

Cum ieşim din vatra satului, cotim la stânga şi intrăm, pe spintecătura Jiului, în strâmtoarea munţilor. E de o frumuseţe negrăită drumul acesta până sus, la Polatişte. Nicăiri n-am văzut desfăşurate cu atâta măiestrie, în acelaşi cadru, cele trei mari podoabe ale pământului — munţii, pădurile şi apa — ca în trecătoarea aceasta spre Petroşani. Şoseaua, o prispă netedă scobită-n brâul stâncos al muntelui, largă de două care şi lungă de 29 de kilometri, merge şerpuind pe marginea Jiului,

[1] *Zăvelcă* — fiecare din cele două fote dreptunghiulare, cu dungi sau brodate cu flori, care se poartă la ţară cu fustă.

[2] *Râşchitor* — unealtă pe care se deapănă tortul de pe fus sau de pe ghem, pentru a-l face scul sau jurubiţă.

care-şi taie voiniceşte albia-n piatră. Codrul răsună de vuietul undelor călătoare. De o parte şi de alta se desfac, în felurite îndoituri, înălţimile sălbatice ale Carpaţilor, unele goale, colţuroase — prăbuşituri deschise ca nişte răni în mijlocul desişurilor verzi —, altele rotunde, acoperite de păduri mari, întunecoase, nestrăbătute încă de pas omenesc. Pe une locuri ne uităm cu frică-n sus la stâncile ieşite din zid, gata să se rupă şi să se prăvale peste noi. Privelişti neaşteptate, uimitoare, pururea altele, se dezvălesc la fiecare cotitură a drumului... Dar ce zgomot se aude-naintea noastră? Par urletele unei vijelii năprasnice, ş-amestec de glasuri, şi bubuituri de tunuri. Ai crede că-i pieirea lumii. Este Jiul, puternicul Jiu, care se zbate şi strigă, zugrumat între două stânci uriaşe, ce vor să-i aţie calea. Undele lui colcotă, sfărmate de bolovani, ş-azvârl în aer clăbuci albi, bulgări de zăpadă; curcubeie subţiri tremură în pulberea străvezie a stropilor bătuţi de soare. Voinicul, frumosul râu se smulge din braţele monştrilor şi pleacă hăulind devale. Iată-l tolănit într-un larg boschet de plute. Apa lui, limpede şi potolită, pare-o oglindă culcată-n ramă de verdeaţă. Şi-n tăcerea adâncă a codrului, biruitorul doarme — o aţipire de-o clipă — sub grija bătăliilor viitoare. Din când în când îi vin ajutoare; pâraie repezi, desfundate din văgăuni întunecoase, gonesc curmăturile munţilor, şi-l caută, îl strigă de departe, şi Jiul le-aude, le cheamă şi le soarbe lacom în undele lui.

Uneori, pereţii nalţi de pe de lături se desfac, deschizând deodată ca o spărtură largă în orizont. Toată valea se umple de lumină. Privirile noastre se pierd, uimite, peste mormanele depărtate, cari se urcă mereu, fac scară la cer, încălecându-se unele pe altele. Apoi iar se lasă perdeaua, şi umbra ne-nvăluie subt îngusta făşie de cer întinsă pe grebenii[1] munţilor.

După un ceas de drum vedem deschizându-se în dreapta noastră o poiană frumoasă, în mijlocul căreia e aşezat schitul Lainici — o bisericuţă şi câteva chilii împrejmuite cu leaţuri de brad, unde-şi fac mătania opt călugări bătrâni.

---

[1] *Greabăn* — partea mai ridicată din şira spinării, la împreunarea spetelor (aici, figurat).

— Aici, la noi, e bine — îmi spune stariţul — mai trece-o trăsură, mai vezi un om, mai afli ce-i pe lume; dar e un schituleţ încolo, departe, pe munte, — unde-i zice la Răcoarele — mergi patru ceasuri de-aici, şi tot prin locuri rele. Acolo în sălbătăcia şi pustietatea aceea, trăiesc patru schimnici în adevărata pusnicie, ca pe vremea sfinţilor. De cu toamnă îşi iau de la noi făină pentru toată iarna, că, de cum se lasă zăpada, nu mai e chip de răzbătut la ei. Stau, săracii, ş-ascultă, noaptea, cum le urlă lupii la fereastră.

E soarele-amiazi. Codrii aburesc ca după ploaie. Nesfârşite se desfăşoară-n zarea înaltă încovăierile munţilor, cu coamele-n lumină, cu brâie de umbră pe la încheieturi. Înaintea noastră, dunga vânătă a drumului, uşor trăgănată în suiş se-ncolăceşte pe grumajii măreţelor stânci, spărgând desişurile de fagi, şi merge una cu Jiul, nedespărţit, ca şi cum ar vrea să-i arate că mintea, şi stăruinţa, şi braţele omeneşti sunt tot aşa de puternice şi de străbătătoare ca şi undele lui nebiruite. Nici nu ştii unde să te mai uiţi. Din toate părţile te cheamă privelişti cari de cari mai fantastice. Ar fi de-ajuns frumuseţile şi minunăţiile acestei văi să le poţi dişterne în larg peste-ntreg cuprinsul unei ţări pentru ca să faci din ea una din cele mai mândre şi mai fermecătoare podoabe ale pământului.

De la cotul stâncos ce-i zice „Cârligul Caprii", mergem o bucată pe jos. Pe lespezile calde de pe marginea şoselei, şopârle aurii, culcate la soare, clipesc somnoros din ochi, ascultând şuietul adormitor al apei şi cântecul privighetorilor. Deodată valea se îngustează şi se-ntunecă. Doi munţi înalţi de piatră îşi apropie deasupra noastră vârfurile lor colţuroase. Între ei se deschide ca o poartă uriaşă, pe subt arcadele căreia Jiul trece maiestos, sunându-şi nahlapii de stânci c-un zgomot de fanfară ce ăuie prelung prin bolţile acestui castel din basme.

Ne oprim la Păiuş, la vamă. Mai sunt şapte kilometri de-aici până la graniţă. E aşa de îngustă valea, că pe toată distanţa asta nu s-a putut găsi un loc aşezat pe care să se poată zidi o casă de vamă mai aproape de hotar. După prânz înaintăm prin strâmtoarea aceasta întunecoasă, pe fundul căreia Jiul

curge ca pe un jgheab scobít în stâncí. Podurí frumoase, tăíate ca-n marmură, aruncă şoseaua de pe-un mal pe altul.

La graníţă, Polatíştea víne límpede şí grăbítă dínspre răsărít, spíntecând făgetul uneí văí, şí se azvârle-n Jíu, sub podul de píatră care leagă maluríle a două ţărí.

Seara vameşul ne ospătează cu păstrăví proaspeţí şí cu íeruncí.

După masă ne prímblăm pe şosea. În líníştea nopţíí Jíul vuíeşte maí tare. Míí de lícurící zburătorí răsar dín întunecímíle codruluí, stropesc aerul cu lumíníle lor albăstríí şí trec în roíurí de pe un mal pe altul, ţesând peste lucíul apeí punţí străvezíí de jerbíí fíne şí tremurătoare. De departe se văd príntre ramurí línííle albe ale poduluí aşternut între două stâncí, deasupra uneí prăbuşírí zgomotoase a Jíuluí. Apa lovítă de muchííle stâncílor se sfarmă în bulgărí sclípitorí; dín clocotul undelor prípíte, fuíoare de argínt se desfac în bătaía luneí. Şí toate-ţí par vedeníí díntr-o lume fermecată. În înălţímea zărílor munţíí îşí taíe pe albastrul ceruluí coamele lor neregulate. Pădurile dorm în şuíetul ízvoarelor. Stelele clípesc, scuturând pe ape pulberea lumíníí lor.

27. PE ÎNĂLŢIMILE PĂRÂNGULUI

De la Păíuş până la Novací facem o jumătate de zí. Şoseaua e largă, dreaptă, netedă. Maí pe toată întínderea eí, începând de la Bumbeştí încolo, sunt înşíraţí de o parte şí de alta pomí rodítorí, carí-şí apleacă drumeţílor crengíle lor încărcate de fructe răcorítoare. Cícă bínefacerea aceasta se datoreşte unuí duhovníc de la Polovrací, care, în loc de mătăníí, acatíste şí zíle de post pentru íertarea păcatelor, hotăra fíecăruí credíncíos să sădească un număr de pomí pe margínea drumuluí mare, şí vorba luí a fost lege.

Pe la prânz íntrăm în Novací — un sat lung, de nu se maí sfârşeşte, aşezat la poalele munţílor, în frumoasa vale a Gílortuluí. Casele albe, înválíte cu draníţă[1], răsar ící-colo, prefírate

[1] *Draniţă* — şíndrílă maí lungă.

pe tăpşanele cuprinse de livezi. Prin mijlocul satului trece Gilortul, punând în mişcare, cu undele-i harnice, mori, pive[1] şi joagăre, de-al căror vuiet răsună zăvoiul de anini, ce se-ntinde de-a lungul râului. De cu seară năimim cai, şi ne pregătim merinde pentru trei zile.

În zori pornim. Satul rămâne-n ceaţă. După un ceas de drum printr-o pădure de fagi şi de goruni ieşim în luminiş. Pe dealul sterp, acoperit de-o iarbă măruntă şi crăpat de arşiţă, caii, gâfâind sub noi, iau pripoarele în piept. Doi plăieşi înalţi şi trupeşi merg pe lângă cai. Ei calcă uşor şi lin, ca şi cum ar pluti. Un drumeac îngust, săpat cu multă greutate, pleacă din coasta Novacilor şi urcă, şerpuind printre surpături şi vârtoape mâncate de şuvoaie, până la Titvele. Aici descălecăm, după cinci ceasuri de drum, şi intrăm în răcoroasa pădure de brazi ce acoperă ca o căciulă vârful ţuguiat al muntelui. În mijlocul acestei păduri, străbătută de izvoare, sunt câteva case de lemn — locuinţi de vară pentru iubitorii de linişte, de aer curat şi de natură frumoasă. Gustăm şi noi, două ceasuri, farmecul acestui colţ de rai şi pornim mai departe. Cum ieşim din pădure, apucăm la dreapta, şi — după un ceas de suiş anevoios — ne oprim pe vârful Păpuşii, munte gol şi singuratic, înfipt deasupra Titvelor ca o căpăţână de zahăr. De-aici, în zarea largă ce se deschide în jurul nostru, vedem limpede coamele munţilor cum se înşiră în depărtări: spre miazănoapte şi apus ne îngrădesc piscurile pleşuve ale Vulcanului, cari pornesc din fund, din coastele Oslii, şi vin, în clocotişuri, până-n spintecătura Jiului, de unde-ncep să se ridice şi să se înlănţuie gheburile din ce în ce mai mari ale Parângului, falnicul munte acoperit odinioară de gheţuri, din a căror înceată topire i-au rămas pe zănoagele de la Găuri turme de stânci albe, rotunjite de frecarea apelor, iar printre ele, lacuri albastre şi minunate căderi de izvoare, cari fac din acest munte una din cele mai frumoase podoabe ale Carpaţilor noştri. În fund, de la apus

[1] *Pivă* — instalaţie pentru împâslirea într-un mediu cald şi umed a fibrelor din ţesăturile de lână.

spre răsărit, se înşiră ca nişte sentinele uriaşele vârvare[1]: Comanda Prisloapelor, Grivele, Mândra, care se ridică la o înălţime de peste 2.500 de metri, Gruiu, Pâclişa, Piatra Tăiată, Coasta lui Rusu. Din spatele Mohorului, grebenii Parângului se despart în două şiruri, şi apucând între ei undele Lotrului de la obârşie, le împreună mai încolo cu ale Lotriţii şi le duc în hiolă, devale, clăbucindu-le de stânci până dincolo de Brezoiu, unde Lotrul se varsă în Olt. Numai spre miazăzi privirea scapă şi se adânceşte în limpezişul văilor. Pe strunga aceasta de lumină, departe, în fundul zării, vedem cuibărite la un loc câteva pete argintii, sclipitoare, ca nişte cioburi de oglindă în bătaia soarelui. Acolo-i Târgu-Jiu.

Ne scoborâm pe partea ceealaltă a Păpuşii şi scăpătăm pe-o tarniţă[2] întinsă, acoperită de o iarbă subţire, uscată şi lunecoasă.

Până pe la toacă mergem tot pe locuri deschise. De jur împrejur avem măreaţa panoramă a munţilor. Unde şi unde vedem turme de oi presărate pe limpezişul plaiurilor; izvoare cu sclipiri de oţel tivesc poalele codrilor. Şi nici un zgomot nu s-aude; nici un fum nu se ridică în larga pustietate a zărilor. Cei doi plăieşi se uită mereu la soare — ceasornicul şi călăuza lor prin coclaurile acestea fără drum şi fără adăpost. Ne lăsăm în vale şi mergem o bucată de matcă bolovănoasă a unui pârău. Apoi facem la stânga şi intrăm într-o pădure de molifţi. Pădurea-i deasă şi pripoarele râpoase. Ne dăm pe jos şi, cu caii de frâu, urcăm, urcăm din greu pe cărările încâlcite şi întunecoase, printre stânci prăbuşite, peste copaci doborâţi de trăsnete, lungiţi în neorânduială ca nişte leşuri de uriaşi după un război năprasnic. Începe să se-ntunece, şi noi horbăcăim mereu. În desişul nemărginit ochii noştri caută cu dor o zare de lumină. Tăcerea plăieşilor ne pune pe gânduri.

— Nu ne-om fi rătăcit, nea Gheorghe...

— Aş, că doar am ajuns.

---

[1] *Vârvar* — vârf de munte.
[2] *Tarniţă* — coamă de munte în formă de şa.

De sus, de departe, s-aude un câine lătrând, apoi alţii. Înaintea noastră albeşte, ca o ferestruie, o geană de lumină, la marginea codrului. Mai suim un dâmb şi ieşim într-o poiană largă pe vârful Mohorului, unde ne adăpostim pe noapte la stâna lui Iordache.

28. PE COAMA MOHORULUI

Se crapă de ziuă. Bacii îşi pregătesc găleţile pentru mulsoare. Oile behăiesc, înghesuindu-se la strungă. Văile sunt înecate de ceaţă. Pădurile, vârfurile munţilor parcă plutesc în aer. Departe, dinspre curmătura Olteţului slomneşte[1] pe poalele cerului lumina albă a zorilor, şi norii arginţii prind a se rumeni pe margini. Într-acolo zarea se limpezeşte, şi măgurile par dogorâte ca de bătaia unei flăcări. O geană roşie se aprinde la îngemănarea pământului cu cerul. Încet se saltă soarele, rotund şi scânteietor. Negurile se risipesc. Plaiurile verzi, brobonite de rouă, par bătute cu diamante.

Încălecăm s-o luăm înainte, pe coama Mohorului, spre Piatra Tăiată. Ca-ntr-o minunată panoramă ni se arată acum, de jur împrejur, îndoiturile Carpaţilor, cu crestele încununate de raze, cu văile adânci şi întunecoase, spintecate de izvoare repezi şi umbrite de păduri seculare. Mă uit uimit la vârfurile acestea stâncoase ce se înalţă-n cer ca nişte falnice turnuri de cetăţi, şi gândul mă duce cu sute de ani în urmă, în trecutul viforos al neamului nostru. Din câte primejdii nu ne-au scăpat pe vremuri munţii şi codrii aceştia! Aici, în întăriturile acestea zidite de Dumnezeu, au stat adăpostiţi aproape o mie de ani strămoşii noştri, când, prin şesurile Dunării, curgeau puhoaiele de barbari, când noroadele sălbatice ale Asiei se năpusteau cu duiumul, împingându-se unele pe altele asupra Europei, jăfuind oraşele şi pustiind pământul pe unde treceau. În munţii aceştia s-a închegat tăria şi unitatea neamului românesc. Ei au fost ocrotirea şi scăparea noastră în zilele de

[1] *A slomni* — aici cu sensul de a se ivi, a miji.

groază, cetatea sfântă în care s-au păstrat aşa de curate credínţele, şí límba, şí datínile poporuluí nostru. În locuríle acestea tăínuíte, pe vecí îngrădíte de străjíle Carpaţílor, plutesc umbrele strămoşílor noştrí de-naínte de descălecătoare. Aící, în şoptítul ízvoarelor şí în freamătul codrílor, a răsunat pentru întâía oară frumoasa noastră doínă, şí nu e pârău, nící plaí de care să nu fíe legată o amíntíre scumpă sufletuluí nostru, nu e vârf de munte, în tot cuprínsul acesta, care să nu-şí aíbă povestea şí cântecul luí.

Maí târzíu, după ce-au contenít năvăliríle şí s-au scoborât aí noştrí íar la şesurí, de câte orí o prímejdíe mare ne-a ameninţat, munţíí ne-au chemat în adăposturíle lor, şí vaí de duşmanul care ne-a urmărít în întăríturíle cetăţíí noastre! Când Carol Robert, trufaşul rege al Ungaríeí, şí-a împíns oştíle în câmpííle Olteníeí şí, la sfatul de pace al blânduluí nostru voíevod Alexandru Basarab, í-a răspuns semeţ că „el e păstorul oílor sale şí-l va scoate de barbă dín vízuína luí“, românííí îl atraseră cu încetul într-o vale strâmtă şí întunecoasă dín munţíí Gorjuluí, şí deodată, ca prín farmec, cu bubuírí asurzítoare, stâncíle începură a se rostogolí dín înălţímí, şí toată falníca luí oaste, învălmăşítă şí zdrobítă sub gríndína de bolovaní, píerí în fundul aceleí râpí. Şí-n sutele de aní carí-au maí curs de atuncí, câte n-au văzut, Doamne, munţíí aceştía, de câte orí n-au răsunat codríí şí văíle acestea de bucíumul vítejílor noştrí plăíeşí!

29. ÎN NOVACI

Suntem la Píatra Tăíată, la o înălţíme de peste 2.200 de metrí. În depărtare, munţíí rotunzí se văd ca níşte muşuroaíe, pe eí păduríle de brazí par pete de cerneală. Un vânt rece, cu lapovíţă, bate dínspre míazănoapte şí culcă pe jnepí palele albe de norí. Şí cum se schímbă de răpede vremea! Ací e soare, ací se-ntunecă. Se războíesc stíhííle ca-n zílele babeí. Tăcerea şí pustíetatea în care ne aflăm, văíle prăpăstíoase prín carí am trecut, prívelíştíle uímítoare ş-atât de feluríte ce

ne-au lunecat pe dinaintea ochilor fac să ni se pară foarte depărtată lumea din care am plecat, ş-un sentiment de nelinişte, de grijă, pare că-nvăluie dorul şi nerăbdarea noastră de a ne vedea mai curând în Novaci.

Ne lăsăm devale pe făgaşele puhoaielor, şi după vro două ceasuri de scoborâş prin ponoare şi desişuri, ce păreau că nu mai au sfârşit, sosim la obârşia Gilortului, sub Coasta Pietroasă, ş-o luăm oblu[1] printre stânci pe matca prăpăstioasă a râului.

Seara, târziu, ajungem osteniţi în Novaci.

A doua zi, duminică, e horă mare la cârcima din mijlocul satului. Ce chipuri rumene şi frumoase au novăcenii, şi ce curat se poartă, şi câtă cuviinţă e în vorba, în privirea, în mişcările lor! Pe aici n-au putut răzbate nici dresurile, nici stămburile oraşelor. Cămăşile albe, cusute cu arnici şi cu fluturi, maramele-nvârstate de borangic, scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri, vâlnicele de lână negre, vărgate cu roşu, betele-nguste, cusute cu mărgele, iţarii de dimie albă — toate sunt ţesute şi lucrate-n casă. Şi ce bine-l prinde pe român portul acesta al lui, aşa de curat, aşa de simplu şi de frumos!

Nevestele se piaptănă cu conci şi se-mbrobodesc cu ştergare lungi. De obicei ele nu joacă, ci stau deoparte, în picioare, şi privesc. Fetele-şi împletesc în cozi panglicuţe şi flori de câmp, la gât poartă şiraguri de mărgele colorate, şi la brâu busuioc — floarea dragostei.

În picioare, doi ţărani tineri, novăceni, zic unul din scripcă şi altul din cobză. În jurul lor, în roată largă, se mişcă încet, în dulce legănare, strămoşasca horă, joc potolit, tacticos, în care se prind şi oamenii mai în vârstă, uneori moşi cu barba albă, ca să-şi mai aduc-aminte de când erau şi ei tineri. La ţară *hora* e temeiul jocului. Ea înfăţişează, în închipuirea poporului, ca şi în cântecele poeţilor, împăcarea, frăţia, unirea tuturora într-un singur cuget, — e veche, de la întemeierea neamului nostru, ş-aceeaşi a rămas în toate părţile locuite de români. Celelalte

[1] *Oblu* — drept, în linie dreaptă.

jocurí (brâul, sârba, căzăceasca, ţâítura, joíana, bătuta, învârtíta, ca la Breaza ş. a.) se maí amestecă, se maí schímbă după locurí. Unele sunt víjelíoase, cu míşcărí repezí şí smâncíte, cu încleştărí de braţe şí-nvârtejírí ameţítoare, ce parc-ar da să-nchípuíe o luptă, o răpíre, o rupere de fugă.

Un farmec deosebít au „chíotele“ sau „strígătele“ pe care le rostesc, în tactul joculuí, cu glas tărăgănat, jumătate vorbă, jumătate cântec, flăcăíí ceí maí deştepţí dín sat.

Aící, la joc, îşí spun tare dorul şí păsul ínímíí lor, în versurí scurte, făcute sau numaí potrívíte de eí, duíoase şí gíngaşe, pentr-o logodnícă íubítă:

„Sucă-mi-te, suveicuţă,
Dacă ştii că-mi eşti drăguţă;
Sucă-mi-te, suveicea,
Dacă ştii că eşti a mea;
Şi te sucă-ntr-un picior
Dacă ştii toarce fuior,
Şi te sucă-ntr-amândouă
De ştii ţese pânză nouă!“

glumeţe şí píldueítoare în pofída fetelor carí n-au rost la treabă:

„Fetele dintre Vâlcele
Spală iile-n ulcele,
Şi le-ntinde pe zăbrele,
Şi latră câinii la ele.
Le ridică mai în sus —
Latră câinii ca la urs.“

înţepătoare şí fără îndurare cu cele carí se ţín numaí de petrecerí şí nu-şí văd de casă:

„La argea nu ştiu să ţes,
La horă mă-ndes, mă-ndes!“

sau:

„La drăguţa jucăuşă
Stă gunoiul după uşă;
La drăguţa-n joc voinică
Spală oala tu, pisică!“

30. MÂNĂSTIREA ŞI PEŞTERA POLOVRACI

Pe la toacă plecăm spre Polovraci, peste dealurile ce se culcă pe lângă poalele munţilor. Vremea-i frumoasă şi drumul bun. După vrun ceas de urcuşuri şi scoborişuri, printre porumbişti, dăm în satul Baia-de-Fier, aşezat pe-o costişă clisoasă, spartă de gropniţi — băi din cari se scotea odinioară fier pentru trebuinţele ţării. De-aici ne lăsăm în valea adâncă a Olteţului şi mergem puţin în sus, pe matcă. Râul curge repede şi zgomotos printr-o rarişte de anini subţiri şi zvelţi, ale căror ramuri se-ndoaie ş-acopăr drumul cu bolţi de frunziş. Trecem prin vad şi urcăm piezis malul înalt şi râpos din stânga. Deasupra ieşim într-un şes larg şi neted pe care e aşezat satul Polovraci. Mânăstirea, unde ne găzduim pe noapte, e retrasă mai în fund, într-o margine de crâng, la ieşirea Olteţului din munţi. Un zid vechi de piatră amestecată cu cărămidă împrejmuieşte acest adăpost liniştit, în care pusnicesc şapte călugări. O curte îngustă, acoperită de iarbă, în mijloc bisericuţa, zidită la 1704 de jupân Danciu Părăianu; în tindă, pe peretele din faţă e zugrăvit iadul — spaima păcătoşilor; lângă uşă, pe uşorul din dreapta, stă scris cu slove vechi de mâna lui Tudor Vladimirescu: „Am venit şi eu, robul lui Dumnezeu, la această sfântă şi dumnezeiască mânăstire pe vremea de la 821 maiu 28 în zilele lui Alexandru Ipsilant V. V. Sluger Vladimirescu“. De jur împrejur, chilii vechi, joase — unele părăsite şi dărăpănate; aripa dinspre Olteţ, mai înaltă, mai arătoasă, îşi înşiră în lungul pridvorului odăile arhondaricului şi ale stareţiei, ale căror ferestre mici privesc ca nişte ochi bătrâneşti la cei doi molifţi înalţi şi falnici din faţa bisericii: puternici şi nepăsători de anii cari trec, ei îşi ridică în slăvi bogata lor podoabă de cetini pururea verzi, pe când în jurul lor toate se învechesc şi se părăduiesc.

A doua zi de dimineaţă plecăm la Peşteră. Mergem din vatra mânăstirei ca o jumătate de ceas în sus, pe spintecătura Olteţului. O cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile peretelui din stânga; ne urcăm pe brâie înguste de piatră, pe margini de

prăpăstii, pe unde de-abia trecem agăţându-ne uneori cu mâinile de colţurile stâncilor; jos, sub noi, la adâncimi ameţitoare, urlă vâltorile Olteţului. Intrarea peşterei e largă şi se aseamănă cu tinda unei biserici mari, scobită-n piatră. Călugărul care ne însoţeşte aprinde-o lumânare de ceară şi păşeşte încet-naintea noastră. La slaba lumină ce joacă pe pereţii umezi şi întunecoşi ai peşterii vedem o bogăţie uimitoare de stalactite şi stalagmite — ciucuri mari de piatră atârnaţi de tavan, ca nişte ţurţuri de gheaţă, gata să se împreune cu alţii ce cresc de jos în sus — plăzmuirea minunată a picăturii de apă care, strecurându-se prin steiuri, în mii şi mii de ani de stăruinţă, ciopleşte stâncile, topeşte piatra şi face din ea ce vrea. Înaintăm mai bine de o jumătate de ceas în uriaşa hrubă, ale cărei bolţi răsună fioros de paşii şi de glasurile noastre şi de pe ai cărei pereţi întunecoşi par gata să se desprindă tot felul de vedenii fantastice: balauri încolăciţi pe stânci năruite, trupuri trunchiate, braţe întinse-n întuneric, animale diforme, monştri ce te privesc ameninţător din firidele lor negre, chipuri omeneşti învălite-n zăbranice de piatră.

— Mai ţine mult aşa, părinte?

— Ehei, domnişorilor, zile-ntregi să mergem, şi nu-i dăm de capăt. Am auzit şi eu din vechi că sparge pe dedesubt două şiruri de munţi şi răspunde tocmai în Transilvania.

Gândul că ne-am putea rătăci, c-am putea rămânea fără pic de lumină în boştura[1] aceasta umedă şi fioroasă, ne taie pofta de a merge mai departe.

Şi lung, îngrijitor de lung ni se pare drumul la întoarcere. Călugărul ne spune că-n vechime a fost aici capiştea păgânilor, şi — ca şi cum le-ar fi văzut aievea — ne povesteşte cum a trăit în tainiţa asta Zamolxe, zeul dacilor, cum o dată din bătrân s-a făcut tânăr ş-a mers de-a îmbărbătat poporul la luptă, cum, în sfârşit, după ce-au răzbătut pe-aici romanii şi s-au măsurat viteaz cu viteaz, ş-a văzut el prăpădul şi risipa norodului lui, de jalea înfrângerii a închis ochii şi s-a făcut

[1] *Boştură* — scorbură, văgăună.

duh, şí-n clípa aceea s-a dezlegat, aşa, dín senín, o víjelíe cumplítă, şí s-au răscolít stíhíile toate, cât, dín învălmăşagul lor, pământul s-a lămurít cu altă faţă, cu alte neamurí şí cu alte legí, şí de-atuncí ne tragem noí, româníí, suflet nou şí-nvăpăíat, trezít în zíle de vífor dín zăngănít de paveze şí zbârnâít de săgeţí... íar stropíí ce se prelíng şí pícură şí azí dín steíuríle-acestea sunt lăcrímíle luí Zamolxe...

În sfârşít!... Când ne-am văzut íar la lumínă, ní s-a părut c-am învíat dín morţí. Afară era soare. Codríí abureau. Un dulce míros de răşínă îmbălsăma aerul căldícel. În vale răsuna, ca un tropot de caí, goana năprasnícă a Olteţuluí. Sus de tot, în límpezíşul ceruluí albastru, se învârtea încet, în roate largí, tot maí largí, un vultur cu arípele întínse.

31. ÎN VÂLCEA

Pe la namíezí porním înaínte pe şoseaua netedă, care taíe de-a curmezíşul dealuríle ce se lasă dín poalele Parânguluí şí se-ntínd buzíş[1] între Olteţ şí Olt până-n câmpííle Romanaţílor. Văí şí colíne sunt înecate de soarele arzător de íulíu, şí nící o abureală de vânt. Iarba şí tufele prăfuíte de pe margínea drumuluí pălesc, ca bătute de pară. În depărtare, míríştíle scânteíază. Pe ímaşuríle dezvălíte, oíle stau grămadă, cu botul în pământ, înghesuíte una într-alta, ca să-şí ţíe umbră. Crâmpeí de nor nu se zăreşte, — tot cerul pare că arde deasupra noastră. Aerul tremură de zăpuşală, şí ochíí ne dor de-atâta lumínă. Într-un nor de praf, şí urmăríţí de o droaíe de câíní carí ne asurzesc, străbatem satul Fometeştí, aşezat la curmătura dealuluí Gurguíata, în spatele munteluí Slătíoara; şí pe la toacă ajungem în târguşorul Horez, aşternut pe opcína Ursanílor, cu dughenile luí mící înşírate de o parte şí de alta pe-o síngură ulíţă. Maí mergem o jumătate de ceas príntre dealurí acoperíte de pădurí şí sosím la mânăstírea Horez, întemeíată de famílía Brâncovenílor către sfârşítul veacului al şaptesprezecelea.

---

[1] *Buziş* — unul după altul, în şír.

Aici suntem în mijlocul judeţului Vâlcea, podoaba mândrei Olteniii şi unul din cele mai frumoase ţinuturi ale ţării. Multe şi minunate lucruri are de văzut călătorul în Vâlcea. Numai când îi străbaţi văile ei încântătoare, umbrite de livezi, spintecate de izvoare repezi ş-acoperite de lanuri îmbelşugate, înţelegi şi grija cea mare cu care-şi zideau locuinţile şi sfânta dragoste de pământ a vechilor moşneni, cari se întăreau, ca în nişte cetăţi, în culele lor înalte, şi în zile de nelinişte şi de năvăliri trăgeau plugul sub şopron, zăvorau uşile de fier şi s-aşezau cu flintele la metereze. S-au împărţit gospodăriile de odinioară, moşiile s-au dumicat pe mulţimea gurilor, multe din averi s-au înstrăinat, şi culele — micile castele ale Vâlcenilor — s-au părăginit. Astăzi urmaşul vechiului moşnean, stăpân pe-o palmă de loc — „boier încins cu tei“, îşi pune drobul de mămăligă-n sân şi-ncalecă pe deşelate o umbră de cal; dar de supus nu-l supune nevoia, oricât de sărac ar fi, el slugă nu se bagă, şi când îl întrebi de unde-i, îşi dă căciula pe ceafă şi-ţi răspunde semeţ: „Sunt vâlcean“, ca şi când tot judeţul ar fi al lui. Şi are într-adevăr de ce să fie mândru. Acestei bogate făşii de pământ, ce se lasă din culmea Plătăneştilor ca o perdea lungă şi grea, cu falduri largi, natura i-a dat cu amândouă mâinile din toate frumuseţile şi din toate comorile cu cari-i înzestrată ţara românească. Pâinea şi sarea — simbolul strămoşesc al îndestulării şi al ospitalităţii patriei noastre — se găsesc în Vâlcea să saturi un popor. Pe valea Oltului, de la Ocne-n jos, vezi numai lanuri de grâu, fâneţe şi întinse ogoare de porumb. La miazăzi, chiar în pragul judeţului, cum vii dinspre Romanaţi, ai în faţă dealul viilor, vestitele podgorii de la Drăgăşani; păduri de nuci seculari şi de pruni împodobesc colinile cât vezi cu ochii; de la gura Cernişoarii în sus, între Olteţ şi Olt, Vâlcea e o livadă încântătoare, cu văi străbătute de ape limpezi, cu pajişti înflorite pe sub poalele codrilor, cu sate vesele pe marginea râurilor, cu drumuri albe şi netede, ce s-aştern ca nişte dungi de lumină pe brâiele verzi ale dealurilor. Şi bogăţia aceasta de privelişti atrăgătoare, darurile şi frumuseţile acestui pământ binecuvântat au croit o

fire mai deosebită ţăranului de aici. În privirea lui deşteaptă, în portul lui îngrijit, în umbletul lui semeţ, cu pieptul înainte şi cu fruntea sus, în vorba lui cumpănită şi dezgheţată şi-n felul cum te întâmpină şi te ospătează în cei patru pereţi ai lui are ceva din măreţia blândă a naturii care-l încunjoară, din dărnicia largă a pământului pe care trăieşte, din aerul curat şi sănătos pe care-l respiră. De la cea dintâi vorbă, de cum îşi zice „bună ziua", simţi că ai de-a face c-un om de ispravă, gata să-ţi dea un sfat bun, o mână de ajutor, dacă e nevoie, şi asta fără socoteli negustoreşti, fără nici un gând de răsplată, mulţumit că i-ai adus prilej să facă şi el un bine. Şi câtă plăcere simţi să vezi cum îşi iubeşte ţăranul vâlcean toate lucruşoarele gospodăriei lui, cum caută să le înfrumuseţeze, şi în tot ce face să puie ceva din sufletul lui, din gustul şi priceperea lui, din darul mâinilor lui meştere şi răbdătoare. Mă oprisem la o casă ţărănească de pe valea Cernei şi mă uitam cu drag la poarta ogrăzii — o poartă grea de stejar, lucrată toată în sculpturi migăloase, cum se lucrau în vremile vechi şi bune uşile sfintelor biserici.

— De cine e făcută poarta asta aşa frumoasă? întreb pe tânărul gospodar care ne ruga cu stăruinţă să poftim înăuntru.

— A, e de mult, a fost la casa bătrânească... e făcută de-un unchi al tatei, Ilie Rotaru-i zicea lui.

— Azi nu se mai fac lucruri de astea...

— Ba pe-aici se fac. Lucrăm şi noi, aşa, cât ne taie capu.

Şi ne-a dus în casă, şi ne-a arătat un război de ţesut, ş-un gherghef, ş-o furcă de tors, şi multe alte scule de-ale casei, lucrate toate de mâna lui, împodobite cu tot felul de înflorituri săpate în lemn ca de cel mai iscusit meşter.

Şi ce simplu, ce frumos ne spunea, zâmbind de mirarea noastră:

— Astea iarna le lucrăm, când nu prea avem ce face... Stăm la vatră şi ciopârţim şi noi ba una, ba alta, ca să nu şedem degeaba şi ca să mai treacă ziua. Nu-i vorbă, tot atâta se toarce şi c-o furcă mai aşa, dar parcă-ţi umblă mâna mai uşor pe-o sculă frumoasă, şi nu ştiu cum, iese şi lucru mai curat. Şi pe urmă rămâne la feciori, şi-şi aduc şi ei aminte,

cum pomením şí noí, bunăoară, pe unchíu tateí. De câte orí ne uítăm la poarta luí, parcă-l vedem pe el...

Gríja aceasta de a-şí lega víaţa de-un lucríşor care va rămânea pe urma luí, la care se vor uíta fecíoríí cu drag când el nu va maí fí, această duíoasă întíndere de braţe a celuí care se duce spre ceí carí or să víe este semnul uneí símţírí alese ş-al uneí bunătăţí largí, înălţătoare, pe care ţăranul vâlcean pare c-o respíră cu aerul sănătos al văílor şí al pădurílor carí-l încunjoară.

32. PE CHEIA BISTRIŢEI

De la mânăstírea Horez în sus, locuríle se sălbătăcesc, văíle-s tot maí înguste şí maí râpoase, dealuríle acoperíte de pădurí se-ncolăcesc, se-ncalecă, şí închíd zarea dín toate părţíle. E aşa de adâncă şí de sfântă tăcerea, că înaíntezí cu gríjă, pare că ţí-e frícă să nu deşteptí, cu zgomotul treceríí tale, cíne ştíe ce fíínţí legendare adormíte de míí de aní în líníştea acestor pustíetăţí. După vrun ceas de drum cotít prín strâmtorí şí desíşurí întunecoase, auzí un vuíet, o gâlgâíre de ízvoare, ca şí cum o stăvílă s-ar fí abătut deodată dín calea undelor nerăbdătoare, valea se deschíde, codríí se trag la o parte, o prívelíşte neaşteptată, negrăít de mândră, se înfăţíşează ochílor. Sus, pe brâul munteluí dín faţă, răsar díntre copací turnuleţele mânăstíreí Arnota, sfânt lăcaş în care se odíhnesc oasele bunuluí şí mílostívuluí nostru domn Mateí Basarab. Jos, la poalele munteluí, pe malul drept al Bístríţeí, s-aşterne o poíană de toată frumuşeţa, în míjlocul eí se rídícă zíduríle cenuşíí ale mânăstíreí Bístríţa, clădíre mare, arătoasă, întemeíată acum patru sute de aní de Barbu Craíoveanul, ban al Craíoveí, unul dín stâlpíí vecheí şí puternícei famílíí a Pârvuleştílor, cu care domníí de pe vremurí căutau să se-nrudească pentru maí bună pază şí îngrădíre a tronuluí.

De aící încolo nu maí poţí răzbate decât cu pícíorul. Chíar dín spatele mânăstíríí íntrí în cheía Bístríţeí, în lumea prăpăstíílor şí-a vâltorílor: tot muntele e crăpat de sus şí până

jos, şí pe fundul acesteí tăíeturí, între înalţíí păreţí de píatră, s-azvârle Bístríţa, víjelíos bătându-şí nahlapíí[1] de stâncí, c-un zgomot asurzítor. În păretele dín dreapta, la o înălţíme ameţítoare deasupra torentuluí, se deschíde peştera Sfântuluí Grígore. O potecuţă cu trepte scobíte în píatră te duce de-a lungul cheíeí, pe sub creasta munteluí, la gura uneí vízuíní înguste, prín care de-abía te strecorí şí mergí târâş prín întuneríc ca vro zece paşí până daí subt o boltă înaltă care prímeşte puţínă lumínă de afară prín crăpăturíle păreteluí dín dreapta; apoí te coborí pe sfărmăturí de píetre în tínda peştereí, la paraclísul sfântuluí Grígore; de aící se despart două hrube adâncí, întunecoase; una, „a lílíecílor“, unde într-adevăr huzuresc aceştí zburătorí aí nopţíí ca în propría lor domníe, alta, „a chílíeí“, care te suíe prín fel de fel de cotíturí la o chílíoară părăsítă, cu ícoane şterse, cu pereţíí afumaţí, acoperíţí de vechí písaníí — urmele pusnícílor carí, retraşí dín lume, şí-au fost închís víaţa de bunăvoíe în taíníţíle acestea umede şí întunecoase.

Toţí munţíí de prín părţíle acestea sunt sparţí şí scorboroşíţí[2] de ape. Cărărí înguste şí prímejdíoase te poartă pe margíní de prăpăstíí în adâncul cărora ţí-e frícă să te uíţí. Pe une locurí pământul sună sub pícíor ca o boltă. Pe sus vezí stâncí uríaşe scoase dín zíd, gata să se prăbuşească. Copací chírcíţí, schílozí, cu ramurí strâmbe, íes de prín crăpăturíle păreţílor de píatră. Te crezí într-o lume dărăpănată, pustííită în urma unuí mare dezastru. Doar glasul apelor zbucíumate răsună ca un bocet în tăcerea şí neclíntírea atâtor ruíní.

33. RÂMNICU-VÂLCII. VALEA OLTULUI

De la obârşía Bístríţeí, de sub curmătura Văleanuluí, mergí maí bíne de treí ceasurí spre răsărít, pe sub codríí ce se lasă dín culmea Părânguluí, şí daí de cheía Receí, în pragul căreía

---

[1] *Nahlap* — undă.
[2] *Scorboroşit* — găunos, scobít.

se deschíde fantastíca peşteră Stogu. Te suí anevoíe pe-o lungă scară de grohotíş până la íntrarea eí largă, tríunghíulară, dín vârful căreía atârnă o stalactítă de mărímea unuí om aproape, podoabă uímítoare, ce pare că înadíns stă spânzurată acolo ca să te vestească de ce mínunăţíí aí să vezí maí departe. Într-adevăr, de-abía fací vro douăzecí de paşí în gârlícíul peştereí, şí te găseştí înlăuntrul uneí bolţí uríaşe, dín tavanul şí de pe pereţíí căreía atârnă míí de stalactíte lucíí şí străvezíí, candelabre, potíre acoperíte cu năframe de píatră, cíucurí marí şí perdele horbotate, dín încreţíturíle cărora se prelíng şí cad pícăturí de apă („lapte de píatră„) pe creştetele stalagmítelor de jos, ce cresc în felueríte forme, înălţându-se spre podoabele de sus. Maí în fund găseştí tídve de urşí, oase rísípíte de cíne ştíe câte míí de aní; pe sub păretele dín dreapta, un ízvor lunecă încet, cu sclípírí argíntíí, răsfírându-şí apa límpede ca o pânză de lumínă pe lespezí netede de alabastru; hrube înguste se deschíd pe de läturí, taíníţí încâlcíte se scoboară în adâncímíle întunecoase ale munteluí, în carí înaíntezí orbecăínd, şí de la o vreme păşeştí tot maí încet, tot maí cu gríjă — temerí nedesluşíte te năvălesc, începí s-asculţí tăcerea pustíuluí, ca un copíl lăsat síngur în întuneríc — dorul de lumína soareluí te cheamă îndărăt.

Pe sub seară scoborâm în satul Olăneştí, vestít prín băíle luí de ape mínerale şí prín marmura care se găseşte în munte. A doua zí dímíneaţă suntem în Râmnícu-Vâlcíí. Oraşul se urcă pe un tapşan trăgănat pe malul drept al Oltuluí. Bíserící multe îşí înalţă turnuríle strălucítoare díntre copací; case vechí, tupílate sub coperíşurí marí, înnegríte de ploí, par adâncíte în amíntírea bunelor vremurí de demult. În fund, dealul Capela îngrădeşte vederea spre munţí; în partea dínspre míazănoapte-í Epíscopía, aşezată aící de pe la jumătatea veacuuí al paísprezecelea; díncolo, spre míazăzí, se-ntínde „zăvoíul“ — grădína publícă a oraşuluí. Cum íeşí dín Râmníc pe şoseaua ce suíe spre Râul-Vaduluí, vezí în stânga „Cetăţuía“, un schítuleţ înfípt în vârful unuí deal înalt şí ţuguíet, loc de strajă şí de apărare în zílele de víforoase-nvăluírí. Aící a fost príns Radu de la Afumaţí şí

ucís, împreună cu fíul său, Vlad, de boíeríí ţăríí răsculaţí sub Neagoe Vornícul şí Drăgan Postelnícul la 1529. În faţa Cetăţuíeí, de partea cealaltă a oraşuluí, se rídícă, tot aşa în formă de stog, dealul Troían, pe vârful căruía generalul Magheru îşí aşezase tabăra de pandurí gata de luptă în míşcarea de la 1848. Toată Valea Oltuluí, această mare cetate ocrotítoare a româníłor în zíle de prímejdíe, este plínă de amíntírí ístorice. Nu e zídíre veche, ruínă, movílă de pământ de care să nu fíe legat un cântec, o legendă, un nume de víteaz. Pe aící au străbătut romaníí în ínima Dacíeí, lăsând lagăre întăríte la *Pons Aluti,* la *Buridava* şí la *Praetorium.* Sfínte ní-s văíle şí măguríle acestea, — ele au văzut aíevea chípul măreţ al luí Traían, codríí lor au răsunat de tropotul caílor carí duceau la bíruínţă pe ceí maí marí şí maí îndrăzneţí cucerítorí aí lumeí; sfânt ní-í râul acesta, cu apa învolburată şí cu nísíp de aur, în undele luí s-au oglíndít lucítoarele scuturí cu ceí doí pruncí care sug la lupoaícă — ostaşíí secerătorí de pe columna luí Traían sunt legíonaríí care acum optsprezece veacurí, în drumul lor spre Sarmísegetuza, s-au oprít în holdele părăsíte de pe Valea Oltuluí ş-au secerat un lan de grâu ca să-şí facă provízíe.

Drumul larg şí neted şerpuíeşte pe malul drept al Oltuluí. Lungí s-aştern peste luncă umbrele plopílor înşíraţí pe margínea şoselíí; sclípesc în soare ca níşte bănuţí de argínt frunzele sălcíílor aplecate pe apă, şí e líníşte, n-auzí decât şuíetul Oltuluí, în aer e un míros de fân şí de pădure, peste dealuríle verzí ce se înşíră înaíntea noastră se rídícă uríaş muntele Cozía, cu creştetul pleşuv în soare. După un ceas şí jumătate de drum sosím în Călímăneştí, sat cupríns şí frumos aşezat pe malul drept al Oltuluí. În margínea de sus sunt băíle şí marele otel, în care vara e atâta lume, şí zarvă, şí míşcare, că te crezí în míjlocul unuí oraş. Ceva maí încolo, la zece mínute cu pícíorul, sunt bínefăcătoarele ízvoare — vestítele ape mínerale de la Căcíulata. În faţa oteluluí e un ostrov cu fâneaţă şí drumurí príntre copací, în míjlocul ostrovuluí e o bíserícuţă veche, zídítă de Ion Neagoe-voíevod pe la începutul veacuí al şaísprezecelea. Sus, pe malul celălalt, e satul Jíblea; pe acolo

trece noua cale ferată, care desfundă munţii şi răzbate prin strunga de la Turnu-Roşu în Transilvania. Între Jiblea şi Călimăneşti e un pod umblător. De-aici valea începe să se mai strâmteze, codrii se lasă din înălţimi până-n matcă Oltului, şoseaua pe une locuri e scobită-n stânci. Puţin mai în sus de izvoarele Căciulatei răsar din Olt sfintele ziduri ale mânăstirii Cozia. Clădită de Mircea-voievod aici, în spintecătura Carpaţilor, această mânăstire istorică a fost nu numai un loc de retragere şi de rugăciune pentru cei cuvioşi, ci şi o cetate de pază şi de ocrotire în zile de primejdie. Vechile încăperi s-au schimbat, s-au refăcut, un turn întreg din aripa stângă s-a desprins şi s-a prăbuşit în apă, numai zidul de-afară, în care bat valurile Oltului de mai bine de cinci sute de ani, şi biserica din mijlocul curţii au înfruntat puterea stricătoare a vremii. Înlăuntrul acestei biserici, cu frumoasa-i catapeteazmă ce pare o horbotă de marmură, cu păreţii afumaţi, cu jilţuri de piatră lustruite de vechime, la puţina lumină ce străbate prin ferestrele-i înguste, nespus de triste ţi-apar chipurile sfinţilor, ciopârţite de suliţile păgâneşti, — din ochii lor zgâriaţi pare că vezi lăcrimi curgând. Aici, subt o lespede cu slove şterse, odihnesc oasele marelui voievod Mircea, şi tot aici e îngropată familia lui Mihai Viteazu: maica Teofana, doamna Florica şi Nicolae-vodă. Un călugăr bătrân ne spune că de lângă strana din stânga altarului se face-o hrubă-n jos care merge pe subt albia Oltului şi răspunde dincolo pe celălalt mal: pe-aici a scăpat Mircea-ntr-o dimineaţă, când au năvălit turcii pe neaşteptate, de-au spart zidurile mânăstirii, au jăfuit-o şi i-au dat foc, iar stânca pe care-a stat şi-a ospătat bătrânul voievod în ziua aceea, o stâncă singuratică sub care urlă vâltorile Oltului, se cheamă şi azi „Masa lui Mircea“. În dreptul mânăstirii, pe malul stâng, e locul numit Bivolari, unde s-au descoperit ruini de băi romane, un izvor cald şi urmele unui drum vechi, ce se pierde printre stânci. Sus, pe brâul muntelui, ascuns în codru, e un metoh al Coziei, schitul Turnu; în apropiere, pe-o stâncă înaltă se văd părăginile unei zidiri îndrăzneţe — vro strajă romană pe Olt — călugării îi zic „Turnu lui Traian“.

De la Cozia-n sus şoseaua urcă şerpuind prin spintecătura din ce în ce mai strâmtă şi mai prăpăstioasă a munţilor. Izvoare limpezi, cu sclipiri de oţel, s-azvârl printre stânci în valurile grele, tulburi, gălbui ale măreţului Olt. Freamătă codrii de vuietul apelor. Departe, pe zările-nalte, vezi, peste pădurile posomorâte, câte-o poiană verde, bătută de soare. Drumul se dă după îndoiturile Oltului schimbând priveliştile ca într-o panoramă, aşa că nici nu bagi de seamă cum trec cele cinci ore pe cari le faci cu trăsura de la Râmnic până la graniţă. Cam pe la jumătatea acestui drum, cum scapeţi de după un morman de stânci năruite, deodată munţii se dau la o parte, o luncă veselă, luminoasă se deschide jos la poalele codrilor, vezi înainte un pod alb, mai departe drumul urcă iar şi, cotind pe după o coastă, se pierde ca o dungă de fum. În stânga se desface o vale largă, cu livezi şi ogoare de porumb aşternute la soare. Din fundul acestei văi s-aude viind un vuiet, ca un ropot de ploaie — e Lotrul, vijeliosul Lotru, care, izvorând din depărtatele steiuri ale Parângului, taie de-a curmezişul partea de miazănoapte a Vâlcii, deschide plaiuri frumoase, holde neaşteptate şi vetre de gospodari în ascunzişurile munţilor, mişcă mori, pive şi hierăstraie, şi vine mândru să-şi verse în Olt undele-i limpezi, ce parc-aduc cu ele coloarea pajiştilor, răcoarea şi freamătul codrilor prin cari-au trecut. De pe podul înalt, aşternut pe gura Lotrului, ne uităm cum undele verzui ale acestui râu învârstează pânză lată a Oltului, întinzând pe lângă malul din dreapta o fâşie luminoasă, ca şi cum apele celor două râuri împreunate n-ar vrea să se amestece.

La câteva minute de-aici, pe valea Lotrului, într-un adevărat colţ de rai, e aşezat satul Brezoiu. Mulţi orăşeni iubitori de natură, de linişte şi de aer curat vin să-şi petreacă vara aici. În faţa satului, dincolo de Lotru, se înalţă ca un foişor Ţurţudanul, de pe al cărui creştet pleşuv şi ascuţit se deschid privelişti măreţe în depărtarea zărilor, peste spinările vinete ale munţilor şi pe văile înnoptate de codri, pe fermecătoarele văi, prin cari şerpuiesc, luminoase, cele două râuri. În spatele Ţurţudanului se văd la rând trei munţi golaşi, trei namile de stânci ce se

rotunjesc în sus ca nişte turle uriaşe: oamenii de pe-aici le-au dat numele sfinţilor Mihai, Gavril şi Vasile. Tot pe Lotru, dar în fund detot, dincolo de meterezele Părângului, e Voineasa, sat mare şi bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui, într-un luminiş adăpostit, unde iernile sunt dulci şi verile răcoroase, şi unde viaţa retrasă şi tihnită a acelui cuib de români ne aminteşte aşa de bine veacurile petrecute de strămoşii noştri în ascunzătorile Carpaţilor, pe când curgeau pe şesurile Dunării puhoaiele de barbari.

De la gura Lotrului în sus şoseaua se îndoaie în urcuşuri trăgănate prin adânca deschizătură a Oltului, al cărui torent, rupând stăvilarele munţilor, aci, strâns între ziduri de stânci, goneşte devale cu zgomot de vijelie, aci, întins la poalele unui codru, se odihneşte molcom şi srtăveziu pe largi aşternuturi de nisip. Drumul nostru pe Valea Oltului se încheie la graniţa ţării, din sus de Râul-Vadului, la strunga de la Turnu-Roşu, care, în vechime, întărită de romani, purta măreţul nume de *„Poarta lui Traian"*. Aici Oltul desfundă munţii, spintecându-i din creştet până-n temelie, şi-şi deschide drum larg în văile noastre. Pe undele lui ne vin cântece duioase din Ardeal, glasuri de dor din Ţara Bârsei, tânguitoare doine din câmpiile Făgăraşului, pe undele lui ne vin amintiri sfinte din Avrig, din satul care ne-a dat pe cel dintâi dascăl român, pe nemuritorul Gheorghe Lazăr. De-aici ne uităm şi cu drag, şi cu durere în sus, pe albia Oltului... Dincolo de munţii aceştia sunt fraţi de-ai noştri, ş-acolo e o parte însemnată din istoria noastră. Câte steaguri n-au fluturat pe-aici, câte oşti n-au curs prin strunga aceasta în muntele şi sângeroasele războaie pe cari au avut a le purta strămoşii noştri cu neamurile megieşe!

34. LA CÂINENI

Ne-ntoarcem devale-n Câineni, sat mare, aşezat de-o parte şi de alta a Oltului ca la o fugă de cal din pragul ţării. Aici e răspântia vechilor drumuri de şleau cari leagă Oltenia şi Valahia mare cu Transilvania, aici e întâiul popas al cher-

vanelor ce vin de dincolo-ncărcate cu mărfuri şi umplu bătătura cârcimelor, toamna mai ales, pe vremea iarmarocului de la Râureni. Trecem de partea cealaltă a Oltului pe-un pod plutitor.

Soarele scapătă-n asfinţit, puind cununi de aur pe creştetele codrilor. Acum, de pe ţărmul stâng, în pacea amurgului, aruncăm cea din urmă privire dincolo, pe pământul Olteniei, în acea grădină frumoasă, plină de podoabe, de cântece şi de legende, pe acel pământ binecuvântat în care râurile curg pe nisip de aur, munţii, înveliţi de codri nemăsuraţi, ascund în sânul lor comori necunoscute, dealurile sunt acoperite de vii şi de livezi, câmpiile — de holde îmbelşugate. În Oltenia şi-au înfipt romanii cele dintâi steaguri cuceritoare, şi tot în Oltenia am avut cel dintâi voievodat; iar la zile grele Oltenia ne-a dat pe Mihai Viteazu, pe fraţii Buzeşti, pe Tudor Vladimirescu, atâtea suflete mari, atâtea pagini frumoase şi înălţătoare în istoria neamului nostru.

Închisă între Carpaţi, Dunăre şi Olt, partea aceasta a ţării, păzită chiar de hotarele ei, a fost mai puţin bântuită de năvălirile barbarilor şi mai apărată de amestecul popoarelor străine. În ea s-au păstrat neatinse şi firea, şi graiul, şi portul românesc. Casele, livezile, drumurile în Oltenia sunt mai îngrijite decât în alte părţi şi oamenii sunt mai dezgheţaţi, mai iubitori de ţară, mai cu credinţă în Dumnezeu. Pe marginea şoselelor, pe la fântâni şi pe la răspântii, adesea vezi cruci zugrăvite, icoane aşezate prin copaci, sfinte semne de credinţă, cari amintesc că pretutindeni e casa Domnului — în faţa lor drumeţul se opreşte, îşi ia căciula în mâna stângă, îşi pleacă fruntea cu evlavie şi se închină.

Păstor în munţi, plutaş pe Olt, plugar la câmp, sau precupeţ la târg, băştinaşul mândrei Oltenii e pretutindenea „cruce de voinic“, român deştept şi vrednic, făcut să ţie piept nevoilor, pururea semeţ, încrezător în el, gata să lupte morţiş pentru ceea ce i s-o părea lui că-i sfânta dreptate, — în firea lui aprigă şi zvăpăiată, în pornirea lui caldă la visuri mari şi la fapte îndrăzneţe are ceva din popa Farcaş, şi ceva din banul

Mărăcine. Tinereţea aceasta înflăcărată, prisosul acesta de viaţă au făcut să se zică despre olteni că au *„douăzeci şi patru de măsele“.*

35. PE ARGEŞ. CURTEA-DE-ARGEŞ

De mânecate pornim călări din Câineni pe drumul neted ce se lasă, şerpuind printre colinele plaiului Loviştea, în valea mândră şi bogată a Topologului. Trecem prin şirul de sate ce-şi aştern livezile şi holdele pe poalele trăgănate ale muntelui Cozia, şi pe la amiază scoborâm în Sălătruc, sat de cherestigii şi drăniceri, aşezat între păduri de brad pe apa Topologului, ce izvorăşte de sub pripoarele Făgăraşului, taie-n lung toată partea muntoasă a judeţului Argeş până-n măgurile Pleşoiului şi se varsă în Olt, puţin mai sus de gura Luncavăţului. Pe valea asta, în satul Bălceşti, s-a născut, acum optzeci de ani, Nicolae Bălcescu, unul din cei mai mari scriitori ai noştri, înflăcăratul patriot de la ’48 şi neîntrecutul povestitor al celor mai glorioase zile din viaţa neamului nostru.

De la Sălătruc lăsăm drumul mare ş-o luăm oblu, pe cărări de codru şi pe scursuri de puhoaie, peste culmea Comarnicului, care se desface din muntele Negoiu, cel mai înalt vârf al Carpaţilor noştri (2.547 m), şi-şi întinde spinarea ca un zid despărţitor între cele două văi frumoase şi rodnice ale acestui judeţ: valea Topologului şi valea Argeşului. Pe la toacă sosim în satul Căpăţineni. O dulce boare adie dinspre miazănoapte. Câţiva nori albi îşi lunecă umbrele pe desişul verde al codrilor. Freamătă valea de vuietul morilor şi-al hierăstraielor. În apropierea acestui sat, între doi munţi păduroşi, pe vârful unei stânci uriaşe deasupra râului Argeş, stă singuratică, pustie şi dărăpănată „Cetatea lui Vlad Ţepeş“, la zidurile căreia se zice c-au muncit, ca salahori, boierii târgovişteni, răzvrătiţi împotriva cruntului domn. Tot pe valea asta, puţin mai jos, în dreptul satului Poenarii, se văd dărâmăturile palatului domnesc zidit de Ţepeş-vodă cu aceiaşi salahori. Pe vremile acelea de bântuire şi de jaf, aici, în locurile acestea depărtate şi

sălbatice, în ascunzătorile acestea păzite de întunecoasa desime a codrilor, îşi închidea vajnicul voievod soţia şi averile, iar el se lăsa cu oastea la câmp şi sta vitejeşte în calea vrăjmaşilor ce ne călcau hotarele.

În amurgit sosim la Curtea-de-Argeş. Cine-ar mai zice azi că acest orăşel retras, liniştit, cu căsuţele lui joase, împrăştiate pe coasta unui deal, a fost odinioară capitala ţării! Nimic — nici măcar ruinele nu i-au mai rămas din vechea-i mărime. În jurul Bisericii Domneşti, unde se odihnesc oasele primului nostru voievod, Radu Negru, de-abia se mai văd din bălării urmele vechiului palat al Basarabilor. Şi, totuşi, călătorii din toate părţile lumii se abat cu drag prin părţile acestea. Ei vin să vadă minunata zidire care întrupează visul voievodului-artist de-acum patru sute de ani. În mijlocul unei lunci, ce se aşterne puţin mai în sus pe malul stâng al Argeşului, la poalele Carpaţilor, ca din vrăjirea unor basme, răsare uimitor de frumoasă, cu turlele ei zvelte aurite, încinsă de brâie albe sculptate în piatră, strălucitoare ca un juvaier, mândra biserică a Curţii-de-Argeş. Ridicată pe la începutul veacului al şaisprezecelea de înţeleptul şi cuviosul domn Neagoe Basarab, stricată apoi de vreme, de foc şi de cutremure, ea a fost din nou întemeiată şi împodobită după vechile-i izvoade în zilele gloriosului nostru rege Carol. Zidită toată în piatră, îmbrăcată ca într-o reţea de sculpturi migălite cu o rară măiestrie, clădirea întreagă pare c-ar fi dintr-o singură bucată, şi, ori din ce parte-o priveşti, îţi înfăţişează o desăvârşită armonie de linii şi de proporţii. E fără îndoială una din cele mai frumoase biserici ale Răsăritului creştin. Vechea legendă spune că meşterul Manole, pentru ca s-o poată isprăvi, a trebuit să-ngroape de vie în zidurile ei pe buna şi scumpa lui soţie, vrând înţelepciunea poporului să ne arate cu aceasta câtă jertfă şi tărie de suflet se cere unui om ca să poată duce până la sfârşit o aşa de grea, o aşa de măreaţă şi de minunată lucrare. În faţa bisericii, pe partea cealaltă a drumului, e vestita şi binecuvântata cişmea, numită „Fântâna lui Manole".

Puţin mai la deal, în marginea luncii, e aşezat palatul episcopiei de Argeş, reînnoit o dată cu biserica. De la una din ferestrele acestui palat îmi las privirea-n jos, pe valea adormită sub farmecul lunei. Noaptea e limpede şi răcoroasă. Peste toate domneşte o linişte care te-ndeamnă la visuri. Numai Argeşul, călător fără odihnă, trece hăulind pe spintecătura văilor, şi undele lui vorbesc întruna, când mai tare, când mai încet. Vorbesc undele lui de măreţia şi frumseţile Negoiului, din coapsa căruia au izvorât, de codrii lui deşi, adânci, nestrăbătuţi, unde fiarele şed fără frică tolănite-n luminişuri ş-ascultă ca omul cântecul privighetorilor, unde muşchiul e moale ca perna de puf, şi izvoarele, albe ca spuma laptelui, şi brazii aşa de-nalţi, că-ţi cade căciula din cap când stai să te uiţi în vârful lor. Vorbesc undele Argeşului de străşnicia stâncilor de la Chei, pe care le-au biruit şi le-au lăsat în urmă ca pe nişte cetăţi dărăpănate, vorbesc de comorile pământului acestuia îngrăşat cu sângele atâtor viteji, de mândreţea plaiurilor, de rodnicia păşunilor şi holdelor pe cari le scaldă, de turmele pe cari le-au adăpat, de chiotele ciobanilor şi de tânguirea dulce-a doinelor, pe cari le-au ascultat cu drag în lunga şi zbuciumata lor călătorie. Trece bătrânul Argeş devale, îndoindu-şi albia spre răsărit, pe lângă oraşul Piteşti, unde s-au născut fraţii Dumitru şi Ion Brătianu — două figuri mari, luminoase în istoria politică a patriei noastre, — de-aici, din ce în ce mai potolit, se lasă în largul netezi̦ş al câmpiilor, şi, după ce-şi trage în matca-i nisipoasă din stânga Neajlovul şi Glavaciocul, din dreapta Vâlsanul, Râul Doamnei, Sabarul şi Dâmboviţa, abate spre miazăzi, taie şesul Ilfovului şi merge de se toarnă-n Dunăre, în dreptul Olteniţii.

36. CÂMPULUNG

De la Curtea-de-Argeş o luăm de-a dreptul peste muscele şi, după şase ceasuri de umblet mai mult prin pădure, sosim pe la prânzul cel mare în Câmpulung. Oraşul se întinde pe-o vale răcoroasă la poalele munţilor. Dealuri acoperite de livezi

îl adăpostesc de vânturi. Râul Târgului îl spală şi-l înveseleşte cu undele lui limpezi şi gălăgioase. Străzile sunt drepte, curate, umbrite de arbori — mai toate casele au grădină; unde te uiţi, vezi numai flori, răzoare de flori pe lângă ostreţe[1], glastre de flori în cerdacuri şi pe la ferestre — oraşul tot e împodobit cu flori.

Aici, la locul acesta liniştit, retras, a descălecat acum şase sute de ani primul nostru voievod, Radu Negru, care s-a scoborât din Făgăraş pe matca Dâmboviţii ş-a venit să întemeieze „ţara nouă" dincoace de Carpaţi. Aici s-a aşezat cea dintâi capitală a României — cuibul de scurtă odihnă al legendarului vultur menit să despice atâtea vijelii cu zboru-i îndrăzneţ — aici s-a ridicat de norocosul descălecător cea dintâi biserică domnească, în amintirea acelor zile mari şi însemnate de la cari un alt drum ni se deschide şi începe o nouă istorie pentru neamul nostru.

Mă opresc gânditor în faţa chipului de bronz al falnicului Basarab — păstor cuminte, care şi-a tras turma din bătaia fiarelor. Cum să nu te simţi mândru că eşti român şi cum să nu rămâi uimit de tăria neamului tău şi să nu-l slăveşti, când cugeţi la câte s-au petrecut de atunci... la câte primejdii au învăluit mâna aceasta de oameni, sămănată pe brâiele Carpaţilor — şase veacuri de lupte şi de zbucium, şase veacuri de neadormită şi dârză împotrivire la năvala atâtor vrăjmaşi, care-aduceau în ţara asta blândă urgia şi jaful războiului cu toate cruzimile lui: stricarea gospodăriilor şi sălbăticirea oamenilor, izvoarele munţilor roşite de sânge, oraşele-n flăcări, femei desculţe, cu prunci în braţe, alergând pe lanurile pustiite, sute de leşuri zăcând nengropate pe marginea drumurilor!... Şi ce de viteji şi-au pus zilele lor punte biruinţii, până să răsară şi pentru noi mult aşteptata zi de mântuire şi de linişte! N-a fost pe lume un neam mai încercat ca al nostru. N-a fost popor care să-şi fi plătit mai scump dreptul de a trăi în ţara şi-n legea lui, popor pe care să-l fi împins la jertfe mai mari adânca dragoste de moşie şi dorul de neatârnare.

[1] *Ostreţ* — gard, îngrăditură de pari, de şipci, de zăbrele.

37. RUCĂR. DÂMBOVICIOARA

De la Câmpulung plecăm la Rucăr pe frumoasa şosea care s-aşterne ca o prispă netedă pe vârful Mateiaşului, de unde-n largi şerpuiri trăgănate se lasă-n valea Dâmboviţii, ascultă şuietul apelor şi zgomotul morilor şi joagărelor de la Dragoslave şi de la Rucăr, apoi o rătează-n sus peste măgurile umbrite de brazi şi trece, prin strunga de la Pajera, dincolo, în Ţara Bârsei. Ne oprim câteva minute la Nămăeşti, la mânăstirea de călugăriţe, adăpostită-ntre copaci, cu vestita bisericuţă scobită în inima unei stânci, pe coasta verde a unui deal, de pe care se vede-n jos, ca-ntr-o panoramă, oraşul Câmpulung, cu mândrele-i împrejurimi. După două ceasuri de drum intrăm în Rucăr, sat mare, aproape un orăşel, aşezat sub straşina Carpaţilor, la răspântia a două ape, în una din cele mai încântătoare văi ale judeţului Muscel. Toate te-nveselesc aici: aerul curat, freamătul pădurii, şuietul apelor, casele albe presărate printre copaci, înfăţişarea mândră şi voinicească a gospodarilor, chipul rumăn şi luminos al rucărencelor, şi portul lor adevărat românesc, ţesut, lucrat şi înflorit de mâna lor c-o măiestrie pe care nu ştiu singure de unde-au învăţat-o. În jurul acestui cuib fericit munţii îşi desfăşură podoabele lor de o măreţie sălbatecă, ţancuri ascuţite ies vinete din întunecimile pădurilor de brazi şi stau înşirate, ca nişte străji de veci, pe graniţile zării, la îngânarea pământului cu cerul. Deasupra tuturora, în fund, spre miazănoapte, îşi ridică Păpuşa creştetu-i înalt, rotund ca o turlă de biserică. De-acolo, din coapsele Păpuşii, zbucneşte Râuşorul, şivoi puternic, care sparge meterezele de stânci ce-i stau în cale, soarbe izvoarele codrilor, şi-n goana-i nebună strigă, se ceartă, se bate cu grămezile de bolovani ce vor să-i astupe matca — învolburat şi alb de spumă soseşte-n Rucăr, şi rucărenii, cum îl văd, îl pun la treabă: ei au porumb de măcinat, sumane de bătut, buşteni de retezat şi denfeliat în scânduri, şi Râuşorul, sprinten şi harnic, se înhamă la toate, pe toate le face cu drag, iar când îşi isprăveşte de lucru, voios se duce de se culcă în patul larg al Dâmboviţii,

râul norocos care-a călăuzit paşii celui dintâi voievod al Munteniei şi care străbate capitala unde s-a încoronat cel dintăi Rege al ţării Româneşti.

Din Rucăr plecăm călări la Dâmbovicioara. Şoseaua se urcă-n cotituri mari, trăgănate, peste grebenii stâncoşi ai Scărişoarei, având în stânga zidul de piatră al muntelui, în dreapta desfăşurarea văilor, aci repezi, adânci, prăpăstioase, aci larg deschise în tăpşane regulate, acoperite unele de fâneaţă, altele de păduri răcoroase. De la Podul-Dâmboviţii, lăsăm şoseaua şi cârmim la stânga pe drumeagul pietros ce merge-n sus pe lângă hierăstraiele Dâmbovicioarei. Dar iată că în faţa noastră se ridică un munte înalt şi drept ca un zid năprasnic, de crezi c-aici e sfârşitul lumii. Ne-apropiem, şi deodată, la o cotitură, ni se deschide, printre două stânci colţuroase, intrarea înlăuntrul muntelui, cheia adâncă şi îngustă a Dâmbovicioarei. E răcoare, şi vuietul apei răsună aşa de tare, că nu-ţi mai auzi glasul. De pe fundul acestei prăpăstii ne uităm cu groază-n sus la namilele de stânci aninate de pereţii cheii ca nişte dihănii ce stau la pândă, gata să se prăbuşească peste noi.

Deasupra noastră se zăreşte un petecuţ de cer sprijinit, ca un capac albastru, pe crestele ascuţite ale înaltelor ziduri ce ne îngrădesc în umbra lor veşnică. Pe sus vezi câte un brad ieşind strâmb şi chircit din crăpătura unei stânci, mirat şi el de fioroasa singurătate în care se găseşte, întinzându-şi cetenele-i triste, în aşteptarea zadarnică a unei raze de soare. Mergem aşa, în sus, pe matca întortocheată a râului, vreo jumătate de ceas, şi deodată cheia se lărgeşte: în păretele din dreapta, deasupra unei prispe de piatră, se deschide gura neagră a „Peşterei", în hăul căreia intrăm cu lumânări aprinse. E un întuneric rece, umed, apăsător, din când în când auzi câte-un strop picurând din tavanul scund, şi-n jocul slabei noastre lumini, pe păreţii umezi şi scofâlciţi ai hrubei se-nşiră tot felul de vedenii urâte. Mă cred într-o lume din basme. Un glas bătrânesc pare că vine de departe, din adâncul beznei, şi-mi spune: „În văgăunele acestea au trăit, fără foc, fără lumină, goi, slabi şi-nfricoşaţi, cei dintâi oameni —

strămoşii voştri ai tuturora — din fundul acestor tainiţi au izvorât încetul cu încetul miile de popoare ce-au împânzit pământul... Măsoară drumul pe care l-a străbătut, numără stepenele pe cari le-a suit omenirea de la sălbăticia şi întunecimea acestor vizuini până la puterea şi strălucirea ei de azi, şi vezi din ce depărtată obârşie te tragi, şi câtă muncă i-a trebuit vieţii ca să se desfacă din noaptea ce-o învăluia la început şi să iasă tot mai în larg, tot mai în lumină...“

„Mai în larg, mai în lumină...“ Înţelesul acestor cuvinte capătă aici o deosebită însemnare, şi mereu mi le rostesc în gând, nerăbdător de a ieşi mai curând din peşteră; mereu îmi revin pe buze, tot timpul cât scobor lunga strâmtoare a cheiei. Mi-e aşa de dor de cer, de soare, de arbori — un vac de om mi se pare de când n-am mai văzut pământ întins şi verde înaintea mea.

38. TÂRGOVIŞTEA. RUINILE

Dormim noaptea la Podul-Dâmboviţii, un sat cuibărit în fundul unei văi adânci, închis din toate părţile, ca o căldare. Pe creasta zidului de stânci dinspre miazănoapte se văd rămăşiţele unui vechi castel. Nu se ştie al cui a fost. Bătrânii spun c-aşa l-au apucat. Mulţi au căutat comori pe sub ziduri, căci mereu se zărea noaptea jucând o pară albastră, acolo, la „Ruina Pustie“, cum îi zic ei. Ceva mai în jos, dincoace de ruinile cetăţii lui Negru-vodă, pe malul drept al Dâmboviţii, e satul Stoeneşti, unde s-a retras Mihai Viteazu, acum trei sute de ani aproape, să-şi odihnească mica lui oaste în urma strălucitei biruinţi de la Călugăreni.

De la Podul-Dâmboviţii o luăm spre răsărit, pe cărări de turme, peste muscele; prin codri de brad şi de fag suim din greu muntele Leaota, care se desface din culmea Bârsei şi se lasă-n podişuri trăgănate până-n măgurile de var şi de cărbune de la Şotânga. Mânem la o stână pe vârful Leaotii. A doua zi ne scoborâm în valea Ialomicioarei, şi pe la asfinţitul soarelui

sosim la Târgoviştea. Oraşul e aşternut în limpeziş, pe malul drept al Ialomiţii. Un lung şir de coline, acoperite cu vii, îngrădesc zarea spre răsărit, iar în mijlocul acestor coline, pe vârful cel mai înalt, se vede ridicându-se falnică dintre copaci Mânăstirea Dealului; întreagă, strălucitoare, stă mândră în faţa oraşului, ca şi cum vremea ar fi adormit la pragul ei. Acolo, în tinda bisericei, într-o raclă de sticlă se păstrează capul lui Radu cel Mare, întemeietorul mânăstirei (acum patru sute de ani) şi capul lui Mihai Viteazu, pe-a cărui frunte a strălucit, în fulgerarea unei clipe de noroc, cea mai glorioasă coroană la care-a ţintit vreodată visul de mărire şi de dreptate al neamului românesc.

Aici, în Târgoviştea, şi-a aşezat Mircea-vodă scaunul domniei cătră sfârşitul veacului al paisprezecelea, şi, fiind lunca deschisă şi fără apărare, a făcut şanţuri şi ziduri tari împrejurul cetăţii, şi 333 de ani a rămas aici capitala ţării. În vremea asta oraşul a fost adesea bântuit de oştile turceşti, şi cu toate nenorocirile cari l-au învăluit, a mers înainte, s-a râdicat şi s-a îmbogăţit mereu. Domni după domni l-au înfrumuseţat şi l-au dăruit cu mitropolie, cu biserici, cu tipografie; subt înţeleapta şi blânda stăpânire a lui Matei Basarab, mulţimea norodului ajunsese la 60.000 de suflete.

Ce viaţă, ce zarvă trebuie să fi fost odinioară pe uliţile acestea, astăzi aşa de liniştite, aproape triste! Aici bătea inima ţării, cu toate grijile şi bucuriile ei. Aici veneau negustorii din Veneţia, din Genova şi de la Ţarigrad. Ei aduceau în acest „Damasc al României“ scule şi covoare scumpe, mătăsuri cusute cu fir de aur, haine şi podoabe pentru mitropoliţii şi gospodarii ţării, pentru domniţele şi bogatele jupânese de pe vremuri. Şi de-aici porneau, pe cele patru porţi ale cetăţii, chervanele-ncărcate cu lână, cu miere, cu sare şi cu zaherele, ce-mprăştiau vestea despre dărnicia şi-mbelşugarea pământului nostru până-n cele mai depărtate schele ale Europei.

Acum Târgoviştea e un oraş de amintiri. Zidurile cetăţii s-au năruit, şanţurile s-au astupat, pe unde se-ntindeau palatele şi edecurile Mitropoliei, astăzi e obor de vite, iar curţile domneşti, mândrele curţi de pe malul Ialomiţii, înlăuntrul

cărora s-a urzit o parte aşa de însemnată din istoria patriei noastre, au rămas părăginite, — un morman de ruini înecate de bălării, bolţi surpate, grămezi de moloz sprijinind câteva ziduri afumate, în cari se văd ca nişte răni spărturile ferestrelor, lărgite de ploi. O singură odaie îşi mai păstreză cei patru păreţi lăturalnici : din mijlocul ei se-nalţă doi salcâmi. În toate părţile se-ntind desişuri mari de bozii şi de urzici, de jur împrejur pământul creşte, ca şi cum ar vrea să năpădească şi să înghită şi aceste biete rămăşiţi din ceea ce-a fost odată fala şi podoaba Târgoviştii. Ce păcat că nu ni s-a putut păstra măcar palatul acesta, ca o mărturie scumpă a vremilor trecute! Am fi venit aici din toate unghiurile ţării, am fi alergat aici, ca la o şcoală înălţătoare, să ascultăm şoapta zidurilor sfinte şi să trăim o parte vie din istoria neamului nostru. Am fi păşit cucernici prin sălile largi şi tăcute ale bătrânilor voievozi, ş-am fi putut zice: pe uşa asta a intrat marele Mircea când s-a întors biruitor de la Rovine, de la fereastra asta se uita cruntul Ţepeş peste oraşul lui domolit şi spălat de fărădelegi; în jilţul acesta a stat viteazul Mihai, pe când în mintea lui cutezătoare se împânzea un vis măreţ — o ţară întinsă, puternică şi glorioasă, toată suflarea românească subt un singur sceptru. Dar a bătut nemilos viforul vremii, mai aprig decât războaiele şi decât focul, ş-a pustiit mândrele curţi, ş-a surpat zidurile falnicului palat, în încăperile căruia n-a stat nici un domn fanariot. Numai biserica a rămas, cu sfinţii ei zgâriaţi de suliţile turcilor, şi înaltul turn al Chindiei, unde vegheau străjile şi unde bătea meterhaneaua[1] când s-aşezau domnii la masă.

Doarme bătrâna Târgovişte, cetatea atâtor glorioase amintiri. Un moment de tresărire a avut pe la începutul veacului trecut, ş-a dat atuncea ţării trei poeţi însemnaţi, aproape în acelaşi timp: pe Eliade, pe Alexandrescu şi pe Cârlova. Dar la sunetele harfei lor pietrele nu s-au mai mişcat, să reînvie cetatea moartă, ca-n bunele vremuri de demult la cântecele lui Orfeu.

[1] *Meterhanea* — muzică militară, fanfară.

39. PE IALOMIŢA. DE LA TÂRGOVIŞTE LA PETROŞIŢA

Şoseaua care se râdică din Târgovişte spre munţi merge pe stânga Ialomiţii, de-a lungul văii ce se deschide ca o albie între două şiruri de dealuri din ce în ce mai înalte, din ce în ce mai repezi şi mai împoncişate[1]. E o dimineaţă senină şi răcoroasă de pe la sfârşitul lui august. Trecem pe sub viile şi livezile aşternute pe costişa din dreapta. De sus, de pe măgura cea mai înaltă, ne priveşte Mânăstirea Dealului. Puţin mai în fund, pe un alt vârf de măgură, stă mânăstirea Golgota, întemeiată de Pătraşcu-vodă, tatăl lui Mihai Viteazu, iar mai jos, la curmătura dealului, ferită de privala lumii, e Viforâta, mânăstire de călugăriţe.

Dulce miroase în aerul dimineţii fânul de pe luncă, şi-i aşa linişte — nu se aude decât tropotul cailor pe drumul neted şi uscat. În urma noastră, Târgoviştea s-afundă, se şterg una câte una turlele numeroaselor ei biserici. Un farmec deosebit dă acestei văi priveliştea căsuţelor albe ce se ivesc dintre pomii încărcaţi de rod; sate mari, îndestulate, îşi întind gospodăriile de o parte şi de alta a râului până-n negura munţilor. Printre ele trece calea ferată la băile Pucioasa. Iată Doiceştii, sat vechi, care-şi are şi el istoria şi ruinele lui de întăriri şi de palate: se spune din bătrâni c-aici se trimiteau doicile cu pruncii domneşti când era război în ţară. Mai încolo, după un crâng de aluniş, Şotânga îşi dişterne livezile de pruni şi ogoarele de porumb pe malul drept al Ialomiţii, pe trăgănatele tăpşane ce-ascund în sânul lor bogate straturi de cărbune. Iată Lăculeţele: în stânga, o fabrică mare — pulberăria statului, în dreapta, pe măgura ce se-nalţă chiar din marginea şoselii, sunt presărate vile frumoase, vesele, cu grădiniţi în faţă, cu drumuri prunduite ce se deapănă pe sus, în rotocoale largi, de la uşă la uşă — ai zice că un oraş nou stă să răsară, împins de comorile dinlăuntrul pământului. De-aici încep Glodenii, satul norocos sub care

[1] *Împonicşat* — aşezat poncis, încrucişat.

gâlgâie izvoarele de păcură: o sută de guri sorb afară bogăţia aceasta minunată, stoarsă din nămolul gras al vechilor mări, adunată picătură cu picătură în mii şi mii de veacuri, gonită din cine ştie ce depărtări, pe jgheaburi întunecoase, de uriaşele frământări ale globului şi strânsă aici, ca de o mână prevăzătoare, în tăinuitele cisterne ale adâncului. Un miros care nu e deloc plăcut ne vesteşte c-am intrat în Pucioasa, aşezare frumoasă, într-o vale deschisă, pe râul Ialomiţa, de o parte şi de alta dealuri uşor trăgănate, în fund, priveliştea munţilor acoperiţi de codri; dincolo de râu, de subt o ruptură de mal, ţâşnesc binefăcătoarele izvoare de pucioasă şi de fier. Peste deal, spre apus, sunt băile de iod de la Vâlcana. Un izvor de pucioasă mai e şi la Bezdead, cel mai întins şi mai bogat sat din munţii Dâmboviţii. Acolo, în marginea de sus a satului, e un zid înalt de stânci foioase, numit — pentru ecoul răspicat şi puternic pe care-l dă — „Malul-de-răsună".

De la Moţăeni în sus valea începe să se strâmteze; şoseaua ţine mereu şerpuirile Ialomiţii, care de-aci încolo prinde-a lua glas: tot mai limpezi şi mai repezi s-azvârl undele ei printre bolovani, îmbrâncind pe unii cu mânie, mângâind pe alţii şi puindu-le pe creştet rotunde coifuri de oţel. Intrăm pe la amiază în Petroşiţa, sat mare cu mai multe cătune frumos revărsate pe brâiele plaiului — de jur împrejur case albe, din ce în ce mai rare, se urcă pe coastele dealurilor, ca şi cum s-ar fi luat la întrecere: care să privească mai de sus — în lungul apei, hierăstraie, mori, pive şi dârste, zorite, se strigă unele pe altele până hăt, în capătul de sus al Moroenilor, de unde-ncepe înalta pustietate a munţilor, măreaţa şi liniştita împărăţie a Bucegilor.

40. PRIN CHEIA TĂTARULUI LA SCHITUL PEŞTERA

De la Moroeni părăsim şoseaua, care, încovăindu-se pe sub poalele unui munte frumos cu nume urât, răzbate prin bezna codrilor de brad în valea Izvorului, la Sinaia, şi-naintăm pe jos,

călăuziţi de-un pădurar, pe năprasnica spintecătură a Ialomiţii. Trecem anevoie peste prăbuşituri de stânci, chemând uneori şi braţele-n ajutor; urletul apei ne sileşte să vorbim tare.

— Nu ne-om rătăci, bade Stane, să-nnoptăm pe-aici?!

Pădurarul se uită liniştit la noi şi zâmbeşte; apoi, ridicând mâna, ne-arată la stânga-n fund, printre cheiile munţilor, un ţugui mai depărtat, aurit de razele soarelui.

— Stă soarele pe Zănoaga... avem destulă vreme. Acolo să vedeţi mândreţe. Sus detot, chiar pe vârful Zănoagei, s-aşterne-o pajişte frumoasă, care se cheamă „Podu-cu-florile“, că-i numai flori toată, şi la mijloc e un lac aşa cât faţa unei arii de mare, şi-i limpede, limpede apa, ca lacrima, iar împrejurul pajiştii, pe margini, sute de stânci înalte şi colţuroase stau înşirate, parcă-s puse s-o păzească. Povestesc bătrânii că s-au fost ascuns odată acolo nişte domniţe pe care le fugăreau tătarii, şi când le-au dat păgânii de urmă, ele s-au suit sărăcuţele pe stânci şi s-au azvârlit în prăpastie, unde-au pierit...

Trecem printr-o rarişte de fagi şi ieşim la „Cheia Tătarului“. Aici Ialomiţa deschide vitejeşte porţile Bucegilor şi se aruncă peste sfărâmăturile stăvilarelor, prin adânca desfundătură a muntelui, ce răsună ca un gang uriaş, de vuietul nahlapilor. Păşim cu grijă printre stânci prăbuşite, subt îngusta făşie de cer întinsă, trâmbă de lumin-albastră pe crestele celor două ziduri de piatră ce se ridică, drepte, înalte, năprasnice, de-o parte şi de alta.

Dar ce frumoasă şi veselă privelişte ni se deschide la ieşirea din cheie! Deodată valea se lărgeşte, desfăşurând în dreapta podişuri întinse, verzi, descoperite, pe legănarea cărora te uiţi ca pe valuri în sus, până-n cătarea Vârfului-cu-Dor, la stânga se-nalţă trăgănat muntele Padina, în crestătura căruia se vede-o căsuţă albă, singură-ntre stânci — vama de la Strunga; în fund, în faţa noastră, peste dungile de brădet ce se diştern pe vale ca nişte grădini, se ridică, vinete şi prăpăstioase, meterezele Obârşiei. Aerul dulce, răcoros, miroase-a pajişte şi-a pădure. Soarele scapătă după muchea Padinei. Valuri de umbră îneacă valea. Trecem pe lâng-un hierăstrău părăsit, peste grămezi de leaţuri şi de

scânduri înnegrite de ploi. Nu se aude decât şuietul potolit al apei, ce pare că stă s-adoarmă, culcată între răzoare de flori. Şi toate ni se par sfinte în singurătatea şi în măreţia acestui cuprins. Înaintăm tăcuţi, ca-ntr-un templu, în adânca linişte-a-nserării. Un călugăr ne iese-nainte şi ne urcă pe-o potecuţă tăiată-n brâul muntelui din stânga. Suntem la schitul „Peştera“.

Pe-un prag ridicat deasupra vâltorilor Ialomiţii, o spărtură largă se deschide, boltindu-se în coasta stâncoasă a muntelui Bătrâna. La intrare, sub tavanul ei înalt, scobit ca un fund de corabie, e o bisericuţă, pe de lături, pe lângă pereţii umezi şi-nnegriţi de fum, câteva chilii scunde, întunecoase, adăpostesc vro doi-trei călugări, ale căror chipuri au împrumutat ceva din sălbătăcia peşterei. Un izvoraş limpede lunecă pe sub zidul din stânga. În fund tavanul se pleacă şi pereţii se apropie, ca şi cum ar vrea să-ţi închidă trecerea. Multă vreme nu s-a ştiut ce e mai departe. Mâna îndrăzneaţă şi scotocitoare a omului a spart în sfârşit şi încuietorile acestor tainiţi. Acum vestita peşteră te lasă să intri în toate cămările ei, să străbaţi departe în fioroasele-i adâncuri, s-auzi şopotul izvoarelor ascunse şi plescăitul răsunător al cascadei — o ploaie de pietre scumpe la lumina torţiilor — să vezi cele două lacuri ce dorm, limpezi, albastre, fără nici o-ncreţitură, sub mândre pologuri de piatră, din vârful cărora atârnă felurimi de ciucuri albi şi lucii ca de marmură, şi de-aici să te urci în marele dom al peşterii, subt uriaşa boltă împodobită cu stalactite, — în minunatul palat unde-au împărăţit odinioară „urşii speluncilor“, ale căror oase zac, de cine ştie câte mii de ani, risipite pe lângă pereţi. În fund de tot este o altă încăpere largă — cea din urmă — care, pentru frumuseţea şi bogăţia stalactitelor ei lungi şi sclipitoare, s-ar putea numi „sala coloanelor de marmură“.

41. PE OBÂRŞIA. LA OMUL. PE VALEA CERBULUI

E frig; încă n-a răsărit soarele, şi noi de mult urcăm pe coastele uscate şi priporoase ale Obârşiei. Schitul a rămas

departe-n urmă; la stânga, în jos, de-abía se maí zăresc, díncolo de spíntecătura Ialomíţíí, câteva pete negre de codru, tot maí largă şí maí adâncă se cască năprasníca vale de sub noí; în dreapta se-nalţă surele metereze ale Bucegílor, turme de stane se-nşíră pe creste, pale de ceaţă se míşcă molatec pe dínaíntea lor. Unde te-ntorcí, nu vezí decât spínărí goale de munţí, întínsa domníe-a prăpăstíílor ş-a pustíetăţílor de píatră, — nící un copac, nící un ízvor, nící un petecuţ de verdeaţă pe care să-ţí odíhneştí prívírea. De-asupra „Babelor" o lumínă albă se-mprăştíe pe cer, un písc înalt s-aprínde de cealaltă parte, apoí altul, — perdeaua de ceaţă se rupe, ş-un snop de raze, lungí sulíţí lumínoase, săgetează văíle. Încă două ceasurí de urcuş, şí suntem pe vârful cel maí înalt al Bucegílor, pe creştetul plesuv al „Omuluí".

Când te vezí aící, întâí te încearcă un fel de neastâmpăr, o dulce nelíníşte, parc-aí fí gata să zborí. E în cupríns ceva aşa de măreţ şí de sărbătoresc, că uíţí deodată şí osteneală, şí foame, şí sete, şí nu te maí îndurí să staí jos — príveştí uímít în toate părţíle, respírí dín adânc aerul acesta proaspăt, răcoros, ce pare că míroase-a zăpadă, ochíí tăí sorb cu nesaţ depărtăríle, şí nu ştíu ce sentíment de voíoşíe, de copílărească semeţíe te face să-ţí rídící fruntea şí să cauţí falníc în jurul tău, ca şí cum aí fí lucrat şí tu la aşezarea atâtor podoabe, ca şí cum în clípa asta, anume pentru tíne se-nalţă-n slăví de pretutíndení popoarele de munţí...

Ne oprím la pícíoarele celor treí namíle de stâncí înfípte în creştetul Omuluí — cea dín míjloc, prívítă maí de departe, are într-adevăr ceva dín chípul omenesc. În spatele lor e o colíbă de píatră, unde te poţí adăpostí pe vreme rea. De jur împrejur bolovaní rísípíţí, — te-aí crede pe ruíníle uneí cetăţí fantastíce. Şí-í líníşte, nící o adíere de vânt, nící o pasăre în aer, soarele scânteíe pe muchíle Coştíleí, ce-şí spríjíne spínarea de ceí doí uríaşí bătrâní: Morarul, pe culmea căruía poţí sta c-un pícíor în Româníà şí cu altul în Transílvaníà, şí Caraímanul, cu ţancurí ascuţíte, pe brâíele cărora cresc fríguroasele steluţe de munte — „Floarea regíneí". Şí vârfurí multe, nenumărate,

răsar din toate părţile, unele din altele, se pleacă şi se-nalţă în limpezişul zărilor, ca şi cum ar da să spargă cu zimţii lor bolta albastră a cerului. Printre ele privirile coboară pe stepene de codri în depărtările văilor; unde şi unde se zăresc în pâlcuri locuinţile omeneşti, stropituri albe pe fundul adâncului, unele sclipitoare ca nişte cioburi de oglindă... Aşa trebuie să vadă vulturii oraşele noastre din mândra lor împărăţie.

De pe Omul, „o tulim o ţâră“ — cum spune badea Stan — pe şeaua ce se-ndoaie spre Caraiman, şi după ce scoborâm câteva sute de paşi pe iarba lunecoasă, crescută-n fuioare, aşa de potrivit numită „barba-caprii“, facem la stânga şi intrăm în Valea Cerbului, în uriaşa spintecătură a bucegilor, ce ţine din străjile Obârşiei până jos, în matca Prahovei. Păreţii crăpaţi, stâncoşi, sunt aşa de înalţi şi de repezi, poteca aşa de îngustă şi fără sprijin, că uneori te opreşti cu frică pe câte-un colţişor de piatră la mijlocul prăpastiei, te uiţi în jos şi parcă ţi se taie picioarele când vezi câtă adâncime e sub tine. În fund, pe treptele de stânci, s-azvârle pârăul Cerbului în sărituri mari, ce recheamă în închipuirea poporului goana speriată a unui cerb. Din când în când te uiţi înapoi şi ţi se pare că munţii se pornesc şi vin după tine. Şi mergi prin prăpastia asta mai bine de trei ceasuri; iar cine-a pierdut cărarea poate să rătăcească şi-o zi-ntreagă până să-i dea de capăt. Devale malurile se pleacă. Intrăm într-un codru de brazi. Acum păşim fără grijă pe cărarea largă, umbrită, brazde noi de muşchi ne îmbie să ne mai odihnim, izvoarele freamătă în toate părţile, ici-colo câte o rază piezişă de soare tremură prin cetini; de jos vine tot mai tare un sunet de clopot — ne-apropiem de Buşteni; încet, sufletele noastre încep să se reculeagă: priveliştea nemărginită din vârful Bucegilor, înălţimile acelea ameţitoare, nenumăratele castele ce despicau zările cu turlele lor albe şi neregulate, Valea Cerbului, cu fioroasa ei măreţie, toate frumuseţile şi minunăţiile pe care le-am văzut, acum, când ne revin în minte, pare că au ceva din farmecul lucrurilor visate.

42. PE VALEA PRAHOVEI:
PREDEAL, AZUGA, BUŞTENI, SINAIA

Pe sub coastele Bucegílor, pe dínaíntea celor maí înalte şí maí frumoase vârfurí, se deschíde de la míazănoapte spre míazăzí Valea Prahoveí — pustíetăţí şí întunecímí de codru acum două sute de aní — astăzí valea cea maí locuítă şí maí bogată dín ţară. Porneşte de la hotar, dín dâmbul Predealuluí, şí se lasă-n cotíturí trăgănate príntre munţí până díncolo de Câmpína, unde-şí topeşte maluríle în largul netezíş al *şesului*.

Cum íntrí dín Transílvanía, pe frumoasa şosea ce s-aşterne pe vale, aí, în stânga, clădírile marí ale găríí ş-ale vămíí, în dreapta — o cascadă de víle ce se revarsă pe sub poalele codrílor în jos pe tăpşanul verde, întíns ca un covor la soare. Aící e Predealul, sat mare, aşezat în curmătura munţílor pe unul dín cele maí înalte podíşurí dín margínea ţăríí. De-aící ţâşnesc de pe sub malurí ízvoarele carí, maí la vale, se adună într-o síngură albíe şí dau fíínţă Prahovíí. Şoseaua se lasă pe sub Clăbucetul Tauruluí, pe lângă schítul Predeal, taíe satul Azuga, căruía îí dau o înfăţíşare de oraş numeroasele fabrící ce-şí înşíră înaltele coşurí, înnegríte de fum, de sub coasta munteluí Soríca până în matca Prahoveí. Pădurí nesfârşíte se rídícă de o parte şí de alta. În lungul apeí aleargă zgomotoasele trenurí, unele gâfâínd la deal, altele, repezíte la vale, în goană ameţítoare, desfundând munţíí şí-nfíorând codríí cu şuíerul maşínílor şí cu uruítul asurzítor al roţílor.

Dín Azuga şoseaua face o îndoítură largă spre dreapta, încunjură tunelul drumuluí-de-fíer şí dă în Buştení. Aící valea se maí deschíde. Poíení întínse, stropíte cu florí, s-aştern între ízvoare. Case frumoase, vesele — un adevărat orăşel de munte — se răsfaţă la soare pe tăpşanul dín stânga, în fund codru de brazí, íar dín întunerícul codruluí se rídícă, vínete şí prăpăstíoase, crestele Bucegílor, cu brâíe albe de zăpadă şí cu ţancurí ascuţíte, pe carí numaí vulturíí şí noríí le atíng. De nícăírí nu se văd aşa de bíne şí de aproape uríaşíí gemení dín faţa Zamoríí, stâncoşíí Jepí ce stau ca două străjí la meterezele Bucegílor.

Sub poalele Jepilor, din deal de Poiana-Ţapului, e frumoasa cădere de apă, vestita Urlătoare, unde pârâul se aruncă de sus, de pe o prispă de piatră, şi cade drept, de la o înălţime de 15 metri — un sul lucitor de cristal, ce se sparge cu zgomot în volbura de jos.

La şapte kilometri din Buşteni, tot pe partea dreaptă a Prahovei, e Sinaia — capitala de vară a ţării. Acum două sute şi mai bine de ani erau pustietăţi pe aici. Muntele Molomoţ (Furnica) era acoperit de păduri, un singur schituleţ era ascuns într-un luminiş, pe brâul muntelui, unde pusniceau câţiva călugări. Povestea spune că-n noaptea de Sfântă Mărie îngrijitorul schitului, ieşind de la utrină, ar fi stat puţin să se odihnească pe culmea dealului sub care e astăzi mânăstirea Sinaia, şi, fiind ostenit, ar fi aţipit, şi un vis preafrumos i s-ar fi arătat în somn. I se părea că din vale cântări îngereşti s-auzeau înălţându-se în slăvi, iar jos, pe o poieniţă, se făcea parcă o „lumină mare ca ziua, şi două cete de tineri îmbrăcaţi în alb, cu lumânări aprinse, cântau troparul adormirii, şi cum au încetat cântările, s-a pus iarăşi întunericul nopţii". Mai târziu, auzind despre asta spătarul Mihai Cantacuzino, şi aducându-şi aminte că, pe când se afla ascuns de prigonirile turcilor în muntele Sinai din Arabia, cugeta că, de se va mai întoarce cu zile în ţară, să facă o biserică, a pus de-a zidit o mânăstire pe poieniţa aceea, din vale de schitul Molomoţ, şi i-a zis *Sinaia,* „după asemănarea Sinăiei cei mari". Şi-a stat această mânăstire aproape două veacuri pitită în pustietatea codrului, până ce într-o zi, viind Domnitorul Carol I pe aici, şi plăcându-i mult frumuseţea locurilor, a hotărât să-şi facă aşezare de vară în valea asta liniştită şi răcoroasă. Copacii s-au abătut, un falnic castel s-a ridicat deasupra Peleşului, ş-un oraş a răsărit, ca-n basme, pe coastele muntelui Furnica. Stau astăzi bătrânii, vechii cărăuşi, care de pe la Orăţii până la „Slonul de piatră" de sub Zamora umblau cu chervanele numai prin pustietăţi, stau şi se uită ca la o minune la atâta sodom[1] de case, care de

[1] *Sodom* — mulţime, sumedenie.

care mai mândre, căţărate pe brâiele muntelui, şi parcă tot nu le vine să-şi creadă ochilor... Iar noaptea, noaptea, când tot oraşul străluceşte la lumina lămpilor electrice, când cele mai frumoase stele parcă s-au coborât din cer ca să dea farmec văii aceştia, Sinaia pare o vedenie de prin alte lumi — Bucegii se-nalţă şi o privesc înmărmuriţi — un mândru colţ de rai aninat pe poalele lor, şi-şi zic şi ei, de bună seamă, vorba bătrânească: „Omul sfinţeşte locul". Unde-i schivnicul de la Molomoţ, să-şi vază aievea visul lui de acum două sute de ani?

De jos, din marginea parcului, o luăm încet pe şoseaua ce urcă trăgănat la deal, trecem prin curtea mânăstirii şi scoborâm pe valea Peleşului. Un tăpşan verde se ridică în faţa noastră şi sus, pe-o aşezătură deschisă la soare, svelt şi luminos iese din codru „Castelul Peleş" — podoabă uimitoare, de o măreţie şi de o frumuseţe cum nici prin basme nu s-a pomenit. Răzoare de flori îl încunjoară, molcom îi cântă şi-i sar împrejur izvoarele, şi-i aruncă pietre scumpe, iar soarele, la asfinţit, se opreşte pe „Piatra Arsă" şi lung, şi cu drag se uită în vale la minunea asta, şi parcă nu se îndură să mai plece. — Aşa, cătând spre castel, moşnegii Bucegilor au văzut într-o seară pe Regina[1] noastră stând gânditoare la fereastră, şi i-au trimes veste prin crainicul Peleş, c-ar vrea să stea de vorbă — mărire cu mărire — că multe au de spus şi-s mii de ani de când aşteaptă o minte să-i priceapă. Şi le-a răspuns buna regină, că-i gata să-i asculte. Şi s-au pornit atunci gureşul Peleş şi „Vârful cu dor" şi „Furnica", şi „Jepii" şi „Omul" şi toţi munţii, şi toate izvoarele cuprinsului acestuia, şi şi-au spus tainele şi păsurile lor, de la Adam Babadam şi i-a ascultat Măria Sa, cu milă şi cu dragoste, pe fiecare, iar din spusele lor o măiastră carte a izvodit, o carte plină de adâncuri, nepieritoare, ca şi munţii şi izvoarele, care i-au povestit-o.

[1] *Elisaveta*, soţia regelui Carol I, regină a României, a publicat producţiile literare sub pseudonimul Carmen-Silva, printre care şi volumul *Poveştile Peleşului* (n. ed.).

43. CÂMPINA. VALEA DOFTANEI. SLĂNICUL-PRAHOVEI

De la Sinaia şoseaua se-ndoaie puţin pe vale, apoi coteşte la stânga, trece Prahova şi, amăgind dealul, se urcă tiptil pe brâiele-i încâlcite, dă stâncile la o parte, aşterne pod înalt peste Orăţii şi iese în luminişul de la Posada. De-aici se deschide cea mai largă şi mai frumoasă vedere pe Valea Prahovei în jos. Se trag perdelile munţilor în lături, şi-n depărtare, cât bate ochiul, vezi lunga şerpuire-a apei presărând pete de argint din ce în ce mai mici, din ce în ce mai dese pe prundul alb, între malurile-i rupte, din ce în ce mai plecate, din ce în ce mai strâmte — o lumină dulce, odihnitoare, limpezeşte valea, dealurile sure se topesc în adâncimea zărilor. De pe la Orăţii şoseaua e tăiată-n munte, din marginea ei se prăbuşesc în jos teancuri de lespezi uriaşe, cărţi răscolite, pe filele cărora a scris vremea istoria zbuciumată a pământului. Jos vâjâie Prahova, codrii clocotesc de zgomotul trenurilor. Pe la Comarnic valea se mai lărgeşte, şoseaua trece de partea cealaltă, pe dealul din stânga, străbate Breaza şi se lasă trăgănat în jos, între malurile sparte şi-nnegrite de păcură de sub podişul Câmpinei. De aici încolo Prahova iese-n larg, soarbe undele Teleajenului din jos de Ploieşti, şi la hotarul judeţului se toarnă-n Ialomiţa, care duce Dunării toate apele Bucegilor.

Părăsim şoseaua, urcăm dealul din stânga şi intrăm în Câmpina — un orăşel liniştit, aşternut la pragul munţilor pe-o colină dezvălită, bogată-n izvoare de petrol. Aici trăieşte într-o căsuţă retrasă, departe de zgomotul lumii, cel mai mare artist al neamului nostru — pictorul Grigorescu. În ce lumină fermecătoare ni se arată frumuseţile ţării pe pânzele acestui maestru! Sub ceruri albastre, calde, pe-ntinse revărsări de plaiuri, pasc turme de oi; un cioban stă rezemat în bâtă pe o muche de deal; păduri ruginite de toamnă îşi scutură frunza, nori albi, uşori se mişcă pe deasupra lor; pe văi depărtate sclipesc râuri de argint; căsuţe albe, vesele, se ivesc dintre copaci; de pe coline coboară-ncet, alene, boi înjugaţi la care

încărcate cu fân, într-un nor de praf trece pe drum o laíe de ţâganí; o ţărancă-naltă, zveltă, păşeşte agale şí toarce, ducând la păscut un cârd de víţeí... Şí nu ştíu ce aer de bunătate, de líníşte şí de curată şí înălţătoare íubíre pluteşte în jurul acesteí lumí íeşíte dín mâna artístuluí, — o lume sănătoasă, în care toate trăíesc: un colţişor de pajíşte, o tufă subţíre şí albă de mesteacăn, o gíngaşă floare de câmp, víí te prívesc dín tablou, îţí surâd, îţí vorbesc cu drag, şí ce de lucrurí frumoase-ţí spun de ţara ta!

Ieşím înseníınaţí dín casa maestruluí, ca díntr-o bíserícă în care ne-am rugat. Ní-s plíní încă ochíí de atâta lumínă, şí când, după un ceas de urcuş prín pădure, coborâm în valea deschísă a Doftaníí, ní se pare că luncíle verzí, şí casele albe de pe poalele măgurílor, şí vítele ce pasc, şí cârcíma de la drum, şí maluríle rupte ce se depărtează în susul văíí spre Teşíla sunt podoabe desprínse de pe pânzele artístuluí.

În stânga Doftaneí se arată, pe încheíetura colínelor, satul Telega, cu bogata-í ocnă de sare, la gura căreía víne, peste dealul Câmpíneí, o ramură de drum-de-fíer. Maí în sus, spre míazănoapte, într-o frumoasă deschídere de şes, e vechea mânăstíre Brebu, îngrădítă cu zídurí înalte, ca o cetate. Aící a stat odată, îngríjată, şí-a bătut mătăníí pentru mântuírea ţăríí mílostíva domníţa Elena, soţía luí Mateí Basarab, pe când domnul, în lupta de la Fínta, roşea lunca şí undele Ialomíţeí cu sângele vărsat în deşert al bíeţílor româní, — crâncen şí nelegíuít războí, care-a lăsat una dín cele maí dureroase pagíní dín ístoría neamuluí nostru. De la Brebu o retezăm călărí peste culmea Negraşuluí, şí după un drum greu de patru ceasurí, ne lăsăm, príntre huceagurí, pe plaíul Vărbílăuluí, la Slănícul dín Prahova. Satul e aşezat pe vale, străbătut de apa Slănículuí, în care se prelíng ízvoraşele ce míjesc de pe sub dealurí şí lasă pe íarba uscată cărărí albe de sare. În dreapta sunt băíle, ceva maí sus sunt clădírile marí ale ocneí. Ne scoborâm „cu hârzobul" pe gura strâmtă şí întunecoasă a ocneí: de jos víne răcoare ş-un năbuşítor míros de petrol, apoí s-aud cíocanele zíngănínd dín ce în ce maí tare, deodată o lumínă albă,

scânteíetoare, ne-mpresoară dín toate părţíle — am ajuns. Suntem aíevea pe alte tărâmurí, în unul dín acele palate de crístal cu care ne mínunau basmele copílăríeí. În uríaşele galeríí deschíse la o adâncíme de aproape o sută de metrí, sub lumína víe a lămpílor electríce, spărgătoríí ce víermuíesc pe lângă pereţíí înalţí şí strălucítorí aí bolţílor par níşte pítící care se joacă. Nímíc nu se maí aseamănă cu ce ştím noí. Şí sunetele sunt altfel aící. Izbesc cíocanele-nteţít în stícloasele zídurí, blocurí marí, tăíate regulat, se răstoarnă greoaíe în cărucíoare, bubuíe adâncul tot de zgomotele muncíí. Suntem în una dín cele maí bogate salíne dín lume; sute de aní am putea îndestula pământul numaí cu sarea de-ací. Ne rídícăm; c-un fíor de nelíníşte símţím golul crescând sub noí, tot maí departe şí maí înfundat auzím zíngănítul topoarelor... Iată-ne íar la buna lumínă a soareluí. Puţín maí la deal e ocna părăsítă, hăul fíoros şí răsunător, în fundul căruía nu te poţí uíta. Alăturí se-nalţă, cât o bíserícă, o stană albă de sare, răbufnítă dín sânul pământuluí, — scapără-n soare muchíle-í lucíí şí străvezíí, pe sus ploíle au împodobít-o cu „arabescurí".

44. VALEA TELEAJENULUI

Prín frânturí de măgurí, subt arşíţa soareluí, tăíem spre răsărít meleaguríle pustíí, scríjelate de ízvoare sărate ce usucă íarba pe unde trec, şí ne lăsăm pe surpătura Runculuí în valea Teleajenuluí. Ne oprím puţín în Văleníí-de-Munte, orăşel vechí de peste şase sute de aní, aşternut, între ízlazurí şí lívezí de pruní, pe râuşorul Văleanca. Pe spíntecătura asta se vede că şí-au făcut vad gloatele tătarílor când s-au năpustít încoace, pentru că toate satele de pe Teleajen, până-n cheía Bratocíí, păstrează amíntírí — doíne, legende, nume de locurí — de pe vremíle acelea de groază. De-ací o luăm pe apa Teleajenuluí, pe lângă Drajna-de-sus, unde s-au descoperít de curând, pe culmea dealuluí Gradíştea, urmele unuí însemnat lagăr roman, şí după un drum de patru ceasurí, peste dealurí sparte de vííturíle şuvoaíelor, príntre hârtoape prăpăstíoase, íeşím la

mânăstirea Suzana, aşezată-ntr-o poiană frumoasă, pe-o frunte de dâmb, sub care se azvârl în Teleajen pârăul Stanca din dreapta şi Epuraşul din stânga, tăind pe braniştea[1] văii o cruce de argint.

Toacă. Împodobite peste comanac, în lungi rase de şeiac, lin păşesc măicuţele spre biserica din mijlocul curţii. De jur împrejur, pe marginile întinsului covor de iarbă, se înşiră chiliile — căsuţe albe, curate, gătite ca de sărbătoare, cu flori multe, dintre care se înalţă mai mândre tomnaticele dumitriţe. Dulce, tânguitor, răsună în liniştea cuprinsului glasurile cântăreţilor de strană. În aer e un îmbătător miros de mintă şi de dumbravnic. Şi vorbe grăbite, neînţelese, bolborosesc pe sub pământ — e sfada apelor din vale.

De la Suzana-n sus drumul se leagănă între dealuri îmbrăcate-n codru, pe-ndoiturile Teleajenului. Unde şi unde se desfac luminişuri verzi, răcorite de izvoare limpezi. Urcăm un tăpşan, şi deodată, ca şi cum s-ar fi tras repede o perdea, înaintea noastră se face larg, ş-o privelişte neaşteptată ni se deschide. În fund un şir de munţi îmbrăţişează zarea; din desimea codrilor, ce-i învelesc pân' la brâu, falnic îşi înalţă grebenii colţuroşi, albi, ca sideful, desfăşuraţi în arc pe albastrul cerului; iar jos, în mijlocul acestei îngrădiri de codri şi de munţi, o încântătoare poiană s-aşterne pe malul stâng al Teleajenului, pe ea sunt presărate câteva case de ţară, mai la o parte-nspre pădure-i mânăstirea Cheia, dincolo, la sânul drumului, vama Bratocea. Descălecăm în pragul acestui rai, ascuns în pâlnia celor mai frumoşi munţi din Şirul Tătarului. Deasupra noastră ţancurile zimţuite ale Ţigăilor, aprinse de cele din urmă raze ale soarelui, par o cunună de flăcări. Amurgul iese din codri. Pe vale e pace, răcoare, ş-un dulce miros de fâneaţă.

---

[1] *Branişte* — pădure din care e oprit să se taie lemne, pădure cu tufiş des.

45. ÎN MUNŢII BUZĂULUI. SIRIU

De pe culmea Tatarului, unde se răzoresc[1] hotarele noastre cu ale Ardealului, ne luăm rămas bun de la mândreţele ţinutului Prahova şi cătăm spre răsărit, peste clocotişul plaiurilor, la munţii cei plini de comori — la Carpaţii blânzi şi darnici ai Buzăului. În jurul nostru, în lumina limpede a zorilor, se înalţă mii de catedrale. Soarele răsare din spatele Siriului. Turlele ascuţite prind a se rumeni. Sub noi ceaţa se risipeşte, pale fumurii plutesc pe creştetele codrilor, încep apele să se lămurească pe spintecătura văilor.

De-aici pornesc şi se desfac în raze spinările răşchirate ale munţilor — ca printre degetele unui pumn uriaş ţâşnesc din toate părţile râuri furioase ce trag în matca lor şuviţele despletite ale pâraielor ş-arunc-o plasă de argint peste podoabele Buzăului. În depărtare, cât gonesc ochii, se desfac podişuri verzi, plaiuri luminoase ce se lasă în cascade pe stepenele munţilor, către satele răzleţite pe văi, târle de oi se zăresc pe sub poalele codrilor, mori şi hierăstraie de-a lungul apelor. Intrăm în trecătoarea de la curmătura Crasnei, scoborâm în valea Tătăruţului şi ieşim la cărare bătută de turme în mândra pădure de molift aşternută pe coastele muntelui Siriu; urcăm din uşor, pe sub bolţi de cetini, printre înaltele ferigi iubitoare de umbră; calde, sfiicioase mângâieri de soare tremură pe trunchii arămii; în stânga se deschid luminişuri — din pragul lor cătăm în larg, spre miazăzi; departe în zări se desluşesc cătunele împrăştiate pe încheieturile măgurilor, întinsele obraţii[2] ale Chiojdului-din-Bâsca, sat mare de moşneni cuprinşi, ale căror livezi şi izlazuri pornesc din pajerea hotarului şi merg una până hăt în pripoarele Nehoiului, aproape de apa Buzăului. După două ceasuri de suiş trăgănat ieşim deasupra, în înalta şi luminoasa pustietate de pe „Feţele Siriului". Ne odihnim la capătul podişului pe una din stâncele ce împrejmuiesc încântătorul lac al Siriului. Stă soarele la nămezi. Peste vrăjitul

[1] *A se răzori* — a se mărgini, a se învecina.
[2] *Obraţie* — loc îngrădit, plantat cu pomi, la poalele unui deal cu văi.

cuprins domneşte o linişte dumnezeiască. Uimiţi, ne uităm în apa lucie, în adâncul albastru al acestui crâmpei de cer încopcit în stânci, la picioarele noastre. Ş-o clipă trăim în basme. Aici spun ciobanii că vin vulturii, primăvara, de beau apă ca să-ntinerească, aici îşi învaţă puii să zboare, deasupra acestei oglinzi fermecate mijesc de somn, cu aripele-ntinse, trufaşii regi ai înălţimilor.

Ne lăsăm în jos pe pârăul Mreaja, care-şi trage izvorul din apele lacului, trecem prin locuri râpoase, peste grumaji de stânci, ca să dăm *mai de-a dreptul,* ceea ce-i pururea drumul cel mai lung, cum spune-aşa de bine înţeleptul nostru popor. Iată-ne în sfârşit pe frumoasa vale a Siriului, deschisă-ntre păduri de brad şi plaiuri vesele, cu întinse fâneţe ce-ţi odihnesc ochii şi te-mbată de mireasma florilor. Pe valea asta, aproape de apa Buzăului, ne-ntâlnim c-un tânăr învăţat francez, care umblă să afle vacul şi tainile pământului în cartea necercetată încă a munţilor noştri. Frumuseţile naturii, ca şi ale artei, împrietenesc pe oameni uşor. El vine tot din Prahova, pe altă vale însă, pe Bâsca Chiojdului, a văzut cam aceleaşi locuri pe care le-am văzut şi noi, şi de aci încolo facem o bună parte din drum împreună.

46. MELEDIC

După mai multe zile de călărie şi de zdruncen, şi nopţi de nesomn pe la stâne, să stai răsturnat într-un jilţ moale, pe-o limpede seară de vară, în liniştea solemnă a munţilor, subt un cer învăpăiat de stele, şi s-asculţi pe un străin deştept care a umblat şi a văzut lume multă, să-l asculţi vorbindu-ţi cu uimire de ţara ta, de frumuseţile şi de bogăţiile ei, iată o fericire din acelea care-ţi lasă-n viaţă dungi neşterse de lumină, cărări de-a lungul cărora îţi porţi cu drag aducerile-aminte.

Suntem la Meledic, una din cele mai largi deschizături din Carpaţii Buzăului. Măgura pe care stăm — un vârf înalt de unde privim toată valea Meledicului şi munţii depărtaţi cari-o înconjoară — se cheamă „Gruiul Haiducilor". Un mândru castel

se ridică pe marginea lacului, flori ne-mpresoară, stelele tremură-n lac, lin clincătă pe vale apele Slănicului.

— Doamne, frumoasă ţară mai aveţi... Pământul d-voastră e într-adevăr o mamă care vă răsfaţă: el vă dă, aproape de-a gata — şi asta nu este totdeauna un bine — vă dă cu mâna largă fructele cele mai gustoase, grânele cele mai căutate în Europa şi vinuri despre cari noi, la Paris, vorbim ca de lucruri din poveşti. În alte părţi va să munceşti şi s-asuzi din greu, să te lupţi piept la piept cu pământul ca să smulgi şi tu ceva din bogăţiile lui, fără să mai vorbim de ţările friguroase unde glia e săracă şi unde oamenii sunt nevoiţi să ceară mărilor hrana pe care nu le-o poate da pământul. Aici am văzut păşuni întinse rămase nepăscute, păduri nemărginite ce par a fi crescut numai pentru podoaba munţilor şi adăpostul fiarelor, gorgane de sare şi râuri de păcură ce de sine au izbucnit din adâncuri, nerăbdătoare, viind *ele* la d-voastră. Eu am rămas pe gânduri ieri, la Lopătari, când am văzut pe deal limbile acelea de flăcări, străvezii, tremurătoare în bătaia soarelui — îmi închipuiam... poţi oare să nu visezi într-o ţară ca a d-tale?... Îmi închipuiam că pe dealul acela al Smoleanului s-ar ridica un oraş care s-ar încălzi şi s-ar lumina c-un gaz aşa de curat, strecurat cu atâta grijă şi împărţit cu atâta dărnicie de bunul d-voastră pământ, şi că toţi munţii aceştia — frumoşii munţi ai Buzăului, care au lacuri, şi chihlimbar, şi aur — şi-ar deschide deodată ascunsele lor comori şi le-ar revărsa asupra acelui oraş, asupra ţării întregi... Ce noapte divină, şi cum te îndeamnă la vorbă şi la vedenii!... Spune drept dacă patria d-voastră — pe care-mi închipui cât trebuie s-o iubiţi — nu vă dă adesea visuri de acestea, dintr-o mie şi una de nopţi. În orice caz, mărturiseşte că sunteţi un popor fericit.

— Ar trebui să fim. Îţi spuneam însă ce istorie zbuciumată am avut, o luptă a fost aproape toată viaţa noastră, şi un câmp de jaf şi de măcel — pământul ţării. Şi azi găsesc plugarii noştri săgeţi pe unde ară, şi pinteni şi zăbale ruginite, şi oase de cai cu oase de viteji amestecate. Pe când d-voastră munceaţi în linişte, şi ridicaţi altarele luminii apusene,

noí păzeam — străjí credíncíoase şí neadormíte — la porţíle Carpaţílor, noí ne luptam, sărmaníí, neştíuţí şí neajutaţí de nímení, şí apăram cu sângele nostru sfânta şí rodníca d-voastră pace... Gardă care moare — cum zíceţí în mândra d-voastră límbă — moare, dar nu se predă. *Noi* am fost garda aceea! Vedeţí dar că nu vă suntem tocmaí străíní, şí că am pus şí noí ceva — de departe — la lumína asta mare, spre care de-abía acum, de câţíva aní, putem să ne întoarcem faţa şí să ne adăpăm, la strălucírea eí, sufletele noastre aşa de-nsetate, de veacurí însetate. Poporul nostru e încă sub spaíma prímejdí-ílor prín care a trecut. El nu-í strângător, pentru că a strâns de míí de orí, şí de míí de orí a fost jăfuít; el nu-í încrezător în dreptatea şí rânduíala omenească, pentru că mereu s-a încrezut, şí mereu a fost înşelat, şí de oamení, şí de soartă. El e acum, bíetul, ca un copíl bătut, un copíl bun, blând, înzestrat cu cele maí alese însuşírí — comorí ascunse dorm încă în sufletul luí, ca şí în pământul pe care trăíeşte — şí în zíua când, însenínat şí trezít la adevărata víaţă, va fí chemat să şí le arate, nu va fí popor pe lume maí cumínte, maí generos şí maí de íspravă ca poporul românesc.

Şí atuncí, scumpul meu domn, frumosul d-tale vís, vísul nostru al tuturora, nu va maí fí un vís...

47. MUNTELE PENTELEU. MÂNĂSTIREA GĂVANU

Soarele e de treí sulíţí pe cer, spune moş Gheorghe, la noí sunt zece ore, şí când am plecat, nu se zărea vârf de sulíţă. Departe a rămas în urma noastră valea Meledícululuí, cu băíle eí, cu mândru-í castel şí strălucítoarele-í lacurí, vechea mânăstíre şí posomorâtele ruíne ale Cetăţíí luí Víntílă-vodă de pe malul Slăníčuluí. Numaí legendele, mínunatele legende ale Meledíčuluí, merg cu noí pe plaíurí. Le poartă moş Gheorghe în tolbă. Şí cum le spune!...

— De unde le ştíí aşa, moş Gheorghe, că d-ta nu eştí de pe-aící?...

— Eí, apoí au maí venít *ele* pe la noí...

Vorbeşte rar şi aşezat. Din când în când îşi dă puţin capul pe spate, surâde pe sub mustaţă, ş-atunci toată faţa i se luminează.

Un trup mijlociu, vânos, sprinten la mişcări; piciorul strâns bine în opincă, iţari de dimie, o cureluşă peste cămaşa de cânepă, scurtă-n poale, strâmtă în mânici, — un chip uscăţiv, fără vârstă, ars de soare, ochii vii, mustaţa roşcovană, tunsă puţin pe buze, chica retezată, şi o căciulă cât toate zilele, pe care o dă moş Gheorghe — la anumite vorbe — când pe ochi, când pe ceafă, când pe-o ureche. E pândar în Jitia şi-i zice lumea *moş* de când era mic, pentru că vorbea „în tâlcuri“ şi tot cu oamenii mari îi plăcea să stea. Are un frate în Bucureşti, învăţat, însurat, procopsit acolo: de zece ani n-a mai venit în satul lui şi nu mai vrea să ştie de cei care şi-au luat mămăliga de la gură ca să-l dea la carte.

— S-a făcut boier... Săracu!

— De ce sărac, moş Gheorghe, că zici c-a ajuns bine?

— Hm... bine să-i dea Dumnezeu. Da' eu ştiu o vorbă ţărănească de-a noastră, şi mi-i dragă, ş-o spun şi la copii acasă:

„Decât să-nting în unt
Şi să mă uit în pământ,
Mai bine să-nting în sare
Şi să mă uit la soare!“

Frumos şi-a dat căciula pe ceafă şi s-a uitat în sus, iar mie mi s-a părut că văd în el — în scăpărarea acelei clipe — toată mândria neamului românesc.

Tăiem în lung înaltul dezvăliş de pe „Podul Calului“. În jurul nostru, ieşind din văi, codrii de brazi s-agaţă de stânci. Pe deasupra lor ochii scapără[1] departe, în largul zărilor. Spre miazănoapte s-alungă şirul nesfârşit de măguri, ca valurile unei mări. Falnic şi luminos se ridică-n fund blândul rege al atâtor înălţimi, vestitul Penteleu, cu cele mai grase păşuni, cu cele mai încântătoare şi mai bogate plaiuri din tot cuprinsul

[1] În ediţia 1901: *scapătă*.

Carpaţilor noştri. Din podişuri moi, trăgănate, pare că-l vezi cum creşte, cum se desface-n sus, puternic şi singur, lămurindu-şi fruntea boltită pe albastrul cerului, împingându-şi spinarea rotundă, gigantică, spre munţii Ardealului. Din trunchiul lui pornesc, răşchirate, ca degetele unei mâini, cele cinci ramuri mari, descoperite: Cernatul, Miclăuşul, Piciorul Caprii, Vâforâtul şi Zănoaga. Pete de umbră se poartă pe codri şi pe luminişuri. Întunecat, în manta-i de brazi, se-nal-ţă-n faţa noastră muntele Cireşu.

Cărarea intră-n desiş. Răsună sub picior pământul uscat şi vânăt ca cenuşa. Tufe mărunte de afine se întind pe lângă arborii doborâţi de bătrâneţă.

— Mai avem mult, moş Gheorghe, pân' la Găvan?

— Mai e niţel. Aşa, ca o fugă de iapă... până crapă.

Urcăm din greu tihăraiele[1] umbrite ale Cireşului, maluri de sigă sparte de puhoaie, brazi de înălţimi uimitoare, fagi stufoşi cu ramurile încărcate de jir, pe dâmburi deschise mesteacăni albi, cu frunza măruntă, uşoară — o ploaie de bănuţi în aer; jos, în vale, s-aruncă vâjâind undele zbuciumate ale Jgheabului. Un cerb speriat trece-n goană pe dinaintea noastră, cu botul înainte, cu coarnele lăsate pe spate, ca o săgeată spintecă desişul, lung freamătă pădurea în lungul lui. O luăm pe hăţaşe la stânga şi coborâm în Găvan. Descălecăm în curtea verde, tăcută, tristă a mânăstirii.

— Uf, că greu a mai fost, zic eu, şchiopătând puţin de osteneală.

Da' moş Gheorghe, care-a venit pe jos tot drumul, şi cu merindele în spinare, clatină din cap, surâde pe sub mustaţă şi mă priveşte lung.

— Asta-i curat vorba aia: „În loc să geamă boii, scârţie caru".

Mânăstirea este ascunsă într-o poieniţă sub tăietura dreaptă, prăpăstioasă a muntelui Găvanu: o bisericuţă de lemn în mijlocul curţii, pe de lături câteva chilii vechi, unele-n ruină,

[1] *Tihăraie* — povârniş repede.

în fund, un ízvor, de la care pleacă în deal o cărăruíe ce duce príntre stâncí la o cocíoabă, adevărată vízuínă, unde trăíeşte síngur — de optzecí de aní *singur* în această pustíetate — schímnícul Sofroníe. Ne-a întrebat „cíne maí domneşte pe ţară şí ce maí e pe lume". Acum un veac a fost cătană subt Ipsílante-vodă pe vremea pasvangíílor. Ne-a spus că, înaínte de-a vení aící, a fost călugăr la „Poíana Mărului". Ne-a vorbít cu dor de „curţíle" şí bíseríca de acolo, ş-a dat să plângă, dar ochíí luí nu maí aveau lăcrămí — a oftat adânc şí cu multă jale-a zís: „Cântă cucu la Poíana Măruluí!"

48. ÎN RÂMNICU-SĂRAT

Dín codríí Găvanelor íeşím pe-ntínsoare de plaíurí, spre răsărít, pe sub „Gropíle de aur" dín muntele Bísoca — Abrudul Buzăuluí — lăsăm în urmă sate, împrăştíate pe văí, şí lacurí cu ostroave plutítoare, şí ízvoare sărate ce-aştern, pe unde trec, cărărí de zăpadă, şí, după vro treí ceasurí de umblet tot pe locurí învălurate şí pe sub frânturí de dealurí descoperíte, cotím la stânga şí dăm în măreaţa spíntecătură a Râmnícului. Valea se deschíde ca o carte, pe maluríle-í revărsate, de-o uímítoare înălţíme, se-nfíg gospodăríí, căsuţe rare, fâneţe-ngrădíte cu leaţurí, fâşíoare de lívezí prínse pe clínurí înguste, gata parcă să se pornească şí să curgă toate de râpă. Aící, la capătul Bísoceí, e schítul Poíana Măruluí, ascuns în míjlocul păduríí ce-mbracă până jos malul drept al Râmnícului. Ne scoborâm în adâncul prăpăstíos al văíí şí trecem râul prín vad. Soarele asfínţeşte. În fund, pe Bísoca, noríí aprínşí se farmă, bulgărí de jăratíc se-mprăştíe pe cer — înaltul mal dín faţa noastră e rumenít ca de bătaía uneí flăcărí. Urcăm pe cărărí píezíşe prípoarele descoperíte — umbra-nserăríí ne-ajunge dín urmă, şí íntrăm cu ea în satul Jítía. De aící încep să se rídíce grebeníí munţílor ce-ncununează partea dínspre míazănoapte a Râmnícului-Sărat.

A doua zí dímíneaţă o luăm în sus, către strunga de zare ce se deschíde príntre „Píatra Vânătă" şí ţuguíul păduros al

„Stejicului“. Ne lăsăm pe pârăul Cerbului — aceeaşi tăietură de maluri, acelaşi pământ scrupos[1], uscat, plesnit în toate părţile.

— Nu ţi-e cald, moş Gheorghe, cu căciula aia mare?...

— Nu, că-s deprins. Şi-mi mai ţin răcoare ţidulele de bir, pe care le păstrez în fund, şi pacul de tutun... că ziua mi-i geantă, şi noaptea mi-i căpătâi, când dorm în ţarnă, pe pământul gol. Iar când sunt singur, şi mi-i urât, şi-mi urlă capul de nevoi, îmi pun căciula lângă mine şi stau cu ea de vorbă, cum ai sta d-ta c-un prieten... Hei, câte sfaturi bune n-am avut eu de la căciula asta!

Abatem la stânga şi urcăm pe podişuri verzi, înecate de soare. Căsuţe albe, rari, încep să se ivească pe trâmba de fâneaţă uşor înclinată pe spatele rotund al muntelui. De sus, bisericuţa de lemn priveşte în vale peste micile gospodării împrăştiate pe-ntinsul tăpşan. E satul Niculele, aşternut în lumină, în zarişte largă şi-n miros de flori. Ieşim din sat şi trecem pe lângă două stânci mari ce răsar, ca din senin, în mijlocul pajiştii. Sunt „Pietrele Fetei“. Moş Gheorghe ne-arată, spre stânga, vârful înalt şi colţuros al muntelui...

— Iaca acolo şedeau şi se jucau, odată, doi copii de uriaş — o fată şi un băiat — şi cătând încoace, pe plaiul Niculelor, au făcut rămăşag între ei: care-o zvârli mai departe, ş-au luat fiecare câte-o stâncă din ţancul muntelui, cum am lua noi o pietricică, ş-a aruncat întâi băiatul, şi piatra lui... uite-o lângă râpă, iar când a zvârlit fata, a zbârnâit stânca-n văzduh, ca scăpată din prăpastie, şi tocmai aici a căzut; ş-atunci băiatul, de necaz c-a rămas de ruşine, s-a repezit de sus şi numai o dată a izbit cu baltagu-n piatră ş-a despicat-o-n două, cum o vedeţi, iar fata s-a pus pe un râs de-au clocotit văile şi codrii până-n coclaurile Vrancii. Astea erau pe vremea „Jidovilor“, cari păşeau pe munţi ca pe muşuroaie şi uscau râurile dintr-o sorbitură... Ce lume-o fi fost pe-atunci, că cică tot aşa un copil de uriaş, purtându-se pe meleagurile astea, a

[1] *Scrupos* — sfărâmicios.

găsit într-o vale un sat de-ale noastre şi l-a strâns cu case cu tot în poala cămăşuţii ş-a dat fuga la mă-sa, bucuros: „Uite, mamă, ce-am găsit eu". Şi mă-sa, plecându-se pe micile gângănii ce furnicau în poala ţâncului, s-a uitat cu luare-aminte şi i-a spus: „Du-i la loc, dragul mamii, că ăştia-s oameni, şi ei or să stăpânească pământul".

Străbatem codrul de brazi aşternut pe poalele muntelui Piatra şi ieşim iarăşi în luminiş. Ne ridicăm pe trepte largi de pajişte, valea se deschide din ce în ce mai mândră-n urma noastră, trecem un tăpşan, apoi altul, şi iată-ne sus, pe vârful Muntiorului.

Aici suntem în pragul Moldovii. Din coapsa acestui munte zbucnesc, bolborosind, şi se împing spre răsărit undele Milcovului, care pentru multă şi amară vreme au curmat în două pământul ţării şi istoria neamului nostru. O dungă neagră aşterne Milcovul peste trecutul patriei noastre. Numele lui recheamă atâtea amintiri dureroase: războaie crâncene între Ştefan cel Mare şi Radu cel Frumos, între Tomşa şi Petru Şchiopul, între Mihai Viteazul şi Simion Movilă... aproape patru veacuri de luptă vrăjmaşă între fraţi! Şi nu e apă pe albia acestui râu cât sânge şi câte lăcrimi s-au vărsat pe malurile lui.

O iarbă subţire, culcată de vânturi, s-aşterne ca un covor pe largul, înaltul creştet al Muntiorului. Privirile noastre, însetate de spaţiu, zboară peste munţii a trei ţinuturi. Sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele din altele, zimţuind zarea până în albastrul depărtărilor. Numai spre răsărit, în strunga ce se deschide pe lângă Zboina Frumoasă, s-astâmpără clocotul pământului, şi măgurile se pleacă, dând goană vederii pe valea netedă, fumurie a Siretului.

49. ÎN VRANCEA

Ne lăsăm spre miazănoapte, pe plaiurile umbrite ale munţilor, în „Ţara Vrancii". Departe-naintea noastră se văd printre munţi şerpuirile apelor, şi-n lungul văilor albe, cu sclipiri

de argint, se lămuresc satele ca-ntr-o panoramă, presărate pe sub frânturi de codru. Soarele scapătă către asfinţit, fuioare de nori izvorăsc din adâncuri, un vultur pluteşte, cu aripele-ntinse, în creştetul zării — pe coaste răsună tălăngi, şi glasuri de ape, şi doine din fluier. În tot cuprinsul e un farmec care ne spune c-am păşit pe pragul unei alte lumi. Descălecăm şi tăiem pripoarele de-a dreptul; străbatem pădurea de brazi ce acopere poalele muntelui şi, pe la aprinsul stelelor, ieşim în larg, pe valea Zăbalii, la satul Nereju.

Într-adevăr, Vrancea e o altă lume. De aici s-abat Carpaţii, împingându-şi culmile spre miazănoapte. Din îndoitura lor se rup lungi şiruri de munţi: Giurgiul, Alunişul, Lapoşul, Culmea Neagră, Soveja, Zăbrăuţii, Lepşa, puternice braţe ce se desfac şi prind în arcurile lor mândrul plai al Vrancii, îngrădindu-i codrii, satele şi izvoarele ca-ntr-o cetate uriaşă. O armată-n Vrancea s-ar bate c-o lume.

„Era o babă văduvă, ş-avea şapte feciori...“ Aşa-şi încep vrâncenii frumoasa lor legendă. „Şi cum sta bătrâna pe prispă şi torcea, către un amurg de seară, iată că tresare de-un tropot venit de pe deal, un călăreţ se opreşte-n faţa ei, trudit, cu calul în spume.

— Sunt Ştefan, turcii ne-au călcat ţara, viu din războiu, oastea mi-i spartă... Şi-s singur.

— Dumnezeu te-a îndreptat, stăpâne, la uşa mea. Am şapte feciori, frumoşi şi voinici, şi mi-s dragi ca lumina ochilor... ai tăi sunt, doamne.

În zori sunau din corn, pe munţii Moldovii, cei şapte voinici. Curgeau plăieşii roiuri de pe sub poalele codrilor. Oaste nouă ieşi ca din pământ. Ş-a pornit domnul cu ea, într-un ceas bun, şi s-a lăsat pe neaşteptate asupra turcilor, cari se credeau stăpâni pe ţară. Atunci a văzut Ştefan ce pot flăcăii Vrâncioaiei! Cădeau turbanele sub braţele lor ca spicele sub secere. De dimineaţă până-n noapte a ţinut lupta, ş-atâta măcel a fost, ş-atâţia păgâni au pierit, cât s-au cruntat[1] apele de sângele lor.

[1] *A se crunta* — a se umple de sânge, a se roşi.

Iar când s-a întors marele voievod, biruitor, în cuibul lui de vultur, la Cetatea Neamţului, a chemat cu drag pe cei şapte voinici şi le-a zis:

— Voi sunteţi şapte fraţi, în Vrancea sunt şapte munţi, ai voştri să fie de veci, şi neam de neamul vostru să-i stăpânească-n pace!...

Şi multă vreme răzeşii Vrancii bir n-au plătit, podvadă n-au făcut, singuri şi-au fost stăpâni."

Iar sus domnii fanarioţi spuneau cu fală: „Niciodată droşca unui Grec n-a ridicat colbul de pe drumurile noastre!"

Închişi în munţi, departe de zbuciumul oraşelor, sănătoşi, deştepţi şi harnici, vrâncenii sunt, cu adevărat, mândri — mândri de nobleţea lor militărească, de graiul şi de portul lor românesc, de doinele şi de legendele lor, de sculele, scoarţele şi alesăturile ce fac podoaba casei şi pe cari nu ţi le-ar vinde pentru nimic în lume, mândri până şi de numele plaiului lor, voinicesc şi sonor ca un strigăt de trâmbiţă. Şi ce frumos s-au luptat vrâncenii în războiul de la '77! Cu pieptul deschis se duceau la moarte. Ei ţineau să arate lumii că în dorobanţii Domnitorului Carol sunt sufletele vechilor plăieşi ai lui Ştefan cel Mare.

De dimineaţă ne scoală morile şi fierăstraiele Nerejului. Încălecăm, s-o luăm în jos, pe Zăbala. Valea e-n ceaţă, munţii fumegă. Înaintăm în pasul calului pe cotiturile apei, trecem prin satele Spulberul, Paltinul, împrăştiate de o parte şi de alta pe poalele munţilor, şi pe-aproape de nămiezi coborâm în Năruja, cea mai cuprinsă aşezare de pe valea asta, aşternută sub măguri de sare, la răscrucea apelor, unde s-aruncă pârăul Năruja în matca Zăbalii. E soare şi linişte. Vitele rumegă pe prund. Gospodarii robotesc pe lângă casă, în aşteptarea mămăligii. Numai drâstele[1] şi pivele toacă pe pârău.

Rupte şi prăpăstioase se-nalţă-n zări spinările munţilor. Pe unelocuri se văd ca nişte răni urmele vechilor codri. Valea se pleacă. Apele spumegă, din ce în ce mai zorite, sfărâmându-

[1] *Drâstă* — piuă rudimentară, fixată la o apă curgătoare.

se de stânci în bulgări de cristal. Sosim la gura Zăbalii, în satul Prisaca. De-aici o luăm la stânga, pe spintecătura noduroasă a Putnei. Alte privelişti încep, şi toate parcă-s mai măreţe. Acum urcăm în susul apei. Din când în când munţii se dau la o parte, ca să facă loc satelor. Ogoare şi livezi s-aştern pe podişuri întinse. Se-mbracă ponoarele-n păduri. Trecem prin Bârseşti, prin Tulnici — sate vesele, primitoare, în larg răspândite pe prispe de verdeaţă — şi ne oprim în prăbuşitura stâncilor de la „Săritoarea Putnei". Aici munţii s-apropie, se strâng, să zugrume râul în zidurile lor de piatră; şi Putna se zbate, se smulge biruitoare din încleştarea lor; pe lespezi mari, culcate, coboară praguri-praguri, se toarnă toată-n copci adânci, şi fierbe de mânie, şi iar dau munţii s-o prindă, şi iar îi răpune; lung freamătă codrii de strigătele ei, — din când în când se lasă-n culcuşuri largi, odihnitoare, şi pare c-aţipeşte-o clipă pe căpătâiul stâncilor învinse.

Urcăm prin strâmtoare, cărarea-i teşoasă[1], caii trudiţi, şi valea se-neacă de umbră. Dormim noaptea la un conac de fierăstraie, pe Lepşa. A doua zi ne lăsăm, prin rarişti de codru, pe albia Şuşiţii, şi pe la amiază sosim în Soveja, în dulcea Soveja, aşternută pe o luminoasă deschidere de plai, în mijlocul munţilor, între păduri de brad, la porţile Vrancii. Albe, curate, se saltă căsuţele dintre livezi, şi toate-ţi surâd şi te cheamă cu drag. Un tăpşan acoperit cu molifţi desparte cele două cătune: Rucărenii şi Dragoslovenii. Pe-ncheieturile măgurilor, de pretutindeni, izvoare limpezi vin să s-arunce în matca Şuşiţii. Pe sus, cărări ispititoare strătaie[2] poienile şi s-adâncesc în desişuri. În fund munţii îşi rotunjesc gheburile tărcate de soare. Sub straşina Zboinii, deasupra pârâului Dragomira, dorm rămăşiţele vechii mânăstiri Soveja, unde Matei Basarab, domnul Munteniei, a zidit acum două veacuri şi jumătate o biserică mare, „afară de hotarele ţării *lui*, în locul moldovenesc al Vrancii", pe când domnul Moldovii, Vasile

[1] *Teşos* — înclinat, povârnit.
[2] *A strătăia* — a întretăia.

Lupu, înălţa în Târgovişte a biserica Stelea, voind astfel cei doi voievozi să sfinţească pacea încheiată-ntre ei după atâta hainie[1] şi vărsare de sânge.

Înserează. Valea răsună de mugete. În aer e un miros răcoritor de brad şi de fâneaţă. Şi parcă n-ai mai intra-n casă, şi parcă n-ai mai pleca de-aici...

50. ÎN MUNŢII BACĂULUI

De pe larga tăietură a Şuşiţii, o luăm pe la Câmpuri în sus, pe pârăul Negru, urcăm spre miazănoapte, pe sub coastele Tihăraielor, prin păduri brăcuite[2], prin meleaguri pustii, scrijelate de rovine, şi ieşim, după două ceasuri de suiş, pe culmea Tempei, de unde ne lăsăm, ţiind matca Haloşului, la mânăstirea Caşin. De-aici începe lanţul frumoaselor sate de mocani, înşirate pe spintecătura Caşinului, până-n Trotuş. Vechea mânăstire s-a dărăpănat. Acum două sute cincizeci de ani se ridicau pe măgura asta, încunjurată de codri, curţile domnului Gheorghe Ştefan, întărite cu ziduri, ca o cetate — au bătut vijeliile vremii şi le-au amestecat cu pământul. Din toată strălucirea de odinioară n-a mai rămas decât stema Moldovii săpată-n chenarul de marmură de la gârliciul tainiţii, prin care-au ieşit într-o noapte domnul şi curtenii de-au scăpat teferi sub pavăza codrului, pe când turcii, în gloată mare, trosnind din sineţe[3], spărgeau porţile cetăţii.

Ne scoborâm pe valea Caşinului în satul Oneşti, veche aşezare de răzeşi, pe-un şes aşternut între dealuri, la răspântia celor mai sălbatice ape ce se prăbuşesc din munţii Bacăului. Aici soarbe Trotuşul, din dreapta, undele Oituzului şi ale Caşinului, din stânga, şioiul zbuciumat al Tazlăului şi, târându-le peste bolovani, le scoate la luncă, unde le primeşte, în patu-i larg şi nisipos. Siretul — Dunărea Moldovii. Pe-aici trece linia ferată care, urcând în sus pe strâmtoarea Trotuşului, despică munţii şi răzbate-n Ardeal prin strunga de la Palanca.

[1] *Hainie* — răutate, duşmănie.
[2] *Brăcuit* — distrus, stricat, devastat.
[3] *Sineaţă* — puşcă primitivă, cu cremene.

Din vatra Oneştilor facem un ceas, cu trăsura, până-n Târgu-Ocna — un orăşel drăguţ, cuibărit pe apa Trotuşului, între măguri acoperite cu vii şi cu livezi. Lăsăm în dreapta gorganul vânăt, cu vestitele-i ocne, cari din timpurile cele mai îndepărtate şi-au deschis ţării nesfârşitele lor bogăţii de sare, ş-o luăm cătră apus, pe drumul uscat şi colburos al Slănicului. Soarele se apropie de codri. În urma noastră, cu faţa spre lunca Trotuşului, rămâne, singuratică, înfiptă-ntr-un mal, casa bătrânească a nemuritorului Negri. Ne uităm cu respect la zidurile acelea albe ce de-abia se văd dintre copaci — acolo a trăit, acolo a visat, acolo a muncit pentru binele şi fericirea noastră blândul preot al Unirei, omul pentru care iubirea de ţară şi de neam a fost o adevărată religie. Treptat, zarea se închide. Drumul îngust şerpuieşte pe sub stânci, pe marginea Slănicului, ale cărui unde repezi vâjâie clăbucite de pietre. Sosim, după un ceas, la vechiul „Cerdac" — două căsuţe, între care s-aşterne, peste volbura apei, un umbrar de scânduri, mâzgălit de iscălituri. De-aici-ncolo se mai lărgeşte puţin: începe satul; mergem încă vrun ceas printre casele rare, înşirate de-a lungul pârăului, cotim la stânga, pe după o perdea de fagi, urcăm un dâmb, şi deodată înaintea noastră se descopăr, luminoase-n rama lor de codru, Băile Slănic — Sinaia Moldovii.

Aici valea se-nchide din toate părţile: o horă de munţi o prind la mijloc, şi apele colcotă grămădite ca-ntr-o pâlnie. Pe fundul văii, de-o parte şi de alta a Slănicului, se înalţă oteluri mari, vile atrăgătoare răsar dintre copaci, drumuri albe, netede se-ndoaie molatic peste tăpşanele verzi, cărări pietruite se caţără pe brâiele măgurilor, pe sub bolţi de ramuri; chioşcuri neaşteptate-ţi ies în cale; de sus te strigă vârfurile munţilor Cerbul, Puful, să-ţi arate poienele lor înflorite, şi largile lor privelişti, peste clocotişul codrilor, înspre Poiana Sărată de la trecătoarea Oituzului şi-nspre Poarta Vânturilor de la Nemira-Mare. Zbucnesc din stânci izvoarele binefăcătoare, descoperite acum o sută de ani de serdarul Mihalachi Spiridon, care vâna cerbi şi urşi pe unde ne primblăm noi azi în cântecul muzicei. Înaintăm, pe lângă băi, pe şoseaua ce şerpuieşte

spre graniţă. Tot mai tare s-aude-naintea noastră vuietul apei. Suntem la cascadă. O punte s-aşterne peste Slănic — de pe ea ne uităm, pe după o perdea de brazi, la valul sclipitor ce se aruncă de pe pragul unei stânci şi cade plescăind pe-o lespede lată de piatră. Soarele aprinde curcubeie în norul de pulbere ce se ridică, împrăştiind în aer o răcoare dulce, — pădurea răsună ca de-o fanfară.

Din Slănic pornim de dimineaţă pe cărăruia de codru ce suie-n pripoarele munţilor spre miazănoapte, trecem pe la obârşia izvoarelor sărate, peste vârtoapele sălbatice ale Nemirei şi ne lăsăm, după cinci ore de umblet prin pustietăţi, în cătunul Poiana de pe pârăul Uzului. De-aici ţinem spre răsărit şleaul apei şi ieşim, pe la Dărmăneşti, în mândra şi bogata vale a Trotuşului — Prahova Bacăului. Gonit din steiurile Solului, din Transilvania, Trotuşul sparge pe la Palanca meterezele Tarcăului şi, dând stâncile la o parte, deschide văi largi şi roditoare pe poalele munţilor şi le împodobeşte cu sate, cu fabrici, cu minunate castele şi parcuri, aşterne drum-de-fier, desfundă izvoare de păcură, mine de cărbuni şi cariere de piatră, mişcă sute de herăstraie, cară plutele devale şi, strângând pâraiele codrilor, se lasă voios la luncă, unde, tolănit pe nisip, ascultă fluierele doinaşilor şi-şi joacă solzii de argint în razele soarelui.

Ne urcăm la Comăneşti, sat mare, frumos aşezat între munţi, pe tăpşane deschise, uşor înclinat spre apa Trotuşului. Vuieşte valea de zgomotul morilor ş-al herăstraielor. În toate părţile e mişcare, zarvă — freamătul muncii. Sute de braţe harnice desfundă comorile pământului. Din când în când auzi, ca nişte vaiete prelungi, strigătele acelea de glasuri unite cu care obicinuiesc muncitorii a se îndemna la ridicarea greutăţilor mari; tăcut priveşte de pe podişul din stânga măreţul castel, care-şi întinde-n fund, spre codri, parcu-i întunecos, cu drumuri tăinuite, cu bărci pe lacuri, cu punţi peste cascade şi cu boschete de portocali.

Pe-nserate sosim la Moineşti, cea mai bogată schelă de petrol din Moldova. A doua zi luăm în sus calea Tăzlăului

Sărat şí, după treí ceasurí de urcuş príntre stâncí, cârmím la stânga, pe sub Runcu Stânelor, străbatem codríí de brazí ce se lasă ca níşte plete pe umeríí Goşmanuluí şí íntrăm în sălbatíca, prăpăstíoasa spíntecătură a Tarcăuluí.

51. ÎN MUNŢII NEAMŢULUI

Ne lăsăm în jos pe la schítul Tarcău, pítít într-o poíeníţă la gura Bolohăníşuluí; pădurí nestrăbătute atârnă pe laturíle stâncoase ale văíí. Un nor se opreşte deasupra noastră; dín creştetul ceruluí soarele-l săgetează şí-l sparge; şí alţí norí se rídícă, tot maí posomorâţí, de prín văgăuníle munţílor; în aer se face răcoare, frunzele încep să tremure, un pod de-ntuneríc s-aşterne în văzduh, şí câteva mínute nu se aude decât foşnetul păduríí; deodată, ca un şarpe de foc se zvârcoleşte în norí, ş-un tunet groazníc zguduíe cuprínsul; ne uítăm îngríjaţí în urmă, ploaía víne perdea spre noí, şí toată valea se umple de ropot. Într-o clípă potopul ne-ajunge, fulger după fulger spíntecă tăría, şí tunetele se-nteţesc. Ne-adăpostím subt un fag — în credínţa poporuluí nostru fagul e un copac sfânt, apărat de trăsnet. Urlă Tarcăul în vale, umflat de puhoaíe; dín ce în ce maí tare s-aud grohotínd[1] bolovaníí târâţí în valuríle-í posomorâte, şí ploaía cade, cade víjelíoasă, neostoítă, răpăítoare ca o gríndínă, de crezí că se dărapănă munţíí. Peste vrun ceas se răzbună, bolta se límpezeşte, păduríle-ncropíte de soare încep să aburească. Ne lăsăm la conacul híerăstrăíelor, de unde se-ntínde, pe malul drept al Tarcăuluí, o líníe ferată pentru căratul lemnelor în vale. Jos, pârăul s-azvârle învolburat pe scăríle de lespezí. De-o parte şí de alta se-nalţă prípoare îmbrăcate-n codru; încet pícură ploaía de pe ramurí, rarí lícărírí de soare tremură-n frunzíşul umed, şopârlele goníte dín culcuşuríle lor de năvala apeí tânjesc

[1] *A grohoti* — a face zgomot rostogolíndu-se.

pe lângă drum. O strungă lumínoasă se deschíde-n faţa noastră — íeşím în valea Bístríţíí.

A doua zí plecăm cu trăsura de la Gura-Tarcăuluí în sus, pe frumoasa şosea ce se aşterne ca o príspă lată de-a lungul Bístríţíí, pe sub poalele codrílor. Multe râurí s-aruncă dín strâmtoríle Carpaţílor în rodítoarele noastre câmpíí, nící unul însă nu deschíde în bătelíştea munţílor o vale maí lumínosă şí maí fermecătoare ca Bístríţa Moldovíí. Ea întruneşte-n întínsa-í domníe sălbătăcía Jíuluí, măreţía Oltuluí şí bogăţííle Prahoveí. Călătoríí străíní caí-au străbătut-o pe plute, dín Dorna până-n Píatra, o pun, cu drept cuvânt, príntre cele maí frumoase ape dín lume. În vechíme curgea pe prund de aur şí purta numele de „Aurar". Drum larg despícă príntre măgurí valuríle-í repezí, şí falníc îí e mersul. Se-nalţă codríí s-o príveascä, sprínţare-í sar pâraíele-n cale, plutaşíí îí cântă doíne, satele huzuresc pe mândrele-í malurí: pădurile au căpríoare, ízvoarele păstrăví, şí Bístríţa — lostríţí. Trecem Bícazul, Buhalníţa, Hangul, şí de la Răpcíuní, lăsăm şoseaua ş-apucăm la stânga, pe pârăul Schítuluí, pe lângă jgheabul de scândurí, prín care-o lungă şuvíţă de apă cară ghíle[1] şí dulapí dín herăstraíele munţílor în schela Bístríţíí. Urcăm un tăpşan întunecat de brazí şí íeşím în lumíníş, în larga fâneaţă de pe poalele Ceahlăuluí, la schítul Durău. Toaca răsună límpede în pacea cuprínsuluí. Soarele scapătă spre asfínţít. Pete de aur se apríndpe coamele codrílor. Şuíetele ízvoarelors-aud bolborosínd, ca níşte glasurí pe sub pământ. Măreţ, fantastíc se rídícă-n faţa noastră, ca un dom[2] uríaş, Píonul — bătrânul rege al Carpaţílor Moldovíí.

Porním, şír lung de călăreţí, pe cărarea ce taíe la deal poíana schítuluí. Turlele Ceahlăuluí stau îmbrobodíte-n ceaţă. Şí-í líníşte, o líníşte sfântă, care face să te crezí pe alt tărâm. Míresme dulcí plutesc în aerul răcoros al dímíneţíí. De pe zarea colnícuIuí o luăm la stânga şí íntrăm în pădure. Cale de-un ceas, până la „Fântâna Măcărescululuí", urcuşul e tră-

[1] *Ghilă* — trunchí de lemn dín toată lungímea unuí copac.
[2] *Dom* — catedrală, cupolă.

gănat, şi strunga ce spintecă desişul pare-o alee. Din deal de fântână se dezvăleşte din codru un tăpşan verde, de pe care privirile scapă în zarişte largă — vezi în depărtare şerpuirile Bistriţii, şi satele împrăştiete pe poalele măgurilor; la apus, „Pietrele Roşii“ par ruinile unui castel, la miazănoapte, munţii Călimanului îşi rotunjesc spinările goale, fumurii, pe bolta albastră a cerului. Deasupra noastră, Ceahlăul iese din neguri, soarele pune hlămizi de argint pe umerii stâncilor. Cărarea urcă-n cotituri prin beznă de codru, brazi lungi, doborâţi de bătrâneţe, zac pe pat de cetină, acoperiţi de muşchi; unii, în picioare, putreziţi, întind braţe negre, schiloade, cerşind parcă ajutor de la tovarăşii care îi încunjoară voinici, zvelţi, plini de viaţă. De pe Curmătura Arşiţii se deschide iarăşi privelişte largă spre munţi. Jos, sub brădişul atârnat de ţancuri, se vede schitul Durăului, cuibărit ca în fundul unei prăpăstii. Înaintăm pe podişul descoperit, lăsând în stânga turma de stane albe — „Caprele“, c-o mogâldeaţă mai răsărită-n mijlocul lor — „Ciobanul“, şi din dreapta, „Scaunele“ — o stâncă-naltă, singuratică, tăiată-n muchi regulate. Din nou ne adâncim în pădure, caii mărunţi şi inimoşi se grapşină[1] pe scări de bolovani, ne plecăm pe sub scobitura „Malului pestriţ“, un părete zidit din pietre rotunde, albe, vinete, roşietice; înaintea noastră lumina începe să se cearnă prin rarіştea de brazi, mai urcăm un pripor, şi iată-ne sus, pe zarea Ceahlăului. Din jnepenii culcaţi de vânturi se înalţă de pretutindeni stânci uriaşe, ale căror forme ciudate au toate nume şi înţelesuri potrivite în închipuirea poporului: Dochia, Tabăra Vulturilor, Turnu Sihastrului, Căciula Dorobanţului, Masa Ciobanului, de unde ai cea mai frumoasă vedere pe Valea Bistriţii, Gardul Stânelor, ridicat pe pragul unei prăpăstii înfiorătoare, şi-n mijlocul acestei salbe de stânci se-nalţă Panaghia, un sul măreţ de piatră, scrijelat de ploi, înfipt ca un corn în creştetul pleşuv al Ceahlăului. Soarele e la nămiezi. În depărtări, o pulbere albastră pluteşte peste talazuri de codri. Spre răsărit, în limpezişul

[1] *A se grăpşina* — a se căţăra.

ceruluí, se vede luna ca o secere de argínt. Trecem, príntre jnepení, lunga tarníţă ce-ndoaíe culmea de la Toacă până-n măgura Lespezílor şí ne lăsăm la Fântâna Rece. Aící ne odíhním pe muşuroaíele de íarbă dín preajma şípotuluí, a căruí apă te taíe la dínţí, atâta-í de rece. În faţa noastră se deschíde în coasta munteluí o adâncă spíntecătură, care se aseamănă foarte mult cu Valea Cerbuluí dín Bucegí. De-aící încolo nu maí e cărare; lumea, de obícei, se întoarce la Durău tot pe unde a venít. Pe noí însă ne momeşte farmecul necunoscutuluí şí, deşí nící unul dín ţăraníí cu care am venít nu se-nduplecă să ne întovărăşească, trímítem caíí îndărăt şí încercăm, într-un noroc, o nouă scoborâre de pe Ceahlău. E ora două după prânz. Cerul e senín, şí în tot cuprínsul e o lumínă şí o tăcere ca-n vís. Mergem înaínte pe podína descoperítă ce ţíne zarea dín movíla de lespezí, pe la spatele cíşmeleí, şí ne lăsăm pe vale în codrul brăcuít de sub Pícíorul Şchíopuluí. Príntre copací trântíţí, príntre hârtoape şí bolovaní, scoborâm mereu, ca-n adâncul uneí prăpăstíí. Pe ferestruíele ce se deschíd în coperíşul de ramurí ne uítăm în sus la stanele albe de pe vârful Ceahlăuluí: ele-s călăuza noastră. Peste două ceasurí începem s-auzím, tot maí desluşít, tot maí aproape, freamătul sălbatecelor ape. Treptat, valea se-ngustează. Dín stânga se repede pe crăpătura unuí zíd de píatră un ízvoraş, lungă şuvíţă de argínt, ce cade făcându-se pulbere la pícíoarele noastre. Dar de unde víne-atâta vuíet?... Ne-ntoarcem prívíríle la dreapta şí rămânem uímíţí. O pânză lată de apă, albă ca laptele, desfăşurându-se ca de pe un sul, s-aruncă de la o înălţíme ameţítoare într-o copcă de píatră, care o prínde la vreo zece metrí maí sus de albíe, ş-apoí o toarnă-n jos, răsfírându-o ca o coadă de păun, peste píeptul rotund al uneí stâncí. De la Duruítoarea ne lăsăm pe matca pârăuluí, şí după două ceasurí íeşím, príntr-o raríşte de mesteacăní, în cărarea bătută ce taíe poíeníle Slatíneí. Pe-nnoptate sosím la Durău, unde lumea-ncepuse a se nelíníştí de întârzíerea noastră.

A doua zí ne scoborâm în Răpcíuní şí ţínem în sus drumul de şleau ce se aşterne pe malul drept al Bístríţíí până la gura

Bistricioarei; de-aici ispititoarea şosea cârmeşte pe brâul unei măguri şi străbate, pe la vama Prisăcani, dincolo, în valea Mureşului, iar noi apucăm drumeacul spart de puhoaie ce duce în Vatra Călugărenilor, trecem podul de la Gura-Largului, şi spunem Bistriţii: „La revedere...“ Acum, înaintea noastră se deschide o vale pietroasă, pustie — de o parte şi de alta dealuri descoperite, uscate, din coastele cărora ies pe unelocuri lespezi foioase, teancuri de plăci negre şi bulgări de cărbune; un pârăuaş curge risipit, tăcut, printre bolovanii arşi de soare. Pe la nămiezi ajungem la înfundătura văii, în codrul de brazi şi de fagi ce-mbracă de sus până jos muntele Pătru-Vodă, pe care-a stat de s-a odihnit, într-o zi de cumplită-nvăluire-a sorţii, semeţul Rareş, biruitorul de la Feldioara. În şerpuiri largi, pe sub bolţi de ramuri, şoseaua se-nalţă trăgănat pe brâiele munţilor. Din zare ne uităm în urmă şi vedem, ca-ntr-o panoramă, toată măreaţa zidire a Ceahlăului, lămurindu-şi coroana-i de stânci pe albastrul cerului. Coborâm în Plotun: câteva căsuţe presărate pe-ncheietura măgurilor de-a lungul pârăului ce se azvârle din Pătru-Vodă, desfundându-şi calea printre rupturi de lespezi; ici-colo, câte-un petecuţ de fâneaţă aşternut, ca un lăvicer, pe sub poalele brădetului; drumul se lasă-n hopuri pe malul înalt al Plotunului. Pe la toacă sosim în Pipirig. E duminică. Tot satu-i strâns la horă, în bătătura cârcimei de pe prund. Tineretul joacă de răpăie pământul. Bătrânii cinstesc pe prispă. Nevestele stau mai la o parte, tăinind de-ale lor. Încet, soarele scapătă în dosul Cotnăreleului. În fund, pe Luciori, şi în faţa satului, pe rotunzişul pleşuv al Bompei, treptat se micşorează, până se şterg, cele din urmă pale de lumină. Hora se sparge. În pâlcuri, mulţimea se-mparte pe cărări; tot mai deasă-i umbra pe vale, tot mai rari şi mai depărtate răsună în dulcea linişte a-nserării chiotele flăcăilor. Vin vacile la muls, cu mugete lungi îşi strigă viţeii. Încep să s-aprindă luminile pe la case, şi stelele pe cer.

Drumul se-ndoaie pe la capătul muntelui Bompa, pe pârăul Pipirigului, hrănit de undele Dolilor ş-ale Plotunului, străbate printre stâncile de la Dumesnic într-o luncă deschisă, din ce

în ce mai largă; fâneţe bogate şi ogoare de porumb s-aştern între cele două dealuri acoperite de păduri de fag. Mergem ca vrun ceas pe valea aceasta fermecătoare şi, lăsând drumul neted, apucăm la dreapta pe matca pietroasă a unui pârăuaş, ş-ajungem într-o înfundătură de codru, la mânăstirea Secu, zidită acum patru sute de ani de vornicul Nestor Ureche. Un călugăr bătrân ne poartă prin sălile mari, tăcute ale arhondaricului, prin tainiţile întunecoase şi turnurile de apărare cu ferestrui înguste, ne-arată vechile odoare bisericeşti, frumosul *„aer“* cusut de Mitrofana, soţia lui Nestor Ureche, candele, potiruri şi cruci de argint împodobite cu pietre scumpe, ne spune prin câte valuri cumplite a trecut locaşul acesta pe vremuri, de câte ori a fost bântuit de turci, de tătari, de leşi, care dărâmau zidurile şi răscoleau şi cenuşa din vatră, căutând bogăţii ascunse, dezbrăcând icoanele, răpind tot ce era de preţ, arzând ce nu puteau lua... În una din chiliile acestei mânăstiri a murit, acum vro zece ani, cel din urmă călău, Gavril Buzatu, care, pentru ispăşirea păcatelor lui, a venit pe jos de la Iaşi şi s-a făcut călugăr.

De la Secu ne-ntoarcem pe aceeaşi rovină în drumul pe care-l lăsasem, suim un tăpşan şi intrăm într-o frumoasă pădure de stejari: o ploaie de lumină argintie se cerne printre frunze, falnici şi drepţi se înalţă trunchii seculari, despletindu-şi în sus podoaba lor de ramuri, bolţi largi, tăcute, stropite de soare, fac să te crezi înlăuntrul unui templu măreţ. Abatem la stânga. Din marginea dumbrăvii se deschide ca o poartă, şi în fund, printre crăngi, se văd strălucitoare turlele bisericilor de la Mânăstirea Neamţului. Scoborâm pe lângă cişmea în valea-mpestriţată de flori, culcată-ntre păduri de brad; o bună fugă de cal, şi iată-ne sub lungile cerdacuri ale celei mai bogate aşezări de monahi din tot cuprinsul ţării. Mânăstirea asta ţine minte de demult: ea era veche când a venit Ştefan cel Mare de-a zidit Biserica Înălţării Domnului, după ce-a învins pe craiul Albert ş-a pus pe poloni să are şi să semene ghindă în ţelina îngrăşată cu sângele lor. Şi domni după domni au înzestrat-o. De avuţiile-i de odinioară vorbesc bătrânii ca de

lucruri de pe alte lumi: se-ntindeau moşiile şi codrii mânăstirii din zările Grinţieşului până în cele mai depărtate ţinuturi ale Basarabiei, cirezile şi herghеliile umblau slobode pe imaşuri, ca în vremile de sălbătăcie, şi galbenii se măsurau cu baniţa la răzătoare... Curgeau din când în când puhoaiele păgâne, îi spărgeau zidurile, o prădau ş-o pustiiau, şi, cum se potolea urgia, se ridicau toate la loc: biserici, şcoli, spitale, fabrici, tipografie, biblioteci — un centru de lumină, de muncă şi de bogăţie, iată ce-a fost în Moldova Mânăstirea Neamţului aproape cinci sute de ani. Azi e linişte peste tot. Dorm largile-i încăperi, îngrădite-n ziduri de cetate, dorm căsuţele albe presărate pe tăpşanul deschis între păduri de brad, cum doarme dus şi lacul de pe luncă, acoperit de mătreaţă verde.

Dăm iar în şoseaua ce trece prin dumbrava de stejari şi, de la Coverga, ne lăsăm la dreapta pe valea Nemţişorului în satul Vânători şi ne oprim pe prundul Ozanei, sub malul râpos, înalt, pe fruntea căruia stă, ca o coroană, fantastica ruină a Cetăţii Neamţului. Urcăm pe jos, prin strâmtoarea uscată, spartă de puhoaie, cărarea ce taie păretele din stânga, şi-ntr-un sfert de oră suntem deasupra, la „porţile cetăţii". Se văd încă urmele şanţului de apărare ce ocolea zidurile pe dinafară. Între cei patru stâlpi de la intrare se-ntindea ziua, peste şanţ, un pod „de piele de bivol", noaptea se strângea, şi rămânea castelul încins c-un brâu de apă. Deasupra porţii şi pe la colţuri se ridicau turnuri înalte, cu ferestrui înguste, pe care cătau în vale ochii şi sineţele străjerilor. Trufaşa clădire-şi rânduia-ncăperile în patru aripi mari, lăsând între ele o curte, în mijlocul curţii o bisericuţă, din altarul căreia pornea pe sub pământ tainiţa scăpării, o hrubă boltită, ce răspundea departe, afară din cetate. Puternic înfipt în creştetul unui grind stâncos, având în spate întunecime de codru, în faţă prăpastie sub metereze-nalte, şi vedere largă pe toată valea, cuibul acesta de vulturi, cum îl numesc legendele, a înfruntat adesea c-o mână de voinici oştiri năvălitoare, şi-n şase veacuri de nepătată mândrie, o singură dată şi-a deschis porţile fără de luptă, ş-atuncea nu

unui cuceritor străin, ci falnicului domn al tuturor românilor — Mihai Viteazu. Pustii şi sparte de vremi, se mai înalţă câteva ziduri peste mormanul de ruini prăbuşite-n curtea cetăţii, pe ai cărei păreţi au strălucit odinioară armurile grele ale cavalerilor din Malta.

Închid ochii şi revăd cetatea-ntreagă. O pagină sfântă mi se lămureşte, ca şi cum toate câte-au fost s-ar smulge pentr-o clipă din umbrele trecutului ş-ar îmbrăca din nou viaţa de atunci. E noapte, şi-i linişte. Deodată, pe vale s-aude un tropot de cal. În turn străjerul sună din corn. Bate cineva la poartă. De sus se deschide-o fereastră şi întreabă doamna-ngrijată: „Cine-i?“ „Sunt eu, răspunde-un glas ostenit, sunt eu, Ştefan, singur, rănit, învins...“ Tresare sărmana doamnă; i se frânge inima de durere şi de milă, că-i fiul ei cel care-i vorbeşte; ci cugetă că-i româncă şi fiul ei e cel mai slăvit voievod al ţării, şi, năbuşindu-şi plânsul ce stă s-o podidească, îl roagă frumos să plece-ndărăt, să bucime-n munţi, să-şi strângă plăieşii şi s-arate duşmanului cum ştiu să moară, când nu pot birui, stăpânii şi apărătorii pământului acestuia. Ce popor are în istoria lui o pildă mai mare şi mai înălţătoare de jertfă şi de iubire de patrie?... Îmbărbătat, se-ntoarce Ştefan să-şi reînchege oastea-i sfărâmată. Nici ostenit nu se mai simte, nici rana nu-l mai doare. Din nou se strâng arcaşii în jurul viteazului, şi, pe când turcii îşi socotesc pleanul[1], ca un stol de vulturi se lasă asupra lor, un vaiet de moarte înfioară valea, şi cerul se întunecă tot de atâta grozăvie.

E a şaptea noapte de când domniţile se roagă-n genunchi, le picură lăcrimile pe covor, şi chipurile lor par umbre sub slaba licărire-a candelei. Se roagă neadormite, mama pentru fecior, soţia pentru soţ, şi amândouă pentru ţară. Şi iată că de pe luncă un freamăt se ridică în tăcerea nopţii. Tot mai aproape, tot mai lămurit s-aud sunete de corn şi cântece de biruinţă, şi tunete de glasuri s-aud strigând: „Trăiască Ştefan!“ Ca de-un vis frumos se-nviorează domniţile, şi scoală pruncii din somn, şi-şi umplu mâinile cu flori, ş-aleargă la poartă, şi plâng de bucurie primind în braţele lor fragede pe marele Ştefan, lu-

[1] *Plean* — pradă de război.

mína, mândría, odorul sufletuluí lor. Cu ce drag îl strâng la píept, şí cum se uítă la faţa luí senínă, în ochíí luí marí şí frumoşí, şí cum nu se-ncred că-l văd, şí, neputând spune-o vorbă, îí sărută fruntea, mâínile, colbul de pe haíne. Târzíu se stíng lumínile-n castel. E liníşte-acum, şí fericíre-n tot cuprínsul. Şoptesc încă domníţile-n íatac, mărítă pare lumína candeleí de subt ícoane. În odaía de alăturí doarme ostenít bíruítorul, temutul Ştefan, gloría Moldovíí.

Ce de lucrurí n-ar ştí să povestească de-ar avea graí ruínile acestea! Când te gândeştí c-a fost atâta víaţ-aící... íními care s-au íubít, ochí care-au plâns, víteji care şí-au vărsat sângele pe zídurile acestea! La porţíle acesteí cetăţí s-a strâns norodul răzvrătít, cerând luí Lăpuşneanu capul luí Moţoc. Pe meterezele eí au stat dârzí în faţa luí Sobíeţchí ceí 19 plăíeşí, luptând c-o oaste-ntreagă, preţuíndu-şí fíecare glonţ, ochínd în căpeteníí şí făcând pe poloní să creadă că-í o armată-n cetate.

Dín drumul ce se desparte la dreapta-nspre Agapía, ne uítăm în urmă la zídurile cetăţíí, măreaţă până şí-n ruína eí, şí, de la depărtarea asta, în forma pe care í-a cíoplít-o vremea, ní se pare că vedem coroana luí Ştefan cel Mare.

Mânăstírea Agapía e vârâtă-n munţí, pítítă-ntr-un ungher de văí, aşa că n-o vezí decât când íntrí-n ea. Dínspre mía-zănoapte o păzeşte de crívăţ o măgură-naltă, descoperítă — „Muncelul cu Florí"; la apus se rídícă zíd întunecat de codru, şí-n faţă íarăşí pădure de brazí, străbătută de cărărí ce te scot în lumínişurí neaşteptate — „Poíana Mítropolítuluí", „Poíana Staríţíí", íar maí sus prín bungete[1] de fagí, deasupra opcíneí înalte, în fermecătoarea prívelíşte de pe „Cíungí", de unde vezí jos mânăstírea Văratíceluí, în dreapta băíle Bălţăţeştí, în stânga Cetatea şí Târgu-Neamţuluí, în faţă larga, nemărgínita vale-a Moldovíí.

Stă soarele pe strunga de la „Cruce". Dín cerdacul arhon-darículuí îmí răcoresc prívírea pe íerbulíţa verde ce-acopere

[1] *Bunget* — pădure deasă şí întunecoasă.

curtea pătrată, îngrădită de toate părţile de încăperile albe, curate, tăcute ale mânăstirii. Din mijlocul curţii se-nalţă strălucitoare „biserica cea mare“, zugrăvită pe dinlăuntru de maestrul nostru Grigorescu.

E linişte, ca-n vis. De-odat' aud ca un semnal, un sunet clar, puternic, muzical: mă uit jos — în uşa bisericii văd o măicuţă bătrână, scundă, în mâna-i stângă cumpăneşte toaca uşoară la înălţimea umărului, în dreapta ţine-un ciocănaş de lemn, — a lovit o dată şi stă, pare că aşteaptă s-adoarmă răsunetul celei dintâi bătăi, apoi păşeşte încet pe lângă zidul bisericii, bătând în toacă, la început câteva lovituri tari, hotărâte, răzleţe, apoi treptat depărtarea dintre ele se micşorează, până ce nu mai auzi decât o ploaie de sunete mărunte, dulci, cadenţate, ca şoapta pripită a unei rugăciuni, şi parcă se duc, se topesc, şi iar vin aproape, iar se despart, tot mai rare, tot mai puternice, — ecouri lungi auiesc prin coridoare, prin sălile boltite ale chiliilor, întreaga mânăstire răsună ca o vioară. Iar eu, în taina care mă-mpresoară, simt cum toate loviturile acestea bat în sufletul meu şi-mi redeşteaptă, ca dintr-o lume depărtată, dulcea şi sfânta evlavie a copilăriei.

52. ÎN MUNŢII SUCEVII

Pe la-ngânarea zorilor ieşim din cotlonul mânăstirii, pe poarta pârăului Agapia, în largul luncii aburite de brumă, trecem prin Târgu-Neamţului, printre dughenile ce-ncep a-şi ridica obloanele, deschizând ochi somnoroşi în uliţa pustie, urcăm dealul Oglinzilor, din zarea căruia vedem la stânga „Băile Oglinzi“, sub poalele codrului, şi dăm pe la satul Boroaia în frumoasa şi îmbelşugata vale a Moldovii. În dreapta noastră, legendarul râu, care-a chemat pe Dragoş descălecătorul din poghiazurile Maramureşului să-i urzeasc-o ţară nouă, se-ndoaie liniştit pe sub dealul învârstat de lanuri, tăindu-şi printre fâneţe şi huceaguri o albie cu mult mai lată decât îi trebuie. În stânga, pe marginile luncii, în falduri

largi îşi lasă Carpaţii găteala lor de codri. Suntem în Suceava, în cel din urmă ţinut de munte al ţării. Cerul e de un albastru limpede, străveziu, câţiva noruleţi, prigoriţi[1] de razele soarelui, se frâng încet în bulgări de rubin şi se topesc. Şoseaua, netedă şi albă, abate printr-o alee de sălcii, trece podul Moldovii şi urcă trăgănat dealul Spătăreştilor, de unde se lasă-n Fălticeni; iar noi ţinem înainte drumul Bogdăneştilor, pe sub poalele munţilor, dăm pe la Mânăstirea Râşca, pusă subt o sprinceană de branişte, la marginea şesului, întemeiată de episcopul Macarie al Romanului în zilele lui Petru Rareş, care-a înzestrat-o c-o biserică şi cu opt chilii. Ne oprim la Baia, sat harnic şi bogat, oraş de frunte pe vremea lui Dragoş-vodă, pământ frământat în sânge: plugarii de azi răstoarnă brazda peste mormintele a zece mii de unguri şi povestesc lucruri înălţătoare, auzite din bătrani. S-a sculat craiul Ungariei, Matei Corvin, care nu mai putea dormi de vâlva lui Ştefan cel Mare, şi, ridicându-şi toată oastea, a răzbătut încoace prin pasul Oituzului, prădând satele în cale; s-a oprit şapte zile la Roman, apoi i-a dat foc ş-a purces spre Suceava. Înserând pe valea asta şi fiind vreme de iarnă şi vifor, s-a tras cu oastea la adăpost ş-a tăbărât în Baia, să stea până s-o mai lumina de sus. Iar domnul nostru, care-l aştepta la porţile Sucevei, văzând zăbava craiului, n-a mai stat la gânduri, ci iute şi-a luat o mână de sprintenaşi[2] şi, gonind dealurile, s-a lăsat, în puterea nopţii, ca o vijelie, în lagărul ungurilor, şi-atâta i-a izbit de năprasnic şi fără de veste, încât toată falnica oştire a lui Mateiaş, învălmăşită de spaima întunericului şi de grindina săgeţilor ce-o improşcau de pretutindeni, a fost în mai puţin de-un ceas sfărâmată şi pusă pe fugă. Cic-a fost aşa măcel, că urla valea de vaiete, armele scăpărau fulgere-n beznă, pâlcuri întregi se abăteau stropşite-n picioarele cailor, şi oriîncotro fugeau bieţii unguri, tot de Ştefan dădeau. Praful s-a ales până-n ziuă din oastea cea grozavă. Iar trufaşul rege,

---

[1] *A prigori* — a expune la dogoarea soarelui.
[2] *Sprintenaş* — ostaş cu arme uşoare.

care venise să cucerească Moldova, de-abia a scăpat, rănit de-o săgeată şi dus pe targă prin cărările munţilor. Pentru amintirea acelei biruinţi, Ştefan a ridicat în Baia Biserica Albă — la ruinele ei, ţăranii cu dare de mână, păzitori unei sfinte datine strămoşeşti, duc în toţi anii, în ziua de Sfântu Gheorghe, mâncări, băuturi, în vase nouă, împodobite cu flori, şi fac praznice pentru săraci. Ce oameni aleşi, şi ce gospodării frumoase sunt prin părţile astea ale Sucevei! Pe lunca Moldovii şi pe vâlcelele Şomuzului sparte de iazuri se-nşiră ca o salbă în jurul Fălticenilor mândreţe de sate, aşezări de moşneni, care păstrează cu sfinţenie portul, legendele şi bunele obiceiuri ale vremurilor de demult: Baia, Bogata, cu urmele vechilor mine de aur desfundate de romani, Sasca, Rădăşenii, cu vestitile-i livezi de meri, Brădăţelul, cu minunata-i pădure, în care doarme un lac albastru, încunjurat de brazi, izvoare zgomotoase se prăbuşesc printre stânci — o bucăţică de munte, ruptă din Carpaţi şi răsădită aici, ca de-o putere dumnezeiască, să stea podoaba satului... Şi pe toate văile astea găseşti amintiri preţioase din trecutul neamului nostru, biserici vechi, durate de Alexandru cel Bun, de Ştefan cel Mare, de Petru Rareş...

Suntem la Cornul-Luncii, în pragul ţinutului Suceava — şi al ţării. Netedă şi albă ca marmura se întinde înaintea noastră şoseaua care merge la Dorna... Frântură de rai, scumpă inimii noastre, cântată de poeţi, ţărână sfântă în care se odihnesc vasele celui mai glorios Voievod al Moldovei, nespus de duios freamătă izvoarele tale — şi ce dulce-i umbra codrilor tăi!... tu eşti într-adevăr una din cele mai frumoase ţări de pe pământ, — dar numele tău ne doare să-l rostim şi — străbătându-ţi fermecătoarele drumuri — ochii noştri nu-ţi pot privi podoabele decât printr-o perdea de lacrimi.

53. PE PLUTĂ DE LA DORNA LA PIATRA

— Dă-i drumu!

Comandă moş Vasile de la cârmă, şi Toader, desprinzând

gânjul[1] din pociumb[2], sprinten s-aruncă pe plută, îşi face cruce şi-nfige şi el lopata-n valuri. Un dulce fior ne străbate, codrii fug îndărăt, pe obraz simţim, ca o adiere de vânt, suflarea răcoroasă a mişcării. Nici nu ştim când s-a şters, în urma noastră, Dorna cea mândră, cu schela de la Gura-Arinului. Departe, înainte, răsar din neguri de brădet „Pietrele Doamnei“, turle de castele, scânteietoare în lumina rumănă a dimineţii; înalt şi întunecat, malul din dreapta ne astupă vederea. Cu pălăria dată pe ceafă, cu braţele încordate pe coada lungă a lopeţii, adus puţin de spate sub cojocelu-i fără mâneci, moş Vasile, cârmaci vestit, pe care-l cunoaşte Bistriţa de patruzeci de ani, cumpăneşte pluta în dunga nahlapilor, strigând lui Toader, „dălcăuşul“[3] (care poartă cârma dindărăt): „La pădure! când e s-abată la dreapta; „La câmp!“ când e să ţie spre stânga. Iar la cotituri ne vesteşte locurile pe unde trecem, şi strigătul lui, răsunător în pustiul apei, pare că porunceşte schimbarea priveliştilor.

— Colţu Ortoaia!

Deodată perdeaua de codru se dă la o parte: căsuţe vesele se ivesc pe podişul din dreapta, zăvoaie şi ceiruri[4] străbătute de cărări; spumegând, cu vuiet spărgându-se de bolovani, undele Ortoaiei s-azvârl în Bistriţa, pe mal vedem femei torcând, înalte, zvelte, cu faţa luminoasă, ca într-un tablou de Grigorescu, catrinţe negre, strânse pe şolduri, cămăşi cusute cu arnici, pe cap broboade albe.

Uşor alunecăm la stânga şi scăpătăm în genunea de sub „piatra Zmâculesei“. Plutaşii lasă „condeiele“ din mâini şi privesc pe dealuri, nepăsători; apa e lină, adâncă, tăcută; câteva minute înaintăm încet, aşa de încet, că nici nu simţim că mergem. Dar iată că malul din dreapta purcede spre noi,

---

[1] *Gânj* — împletitură de nuiele sau din scoarţă de tei, asemănătoare cu funia şi întrebuinţată în locul acesteia.

[2] *Pociumb* — ţăruş sau par bătut în pământ.

[3] *Dălcăuş* — ajutor al cârmaciului unei plute.

[4] *Ceair* — loc de păşune.

râul se deşteaptă, cârmaciul înşfacă vâsla ş-o împlântă pieptiş în propta torentului...

— Osoiu!

Ş-în foşnet de valuri trecem ca o săgeată prin lunca de arini, fuge tăpşanul cu satu-n spinare, fug oştile de arbori şi stâncile speriate — o goană nebună, fantastică, ameţitoare. Ca pe fus, munţii se învârtesc, macină izvoare şi le toarnă în Bistriţa. În vremea asta plutaşii luptă: în mişcarea braţelor lor, în toată voiniceasca şi puternica încordare a picioarelor ş-a trupului lor vânjos au ceva din măreţia statuielor antice ale gladiatorilor romani. Apa se domoleşte... Vâslaşii îşi dau bineţuri cu oamenii de pe mal, se întreabă de-ale lor, iar bolţile pădurilor parcă vorbesc şi ele...

— Gura Sunătorii!

Sunând din unde s-aruncă pârâul pe praguri de stânci, o clipă se vede deasupra-i sătucul risipit pe poalele Palmeşului, ş-o nouă privelişte ni se deschide înainte. Pietrosul înalt, cu gheburile-i de cămilă, pare că stă în drum să ne-aştepte.

— De ce i-or fi ţancurile aşa roşcate, moş Vasile?

— Acolo sus, în frig, sunt numa târşi[1] uscaţi de vânturi, şi-i cetina lor aşa.

În şerpuiri largi se îndoaie strălucitorul râu printre munţii întunecaţi de codru. [...] Din jos de Călineşti, o lungă dâră de grohotiş, năruit din coastele Pietrosului, împinge Bistriţa, strâmtând-o, înghesuind-o în malul din stânga. Înaintea noastră, la cotul Căpriţii, apa se iuţeşte şi se învolburează, iar jocul valurilor albe, de departe, îţi pare-un cârd de gâşte care bat din aripi; peste clocotul lor repede alunecă pluta, hartuindu-se[2] ca o sanie. Scăpătăm iar într-o genune — oglindă-n care vezi copacii cu vârful în jos. Moş Vasile bate cu muchea toporului în cuiele de la jug, apoi înfige tăiuşul în grindă, îşi leapădă cojocelul, scuipă-n palme şi apucă lopata.

— Colţu Acrii!

---

[1] *Târş* — arbust pipernicit, tufă.

[2] *A hartoi* — a da la o parte, a cârmi din drum.

Ca printr-un farmec tabloul se schimbă, se trag pădurile-n lături, ş-un minunat decor de stânci se înalţă-n faţa noastră. Mugeşte Bistriţa toată, năpustindu-şi valurile-n năprasnicile ziduri, şi dă să le spargă, din ce în ce mai-nverşunată, dar stâncile se joacă cu ea, o resping, o cheamă, o răsucesc în loc, buimăcită se-ncolăceşte ca un şarpe, şi, după un sfert de ceas, se pomeneşte bătând, din spate, în acelaşi zid de care s-a izbit întâi, ca şi cum ar cerca, lovindu-l din amândouă părţile, să-l desfunde mai curând şi să deschidă cale dreaptă valurilor viitoare. Sus, deasupra noastră, îşi tremură frunzuliţa câţiva mesteacăni subţiri, crescuţi pe vârfurile stâncilor. Din cotul Colbului intrăm în strâmtoarea fioroasă de la Chei — gherdapurile Bistriţii. În huietul valurilor, luptând din răsputeri, moş Vasile mai găseşte timp să-mi strige numele locurilor... „Scara“: din fruntea unei scăfârlii de piatră un brad îşi întinde ramurile-n jos ca nişte braţe, de ele s-atârnă plutaşii şi scapă când li se sparg plutele de stânci. În păretele din stânga, „Coiful“ îşi vârfuieşte[1] turla-i vânătă pe gangul unei văgăuni. Sus, pe Zănoaga din dreapta, arde „comoara de argint“ a Bogolinului, un ţugui ascuţit ce luminează ca o flacără albă, şi de subt el, dintr-o spintecătură de stânci, s-aruncă-n jos, înspumată, frumoasa cascadă numită „Moara Dracului“. Şi toate minunăţiile acestea trec pe dinaintea noastră cu repeziciunea lucrurilor văzute-n vis. Ieşim din prăbuşiturile Cheilor. Bistriţa se odihneşte. Moş Vasile îşi şterge fruntea de sudoare. Toată figura lui e luminată de mulţumirea omului care-a luptat cu moartea ş-a biruit-o. Stă soarele-n răscruce. Lunecăm în linişte printre păduri, pe sus se desfac poiene verzi, rarişti de mesteacăni albi ca făcliile. La cârjoiul[2] Dohotăriei malul din dreapta se pleacă dezvălind prispe largi de pajişte sub poalele brădişului atârnat de coastele Pietrosului. În urmă, peste norodul de măguri, în trei arcuri mari, îşi taie spinările pe cer Munţii Călimanului, care-ncheie Carpaţii Moldovii.

---

[1] *A se vârfui* — a-şi înălţa, a-şi ridica, a-şi profila vârful.
[2] *Cârjoi* — cot.

— Balta Fagului!

Un grind întunecos s-abate la dreapta, şi iată-ne-n lumină. Suliţi de aur tremură pe pânza lată, lucie, a râului. Vâjâind vine pe-o râpă stâncoasă Pârăul Arămii, — hotar, pe stânga Bistriţii, între codrii Bucovinei ş-ai noştri. Trecem vâltoarea de la gura Pîscului şi strunga ostroavelor de la Cojoci, de unde se ridică un drumeac spre schitul Rarău, şi de-acolo, prin pădure, spre minunatul podiş înflorit de la Pietrele Doamnei — trei turle ascuţite înfipte sus, în creasta cea mai înaltă a muntelui Rarău, pe care-a stat şi s-a adăpostit odinioară voievodul Rareş, cu domniţa lui, Elena. Un deal rotund, îmbrăcat în brazi, se culcă-n faţa apei. Bistriţa, cuminte, îl ocoleşte, făcând un cot larg în dreapta pe sub coama vânătă, zimţuită a Pietrosului, se lasă molcom, strângându-şi undele-ntre două ziduri de codru, şi iese-n luminiş la cotul Liţului.

— Căldarea!

O horă de măguri dezvelite prind Bistriţa la mijloc. O clipă râul doarme tolănit la soare, în miros de fâneaţă. Încet, încet, ne soarbe brădişul din fund, cotim în umbră pe la gura Pârăului Rău, apa scade răsfirându-se-n larg pe matca-i bolovănoasă, grinzile-ncep să joace sub noi, se hârşcâie pe colţii stâncilor, şi stăm. Foşnesc valurile de jur împrejur, un clocot e râul.

— Am pus-o de mămăligă, zice moş Vasile, scărpinându-se în cap... Dă paru, Toadere, să săltăm grinzile...

Dar iată c-o plută ne-ajunge din urmă. Dălcăuşul îşi scoate iute cârma, să nu i-o rupă. Fără să vrem, închidem ochii. Un trosnet ş-o zguduitură puternică. Am pornit. Pluta care ne-a izbit rămâne înţepenită pe-aceleaşi stânci.

— Dâmbul Colacului!

Un munte-nvălit se-nalţă stog în faţa noastră, Bistriţa se îndoaie frumos pe sub codri, încovrigându-se în jurul lui ca un şarpe ce vrea să-şi muşte coada. Zarea se-nchide, se întunecă din toate părţile. Numai în urma noastră se rupe-o strungă în negura de cetini: prin ea se văd în fund, măreţ încondeiate pe albastrul cerului, Pietrele Doamnei, încinse de soare.

— La Cruce!

Intrăm într-o genune largă. Munţíí se descopăr. Prívíríle se odíhnesc pe-nalte poíene scăldate-n lumínă. Dín stânga, de sub Tarníţa golaşă, víne spumegând Pârăul Crucíí, dín dreapta, Bărnărelul — sclípítoare fâşíe de argínt. Trecem pe sub podul de lemn ce leagă cele două malurí, pe care stau presărate căsuţele unuí sat. Lunecăm pe sub dealul Ursuluí şí íar năvălesc măgurí dín toate părţíle, se muşuroíesc în jurul nostru greoaíe şí mătăhăloase. Dín clocotíşul lor se-nalţă la dreapta mândrul Barnar, în stânga, Bâtca luí Târsână. Pâraíe repezí s-azvârl cu vuíet în Bístríţa. Stâncí marí, fíoroase, îşí scot gâturíle dín întuneríncul codrílor şí s-apleacă în jos ca níşte cămíle ce vor să bea apă.

— Balta Câíneluí!

Râul face-un vârtej spre stânga, ş-amuţíndu-şí valuríle, ce rotesc în ochíurí, adoarme subt un mal înalt de píatră. Pluta pare că stă loculuí, atât de-ncet se míşcă. Moş Vasíle maí bocăneşte-n chíngí, cearcă tăría cârmeí şí spune luí Toader să bage de seamă la cot. În míşcăríle, în vorba şí pe fígura luí se vede reculegerea, gríja omuluí care va să stea în faţa uneí prímejdíí marí şí care-şí adună toate puteríle pentr-o luptă hotărâtoare. Şí-n adânca, fíoroasa tăcere a cuprínsuluí, ne uítăm la munţíí îmbrăcaţí în codru, la soare, la cerul albastru, ca şí cum am căuta un semn, o prevestíre de sus a soarteí care ne-aşteaptă. Alunecăm dín ce în ce maí repede. Scârţâíe vâslele-n jugurí. Un grínd înalt, ţuguíat stă drept înaíntea noastră, dín spatele luí se rídícă două ţancurí vínete, ascuţíte. Tot maí aproape, tot maí puterníc s-aude într-acolo mugetul apeí.

— Toancele!

Pluta ízbeşte-ntr-un peş[1] dunga şuvoíuluí şí, repezíndu-se-n hart, şterge dín fugă taraşíí[2] apărătorí de sub „Píatra luí Toader", trece săgeată prín cotul arcuít spre stânga şí íntră voíníceşte în groazníca strâmtoare de la Toance. Un popor de stâncí se rídícă dín fundul râuluí clocotítor şí sfâşíe-n zdrenţe toată pânza

[1] *Într-un peş* — pe o coastă, într-o latură.
[2] *Tarac* — stâlp bătut în pământ pentru a ferí plutele de lovíre.

apei. Ca-n bolţi răsună urletul valurilor între înaltele maluri de piatră. De pretutindeni, şi tot mai multe şi mai ameninţătoare, se năpustesc dihăniile-n calea noastră. Moş Vasile pare că le-mbrânceşte-n lături cu lopata, aşa de voiniceşte, aşa de falnic îşi taie strungă printre ele, şi-n ameţitoarea iuţeală cu care trecem colţii şi pragurile strâmtorii, bătrânul şi meşterul cârmaci pare-o făptură din basme, un năzdrăvan care a luat pluta-n tălpi şi zboară cu ea peste stânci. Gonim la stânga. Deodată valurile tac, se-ntinde Bistriţa-ntre codri. Îşi întoarce moş Vasile faţa-i luminată, se uită-n urmă la ţancurile Toancelor şi, prujind[1] a râs, clatină din cap.

— Hm! dihăniile naibii... să ne răpuie, şi mai multe nu.

Lunecă pluta uşor pe la gura Căpriţii, în stânga se înalţă Holda descoperită, în dreapta cade perdeaua de brazi până-n marginea apei. În urma noastră soarele se lasă pe zarea Barnarului. Lungi cărări de văpaie tremură pe trâmba de oţel a Bistriţii. Pale de umbră se lăţesc pe măguri; focuri clipesc în depărtări. Dălcăuşul îşi aprinde luleaua şi-ngână-ncetişor o doină haiducească...

„Sub poale de codru verde
Mititel foc mi se vede,
Mititel şi potolit,
Tot de voinici ocolit...“

Ieşim în larg. Cârmaciul împlântă adânc lopata-n valuri: se-ntoarce pluta-n loc şi prinde la mal, în vatra Broştenilor.

A doua zi plecăm pân-a nu răsări soarele. Trecem pe sub pod şi scăpătăm în arcul ce se îndoaie la stânga. Pe sus tiveşte poalele Hărăoaiei şoseaua care duce, peste muntele Scărişoara, la Fălticeni. De-o parte şi de alta a râului se întinde mândra aşezare a satului Broşteni. De-aci încolo Bistriţa se îmblânzeşte. De trei ori şi-au ridicat Carpaţii falangele de stânci împotriva ei, de trei ori puternicele-i valuri au trecut biruitoare, în sunete de fanfară, peste prăbuşiturile uriaşelor

---

[1] *A pruji* — a glumi.

zăgazuri. Falnică s-aşterne acum între bogatele-i maluri, împodobite de sate. De pretutindeni vin apele văilor să i se închine. Tot mai largă şi mai liniştită se lasă devale. Printre păduri tace, ca s-asculte cântecul privighetorilor. În luminişuri cheamă casele fruntaşilor la prund şi, noaptea pe lună, le spune poveşti.

Din jos de Cărpiniş, Bistriţa-şi taie calea dreaptă până-n livezile Mădeiului. Soarele răsare punând cununi de aur pe creştetele codrilor. În urma noastră, pe măgurile depărtate, se văd bungetele de brădet înnegrind zarea ca o arătură proaspătă. Priveliştí fermecătoare, care nu se pot spune cu vorbe, se deschid de pretutindeni, şi fug, alunecă fantastic îndărătul nostru, şi altele vin, şi cele care vin ni se par şi mai fermecătoare. De pe plută, din goană, ochii noştri beau cu nesaţ frumuseţile acestea, care curg şi nu se mai sfârşesc, şi ne pare rău că nu le putem lua, să le ducem cu noi şi să le arătăm lumii, aşa cum le vedem acum, în lumina, în măreţia şi-n liniştea asta dumnezeiască, şi să spunem celor care nu le cunosc şi nu ne ştiu: „Iată ţara noastră!...“ Atunci ar înţelege deodată — ca bătrânii de pe zidurile Troiei la vederea frumoasei Elena — de ce s-au dat atâtea lupte ş-atâta sânge s-a vărsat pentru „bucăţica asta de pământ“.

Pe o largă deschizătură în munţii din dreapta îşi aşterne Borca mândrele-i gospodării. Din fund aleargă pârăul, sărind peste înalte zăgazuri de stânci, s-aducă Bistriţii stăpâne prinosu-i de unde. În stânga se-ntinde Sabasa între două dealuri descoperite, o linie ferată cară buştenii din codru. Pe maluri sunt schele de plute, ş-un pod peste râu. Din vale de Fărcaşa, între Bâtca Frumosului şi Runcu Popeştilor, Bistriţa o răteează de fugă, aruncă pluta peste praguri, plesnind-o de apă, şi astfel, în jocuri şi cântece de valuri, intră în ţinutul Neamţului; leit în zale de oţel zoreşte Dreptul pe sub coastele Zahornii: zburlindu-şi coama-i de argint s-azvârle Calul peste scările Cernegurii, şi-i ies în cale la hotar. Se bat nahlapii de grinzi, în tact scârţâie cârma de la spate; ca o suveică alunecă pluta pe sub bolţi de mesteacăni. Pe malul drept, în vatra Călugă-

renilor, se-nalţă o namilă de stâncă — „Piatra Teiului". Cic-a vrut dracu odată să iezească Bistriţa şi, rupând un hărtan din Ceahlău, l-a luat de-a fedeleşu[1] şi s-a pogorât cu el în puterea nopţii, dar pe vale l-a prins cântarea cocoşilor ş-a zbughit-o Aghiuţă, lăsând stana-n bătătură, de s-au crucit oamenii când au văzut-o a doua zi. Cotim la dreapta pe sub podul de la Gura Largului, şi deodată ni se deschide înainte minunata privelişte a Ceahlăului. Singur şi posomorât, trufaş stăpânitor peste-un popor de munţi, ce par pe lângă dânsul muşuroaie, înălţându-şi creştetu-n cer, scărmănând norii în raghila[2] de stânci înfipte pe fruntea-i pleşuvă, mândrul uriaş farmecă râul cu puterea măreţiei lui şi-l face să-şi uite drumul şi dorul de câmpie. De pe la nămiezi până-n scăpătatul soarelui ne poartă Bistriţa tot pe lângă el — pleacă ea uneori, hotărâtă să nu se mai întoarcă, şi iar se răzgândeşte, şi vine mai aproape, aciură vrăjită pe sub poalele lui, rotindu-se-n loc, scuturându-şi platoşa-i strălucitoare, aci suspinând din adânc, aci privindu-l lung, strigându-l, dând freamăt pădurilor cu glasu-i de valuri. Într-un târziu îşi ia de seamă şi pleacă mânioasă, vorbeşte singură, se bate de maluri, urlând s-aruncă toată, cât îi de lată, peste înaltele praguri de la Bicaz şi de la Lunca Strâmbului. Nălucesc pe tăpşane căsuţele satelor, prin văi herăstraie, din întunecimi de codru răsar măreţe vechile mânăstiri: Pângăraţii, Bisericanii, castel fantastic pe vârful unei măguri, şi mai în vale, Bistriţa, după o perdea de plopi. Înainte, Bâtca Doamnei s-abate la stânga şi ne-arată oraşul — cel mai frumos oraş de munte al Moldovii — culcat între două străji înalte: Pietricica şi Cozla.

La asfinţitul soarelui suntem în Piatra. Pământul umblă cu noi. Ceahlăul, ridicându-şi falnic fruntea peste grinduri, ne priveşte încă din negurile depărtării.

---

[1] *De-a fedeleşu* — ca pe un *fedeleş* (butoiaş mic de forme diferite, în care ţăranii îşi duc apa la câmp); la subţioară.

[2] *Raghilă* — unealtă formată dintr-o scândură în care sunt înfipţi dinţi de fier şi prin care se trage cânepa sau inul meliţat ca să se aleagă partea cea mai fină.

VALEA PRUTULUI

Din cel din urmă arc al Carpaţilor, de sub poalele Călimanului, se lasă pe coasta despre răsărit a ţării, un lung şir de coline, care marg — ridicându-se şi culcându-se ca valurile unei mări — până la cătările Dunării. Pe la căpătâiul acestor dealuri, frumoasele şi roditoarele dealuri ale Moldovei — se îndoaie Prutul în şerpuiri mari, aşternut ca de pe întinsul unei stepe. Izvorât de departe, din Carpaţii Galiţiei, râul vine tulbure la hotarele noastre, sparge măgurile Mamorniţei şi-şi împinge apa-i gălbuie, lină, fără nici o încreţitură, în lunca largă, ce se desface de la Cotul Boianului de jos.

Tăcut, posomorât, mâncându-şi mereu malurile-i nisipoase, uneori părăsindu-le şi căutându-şi o albie nouă pe lăsăturile şesurilor, curgând, mai în toată lungimea lui, în câmp deschis, între maluri joase, rupte, pustii, arareori umbrite de câte-un zăvoiu de sălcii, de câte un petecuţ de dumbravă, — Prutul n-are nimic din frumuseţea râurilor ce înveselesc pământul ţării noastre. Întotdeauna apele mari — „drumuri care merg singure“ — au atras aşezările oamenilor pe ţărmurile lor. Pe ele se înşiră toată strălucirea şi toată istoria lumii. Prutul e râul pe-ale cărui ţărmuri n-a înflorit nici un oraş şi, din câte scaldă pământul românesc, e singurul, pentru care blândele doine ale poporului n-au găsit nici o vorbă de bine. Îi tristă şi la vedere apa lui lată, molâie, veşnic întunecată, triste sunt şi amintirile pe care ni le deşteaptă, triste sunt şi văile pe care le străbate, şi puţinele aşezări ce-i caută-n cale, retrase mai toate pe dâlme, de frica revărsărilor. Pe-aici s-au răpezit pustiitoare puhoaiele de barbari

asupra Europeí, pe-aící au străbătut Huníí în câmpííle Panoneí, spulberând vetrele dín văíle Carpaţílor, lăsând sílíştíle albíte de oase, ca un potop năprasníc gonínd dín calea lor sfărmăturíle noroadelor, şí împrăştííndu-le pe vârfuríle cele maí înalte ale munţílor. De sute de orí au năvălít prín vaduríle Prutuluí oardele Tătarílor flămânde de prăzí... În şuíerul crívăţuluí ce culcă în valurí pădurea de papură crescută pe râu, grănícerul nostru ascultă noaptea zăngănít de arme şí vaíete de moarte. Ştíe el bíne, că díncolo e o bucată răşluítă dín trupul Moldoveí, ştíe că ceí care trăíesc şí plâng acolo sunt fraţíí luí, şí cu toate astea — prívínd uítít pe apa Prutuluí — îşí năbuşe dorul şí-un cântec amar şí plín de blesteme îí scapă de pe buze:

„Prutule, râu blestemat,
Face-te-aí adânc şí lat,
Mal cu mal nu se zărească,
Glas cu glas nu se lovească,
Ochí cu ochí nu se-ntâlnească.
Duşmaníí ţăríí, de-or trece,
La cel mal să mí se-nece,
Iar tu-n valuríle tale
Să-í tot ducí, să-í ducí la vale
Până-n Dunăre şí-n Mare...“

Lăsăm în urma noastră Herţa, unde s-a născut nemurítorul Asachí, Darabaíí, Rădăuţíí, târguşoare rídícate pe dealurí, de-a lungul râuluí, şí-ajungem pe înnoptate, în Ştefăneştí, cea maí veche şí maí de frunte aşezare de pe Prut, întemeíată de Ştefan cel Mare, ca să stea strajă oştílor ce se purtau mereu pe valea asta, între Dunăre şí Hotín. Orăşelul e aşternut pe poalele unuí deal acoperít de víí şí de lívezí. O măgură stâncoasă îşí împínge coastele-í vínete până în margínea râuluí, care maí în jos scapă dín albíe, prín stufíşul de sălcíí, şí presară bălţí şí víroage pe şesul întíns şí neted al Başeuluí. De la Ştefăneştí drumul se-ndoaíe peste frumoasele dealurí culcate între valea Jíjieí şí valea Prutuluí. Pădurí de stejar îmbracă tăpşanele, de jur împrejur se văd în depărtărí, peste sclípítoarele oglínzí ale íazurílor, întínderí nemărgínite de holde şí de fâneţe, legănate

în ondulaţii dulci, largi, odihnitoare. La Tabăra Mânăstirii, în apropiere de Bivolari, rămăşiţele vechilor tăbii ale Eteriştilor ne amintesc cele din urmă zile de groază şi de durere, prin care-a fost să mai treacă mult încercata noastră ţară.

Ne lăsăm pe coama descoperită a unei coline. Din dreapta Jijia, îmbucând apele Meletinului, scaldă ogoarele ce se răzoresc pe luncă. În stânga Prutul şerpuieşte în desişuri de trestie şi de lozii. Către apus, în fund, se rotunjesc pe poalele cerului ramurile răşchirate ale dealului Catelina ce-şi ridică trunchiul din mijlocul vestitelor podgorii ale Cotnarilor. Străbatem târguşorul Sculeni, aşternut pe malul plecat al Prutului, în faţa Sculenilor din Basarabia, trecem pe sub zidurile castelului de la Stânca, aşezat în mijlocul unui parc întunecos pe creştetul unei măguri, şi pe la toacă sosim în Ungheni. Un pod de fier leagă cele două ţărmuri ale Prutului, şi cele două căi ferate: a României şi-a Rusiei. De aici luăm trenul — şi peste un ceas suntem în Iaşi. Frumosul oraş, care-a fost, timp de trei veacuri, capitala Moldovii, se-ntinde pe coastele revărsate spre miazăzi ale dealurilor „Copoul" şi „Şorogarii". În spate, un arc de măguri acoperite de codru se înalţă din lunca Prutului şi-l apără de crivăţ. În faţă, peste valea Bahluiului ş-a Nicolinii, se ridică un alt şir de măguri, unele-mpodobite cu vii şi cu grădini, altele dezvălite, odihnind vederea pe pajiştea lor verde, întinsă, luminoasă. Pe costişele lor răsar vechile mânăstiri: Cetăţuia, Galata, Frumoasa, Bârnova, cu ruini de palate, sub zidurile cărora dorm atâtea amintiri de glorie şi de suferinţă din învăluitul şi mult zbuciumatul trecut al Iaşilor. Cuprins cu ochii de sus, de pe Răpedea, oraşul îţi înfăţişează una din cele mai frumoase privelişti. Biserici, case, străzi curg toate devale, nălbind, cu minunata lor cascadă, revărsarea celor două dealuri, din creştet până-n poale. Ce păcat că nu-i, în locul Bahluiului, o apă mai mare!... Să treacă Bistriţa pe-aici, n-ar fi pe lume-o aşezare de oraş mai mândră şi mai fermecătoare. Încep umbrele să se lungească. Soare-le-şi împrăştie cele din urmă raze pe turlele bisericilor. Mă cobor încet pe strada largă, liniştită, ce spintecă oraşul din

zarea Copoului până în valea Socolii. Trec pe lângă grădina publică, aşternută-n stânga pe podişul măgurii, şi pe lângă măreţul palat al universităţii, de-o parte şi de alta, în mijlocul curţilor cu parcuri în fund, se-nalţă case mari, bătrâneşti, a căror vechime şi strămoşască simplitate îţi duc gândurile departe, în lumea care-a strălucit odinioară, la viaţa povestită prin cronici. Parcă te aştepţi să vezi ieşind, pe balcoanele-mbrăcate-n iederă, chipuri de voievozi cu barbă albă, domniţe palide, visătoare, în rochii lungi de matasă, şi logofeţi, şi vornici, cârmuitorii ţării de pe vremuri. În vale, lângă mitropolie, se ridică, reînnoită de curând, biserica sfinţilor Trei Ierarhi, durată de Vasile Lupu. Zidită toată-n piatră, cu zveltele-i turle, în minunata-i horbotă de sculpturi, aminteşte mândra podoabă a Curţii-de-Argeş.

Mă opresc în faţa statuii lui Ştefan cel Mare. Soarele-a asfinţit. Încep să se aprindă felinarele. Treptat, zgomotele oraşului se depărtează, se sting. În evlavia acestei linişti, falnicul voievod, călare, cu coroana pe cap şi sceptrul întins, cum trage frâul cu stânga ş-apasă picioru-n scară, desfăcându-şi pieptul de sub manta-i de bronz, pare că s-a oprit dinaintea palatului, în răstimpul a două bătălii, să cuvânteze sfetnicilor ţării. În ţinuta, pe chipul şi-n gestul lui e mândria gravă a domnului, care cumpăneşte-n mână-i soarta unui neam, şi seninătatea biruitorului, care-a stat în lupte mari ş-a răpus vrăjmaşi ce îngrozeau lumea cu vâlva puterii lor. Privirea lui arată dusă, adâncită departe, dincolo de hotarele Moldovii.

Din Iaşi ne lăsăm iar în valea Prutului. E o dimineaţă rece, umedă, fără soare şi fără cer. Drumul se încovoaie pe îmbinările colnicelor, ce iese, printre bălţile Jijiei, la satul Ţuţora, unde acum trei veacuri şi jumătate boierii Moldoveni, răsvrătiţi împotriva lui Ştefan al VII, domn crud şi asupritor, au năvălit într-o noapte asupra lui şi l-au ucis în cort. Pe atunci era aici pod stătător peste Prut, şi vad de oşti, şi cea mai deschisă trecătoare între Moldova de jos şi Basarabia. — Într-amurg sosim la Stănileşti, satul istoric, care a văzut sfărâmându-se în câteva ceasuri uriaşul plan al lui Petru cel Mare, visătorul

uneí împărăţíí împânzíte dín pustíetăţíle Volgeí până în fermecătoarele malurí ale Bosforuluí. Încă două zíle de întínsoare pe lunca scríjălată de vígoare a Prutuluí, şí íeşím în larg, în faţa Brateşuluí, unul dín cele maí marí şí maí frumoase lacurí ale Româníeí. Prutul face un ţăncuş adânc în pământul nostru, apoí se-ndoaíe la stânga, înconjură lacul, şí se descarcă în Dunăre sub dumbrava de sălcíí de lângă târguşorul Rení. Încet se desfac în ceaţă coşurí de fabrící, turnurí de bíserící, catargurí de corăbíí, — puterníc şí strălucítor oraşul Galaţí răsare, se înalţă dín valuríle fluvíuluí rege.

ŢARA. POPORUL

Dunărea, Marea, Carpaţíí şí Prutul — íată cele patru hotare carí-ngrădesc pământul Ţăríí Româneştí. Am fost trăít, pe vremurí, în graníţí maí largí. S-au fost învârtít, pe vremurí, paloşele sclípítoare ale Voíevozílor noştrí şí peste Carpaţí şí peste Prut. Dar s-au vărsat încoace înecurí de potop, neamurí pe neamurí s-au împíns — noroade, ce nu le maí încăpea lumea, au curs mereu peste noí şí-a trebuít — ca să putem trăí — să ne maí strângem ţara, şí de la míazănoapte şí de la răsărít.

Aduşí în Dacía de împăratul Traían, rămaşí aící, în urma celeí maí vajníce lupte ce-au văzut tímpuríle vechí, am păstrat în sângele nostru vítejía acelor două popoare marí dín care ne tragem, şí nu o dată, în zbucíumul atâtor veacurí, ne-am arătat urmaşíí vrednící şí aí legíonarílor bíruítorí, care au vânzolít lumea şí-au abătut codríí, ca să răzbată în cetatea luí Decebal, şí aí uríaşílor învínşí, care — ne maí putându-se apara — şí-au dat o moarte aşa de măreaţă şí de tragícă în flăcăríle Sarmísegetuzeí. De-atuncí au trecut aproape două míí de aní. Multe războaíe am avut şí multe nenorocírí ne-au călcat în vremea asta. Víjelíí cumplíte-au trecut peste noí, la toate-am ţínut píept, şí nu ne-am dat, ş-aící am stat. Ca trestía ne-am îndoít sub vânt, dar nu ne-am rupt.

Şí-am rămas stăpâní pe moşíoara noastră. Ştíe numaí bunul Dumnezeu cu cât sânge ne-am plătít noí pământul acesta, scump tuturor româníor, scump pentru frumuseţíle şí bogăţííle luí, scump pentru faptele măreţe şí înălţătoare care s-au petrecut pe el.

Odihnească-n pace gloriosul Ştefan, că n-au fost spuse în deşert cuvintele mândre şi-nţelepte pe care ni le-a lăsat cu limbă de moarte: „Dacă duşmanul vostru ar cere legăminte ruşinoase de la voi, atunci mai bine muriţi prin sabia lui decât să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţării voastre. Domnul părinţilor voştri, însă, se va îndura de lăcrimile slugilor sale şi va ridica dintre voi pe cineva carele va aşeza iarăşi pe urmaşii voştri în voinicia şi puterea de mai înainte".

Din straşina munţilor ce-nalţă marginea ţării de la Severin până la Dorohoi, râuri frumoase, dătătoare de viaţă, şi nenumărate pâraie se despletesc, în cărări de argint, peste-ntinsele şesuri ale Valahiei şi printre dealurile blânde ale Moldovii. Singură câmpia Ialomiţei s-aşterne tăcută, netedă, uscată — vast ostrov însetat, în mijlocul atâtor ape ce-mpodobesc pământul României. Doarme sub şuierul vânturilor deşertul larg, nemărginit al Bărăganului. De mii de ani visează râuri limpezi şi lacuri sclipitoare: în zilele senine de vară visu-i se răsfrânge-n undele aerului şi-ngână peste lanurile şi bălăriile uscate ale pustiului acele ape vrăjite, amăgitoare ale „mirajelor", aşa de frumos numite de popor „apa morţilor".

Călătorii străini care-au străbătut văile României pe drumuri hrintuite, în căruţele de poştă de-acum patruzeci de ani, cu greu ar mai cunoaşte astăzi locurile pe unde-au umblat. Li s-ar părea că altă ţară s-a pus între Carpaţi şi Mare. Şi-ntr-adevăr, o ţară nouă s-a ridicat de-atunci în răsăritul Europii. Moşia lui Mircea ş-a lui Ştefan, libera şi mândra Românie de azi nemaicrescând în lături, a trebuit să crească-n sus, şi saltă zi cu zi — o saltă puterea tinereţii şi setea de lumină! Din hotar în hotar, în lung şi-n lat, o prind acum, ca-ntr-o reţea, şosele netede, pietruite, şi linii ferate, înşirând pe firele lor oraşele-nfloritoare şi sutele de fabrici ce scot la lumină bogăţiile ţării.

Astăzi, capitala noastră, care-a stat pitită prin munţi atâtea veacuri, sporeşte — sigură şi puternică — în mijlocul câmpiei dunărene, ridicând palat lângă palat, pe unde-şi păştea odini-

oară turmele legendarul Bucur. Şi largi îşi deschid acum porţile altarele luminii — treptat poporul se înviorează, se deşteaptă, la o viaţă de pace şi de muncă roditoare.

În faţa scundelor şi sărăcăcioaselor chilii, unde-acum optzeci de ani dascălul Lazăr punea în mâna copiilor cea dintâi carte românească, se-nalţă falnic palatul universităţii, iar pe locul acela sfânt s-au aşezat trei statui: Eliade, Mihai Viteazu, Gheorghe Lazar — poetul, eroul şi apostolul.

Două mari bulevarde taie-n curmeziş oraşul. Dâmboviţa se minunează de strălucirea şi mândreţa-n care se desfac malurile ei, ascunse până mai dăunăzi sub rădiuri[1] de sălcii.

De-aici, din mijlocul capitalei zgomotoase, îmi întorn gândurile pe unde am umblat. Multe din locurile frumoase pe care le-am văzut îmi revin acum, învăluite în farmecul depărtării, şi parcă mă dojenesc, unele că n-am spus destul, altele că n-am spus nimic de ele. Multe vor fi iarăşi pe care nu le-am văzut încă. Dar ceea ce se ridică mai luminos şi mai sfânt în mijlocul amintirilor mele, podoaba cea mai aleasă şi mai mândră-ntre podoabele ţării, este poporul românesc. În sufletu-i larg, nespus de duios, lămurit în focul atâtor suferinţi, am găsit izvorul curat al frumoaselor lui cântece şi înţelesul istoric al trăiniciei şi stăruinţii noastre pe acest pământ. În marea lui putere de muncă, de luptă şi de răbdare, în mintea lui trează şi-n inima lui caldă am găsit sprijinul speranţelor noastre şi dezlegarea înaltei chemări a neamului nostru. Îl urmăresc cu gândul de-a lungul veacurilor, îl văd cu pieptul dezvălit în zloată şi-n bătălii, muncind ca să plătească dările ţării, luptând ca să-şi apere pământul, căzând şi ridicându-se iar, murind în şes şi renăscând în munţi, pururea tânăr, pururea mândru, cu toate nevoile ce-au dat să-l răpuie, şi mă-ntreb: ce popor a avut pe lume o soartă mai aprigă şi mai zbuciumată, ce neam de oameni a stat mai viteaz şi mai întreg în faţa atâtor dureri!

Unde-ar fi ajuns el astăzi dac-ar fi fost lăsat în pace!...

---

[1] *Rediu* — pădure.

„O lacrimă-i tremură-n glas, şi graiul lui e un suspin“, zice Michelet vorbind de poporul român.

În adevăr, suferinţile acestea au pus o blândeţă divină pe figura ţăranului nostru. Inima lui e plină de milă pentru cei nenorociţi, şi limba lui e dulce şi plină de mângâieri.

Câtă gingăşie e în cântecul cu care-şi adorm ţărancele copiii:

„Nani, nani, puişor“...

Şi cu ce vorbe sfâşietoare, adânci ca şi durerea din care-au izvorât, îşi petrec morţii la groapă:

„Dragile mamei sprincene,
Cum o să fiţi buruiene!
Dragii mamii ochişori,
Cum o să vă faceţi flori!...“

Într-o ţară aşa de frumoasă, c-un trecut aşa de glorios, în mijlocul unui popor atât de deştept, cum să nu fie o adevărată religie iubirea de patrie, şi cum să nu-ţi ridici fruntea, ca falnicii strămoşi de odinioară, mândru că poţi spune: „Sunt român!“

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Am un sentiment deosebit, de duioşie şi de un fel de pietate, în acest moment, când încep să scriu despre Vlahuţă...

Vlahuţă, pentru cei din generaţia noastră, este cu totul altcineva, *decât pentru cei mai bătrâni ori mai tineri decât noi.*

Între oamenii din aceeaşi generaţie este o comunitate de gândire şi de simţire, care o deosebeşte de generaţiile mărginaşe, aşa încât, parafrazând cuvintele unui mare scriitor, se poate spune că o generaţie este o patrie.

Şi Vlahuţă a fost poetul generaţiei tinere de pe la anii 1890, al generaţiei romantice de atunci!

Dacă, pe când eram copii, am tremurat de nerăbdare împreună cu Ştefan cel Mare la poarta Cetăţii Neamţului, unde-l aştepta „tânăra domniţă", dacă, tot atunci, am urmărit cu emoţie pe viteazul voievod, pe drumul ce duce pe la Cornul Luncii spre chilia lui Daniil Sihastru — acum, când devenisem mari, *când începusem să visăm iubirea şi să ne înfiorăm de tainele vieţii, aşa cum se visează la optsprezece ani, acum începeam să uităm pe Alecsandei şi pe Bolintineanu, şi să ne aruncăm cu nesaţ asupra lui Eminescu, a lui Delavrancea, a lui Vlahuţă.*

Eminescu era bolnav, şi în curând muri. Istoria vieţii, a boalei şi a morţii lui, ajunsă până la noi sub formă aproape legendară, înconjurase, în închipuirea noastră, pe marele poet ca o aureolă mistică şi supranaturală. Şi apoi el era atât de mare, atât de colosal! Aşa încât aveam impresia că îndeplinim un mister, *că* oficiem, *ori de câte ori îl citeam pe Eminescu. Şi-l citeam fără sfâtşit!*

Vlahuţă, care exista undeva în carne şi oase, care ne trimitea *din când în când, prin reviste, poeziile sale, care vorbea mai pe înţelesul nostru, era un... pământean. El era mai aproape de noi decât Eminescu, care plana triumfător în adâncimile albastre ale cerului. Vlahuţă era poetul* actual *al acelei generaţii...*

Şi cum îl citeam! Şi cum ni se împletea viaţa sufletească cu sentimentele poetului nostru! În vremea aceea, când ni se forma *sufletul, când avea să se hotărască pentru totdeauna ceea ce era să fim pe lumea aceasta, cât de*

mult a pus Vlahuţă în sufletul nostru!... Oare ştiu poeţii adevăraţi ce mare răspundere *au faţă de generaţia tânără din vremea lor?*

Oare ştia Vlahuţă cum răsună în noi „Din durerile lumii“, „Ce te uiţi cu ochii galeşi“, „Iertare“...?

Noi eram toţi înamoraţi de Margareta — şi totuşi nu eram geloşi pe Radu, căruia îi doream fericirea din suflet!... Noi toţi ne gândeam, ca şi Radu, „ce frumoşi erau ochii Margaretei în acea seară!“

...Şi totuşi visam o Margaretă, pe care o aşteptam mereu — unii, vai, în zadar!

Şi toţi suspinam cu melancolie după nişte închipuite amoruri defuncte, şi toţi spuneam iubitei noastre imaginare — poate iubitei care avea să vină şi să ne părăsească?: Acum, când nu ne mai iubim, / Vino cu mine-n ţintirim...

Şi cum ne plângeam toţi visurile risipite, care nu se risipiseră — dar care aveau să se risipească odată! — când citeam şi reciteam: A mele visuri risipite, / Ce-mi umplu inima de jale, / Le văd în frunzele pălite / Şi-n pustiirea de pe vale!

Şi toate acestea s-au ţesut de mult cu sufletul nostru, încât nu se mai pot desface. Când ne gândim la anii tineri, nu se poate să nu ne răsară în minte un vers al lui Vlahuţă — şi când recitim, ori ne vine în minte un vers al lui Vlahuţă, nu se poate să nu ne răsară în minte viaţa de altădată...

Căci aducerile-aminte cele mai duioase nu sunt legate numai de locurile şi de casa unde am petrecut anii copilăriei şi ai adolescenţei noastre, ci şi de paginile care dădeau un înţeles lucrurilor de pe atunci şi răspundeau nevoii noastre de idealizare... Cine poate citi fără emoţie baladele lui Bolintineanu, care i-au încântat *anii copilăriei? E slabă balada Cetăţii Neamţului, dar ea are ceva deosebit pentru noi: e ca un glas care vine din adâncimea vremii copilăriei noastre şi care ne aduce tot ce* a fost *atunci, foarte demult, şi azi nu mai există... Când o citim acuma, simţim suspinul după* toţi aceia *din noi care s-au dus pentru totdeauna!...*

Dar acum nu mai eram „copii“, şi Vlahuţă nu era un Bolintineanu.

Adânca melancolie a celor optsprezece ani — niciodată cineva nu are melancolii aşa de adânci ca la optsprezece ani — îşi găsea expresia fericită în acea tânguire, care sunt versurile din primul volum al lui Vlahuţă.

Iar pentru acei care, ca şi poetul nostru, ne petreceam adolescenţa în acel vechi oraş al Moldovei, din „ţara de jos“, Vlahuţă avea un farmec mai mult — el ne era mai aproape.

Şi el îşi petrecuse aceiaşi ani în Bârlad, şi el învăţase pe băncile aceluiaşi liceu, la aceeaşi profesori venerabili din care azi abia dacă mai trăiesc doi!

Şi ce... fuduli eram noi că şi Vlahuţp a învăţat în aceeaşi şcoală şi la aceeaşi profesori! Mi-aduc aminte că doi colegi ai mei stăteau la gazda

unde stătuse Vlahuţă... Ce prestigiu aveau în ochii noştri acei colegi, care erau conştienţi de norocul lor! Cât îi invidiam noi — şi cum ne uitam prin toate colţurile odăiţei, la uşi, la fereşti, la masa *pe care,* poate, *o fi scris Vlahuţă, la cleampa porţii pe care pusese mâna de atâtea ori acel care văzuse „ochii Margaretei din acea seară!...“ Şi ce respect aveam pentru micul funcţionar, care avusese inexplicabila fericire de a fi gazda lui Vlahuţă!...*

Mai târziu, când eram studenţi, flăcăi dragă Doamne, şi când ştiam *şi noi ceva din ale vieţii — cât de potrivit şi la vreme ne dădu Vlahuţă acel minunat imn al tinerei iubiri triumfătoare, dar atât de delicată la acea vârstă, când putera de iluzionare e fără sfârşit...*

Iată, am acuma înaintea mea această minunată poezie, Iubire[1], *în care se zugrăveşte atât de minunat eterna copilărie a simţirii celui care iubeşte şi se poate iluziona... Şi abia pot rezista dorinţei de a o transcrie toată — ca să mă bucur cu cititorul de frumuseţea ei.*

Dar cine nu cunoaşte această poezie!...

Judecaţi, ce impresie ne puteau face la vârsta de 20 de ani aceste versuri ale aceluia care, în liceu, ne învăţase *cum să simţim... Căci poeţii ne învaţă cum să iubim, după cum a spus atât de bine cineva. Şi Vlahuţă a fost unul din dascălii noştri!... Repet: sufletul generaţiei noastre se datoreşte şi lui Vlahuţă.*

Şi dacă am trăit, poate, mai poetic, mai romantic, *simţirile vârstei tinere — decât alte generaţii (prezumţie de* laudator temporis acti[2]*), apoi meritul e şi al lui Vlahuţă.*

...Şi dacă, poate, ne-am torturat mai mult, în momentele când eram în dureroasa situaţie de a chema pe iubita în ţintirimul iubirii, ca să numărăm

Ce de-a mai cruci sunt pe cărare, —

răspunderea, pentru excesul de durere, cade şi asupra lui Vlahuţă...

---

[1] În articolul din „Viaţa Românească“ şi în „Scriitori şi curente“ se citeau două versuri din această poezie:

„Iubire, sete de viaţă,
Tu eşti puterea creatoate...

cântă poetul şi cântăm şi noi împreună cu el“.

[2] Laudator temporis acti (lat.) — *„cel care face elogiul (laudă) timpului trecut“* (Sfârşitul unui vers din *Arta poetică* a lui Horaţiu, prin care subliniază această caracteristică — pe care o condamnă — a bătrânilor, de a ponegri prezentrul în favoarea trecutului.

* * *

Şi iată-ne ajunşi în amiaza vieţii, când acele afaceri de sentiment, de care am vorbit până aci, încep să se conjuge la mai-mult-ca-perfect, cum zice aşa de frumos Kotzebue[1]*...*

Poetul nostru, al generaţiei noastre, a mers în pas cu noi, s-ar zice că pentru *noi...*

Când începusem a nu mai avea ce căuta — şi găsi — în noi aşa de deosebit ca altădată, căci poezia se dusese — când lumea reală începea să aibă o realitate pentru noi, poetul nostru

Que je l'ai toujours reconnu
A tous les instants de ma vie,[2]

era aci, ca să răspundă *aspiraţiilor noastre.*

Poetul îşi pune talentul lui în preamărirea ţării: a întinderilor în spaţiu şi a întinderilor în timp; a locurilor şi a vremurilor.

În acea admirabilă Românie pitorească *el ne-a făcut să vedem şi să iubim şi mai mult ţara, frumuseţile ei,* locul *unde s-a desfăşurat istoria acestui neam...*

În această carte nouă, Din trecutul nostru, *poetul tinereţii noastre scrie, în imagini şi pe înţelesul tuturora, istoria tragică a acestui popor, istoria celui mai nefericit popor din Europa, şi poate din lume.*

...Poate din lume, căci dacă va fi suferit tot atâta vreun trib — aproape zoologic — din cine ştie ce meleaguri sălbatice, suferinţa aceea nu poate fi pusă în cumpănă cu suferinţa unui popor nobil, care, ca şi eroii de tragedie, e cu atâta mai de plans, cu cât starea lui de mai înainte a fost mai fericită faţă cu adversitatea în care a căzut. [...]

. . . .

Istoria, întrucât explică, *este o ştiinţă. Întrucât evocă oamenii şi întâmplările trecutului, ţine de poezie. Şi cum cartea lui Vlahuţă n-are decât această din urmă pretenţie, cine putea fi desemnat să scrie o istorie „pitorească" a poporului român, decât acest staroste al breslei cântăreţilor noştri, a cărui cea mai înaltă însuşire artistică este tocmai acea plasticitate a stilului, care e menită să ne facă* să vedem *oamenii şi întâmplările...*

Şi în adevăr, citind aceste pagini „din trecutul npstru" istoria veche capătă viaţă, căci scriitorul nu ne face cunoscute *faptele, ci ni le* arată.

---

[1] August-Frederic-Ferdinand von Kotzebue — scriitor german (1761—1819).

[2] „Pe care l-am recunoscut întotdeauna
În toate clipele vieţii mele" (fr.).

La aceasta mai contribuie şi scurtimea, *faptele urmând repede unele după altele, ca într-un roman — nedistanţate prin consideraţii şi explicaţii care, în istoriile ştiinţifice, capătă rolul principal, rămânând ca faptele să exemplifice oarecum consideraţiile teoretice...*

Dar însuşirea principală, pentru care o operă de felul acesta e plină de viaţă şi de concret, este tot tratarea poetică a istoriei, adică zugrăvirea personajelor prin caracterele lor individuale (adevărate ori verosimile) şi zugrăvirea evenimentelor în chip plastic...

V-aţi gândit vreodată, pe când studiaţi istoria românilor, că femeile dace aveau, ca toate femeile, *acel „etern feminin“, care face din femeie „prototipul îngerilor din senin“?*[1] *Eu nu m-am gândit. Deci, femei dace, geţi etc., pentru mine erau nişte noţiuni, care făceau parte din nişte propoziţii — propoziţii care mă făceau să cunosc şi să pricep — şi-atâta tot!... Citiţi în cartea lui Vlahuţă cele două-trei pagini despre femeile dace, şi dacă aţi fost ca şi mine, veţi vedea pentru întâia dată că femeile dace erau* femei...

V-aţi gândit vreodată, când eraţi pe băncile şcolii, că marele Ştefan, pe lângă acel războinic înfricoşător, pe lângă omul care a învins şi a fost învins, care a fost în legături cu şahul Persiei şi cu senatul Veneţiei etc., — v-aţi gândit că a fost cândva „un tineret frumos cu ochii albaştri şi cuminţi, a căror dulce privire e pururea dusă, pierdută în cine ştie ce adâncime de gânduri mari“?

. . . .

Totul capătă viaţă, totul devine dramatic şi pictural!...

Şi nu mai continuu cu exemplele, căci ar trebui să citez la nesfârşit.

Dar în cartea aceasta nu găsim numai un pictor şi un povestitor artist. Simţim şi o inimă care bate necontenit. „Din trecutul nostru“ nu este povestirea unui om care scrie un tratat de istorie a unui popor, ci opera unui om care scrie, aci duios, aci mândru, aci îndurerat, istoria patriei, *istoria zilelor bune şi rele, mai mult rele, ale neamului său... „Nesfârşitele frământări dinlăuntru şi desele schimbări de domn sleiseră puterile Moldovei. Ungurii şi polonii se uitau lacomi la ţara asta frumoasă şi fără noroc“... Desigur, Vlahuţă are aceeaşi iubire pentru tot neamul, dar — ori poate mi se pare? — are un colţ ascuns, în fundul inimii sale, pentru Moldova... Toţi scriitorii moldoveni au o duioşie deosebită pentru „ţara asta frumoasă“ şi „fără noroc“.*

Iar în ţara aceasta nenorocită, cei mai fără noroc, pentru Vlahuţă, sunt acei care alcătuiesc „prostimea tăcută care munceşte şi rabdă şi

[1] Aluzie la versul din *Venere şi Madonă* de Eminescu:

Căci femeia-i ptototipul îngerilor din senin.

*duce-n spinare nevoile ţării“, „mulţimea aceea tăcută şi supusă a muncii fără răsplată şi fără de sfârşit, ţăranul acela harnic şi răbdător care, şi-atunci, şi-*ntotdeauna*, a ştiut păstra întreagă, sub paza jertfei lui, făptura cea de-atâtea ori primejduită a neamului nostru; mulţimea aceea tăcută care plăteşte toată risipa de bani şi de sânge, ca şi toate păcatele boierilor şi domnilor, de-atunci şi* din alte vremi“ *(am subliniat două cuvinte, care ne arată pe autorul lui „1907“ adânc preocupat de durerile prezentului, când scrie istoria trecutului); în sfârşit „prostimea“ care-şi spune în divanul ad-hoc durerile adunate de veacuri... „Pentru întâia oară, zice Vlahuţă, le spunea lumii cel ce nu se jăluise decât codrului“...*

* * *

. . . .

Acest răzeş „din ţara de jos“ a înţeles că numai în lumina şi cu sprijinul ideilor acelei Franţe revoluţionare[1] *a fost cu putinţă să scuturăm jugul robiei şi să împrăştiem întunericul:*

„Un strigăt izbucnise din inima Franţei, şi regii pământului se cutremură în vechile lor tronuri. Era marele strigăt al Dreptăţii omeneşti, pe care aşa de mult o uitase lumea, încât glasul şi înfăţişarea ei, care-n adevăr căpătase ceva din sălbăticia fiarelor, o umplu de groază“ (Vedeţi, Vlahuţă explică, justificând, chiar şi excesele revoluţiei).

* * *

Să mai vorbesc de partea pur artistică a operei, de stilul ei? Dar cine nu ştie că acest poet, care e unui din făuritorii limbii literare artistice *române,* ştie *să scrie mai bine decât oricare altul poate? Vlahuţă nu are numai imaginea clară şi deci cuvântul propriu — vreau să spun că nu are numai însuşirea înnăscută a stilistului — ci are şi ştiinţa scrisului, conştiinţa artistică, spiritul de autocritică, care îl fac să aleagă şi să combine conştient cuvintele în vederea imaginii şi a ritmului frazelor sale:*

„Urcând greu (e vorba de asaltul romanilor din vale asupra cetăţii dace) scuturile despică pârtia prin desimea săgeţilor“...

„Soarele Romei apune. Vechii locuitori ai peninsulei Balcanice se urcă tot mai sus pe culmile munţilor, ca şi cum ar căuta să se mai încălzească la cele din urmă raze ale acestui asfinţit dureros — dar umbra amurgului creşte şi noaptea îl învăluie...“ *(N-ar fi dispreţuit nici un Victor Hugo această imagine).*

---

[1] Franţa revoluţiei de la 1848.

* * *

Cartea d-lui Vlahuţă este o faptă bună şi o operă de artă. Ea face onoare şi cetăţeanului şi artistului[2].

Garabet IBRĂILEANU Din trecutul nostru, *în G. Ibrăileanu,* Studii literare, *Editura tineretului, B., 1957, p. 191—200.*

Cu toate că C. Dobrogeanu-Gherea a voit să facă din Vlahuţă în mod exclusiv un „decepţionist", în realitate, după cum vom vedea, optimismul constituie nota lui esenţială. Pe cât e însă de integral pesimismul lui Eminescu, pe atât e de relativ şi raţional *acest optimism, aşa că nerăspunzând unei viziuni spontane şi energice şi neaducând un ritm personal în dezvoltarea poeziei române, reacţiunea pesimismului eminescian a aşteptat momentul exploziei optimiste a lui Coşbuc. De natură intelectuală, optimismul lui Vlahuţă are paloarea lucrurilor trecute prin raţionament, obiect de argumentaţie şi de dialectică... În acest sens e, de pildă,* Din prag, *poezia tip a discuţiei didactice şi retorice în jurul problemei morţii pe care omul de temperament o rezolvă prin instinct. [...]*

Lucid, Vlahuţă ne-a dat o poezie de analiză psihologică sau de efecte dramatice. Din prag, *de pildă, după cum am arătat, e drama sistematic expusă a omului ce vrea să-şi răpuie viaţa.* La icoană *este iarăşi de natură dramatică şi chiar melodramatică, prin analiza zbuciumului unei mame ce-şi aduce pruncul bolnav la icoana făcătoare de minuni. [...]*

Inexistenţa lui Dumnezeu e, aşadar, concluzia logică a celeilalte drame din Dormi, iubito! *— concluzii diferite ce ne precizează natura dramatică a talentului lui Vlahuţă adaptat subiectului. Şi iubirea e tratată uneori prin latura ei dramatică şi obiectivă ca o problemă psihologică. [...]*

Tablouri trase cu reală cunoaştere a meşteşugului teatral, cu efecte şi suspensiuni căutate de cugetare, cu locuri comune filozofante şi cu intenţii moralizatoare, dar mai ales cu pătrundere psihologică — iată adevăratul aspect al poeziei lui Vlahuţă, căreia îi lipseşte doar lirismul. [...]

Izvorând din raţiunea practică, talentul lui Vlahuţă rămâne discursiv şi instructiv. [...]

Oricâte inciziuni am face în opera lui Vlahuţă, vom da, aşadar, peste filonul ascuns al intenţiei didactice, fie în Vechilor ateneişti *sau în Linişte, în* Unde ni sunt visătorii? *sau în* Slăvit e versul, *dar nicăieri nu-l vom găsi mai sincer şi mai realizat decât în paginile sale de proză.*

Problema supravieţuirii literare e conjecturală şi, de altfel, şi relativă, deoarece măsurăm imensităţile cu măsurile noastre, iar destinul orb ne

[1] Încheierea aceasta este reprodusă după „Scriitori şi curente", ed. I.

dezminte, trecând posterităţii opere din consideraţii imprevizibile şi sugrumând altele. În aceste condiţii, nu se poate şti de va rămâne ceva din opera lui Vlahuţă, dar, dacă critica e dezarmată faţă de întâmplare, o domină totuşi prin judecata ei care n-are nevoie de valorificarea timpului. Perfecţia unei opere stă în exacta adaptare a talentului scriitorului la subiectul tratat, aşa că, dacă, de pildă, didacticismul turbură ritmul inspiraţiei lirice a lui Vlahuţă, e însă bine venit în România pitorească, *în* Din trecutul nostru *sau în* Grigorescu, *în care calda evocare a trecutului, cu viziunea pitorescului, poetică şi fără o originalitate dezarmonică, posesiunea meşteşugului formal, combinarea utilului cu frumosul dau impresia adaptării genului în natura talentului scriitorului. [...]*

Epigon, Vlahuţă a fost şi un profitor; venit pe drumul bătut de altul, cu sforţări bărbăteşti şi printr-o intuiţie genială a formei, el a beneficiat, netezind doar conştiincos drumul deschis prin pădurea virgină a limbii noastre poetice şi nemaiprezentând asperităţile lui Eminescu. În lipsa intuiţiei verbale şi a spiritului creator, Vlahuţă a avut instinctul cuvântului just, al proprietăţii terminului.

Între cei doi piloni (de altfel, de valoare inegală), între Eminescu şi Coşbuc, care au orientat poezia română în direcţii deosebite şi ne-au turnat limba în tipare noi, Vlahuţă constituie o simplă verigă de tranziţie... Pentru a fi o adevărată personalitate, i-a lipsit, mai ales, originalitatea şi de sensibilitate, şi de formă, în care a procedat pe de-a-ntregul din Eminescu; prin temperament, a fost însă mai mult un optimist, fără energie, fără spontaneitate şi repede dizolvat de unele „nedreptăţi„ sociale. Fără o puternică inspiraţie lirică, pornită dintr-un substrat intelectual, poezia lui e lipsită de avânt, de pasiune, dar are, în schimb, claritate, preciziune, calcularea efectului dramatic, fineţea analizei psihologice, finalitatea moralizatoare — calităţi onorabile şi antilirice. Mai mult artist decât poet, prin echilibrul personalităţii sale, Vlahuţă a ţinut totuşi într-o epocă de secetă interimatul poeziei române, şi, la urmă, s-a impus chiar ca un fel de coreg; istoria literară îl va trece însă în rândul necesităţilor poetice ale epocei posteminesciene.

Eugen LOVINESCU Alexandru Vlahuţă *în E. Lovinescu,* Scrieri, *1, B., 1969, p. 291, 294, 295, 296, 297, 300.*

Ca poet, Vlahuţă copiază servil arhitectonica liricii lui Eminescu, însă cu totul superficial. Nu faptul de a fi retoric constituie o vină. Vlahuţă e de fapt prozaic, jurnalistic. Poemul se preface într-o discuţie de idei. Ce e mai interesant este de a constata că eminescianul Vlahuţă nu-i decât un dectractor deghizat al operei lui Eminescu. Toţi cei umbriţi de gloria

poetului Luceafărului *primiră cu satisfacţie observaţia că opera aceluia era o modă periculoasă pentru tinerime, putând duce la sinucidere (concluzie sofistică pe nimic întemeiată): „Când am înţeles c-aceasta e o modă care soarbe/ Seva tinereţii noastre, am zis gândurilor oarbe,/ Ce-şi roteau peste morminte zborul lor de lilieci,/ Să s-abată lăsând morţii în odihna lor de veci."*

Poeziile, venerate în şcoală Unde ni sunt visătorii?, La icoană *sunt doar nişte versificaţii corecte. O anume atmosferă personală se găseşte în câteva creionări ale vieţii săteşti, într-un idilic mai nesilit: „De pe gunoaie-aprinse fumul/ Molatic se ridică-n cer,/ Şi caii la păşune sună/ Din piedicile lor de fier,/ /Departe-un fluier se aude,/ Un cântec aiurit, duios,/ Ce-n note lungi, tremurătoare,/ Suspină lin, misterios."*

Mai descoperim un lirism intim, familiar şi bonom, foarte rar în epoca eminesciană. O fetiţă se joacă cu păpuşa şi poetul o ademeneşte cu o păsărică, prilej de filosofie discretă şi surâzătoare, o alta a ajuns domnişoară şi poetul şi-aduce aminte uşurinţa cu care putea să sărute pe fiinţa acum aşa de serioasă. În Iubire, *idilicul e lipsit de pedanterie.*

George CĂLINESCU A. Vlahuţă, *în G. Călinescu,* Istoria literaturii române, Compendiu, *Editura pentru literatură, B., 1968, p. 196, 197.*

Vlahuţă a văzut în poet un militant în serviciul principiilor înălţătoare, un „semănător" de idei generoase şi simţăminte nobile. Întrucât operează cu instrumentul minunat al cuvântului, care, dispunând de o putere aproape miraculoasă („ ca-n basme"), „face lumi aevea din păreri", poetului îi revine menirea de a străbate ţarina sufletelor şi a semăna în brazdele lor „umede de rouă", „viaţă nouă,/ Pe care va lega-o viitorul". Stigmatizând versul ce nu spune nimic, ci numai „se deapănă pe rânduri, pe firul de pe fus", deplângând condiţia literaţilor care comunică „desperări de porunceală şi dureri închipuite", Vlahuţă pledează cu patos în favoarea poeziei pline de conţinut, deschisă spre lume, spre marile idealuri umane, în stare „să reverse peste inimile noastre mângâiere şi iubire"; el cere poeţilor să cânte „rostul lumii şi splendorile naturii", să exprime „gânduri de-un întreg popor gândite", să despice cu „inspirata lor privire" şi „cuvântul lor profetic" „valurile de-ntuneric" şi astfel „splendidă-naitea noastră să ne-arate-o lume nouă". Fidel acestui crez, formulat în Cuvântul, Slăvit e versul *şi mai ales* Unde ni sunt visătorii?, *poetul s-a străduit în permanenţă să scrie astfel încât opera sa să devină efectiv un factor de educare a conştiinţelor. Dacă realizările nu sunt întotdeauna pe măsura intenţiilor, faptul se explică prin insuficienta forţă lirică a versurilor, prin menţinerea, în*

nuvele şi roman, adeseori, a observaţiei la suprafaţa realităţii. Excelent versificator, Vlahuţă formulează memorabil adevăruri incontestabile, tălmăceşte magistral sentimente clare, masive, însă nuanţele mişcărilor sufleteşti le ocoleşte, nu se apleacă niciodată asupra zonelor mai adânci, delicate, ale psihicului. Lira sa interpretează o gamă restrânsă de stări interioare, necunoscând altă alternativă decât bucurie—tristeţe, dragoste de viaţă—pesimism. Drept consecinţă, în versurile sale se instalează monotonia, îşi fac apariţia clişee, imaginile se repetă, şi tot astfel rimele. În o seamă de poezii, personalitatea proprie este aproape strivită de modelul creaţiei eminesciene, pe care încearcă să-l urmeze. Viabile s-au dovedit acele versuri în care sunt exprimate convingeri şi aspiraţii civico-etice şi estetice, în care sunt celebrate simţăminte alese sau sunt fixate scene vii. Stângaci în tentative de a surprinde vibraţiile subtile ale erosului, poetul glorifică în schimb cu veritabil efect artistic ideea de iubire:" Iubire, sete de viaţă,/ Tu eşti puterea creatoare,/ Sub care inimile noastre/ Renasc ca florile în soare". Instantaneele unei idile erotice sunt înfăţişate cu graţie. În virtutea puterii de pasticizare, poeziile cu caracter satiric (Linişte şi Delendum) *impun atenţiei situaţii ce se ţin minte. Neuitate rămân, graţie unor însuşiri similare, şi totodată patosului verbal, şi alte piese, printre care, în primul rând, 1907: „Minciuna stă cu regele la masă.../ Dar asta-i cam de multişor poveste:/ De când sunt regi, de când minciuna este,/Duc laolaltă cea mai bună casă". În proza epică, nu lipsită de influenţe ale curentului naturalist, Vlahuţă a întocmit o catagrafie critică a societăţii timpului său. [...]*

România pitorească *este un atlas geografic comentat, traversat de o caldă iubire de ţară. [...] Publicistica lui Vlahuţă atacă aceleaşi teme ca proza sa epică, cu adresă mai directă, şi militează mai explicit în serviciul principiilor proclamate în versuri.*

Dumitru MICU A. Vlahuţă, *în* Scriitori români, Mic dicţionar, *Editura ştiinţifică şi enciclopedică, B., 1978, p. 476, 478.*

Din aceeaşi generaţie cu Delavrancea şi Duiliu Zamfirescu şi abia cu vreo zece ani mai bătrân decât Brătescu-Voineşti, Al. Vlahuţă este şi el unul din reprezentanţii noului realism liric şi artistic. [...]

Moralistul este prezent chiar în operele realistului Vlahuţă. Din când în când el se afirmă însă singur, şi atunci scriitorul aşterne paginile sale cele mai bune.

Vlahuţă a dăruit prozei noastre „tonul etic". Multe din paginile sale plutesc într-o atmosferă de sinceritate cordială, care angajează pe cititor şi-l fac să participe la zbuciumul scriitorului. [...]

Deopotrivă cu toţi scriitorii realismului liric şi artistic, Vlahuţă s-a oprit de mai multe ori în faţa problemei literare a descrierilor de natură, nu însă în nuvelele sale, unde omul este evocat de obicei în singura latură a frământărilor lui intime, fără nici o conexiune cu mediul lui natural. În România pitorească, *1901, apoi în* Pictorul Grigorescu, *1911, tema peisajului opreşte însă îndelung pe Vlahuţă, care întrebuinţează pentru a o rezolva nu darurile unui ochi de pictor, ci sensibilitatea, dealtfel fără forţă şi noutate, a unui poet. Desigur, Vlahuţă grupează cu răbdare în unele din tablourile sale mai multe trăsături văzute, fără să obţină totuşi imagini sintetice şi revelatoare. După tipul său sufletesc Vlahuţă este mai degrabă un contemplator asociativ, unul din acei admiratori ai naturii pentru care un peisaj este prilejul unei reverii, imaginea lucrurilor dizolvându-se pentru ei în senzaţii subiective sau în sentimente cu privire la ele. [...] În loc să observe, scriitorul se observă şi în locul „descrierii", întâmpinăm o „introspecţie". [...] Descrierea reţine aproape numai sentimentele privitorului. Alteori, descrierea este redată printr-o alegorie, ca în această pagină consacrată evocării Jiului privit în locul unde scapă din trecătoarea Petroşanilor [...]. Cu preponderenţa aceloraşi procedee asociative sunt obţinute şi descrierile de tablouri din* Pictorul Grigorescu. *Scriitorul se opreşte în faţa tabloului, însumează, prin enumerare, trăsăturile lui văzute, dar obţine ceva ca impresia vieţii abia când notează propriile lui senzaţii asociative, ceea ce i se pare a fi liniştea şi puritatea locului zugrăvit de pictor, cu „copacii care au stat din freamăt" sau cu o atmosferă în care simţul vital al poetului resimte „aerul proaspăt al înălţimilor". Lipsind în celelalte lucrări ale sale, peisajul se impune aci ca temă literară şi împrejurarea este destul de limpede resimţită de cititor.*

Tudor VIANU A. Vlahuţă, *în Tudor Vianu,* Arta prozatorilor români, *Editura Minerva, B., 1981, p. 167, 171, 172—173, 174.*

România pitorească *trebuia să fie cea mai reprezentativă operă a lui Vlahuţă. Cel puţin aceasta a fost intenţia scriitorului. Publicată în 1901, a fost inclusă în majoritatea antologiilor literare. Manualele şi programele şcolare i-au oferit un loc important.*

Frumuseţile patriei, bogăţia spirituală şi alesele însuşiri fizice ale ţăranului român fuseseră evidenţiate şi în alte memoriale de călătorie, dar nimeni până la Vlahuţă nu încercase să ofere o imagine completă a ţării sub aspect etnografic şi social, să descifreze urmele trecutului în ruinele cetăţilor şi în legendele populare, să prezinte cu un sentiment de mândrie naţională frumuseţile ţării şi multitudinea calităţilor morale ale locuitorilor ei. Dacă în Dan *lirismul era excesiv, în* România pitorească

el este echilibrat. Emoţia autorului este puternică şi reuşeşte să fie transmisă cititorului. Cartea ar fi putut constitui într-adevăr opera reprezentativă a scriitorului, dacă valoarea ei nu ar fi fost estompată de viziunea semănătoristă, de prezentarea idilică a vieţii ţăranului român. Pitorescul peisajului a fost extins de scriitor şi asupra satului românesc, împrumutându-i aspectul feeric al unor aşezări omeneşti în care domneşte armonia şi fericirea generală. Dincolo de aceste limite, România pitorească *rămâne un moment important al literaturii noastre de călătorii. Viziunea semănătoristă este prezentă şi în alte lucrări, mai ales în nuvelele, schiţele şi povestirile publicate în revista „Semănătorul“, sau în periodicele semănătoriste. Alături de acestea, Vlahuţă a publicat numeroase pagini în care a condamnat regimul burghezo-moşieresc şi instituţiile lui, a demascat caracterul reacţionar al monarhiei, şcolii, presei şi familiei burgheze. [...] În schiţele* Socoteala, De la ţară *şi* La arie *a depăşit imaginea idilică a satului, reflectând în mod obiectiv viaţa plină de umilinţe şi mizerie a ţăranului român. În aceste opere, Vlahuţă continuă şi dezvoltă cele mai valoroase tradiţii ale realismului critic în literatura română.*

George SANDA Prefaţă, în A. Vlahuţă, Iubire, *Editura pentru literatură, B., 1965, p. XVI—XVII.*

Printre versurile sale găsim şi poezii de o reală valoare artistică. Aşa sunt Linişte, Unde ni sunt visătorii?... 1907, *sonetele,* Prima lecţie. *[...] Cu poezia 1907 Vlahuţă a dat un minunat exemplu de atitudine civică, a dovedit o cunoaştere profundă a contradicţiilor sociale care au generat răscoalele ţărăneşti. El a intuit comunitatea de interese dintre partidele politice şi a demascat caracterul reacţionar al monarhiei. [...]*

Poezia 1907 *reprezintă una dintre cele mai valoroase creaţii ale lui Vlahuţă. Aici scrisul său a atins cea mai înaltă valoare artistică. În aceste versuri, arăta Perpessicius, este evidentă „vigoarea conturului, succesiunea dramatică a fabulaţiei, verbul gravat şi variata naturaleţe a tonului, după cum tablourile reclamă în schimbarea lor“. [...]*

Alexandru Vlahuţă a fost printre primii poeţi români care a folosit mai larg sonetul. Nevoit să se supună constrângerii formale a unei anumite prozodii, nu a depăşit limitele în care şi-a manifestat atitudinile lirice. Vlahuţă nu a fost un „visător haotic“. Spontaneitatea imaginilor se manifestă rar, idealul artistic al poetului sedus de perfecţiune a putut fi uşor orientat spre ordinea formală. Lirismul său este asemănător parnasienilor de tipul lui Hérédia şi Mihail Codreanu, „stăpânit şi rece“. Fără să dezvăluie laturile inedite ale sensibilităţii, sonetele reuşesc să exprime mai bine notele specifice orizontului artistic al lui Alexandru

Vlahuţă. [...]. Poezia interioarelor, regăsirea trecutului în obiectele încăperilor, întâlnită în opera lui Ion Pillat, Demostene Botez şi Otilia Cazimir, îşi are în Vlahuţă un precursor. [...]

Prin paginile valoroase cu care a contribuit la făurirea istoriei naţionale, Vlahuţă a dovedit că a ştiut să-şi cultive calităţile pe care considera că trebuie să le aibă un adevărat scriitor: „Observare adâncă, meditare îndelungată, stăruinţă, studiu, răbdare şi muncă".

Fără să reprezinte o culme a literaturii române, opera lui Alexandru Vlahuţă rămâne un moment important al culturii şi literaturii noastre, indispensabilă pentru definirea peisajului social şi artistic al celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea şi a începutului celui de al XX-lea.

George SANDA Prefaţă, *în Alexandru Vlahuţă,* Iubire, Poezii, *Editura pentru literatură, B., 1965, p. XVIII, XX, XXII, XXIII, XXIV.*

Poezia de idei, satirele şi poemele cu subiect ale lui Vlahuţa sunt mărturii ale unui suflet senin, deschis spre înţelegerea lumii şi doritor să fie de folos alor săi. Această calitate şi-a confirmat-o şi prin traducerile din Ada Negri, care, prin preocupări şi sensibilitate, îi întregesc organic opera proprie. [...]

Modelul eminescian se simte de departe, dar sentimentul este adevărat şi graţia nu pare a fi rezultatul artificial al unui împrumut. Receptând din opera lui Eminescu ceea ce se înscria între limitele sensibilităţii sale minore, Vlahuţă n-a simulat un zbucium care nu era al lui şi nu şi-a pus masca tragică pe care, cu un gest grotesc, au încercat să şi-o potrivească atâţi epigoni. Poetul sentimental face figură onorabilă şi când atinge uşor coarda elegiacă, în sonete şi în alte câteva poezii, în care amintirea unei iubiri neîmplinite şi trecerea implacabilă a timpului îi trezesc un fior repede stins în resemnare. Versurile lui Vlahuţă făurite la foc mic scapără irizări de poezie, pe care tribunul le-a putut obţine altminteri rareori. Prima lecţie *şi* Cum curge vremea... *sunt poezii de un farmec simplu, care atestă că duioşia, zâmbetul tandru şi umorul blând aparţin registrului propriu al poetului mai mult decât patetismul. În poemul* Iubire*, evocarea unei idile din adolescentă nimereşte tonul cel mai firesc, şi mica simfonie comunică sentimentul cu fineţe şi adevăr.*

Ion ROMAN Postfaţă, *în A. Vlahuţă,* Poezii, *Editura Minerva, B., 1974, p. 201, 202.*